

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Kiemelt közlemények

Bács Zoltán György: *Az argentin nemzetbiztonsági szolgálatok helyzete 1983-tól napjainkig – A Nisman-ügy*

Kovács Tamás: *„Partout où nécessité fait loi” – Franciaország titkosszolgálatai*

12. évf. (2024)
4. szám

ISSN 2064-3756 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756 (elektronikus)

A szerkesztőbizottság elnöke
Dr. habil. Boda József, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

A szerkesztőbizottság tagjai
Dr. Béres János
Dr. Botz László
Dr. habil. Dobák Imre
Dr. Philipp Fluri, Svájc
Dr. Hazai Lászlóné
Dr. Kobolka István
Dr. Kovács Zoltán András
Dr. Luděk Michálek, Csehország
Prof. Dr. Padányi József
Dr. Regényi Kund Miklós
Prof. Dr. Resperger István
Prof. Dr. Szakály Sándor
Dr. Takács Tibor
Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő
Dr. habil. Dobák Imre, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztőség
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet
Szerkesztő: Dr. Deák József
Szerkesztőségi titkár: Mezei József
Internetes elérhetőség: https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz

Kiadó
Nemzeti Közszolgálati Egyetem | Ludovika Egyetemi Kiadó
Kapcsolat: www.ludovika.hu; kiadvanyok@uni-nke.hu
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Resofszki Ágnes
Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

Tartalom

Lángné Petruska Szidónia
A titkosszolgálati szféra evolúciója a Koszovói Köztársaságban 3

Bács Zoltán György
Az argentin nemzetbiztonsági szolgálatok helyzete 1983-tól napjainkig 23

Solti István
Olaszország információs rendszere, avagy az olasz nemzetbiztonsági szféra demokratikus reformja és felépítése 32

Benedek Márta
A cseh nemzetbiztonsági rendszer változásai az elmúlt évtizedben 49

Németh Gyula
Az állam működése szempontjából kiemelten fontos orosz különleges és titkosszolgálatok bemutatása napjainkban a működésüket meghatározó jogszabályok alapján 73

Rémai Dániel József
Izrael titkosszolgálatainak leghíresebb műveletei 83

Varga Márton
Kanada titkosszolgálati rendszere 108

Kovács Tamás
„Partout où nécessité fait loi” 118

Boda József
Felderítés, hírszerzés és információgyűjtés a nemzetközi szervezeteknél 138

Gábor Andrékó
The Question of the International Isolation of the Russian Federation. 149

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 3–22. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.1

Lángné Petruska Szidónia[1]

A titkosszolgálati szféra evolúciója a Koszovói Köztársaságban[2]

The Evolution of the Secret Service Sphere in the Republic of Kosovo

A Koszovói Hírszerző Ügynökség – a koszovói albánság első és eddigi egyetlen, a demokratikus normák szerint működő titkosszolgálata – felállítása a függetlenség 2008-as kikiáltását követően kezdődött meg. Mandátuma kiterjed a polgári hírszerzésre és elhárításra is, utóbbi terén azonban napjainkig partnerintézményeire hagyatkozik. Működését 2020-ig változatos botrányok kísérték, amelyek megerősítették a „háborús elit" általi politikai befolyásoltságára utaló feltételezéseket. A 2021-es koszovói politikai elitváltás óta az intézmény megítélése jelentősen javult. Az ukrajnai háború kitörése és ezzel is összefüggésben a Szerbia általi fenyegetettségérzet növekedése újabb lendületet adott a szféra fejlesztésének, akár már 2024-ben elfogadhatják a Védelmi Hírszerző és Biztonsági Ügynökség létrehozásáról szóló törvényt. A koszovói titkosszolgálati szféra fejlődését, kiteljesedését az „elsődleges ellenségnek" tekintett Szerbia (és támogatói) mellett a koszovói albánok egy része is ellenérzésekkel szemléli, a korábbi „földalatti" titkosszolgálataik ugyanis vélhetően jelentős szerepet játszottak az egyes politikai érdekköreik közötti, Koszovó feletti uralomért folyó erőszakos küzdelemben.

Kulcsszavak: *ShIK, Koszovói Hírszerző Ügynökség, AKI, Védelmi Hírszerző és Biztonsági Ügynökség, AMIS*

The establishment of the Kosovo Intelligence Agency – the first and so far the only secret service of Kosovo Albanians operating according to democratic standards – began after the declaration of independence in 2008. Its mandate covers civilian intelligence and counterintelligence too, but in the latter field it relies up to this day on its partner institutions. Until 2020 its operation was accompanied by various scandals, which confirmed the assumptions pointing to the political influence by the 'war elite'. Since

[1] PhD, PNBSZ Tudományos Innovációs Fórum; biztonságpolitikai szakértő, Magyar Hadtudományi Társaság, petruskasz@protonmail.com

[2] A cikket 2024. június 30-án lezártam.

the change of political elite in Kosovo in 2021, the perception of the institution has significantly improved. The outbreak of the war in Ukraine and in connection with it an increase in the sense of threat from the direction of Serbia gave new impetus to the development of the sphere, the law establishing the Defence Agency for Intelligence and Security may be adopted as early as 2024. The development and completion of the Kosovo secret service sphere is regarded with hostility not only by Serbia (and its supporters) but also by some of the Kosovo Albanians, because their former 'underground' secret services probably played a significant role in the violent struggle between certain political interest groups of them for control over Kosovo.

Keywords: *ShIK, Kosovo Intelligence Agency, AKI, Defence Agency for Intelligence and Security, AMIS*

Bevezetés

A világ országainak közel fele által ma is vitatott jogállású[3] – ám Magyarország által 2008 márciusa óta Európa legfiatalabb államaként elismert – Koszovói Köztársaság (Koszovó) példája több szempontból is különleges tárgya lehet egy olyan esettanulmánynak, amelynek célja egy külföldi állam titkosszolgálatainak bemutatása.

Egyrészt, Koszovó esetében egy ebben a formában „előzmények nélküli" titkosszolgálati szféra kiépítésének, fejlődésének vizsgálatára nyílik lehetőség.[4] Másrészt, egy olyan országról van szó, ahol az 1998–1999-es háború következményei máig jelentősen befolyásolják a védelmi-biztonsági kérdéseket, például a ma is meghatározó nemzetközi jelenléttel vagy a Szerbiával fennálló területi vitával összefüggésben.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának a koszovói háborút lezáró – máig érvényben lévő – 1999. évi 1244. sz. határozata értelmében Koszovó Szerbia része.[5] A szerbek által „Koszovó és Metóhia Autonóm Tartományként" számontartott terület 2008-ig az ENSZ felügyelete alatt állt, majd – miután a státuszának kérdését nem sikerült tárgyalásos úton rendezni – egyoldalúan, ám nemzetközi szövetségeseivel egyeztetve kikiáltotta függetlenségét.

A 2011 óta folyó Belgrád–Pristina politikai párbeszéd tanulságai szerint Szerbia az Európai Unióhoz való csatlakozása érdekében sem hajlandó se *de jure*, se *de facto* elismerni Koszovó függetlenségét.[6] Eközben Pristina – napjaink átalakuló geopolitikai körülményeire, illetve a szerbek Oroszországhoz fűződő sajátos kapcsolataira is tekintettel[7] – erősen tart

3 *Map & Analysis: Which Countries Recognize Kosovo in 2020?* 2020.

4 E tekintetben Koszovó esete természetesen nem teljesen egyedi, hasonló példaként említhetők egyes volt jugoszláv tagköztársaságok.

5 UNSCR 1999.

6 Vučić rekao da neće biti „ni faktičkog ni de jure" priznanja Kosova 2023.

7 Oroszország nyugat-balkáni befolyásának egyik alapja Szerbia támogatása Koszovó függetlenségének el nem ismerésében. Ezzel együtt Moszkva cinikus módon rendszeresen precedensként említi Koszovó esetét, az ENSZ Nemzetközi Bíróságának 2010-es, Koszovó függetlenségével kapcsolatos tanácsadó véleményére való hivatkozás a Krími Autonóm Köztársaság és Szevasztopol város függetlenségi nyilatkozatában is helyet kapott. Lásd *Парламент Крыма принял Декларацию о независимости АРК и г. Севастополя* 2014.

attól, hogy Belgrád a koszovói szerbek feletti befolyásának további erősítésével vagy egyéb, elsősorban hibrid módszerekkel legalább a Szerbiával szomszédos, „Észak-Koszovóként" ismert négy szerb többségű önkormányzat területének visszaszerzésére készülhet.[8]

A térség biztonságának és stabilitásának garantálása érdekében számos nemzetközi szervezet máig jelen van Koszovóban, köztük a NATO KFOR (Kosovo Force, Koszovói Erő) missziója.

Tanulmányom célja annak bemutatása, hogy e kihívásokkal terhelt körülmények közepette melyek voltak Koszovó titkosszolgálati szférája kiépítésének eddigi főbb mozzanatai, tapasztalatai, és mik a további tervezett, illetve lehetséges fejlesztési irányok.

Titkosszolgálatok Koszovóban a függetlenség kikiáltását megelőzően

Az első – a demokratikus normáknak való megfelelést ambicionáló – koszovói titkosszolgálat felállításával kapcsolatos nehézségek megértéséhez elengedhetetlen visszatekinteni néhány évtizeddel a 2008 előtti előzményekre.

A jugoszláv vezetés számára a kezdetektől problémát jelentett a Szerb Szocialista Köztársaság – 1974-től már maga is csaknem a tagköztársaságokéval azonos jogokat élvező – déli autonóm tartománya egyre növekvő arányú albán lakosságának „megbékítése", illetve „betörése". Az 1980-as években – a már tagköztársasági státuszt követelő – sorozatos albán tüntetések leverését követően Koszovó területén megerősítették a központi ellenőrzést, majd 1989-ben eltörölték a tartomány autonóm státuszát. Az albánok elleni erőszakos intézkedések egyre gyakoribbá váltak,[9] a Milošević-rezsim a hírhedt állambiztonsági szolgálatot[10] is előszeretettel vetette be Koszovóban,[11] amely évtizedekig – részben az alvilágból toborzott együttműködői segítségével – likvidálta „a rendszer ellenségeit" belföldön és világszerte.[12] (A horvátországi és a bosznia-hercegovinai háborúk során a nem szerb civilekkel szembeni különösen kegyetlen bánásmódjukról elhíresült szerb paramilitáris egységek életre hívásában és működtetésében is jelentős szerepe volt – még ha az együttműködés pontos tartalma, foka egyelőre vitatott is.) A koszovói háborúban pedig már nyíltan vett részt Szerbia és a szerb állambiztonság.[13] Részben ezek a tapasztalatok magyarázzák a titkosszolgálatokkal szemben máig jellemző, átlagon felüli bizalmatlanságot Koszovóban.

A koszovói albánság első „saját titkosszolgálata" – egykori tagjának elmondása szerint – az 1991-es függetlenségi népszavazást követően kezdte meg működését és a – kizárólag Albánia által elismert – „első Koszovói Köztársaság" árnyékintézményeinek

8 *Kosovo Security Strategy 2022–2027.*
9 Mokánszki 2019.
10 Kezdetben Odelenje za Zaštitu Naroda – OZNA (Népvédelmi Osztály), 1946-tól Uprava državne bezbednosti – UDBA (Állambiztonsági Igazgatóság), 1966-tól Služba državne bezbednosti – SDB (Állambiztonsági Szolgálat), majd 1992-től 2002-ig Resor državne bezbednosti – RDB (Állambiztonsági Főosztály) néven működött.
11 Qehaja 2012.
12 Vivod 2015.
13 Lángné Petruska 2019.

szolgálatában állt. Ezek az akkoriban egyetlen mérvadó koszovói albán párthoz, a Koszovói Demokratikus Ligához (Lidhja Demokratike e Kosovës, LDK) kötődtek. Az illegalitásban működő titkosszolgálatnak biztonsági okokból se központja, se neve nem volt. Feladatköre a politikai és katonai információk gyűjtésére és elemzésére, valamint a szerb titkosszolgálati tevékenység nyomon követésére terjedt ki. Az átalakuló biztonsági környezetben a szerb érdekeket szolgáló állambiztonsági szolgálatot elhagyó albánok hasznos információkkal szolgáltak a „koszovói titkosszolgálatnak", miközben a szerbek folyamatosan szervezhettek be újabb „együttműködő albánokat" a látókörükbe került LDK-aktivisták közül. A későbbi események ismeretében hitelt adhatunk azoknak az állításoknak, amelyek szerint időben az 1998–1999-es koszovói háborúhoz közeledve – miközben a koszovói albánok egy része a passzív ellenállástól egyre inkább a fegyveres megoldás felé fordult – a titkosszolgálati szféra is diverzifikálódott.[14] Különféle források[15] információi azonban eltérőek a tekintetben, hogy az 1990-es évek második felében, valamint a háborút követő ENSZ protektorátus időszakában a fragmentált, sokszereplős biztonsági szférában hány koszovói „földalatti titkosszolgálat" létezhetett, milyen néven, illetve mely koszovói albán érdekcsoportokat szolgálva (és mely külföldi szolgálatoktól kaphattak ehhez támogatást). Nem zárhatjuk ki az utólagos, tudatos „legendagyártást" sem, a saját mítosz megteremtése érdekében, illetve egyes érdekcsoportok (klánok, politikai pártok) vetélkedése részeként.

Megbízható(bb)nak ítélhető információk[16] egyedül a Koszovói Hírszerző Szolgálatról (Shërbimi Informativ i Kosovës, ShIK, helyenként K-ShIK) állnak rendelkezésre, amely eredetileg a koszovói háború kirobbantásában kulcsszerepet játszó Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK) titkosszolgálata volt, később pedig az egykori gerillaparancsnokok által alapított Koszovói Demokrata Párt (Partia Demokratike e Kosovës, PDK) szolgálatában állt. Létezését 1999 márciusában, az „önjelölt" ideiglenes koszovói kormány felállításakor a gerillák nyilvánosan elismerték és közzétették a vezető tisztségviselői nevét, azonban struktúrájáról és finanszírozásáról nem osztottak meg részleteket.[17] Egyes források[18] tényként kezelik, hogy a ShIK felállításában az „albániai ShIK" (Shërbimi Informativ Kombëtar – Nemzeti Hírszerző Szolgálat) nyújtott segítséget, emellett az sem zárható ki, hogy a gerillák e téren is kaptak támogatást nyugatról.[19] Vezetője, Kadri Veseli állítása szerint a ShiK-et „a biztonsági vákuum kitöltésére hozták létre, tevékenysége a szerb titkosszolgálat és a szervezett bűnözés ellen irányult, de nem rendelkezett végrehajtó hatáskörrel, feladata az információgyűjtésre korlátozódott".[20]

A teljesség kedvéért ezen a helyen említést érdemel, hogy bár a koszovói háborút 1999-ben lezáró katonai-technikai megállapodás a „Jugoszláv Szövetségi Köztársaság erői" között – amelyeknek maradéktalanul el kellett hagyniuk Koszovó területét – a hírszerző szolgálatokat is nevesítette,[21] azok Koszovó többségében szerbek által lakott részein, különösen a négy észak-koszovói önkormányzat területén minden bizonnyal tovább folytatták működésüket, más „szerb párhuzamos struktúrákhoz" hasonlóan.

14 Fadil Kajtazi: Si veproi para lufte shërbimi i fshehtë i Qeverisë së Kosovës 2013.
15 Mellon 2007; Qehaja 2012; Fadil Kajtazi… 2013; Ademi–Vula 2022.
16 Qehaja 2012; *Kadri Veseli: Ja kush ishte pjesë e SHIK-ut* 2012.
17 Qehaja 2012.
18 UNHCR 2000; *Intelligence War in the Balkans; What is the Role of Pristina?* 2023.
19 McAllester 2016.
20 UNHCR 2000.
21 United Nations 1999.

Az elmúlt évtizedekben, különösen 2008 után az egykori ShIK valós szerepével kapcsolatban egyre több állítólagos „terhelő részlet" került nyilvánosságra. Egyes vádak szerint a koszovói háború idején és azt követően a PDK titkosszolgálata részt vett az albán többségű területeken maradt szerb lakosokkal szembeni etnikai tisztogatásokban, továbbá a függetlenség ügyéhez hűtlennek tartott, illetve az új elit riválisainak tekintett albánok ellen irányuló erőszakos cselekményekben.[22] Az UÇK egyes parancsnokai (köztük a PDK-alapító Hashim Thaçi egykori kormányfő, majd köztársasági elnök, valamint Kadri Veseli, a párt későbbi elnöke) háborús és emberiesség elleni bűntetteinek vizsgálata – beleértve az LDK-hoz tartozó, kollaboránsnak tartott albán etnikumú személyek meggyilkolásában játszott szerepüket is – jelen sorok írásakor a Hágában működő Koszovói Különleges Törvényszék és Különleges Ügyészségen folyó büntetőeljárások tárgyát képezi.[23]

A háború utáni évek biztonsági szférájával foglalkozó írások közül több is említést tesz továbbá az LDK-hoz köthető, szokatlan módon a „Stratégiai Közvéleménykutató Intézet" (Instituti për Hulumtime Strategjike të Opinionit Public – ISHOP) nevet viselő titkosszolgálatról. A személyi állomány gerincét ennél a szervezetnél is a koszovói háború veteránjai alkothatták, azonban főképp az idősebb generáció, amelynek tagjai még a jugoszláv időkben szerezhettek titkosszolgálati tapasztalatokat.

Valamennyi hasonló szervezetre igaz, hogy törvényi felhatalmazás, parlamenti ellenőrzés és felügyelet nélküli, politikai érdekeket szolgáló működésük tapasztalatai a lakosságban félelmet keltő emlékeket hagytak, s bár Koszovó függetlenségének kikiáltását követően bejelentették a feloszlatásukat, a közvélekedés szerint egykori vezetőik és az általuk irányított struktúrák a továbbiakban is megőrizték befolyásukat.[24]

A Koszovói Köztársaság első titkosszolgálatának felállításához vezető lépések

Az ENSZ-protektorátus időszakában (1999-től 2008-ig) a nemzetközi segítséggel kialakított koszovói intézményrendszeren belül nem alakítottak ki titkosszolgálati feladatokat ellátó szervezetet. Az ENSZ Koszovói Közigazgatási Missziója (UNMIK) és a KFOR tevékenysége azonban természetesen kiterjedt a (belföldi) hírszerzésre és az információk elemzésére is, hiszen a potenciális veszélyek értékelése (ideértve a természeti katasztrófákat, erőszakos tüntetéseket, járványokat is) mindenkor alapvető fontosságú mind a lakosság, mind a nemzetközi missziók állományának biztonsága szempontjából. Emellett a Koszovói Rendőrszolgálat (Shërbimi Policor i Kosovës, SPK) – amely az UNMIK-rendőrség egységeként működött – Bűnügyi Elemző Igazgatósága bűnügyi hírszerző feladatokat látott el.[25]

A nemzetközi közösség mindenekelőtt a bizalom hiánya miatt vonakodott átadni a biztonsági szektor irányítását a koszovói vezetésnek. Az erről való közös gondolkodást paradox módon a 2004. márciusi, Koszovó egész területét érintő – a koszovói szerbek elleni

22 Stojanović Gajić 2017.
23 *Indictment Against Hashim Thaçi, Kadri Veseli, Rexhep Selimi and Jakup Krasniqi Confirmed by Ksc Pre-trial Judge* 2020.
24 Qehaja 2012.
25 Mellon 2007.

pogromként is emlegetett – erőszakhullám indította el, amely a nemzetközi szervezetek erőszakos események kezelésével kapcsolatos cselekvési hajlandóságának és kapacitásainak korlátaira is rámutatott. 2005-ben az UNMIK és a koszovói kormány közös kezdeményezésére vette kezdetét a Belső Biztonsági Ágazat Felülvizsgálata (Internal Security Sector Review, ISSR) néven ismert, holisztikus szemléletű konzultációsorozat, amelybe nemzetközi és helyi szereplőket (politikai pártok, kisebbségi közösségek képviselői) egyaránt bevontak.[26] A 2007 januárjában nyilvánosságra hozott zárójelentés a titkosszolgálati szférát érintően arra a következtetésre jutott, hogy a koszovói kormánynak időszerű lenne létrehoznia egy belső biztonsági ügynökséget, a nemzetbiztonsággal összefüggő, a lakosságra nézve potenciálisan kockázatot vagy veszélyt jelentő kérdésekben történő információgyűjtés céljából.[27]

Ezzel párhuzamosan, 2006 februárjától megkezdődtek az ENSZ főtitkárának koszovói különmegbízottja, Martti Ahtisaari irányításával zajló státusztárgyalások is, amelytől a koszovói függetlenség támogatói azt remélték, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa új határozatot fogadhat el Koszovóra vonatkozóan, a belügyminisztérium megalakítását követően pedig a KFOR és az UNMIK a belső biztonsággal kapcsolatos feladatokat is átadja a koszovói intézményeknek.

Az ISSR mellett Jérôme Mellon 2007-es, *Intelligence in Kosovo – Looking Ahead* című tanulmánya[28] volt az első olyan szakpolitikai tanulmány, amely átfogó módon, strukturált formában kívánt hozzájárulni az első koszovói hírszerző szolgálat megalakításáról szóló vitához. (Ezt megelőzően a témában csak szórványos sajtóhírek jelentek meg, amelyek jellemzően a korábban említett informálisan működő csoportok tevékenységéről számoltak be.) A tanulmány a hírszerzéssel kapcsolatos elméleti alapokon túl nemzetközi példákon keresztül „jó gyakorlatokat" is bemutatott. Az akkoriban még „Koszovói Biztonsági Szolgálatként" említett, leendő intézménnyel szembeni elvárásokat nyolc alfejezetben mutatta be. Ajánlásai szerint a miniszterelnök felügyelete alatt álló, független, professzionális titkosszolgálat mandátumának a belföldi információgyűjtésre kell szorítkoznia, tevékenységével a közrend és a biztonság fenntartását kell szolgálnia. A különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazását előzetes bírósági végzéshez és utólagos ellenőrzéshez kell kötni. A szervezetnek a nemzetközi jogi normákkal összehangban kell végeznie tevékenységét, amelynek kereteit a miniszterelnök által évente összeállított és közzétett, hírszerzéssel és biztonsággal kapcsolatos követelményekről szóló dokumentum jelenthetné. A személyi állomány kiválasztása tekintetében a tanulmány szigorú átvilágítást, valamint minimuméletkor és -végzettség kikötését javasolja. Átfogó, házon belüli képzési programokat tart szükségesnek a tagok kompetenciájának növelésére, belső magatartási kódex bevezetését és az egyéb szervezetekben való szerepvállalásuk szabályozását is elengedhetetlennek tartja. A titkosszolgálat parlamenti felügyeletét Mellon elképzelései szerint a Biztonsági Bizottság albizottsága látná el, amely az állampolgári panaszok kivizsgálásának feladatán osztozna az ombudsmannal, emellett a költségvetés felhasználását is figyelemmel kísérné. Az albizottság legalább évente az ajánlásait is tartalmazó jelentéseket tenne közzé. A függetlenség és pártatlanság érdekében a tanulmány az új intézményről szóló jogszabályban

[26] Qehaja 2013.
[27] Qehaja 2012.
[28] Mellon 2007.

javasolta rögzíteni azt is, hogy a személyzeti döntések az igazgató kizárólagos hatáskörébe tartozzanak, vagy hogy a kormányzati igényeket és utasításokat kivétel nélkül kötelező legyen írásba foglalni és megküldeni a parlamenti felügyeletért felelős albizottságnak is. A szerző részletes ajánlásokat fogalmazott meg továbbá a belföldi biztonsági és egyéb szervezetekkel való kapcsolattartást illetően, valamint formális kapcsolatok kialakítását javasolta a Koszovóban jelen lévő, biztonsági vonatkozású tevékenységet végző nemzetközi szervezetekkel, külföldi országok hírszerző ügynökségeivel és a külföldi országok koszovói képviseleteivel. (Felhívta azonban a figyelmet a függetlenség megőrzésének fontosságára, illetve arra, hogy a koszovói titkosszolgálat tevékenységének kizárólag a kormány és Koszovó lakossága érdekeit kell szolgálnia.) Ajánlást tett az új szervezet felállításának realista menetrendjére is, olyan kérdéseket érintve, mint a toborzás, oktatás, költségvetés-tervezés, kiemelve, hogy a fókuszt a kapacitásépítésre és a műveleti munkához szükséges fejlesztésekre szükséges helyezni az infrastrukturális beszerzések helyett. A nyilvános elszámoltathatóságról szóló fejezetben hangsúlyozta, hogy a témáról folytatott, széles körű (egyebek mellett a kisebbségi közösségek bevonásával zajló) nyilvános vitának különös jelentősége van egy olyan társadalomban, amely a titkosszolgálati szférához a korábbi tapasztalatok miatt erős szkepticizmussal, sőt félelemmel viszonyul.[29]

Az első koszovói hírszerző szolgálat létrehozása 2007 májusában egy lépéssel közelebb került a megvalósuláshoz azzal, hogy az ENSZ-különmegbízott az erre vonatkozó javaslatot beemelte az Ahtisaari-tervként is ismert, 2007 februárjában nyilvánosságra hozott, *Átfogó javaslat Koszovó státuszának rendezésére*[30] című dokumentumba. Bár a státusztárgyalások végül nem vezettek eredményre, a Koszovói Köztársaság – a függetlenség 2008. február 17-i, egyoldalú kikiáltása után két hónappal elfogadott – Alkotmányának szövege Ahtisaari ajánlásain alapult.[31] A biztonsági szektorról szóló XI. fejezetének 125. cikke kimondta, hogy a Koszovói Köztársaság az állam határain belül hatáskörrel rendelkezik (egyebek mellett) a hírszerzés területén. A 129. cikk szerint a Koszovói Hírszerző Ügynökség (Agjencia e Kosovës për Inteligjencë, AKI) feladata a biztonsági fenyegetések azonosítása, vizsgálata és figyelemmel kísérése a Koszovói Köztársaságban. Ugyanezen cikk kimondta, hogy az AKI professzionális, politikailag pártatlan, többnemzetiségű és a törvény által előírt módon parlamenti felügyelet alatt áll. Igazgatóját, igazgatóhelyettesét és főszemlélőjét a Koszovói Köztársaság elnöke és miniszterelnöke közösen nevezi ki, a kormánnyal folytatott konzultációt követően. A vezetők elvárt képesítését és megbízatásuk időtartamát törvényben határozzák meg. (Ugyanezen cikk rendelkezik továbbá arról, hogy a Koszovói Köztársaság elnöke és miniszterelnöke ugyanazokat a hírszerzési információkat kapja meg.)[32]

A Koszovói Hírszerző Szolgálat felállítása

Az AKI mandátumát és működését részletesen szabályozó, a Koszovói Hírszerzési Ügynökségre vonatkozó 03/L-063 számú törvényt (AKI-törvény) a koszovói parlament 2008. május 21-én hagyta jóvá, felismerve, hogy „időszerű és pontos információkra van

29 Mellon 2007.
30 Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement 2007.
31 Qehaja 2012.
32 Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

szükség a hírszerzéssel, elhárítással, belföldi és külföldi fenyegetésekkel, nemzetközi vagy belföldi terrorizmussal, kábítószer-előállítással és terjesztéssel, szervezett bűnözéssel, gazdasági bűnözéssel, szabotázzsal és minden más, Koszovó biztonságával kapcsolatos hírszerzési kérdésről", továbbá, hogy „minden ésszerű és törvényes eszközt fel kell használni annak biztosítására, hogy Koszovó a lehető legjobb hírszerzési információkhoz jusson". A törvény preambuluma szerint a továbbiakban lefektetett alapelvek célja, hogy „megfelelő egyensúlyt teremtsenek a szükséges információk megszerzése és az egyéni érdekek védelme között".[33] A szektort jelenleg az Alkotmányon és az AKI-törvényen kívül a Koszovói Biztonsági Tanács megalakításáról szóló 03/L-050 számú törvény[34] (2008. június 2.), valamint a minősített információk védelméről szóló 08/L-175 számú törvény[35] (2023. március 6.) szabályozza.

Az AKI-törvény esetében a törvényalkotási folyamat nem értékelhető kellően transzparensnek. Nem ismert, hogy kiket vontak be az előkészítésébe, elfogadása pedig – az Ahtisaari-terv erre vonatkozó ajánlásai szerint – gyorsított eljárással történt, azt nem előzte meg nyilvános vita. Ez némileg indokolható azzal, hogy az államépítés megkívánta a jogi keretek gyors elfogadását, kritikusai szerint azonban a jogalkotást tulajdonképpen a nemzetközi közösség kényszerítette rá az országra. Ezt álláspontjuk szerint az is alátámasztja, hogy az eredeti jogszabályt angol nyelven írták – ebből és a rossz minőségű fordításból adódóan pedig egyes előírásai kétértelműek, illetve nehezen értelmezhetőek.[36]

Az AKI-törvény Általános rendelkezéseket tartalmazó első fejezete szerint a koszovói titkosszolgálat feladata a Koszovó biztonságára nézve káros – különösen a területi integritást, az intézmények integritását, az alkotmányos rendet, a gazdasági stabilitást és fejlődést, valamint a globális biztonságot veszélyeztető – fenyegetések azonosítása. Az AKI a küldetését az alábbi esetekkel kapcsolatos információk gyűjtése és elemzése révén teljesíti:

- terrorizmusra való felbujtás, abban való bűnrészesség vagy bűnpártolás, illetve terrorizmus támogatása;
- Koszovó elleni vagy Koszovó biztonságát veszélyeztető kémkedés;
- Koszovó létfontosságú infrastruktúrája ellen irányuló szabotázs;
- Koszovó elleni vagy Koszovó biztonságát bármilyen más módon veszélyeztető szervezett bűnözés, beleértve a pénzmosást is;
- felbujtás elégedetlenségre a biztonsági struktúrákban;
- illegális anyagok, fegyverek vagy emberek kereskedelme;
- tömegpusztító fegyverek vagy azok alkatrészeinek, valamint a gyártásukhoz szükséges anyagoknak és eszközöknek az illegális előállítása vagy szállítása;
- nemzetközi ellenőrzés alatt álló termékek és technológiák illegális kereskedelme;
- a nemzetközi humanitárius jogba ütköző tevékenységek;
- Koszovó etnikai vagy vallási csoportjai elleni szervezett erőszakos cselekmény vagy megfélemlítés;
- a közegészségre vagy közbiztonságra súlyos fenyegetést jelentő ügyek.

33 Law No. 03/L-063 on the Kosovo Intelligence Agency 2008.
34 Law No. 03/L-050 on the Establishment of the Kosovo Security Council 2008.
35 Law No. 08/L-175 on Protection of Classified Information 2023.
36 Qehaja 2012.

Az AKI a törvényben meghatározott tevékenységek ellátása érdekében különféle információgyűjtő módszerekkel élhet (statikus és dinamikus megfigyelés, humán műveleti tevékenység, technikai hírszerzés, fedett ügynökök foglalkoztatása, bizalmas adatok gyűjtése). Végrehajtó hatáskörrel ugyanakkor nem rendelkezik, ennek megfelelően nem jogosult közvetlen vagy közvetett erőszak alkalmazására, nem rendelkezik letartóztatási jogkörrel, nem jogosult büntetőeljárást kezdeményezni, és nem jogosult személyeket vagy vállalatokat arra kényszeríteni, hogy együttműködjenek vele.

A törvény második fejezete a szervezeti és működési szabályokról, a harmadik a főszemlélőről, a negyedik az alkalmazottakról, az ötödik az információk gyűjtéséről, megosztásáról és védelméről, a hatodik a titoktartásról, a hetedik a parlamenti felügyeletről, a nyolcadik a panaszmechanizmusokról, a következő (vélhetően tévesen szintén nyolcadikként számozott fejezet) a finanszírozásról szól, a kilencedik az átmeneti és záró rendelkezéseket tartalmazza.[37]

Összességében megállapítható, hogy az AKI-törvényt a biztonsági intézmények működésére és ezen intézmények demokratikus felügyeletére vonatkozó nemzetközi, illetve demokratikus sztenderdeknek megfelelően alkották meg.[38] Kérdéses azonban, hogy a demokratikus átmenet kihívásaival és felemás elismertségével egyidejűleg küzdő fiatal állam mindenkori vezetése a törvényben foglaltakat napjainkig mennyiben volt képes megvalósítani. Tanulmányom egy későbbi fejezetében kísérletet teszek arra, hogy a Mellon által 2007-ben felvázolt elvárások mentén, a rendelkezésre álló információk alapján értékeljem az AKI eddigi működését. (Ebben a témában naprakész, minden témakörre kiterjedő elemzés nem áll rendelkezésre, így megállapításaimhoz egyrészt régebbi, átfogó tanulmányok megállapításainak felülvizsgálatát végeztem el, másrészt figyelembe vettem a témakör egy-egy részét lefedő tanulmányokat, az AKI honlapján közzétett információkat, illetve – kellő kritikával – a témában megjelent sajtóhíreket is.)

A titkosszolgálati szféra továbbfejlesztésére irányuló tervek

Az utóbbi néhány évben ismét intenzívebbé vált a koszovói titkosszolgálati szférával kapcsolatos politikai-közéleti, valamint tudományos diskurzus. A 2008 óta eltelt időszak tapasztalatai mellett ebből a jövőbeni fejlesztések lehetséges, illetve tervezett irányai is kirajzolódnak.

Egy koszovói szerzőpáros[39] 2023 novemberében az elhárítás nemzetbiztonságban betöltött szerepéről közölt egy Koszovó esetére fókuszáló tanulmányt. Megállapítják, hogy bár az AKI-törvény preambuluma a szervezet feladatai között említi az elhárítást, Koszovó jelenleg teljes mértékben a nemzetközi szövetségesei által nyújtott információkra és szolgáltatásokra kénytelen támaszkodni a különféle – határain belüli és kívüli ellenséges szereplőktől származó – hagyományos és hibrid fenyegetések azonosítása és semlegesítése terén.

37 Law No. 03/L-063 on the Kosovo Intelligence Agency 2008.
38 Ademi–Vula 2022.
39 Gashi–Brovina 2023.

A Szerbiából Észak-Koszovó irányába fennálló folyamatos fenyegetésre, a Nyugat-Balkánra irányuló orosz nyomásra, valamint az ellenséges tevékenység számos egyéb formájára tekintettel a szerzők azt állítják, hogy az elhárító szolgálat (illetve képességek) hiánya sebezhetővé tette az országot a kémkedéssel, terrorizmussal, szervezett bűnözéssel (és számos egyéb, egyre bővülő típusú fenyegetésekkel) szemben. Külföldi példákat vesznek górcső alá annak érdekében, hogy megállapítsák, milyen modell lenne a legalkalmasabb Koszovó sajátos helyzetében, például célszerű lenne-e szervezetileg elkülöníteni az elhárítást az AKI-tól. A polgári elhárítás mellett kitérnek a katonai elhárítás szükségességére is. Úgy vélik, a koszovói titkosszolgálati szféra továbbfejlesztése, a hiányzó képességek kialakítása szempontjából első megközelítésben a két, már EU- és NATO-tag volt jugoszláv tagállam, Szlovénia és Horvátország példájának alapul vétele lehet érdemes megfontolásra (mindkét országban egy katonai és egy polgári nemzetbiztonsági szolgálat működik, amelyek hírszerzési és elhárítási feladatokat is ellátnak, külföldön és belföldön egyaránt). Álláspontjuk szerint kis méretű, korlátozott erőforrásokkal és tapasztalatokkal rendelkező országként Koszovónak elsősorban a védekezésre kell helyeznie a hangsúlyt. Felhívják továbbá a figyelmet arra, hogy az EU- és NATO-csatlakozás előfeltétele is az állam szuverenitását és biztonságát garantáló intézmények kiépítése. Elismerik ugyanakkor, hogy a lakosságban (általában is) a titkosszolgálati tevékenység ezen típusával szemben a legerősebbek a negatív érzelmek, ott pedig különösen, ahol a titkosszolgálatok korábban a rendszerszintű erőszak eszközeiként szolgáltak.[40]

A koszovói kormány polgári elhárítással kapcsolatos esetleges terveiről egyelőre nem hoztak nyilvánosságra információkat. A katonai titkosszolgálat felállítása érdekében azonban az elmúlt két évben jelentős előkészítő lépésekre került sor.

A 2009-ben megalakított, eredetileg könnyűfegyverzetű, polgári védelmi és katasztrófavédelmi feladatokat ellátó Koszovói Biztonsági Erőt (Forca e Sigurisë së Kosovës, FSK) a kezdetektől egy leendő, NATO-kompatibilis haderő alapjának szánták,[41] így valószínűsíthető volt, hogy idővel kialakítják a katonai hírszerző és elhárítóképességeket is. 2014-ben a Koszovói Biztonsági Erő Minisztériumát vezető Agim Çeku a média érdeklődésére nyilvánosan is megerősítette, hogy a minisztériumon belül működik olyan egység, amely a hírszerzésért felel, továbbá hogy a FSK-n belül a NATO szabványai szerinti katonai hírszerző egység létrehozását tervezik.[42] A FSK nemzeti haderővé történő átalakításának terve – egy 2014-es sikertelen próbálkozást követően – 2018 decemberében került ismét napirendre, az átalakítás azóta az akkor elfogadott törvénymódosításoknak megfelelően, a tíz évre szóló Átfogó Átalakítási Terv szerint zajlik[43] – Szerbia és támogatói heves tiltakozása mellett.

Az orosz–ukrán háború 2022. februári kitörése, illetve a (Szerbia általi) fenyegetettségérzet erősödése jelentős lendületet adott a katonai titkosszolgálattal kapcsolatos terveknek is. 2022 áprilisában a koszovói kormány Védelmi Hírszerző és Biztonsági Ügynökség (Agjencisë së Mbrojtjes për Inteligjencë dhe Siguri, AMIS) néven létrehozandó új szolgálatról szóló törvénytervezetet bocsájtott nyilvános konzultációra, 2022. május 23-i

40 Gashi–Brovina 2023.
41 Stojanović Gajić 2017.
42 *Shërbimi i inteligjencës ushtarake pjesë kryesore e FAK-ut* 2014.
43 Lángné Petruska 2020: 20–47.

határidővel.[44] A hivatalos indoklás szerint – tekintettel arra, hogy a FSK küldetése a jövőben a szuverenitás és a területi integritás védelme, beleértve a polgári hatóságok katonai támogatását és a nemzetközi műveletekben való részvételt is – időszerű a Védelmi Minisztériumon belül működő Hírszerzési és Biztonsági Igazgatóságra vonatkozó jogi keretek megváltoztatása és az AMIS létrehozása.[45] A kormány a törvényjavaslatot 2023 márciusában hagyta jóvá, a parlament pedig első olvasatban 2023 júliusában tárgyalta.[46] 2024. júniusi médiainformációk szerint a pristinai parlament Biztonsági és Védelmi Bizottsága elfogadta a törvényjavaslat átdolgozott változatát, amelyet a várakozások szerint az ellenzék is kész megszavazni.[47] Erre optimista várakozások szerint már 2024 folyamán sor kerülhet. Sajtóinformációk szerint az albániai Katonai Biztonsági és Hírszerző Ügynökség (Agjencia e Inteligjencës dhe Sigurisë së Mbrojtjes, AISM) a jó gyakorlatok átadásával segíti az AMIS felállítását.[48]

Az AMIS-ról szóló törvényjavaslat nincs fejezetekre tagolva, 41 hosszabb-rövidebb cikkben érinti mindazon témaköröket, amelyek a demokratikus normáknak megfelelő törvényi szabályozás esetén elvárhatók. Az AMIS-t a Védelmi Minisztérium (VM) alárendeltségében, hírszerző, elhárító és biztonsági ügynökségként, a FSK és a szakminisztérium támogatására tervezik létrehozni, amelynek felügyeletét a parlament illetékes bizottsága látja el, míg a belső ellenőrzést maga az AMIS végzi. Tervezett feladatai közé tartozik az információgyűjtés, elemzés, feldolgozás és értékelés más államok hadseregeiről, védelmi rendszereiről, a katonai biztonságot befolyásoló vagy veszélyeztető külső nyomásokról, valamint a Koszovói Köztársaság katonai biztonsága elleni nemzetközi tevékenységről. Az állam területén belül információkat gyűjt, elemez, feldolgoz és értékel egyes személyek, csoportok és szervezetek azon szándékairól, lehetőségeiről és terveiről, amelyek célja az ország védelmi képességeinek veszélyeztetése, továbbá intézkedéseket hoz az ilyen tevékenységek azonosítására, nyomon követésére és ellensúlyozására. Ezen kívül az AMIS szerepet kap a VM, a FSK és az AMIS állományának, valamint a felsorolt szervezetekkel kapcsolatba kerülő magán- és jogi személyek háttérellenőrzésében, a személyi és iparbiztonsági tanúsítványok kiállításában is. Támogatja a VM és a FSK tevékenységének teljes spektrumát bel- és külföldön egyaránt, felügyeli az információbiztonsági előírásoknak való megfelelést, nemzetközi kötelezettségvállalásai alapján együttműködhet külföldi hírszerző, biztonsági és egyéb szervezetekkel stb.

Az éves stratégiai követelményeket a koszovói hatóságok, a FSK vezetése és az AMIS-sal kapcsolatban álló bel- és külföldi szervezetek információigényei határozzák meg. Az AMIS főigazgatóját az államfő nevezi ki, a miniszterelnök javaslatára (a jelöltet a védelmi miniszter javasolja, aki figyelembe veszi a FSK parancsnokának ajánlását). Főigazgató a FSK aktív tábornoka lehet, aki korábban a FSK vagy az AMIS hírszerzési struktúrájában dolgozott. Két helyettese van, közülük az egyik a FSK legalább ezredesi rendfokozatú tagja, a másik egyenértékű beosztásban lévő civil személy. Az állományt legfeljebb 40%-ban alkothatják köztisztviselők, a toborzás esetükben nyílt álláshirdetés segítségével történik, míg a hivatásos állományt a FSK tagjai közül belső pályáztatással

44 *Draftlaw on Defence Agency for Intelligence and Security* 2022.
45 *Consultation Document for Draft Law on Defense Agency for Intelligence and Security* 2022.
46 Arian 2023.
47 Zejnullahu 2024.
48 Arian 2023.

választják ki. Az AKI-étól részben eltérő mandátumára tekintettel az AMIS-törvény olyan kérdéseket is szabályoz, mint például az erőszak vagy a tűzfegyverek alkalmazása.[49]

Ahogy az várható volt, szerb részről rendkívül kritikusan fogadták a koszovói katonai titkosszolgálat létrehozásának tervét, ezzel együtt kezdetét vette az „információs hadviselés" az AMIS hiteltelenítése érdekében. Egyes vélemények szerint az AMIS megalakítása nem más, mint „politikai manőver, annak érdekében, hogy legalizáljanak valamit, ami egykor illegális volt". Az AMIS-t a ShIK közvetlen utódjaként említik, azt állítva, hogy annak tevékenysége kizárólag a szerbekre, Szerbiára irányult, sikereit pedig „a bűnöző klánokra és a Balkánon, valamint szerte a világban működő albán maffiára alapozta". Emlékeztetnek továbbá arra, hogy a ShiK-et nyugati, elsősorban német és amerikai titkosszolgálatok segítettek létrehozni, a fő mentor pedig akkoriban is „az albán ShiK" volt. Egy másik szerb vélemény még tovább megy, azzal vádolja a koszovói felet, hogy az AMIS létrehozásával a Szerbia elleni felforgató, támadó tevékenységét kísérli meg hírszerző-biztonsági tevékenységként beállítani. A szerb–koszovói határ (szerb értelmezésben adminisztratív határvonal) szerb oldalán tervez olyan hálózatot létrehozni, amely szerb katonai létesítmények elleni titkosszolgálati műveleteket, illetve a szerb gazdaság elleni szabotázsakciókat szervezne. Ezen túlmenően további lehetőséget teremtene a koszovói szerbek elleni támadásokra is, azokat az új szervezet legitim fellépéseként beállítva.[50]

Tekintettel arra, hogy a titkosszolgálati szféra diverzifikálódása a koszovói albánság körében is rossz emlékeket ébreszthet, koszovói biztonsági szakértők hangsúlyozzák, hogy az AMIS nem fogja aláásni az AKI szerepét, épp ellenkezőleg, előbbi – a katonai szférában működve –hozzájárul a biztonsági architektúra teljessé tételéhez. A formálódó nemzeti haderő külföldi partnereivel pedig a minősített információk cseréjére is jó lehetőségei kínálkoznak.[51]

Az AKI működésének értékelése

Az AKI tevékenységéről, a jogszabályokban foglalt feladatainak ellátásáról kevés részletet tettek közzé nyilvánosan. A szervezet honlapján – amely csak 2015-ben kezdte meg működését – nem találhatóak sem az éves feladatszabásával kapcsolatos információk, sem összefoglaló jelentések azok teljesítéséről. Ugyanakkor egyes nagy nyilvánosságot kapott nemzetbiztonsági vonatkozású (vagy annak vélt) események kapcsán megjelent sajtóhírekből arra következtethetünk, hogy az AKI az ügyek széles spektrumát érintően végezhet műveleti tevékenységet. A nyilvánvalóbb esetek mellett, mint például a 2023. szeptemberi banjskai, nagyszabású fegyveres incidens (amikor szerb paramilitárisok és koszovói rendőrök között bontakozott ki több órás tűzharc),[52] az AKI például a 2021. júliusi deçani, tömeges megbetegedést okozó, szándékosnak vélt vízmérgezés kapcsán is hozzájárult a helyzet tisztázásához.[53] Szerepvállalását a terrorizmus elleni küzdelemben – számos lehetséges koszovói terrorista sejt, illetve gyanús NGO azonosításával – az amerikai

49 *Draftlaw on Defence Agency for Intelligence and Security* 2022.
50 *Intelligence War in the Balkans…* 2023.
51 *The Formation of the Intelligence Agency within the KSF is Welcomed* 2023.
52 *Thanks to KIA…* 2023.
53 RTV KLAN 2021.

külügyminisztérium terrorizmusról szóló 2009-es országjelentése is méltatta.[54] Kritikusabban szól egy 2022-es tanulmány az AKI szerepéről a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, rávilágítva a jogszabályi háttér, a központi és helyi szervek közötti koordináció, valamint az intézményközi (valamint regionális és nemzetközi) együttműködés egyes hiányosságaira, ami ilyen formában nem támogatja kellően a hírszerző információkon alapuló rendőrségi feladatellátást.[55] Egy 2023-as tanulmány a szervezet mandátumával kapcsolatban kiemeli, hogy bár az AKI-törvény preambuluma említi az elhárítás mechanizmusát, a szervezet ezzel kapcsolatos konkrét szerepét a jogszabály nem részletezi.[56] A koszovói titkosszolgálat esetenként egyértelműen átlépte a hatáskörét. Történetének eddigi leghangosabb botránya 2018-ban, hat gülenista török állampolgár jogellenes letartóztatása és Törökországba deportálása kapcsán robbant ki, amiben az AKI – állítólag a politikai vezetés tudta nélkül – közreműködött. Az ügy kapcsán 2023-ban az AKI korábbi igazgatóját, Driton Gashit letöltendő börtönbüntetésre ítélték.[57]

Az AKI szervezeti struktúrája és az egyéb belső szabályzatok, előírások, utasítások nem nyilvánosak. A vezetőket (igazgató, igazgatóhelyettes és főszemlélő) a miniszterelnök a köztársasági elnökkel egyetértésben nevezi ki. A velük szemben támasztott követelmények meglehetősen általánosak (egyetemi végzettség és szakmai felkészültség, tapasztalat), ami széles teret hagy a politikai szempontok érvényesülésének. Az első igazgató kinevezése egészen 2009 februárjáig elhúzódott, ami mögött nyilvánvalóan az AKI feletti befolyásért folytatott rivalizálás állt. A megállapodásnak végül a másik két vezetői pozíció elosztása is részét képezte. Az állomány esetében az álláshirdetéseket nyílt pályázaton kell közzétenni, a kiválasztási folyamat azonban minősített. Az első nagy toborzási hullám 2010 elején vette kezdetét. Egyes értékelések szerint – az érintettek korábbi tapasztalatainak, képességeinek elismerése mellett – a szakmaiságra összességében rossz hatással volt, hogy számos korábbi rendőrt alkalmaztak, mivel a rendőrség és egy nemzetbiztonsági szerv működése eltérő kompetenciákat kíván.[58]

A közvélekedés szerint az AKI állományába jelentős számban nyerhettek felvételt a korábbi, különféle koszovói albán érdekcsoportok szolgálatában állt „földalatti titkosszolgálatok" egykori alkalmazottai is.[59] Ezt a gyanút erősíti az is, hogy a gerillaelithez tartozó Hashim Thaçi államfő 2020. novemberi (a háborús és emberiesség elleni bűntetteivel kapcsolatos felelősségre vonásával összefüggő) lemondását követő napon az AKI egy tagja minősített dokumentumokat kísérelt meg eltulajdonítani a köztársasági elnöki hivatal széfjéből, aminek következtében menesztették Kreshnik Gashi AKI-igazgatót.[60] A hozzá hasonlóan még 2019-ben a pozíciójába került, majd 2022 decemberében lemondott AKI-főszemlélő, Burim Ramadani személyét 2023-ban egy olyan szivárogtatási üggyel hozták kapcsolatba, amely szintén a 2021 elején hatalomra került új koszovói vezetés ellehetetlenítésére irányult.[61] Beszédes, hogy az első koszovói titkosszolgálat rövid történetét

54 U.S. Department of State 2010.
55 Ademi–Vula 2022.
56 Gashi–Brovina 2023.
57 Former Kosovo Intel Chief Sentenced… 2023.
58 Qehaja 2012.
59 Ademi–Vula 2022.
60 *Direktor KIA smijenjen u dogovoru sa predsjednicom* 2020.
61 Taylor-Braçe 2023.

kísérő változatos botrányok közepette az AKI eddigi hat igazgatója közül napjainkig mindössze egy töltötte ki – a kettő közül az egyik – teljes hivatali idejét.[62]

A koszovói biztonsági szektor intézményeinek felügyeletét, elszámoltathatóságát és átláthatóságát vizsgáló kutatás 2024 májusában publikált eredményei lesújtó képet festenek (egyéb intézmények mellett) az AKI megfelelőségéről is egy demokratikus jogállamban elvárt feltételeknek. A tanulmány szerzői arra jutottak, hogy a koszovói titkosszolgálatot felügyelő parlamenti bizottság munkáját jelentősen korlátozza, hogy a tagjai nem rendelkeznek a feladatuk elvégzéséhez szükséges biztonsági tanúsítványokkal.[63] (Ugyanerre már egy 2012-es tanulmány is felhívta a figyelmet, kiegészítve azzal, hogy a minősített információkhoz való hozzáférés még a biztonsági tanúsítványok megléte esetén is megtagadható, a források vagy a módszerek védelmére hivatkozva.)[64] A 2024-es tanulmány szerint hasznos lenne a bizottság tagjainak bevonása a stratégiai szintű biztonságpolitikai dokumentumok kidolgozásába is. Elengedhetetlennek tartja továbbá az AKI felsővezetőinek jelölésére és kinevezésére vonatkozó kritériumok és eljárások felülvizsgálatát is. Az átláthatóság érdekében megfontolásra javasolják az AKI felügyeleti bizottságának üléseivel kapcsolatos szabályozás átgondolását (az ülések ugyanis jelenleg kivétel nélkül zártak).

Problémákat azonosítottak a közérdekű adatokhoz való hozzáféréssel kapcsolatban is, így a tanulmány az alapvető adatok közzétételére kötelező szabályozásmódosítást javasol. A minősített közbeszerzésekkel kapcsolatban egyrészt azt emeli ki, hogy túlzottan általános módon minden olyan felszerelés beszerzését ebbe a kategóriába sorolják, amely „a nemzetbiztonság védelmét szolgálja". Másrészt nemzetbiztonsági érdekből elengedhetetlennek tekinti a teljes folyamat egyértelmű szabályozását. Az országos számvevőszék auditorait szintén szükséges lenne ellátni a megfelelő biztonsági tanúsítványokkal.

A visszaélések kivizsgálása kapcsán sürgető feladat a bejelentő személyek védelmével kapcsolatos szabályozás újragondolása. Másrészt a tanulmány szerint a tisztségviselők összeférhetetlenségének, a korrupció lehetőségének kizárását szolgáló eljárásrend sem kellően kiforrott (jelenleg például a közfeladatot ellátó tisztségviselőhöz kötődő vállalat már a vezető mandátumának lejárta után egy évvel szerződéses viszonyt létesíthet az adott intézménnyel).[65]

A 2012-es tanulmány a belső ellenőrzésért felelős főszemlélő lehetőségeivel kapcsolatban is rávilágít egy gyenge pontra, ugyanis az AKI-törvény értelmében annak tevékenységét jelentősen korlátozhatja, hogy az igazgató leállíthatja a főszemlélő által folytatott vizsgálatot, amennyiben az „létfontosságú biztonsági érdeket érint."[66] A 2012-es és a 2024-es tanulmány felügyeletre, elszámoltathatóságra, átláthatóságra vonatkozó megállapításainak összevetéséből az szűrhető le, hogy a kifogásolt szabályozási elemekkel kapcsolatban 12 év alatt nem történt érdemi előrelépés.

A demokratikus felügyelet megvalósulásához a nem kormányzati szervezetek és a média részvétele is elengedhetetlen. 2012-ben a civil szféra még meglehetősen fejletlen volt Koszovóban, napjainkra azonban ezen a téren jelentős előrehaladás történt. Létezik például

62 Ahmeti–Bami 2020.
63 Dafa 2024.
64 Qehaja 2012.
65 Dafa 2024.
66 Qehaja 2012.

olyan kezdeményezés, amely kifejezetten a civil társadalom és a biztonsági intézmények közötti konstruktív párbeszéd elősegítését tűzte ki céljául.[67] (A titkosszolgálati szféra sajátosságai ugyanakkor mindig bizonyos fokú korlátozó tényezőt fognak jelenteni e téren.) A nyilvánossággal való kapcsolattartásban jelentős előrelépést jelentett az AKI honlapjának elindítása 2015-ben – a weboldal azonban kevésbé informatív és egyes információit nyilvánvalóan évek óta nem frissítették. A lakosság a „Kapcsolat" menüpontban vagy e-mailben juttathatja el megjegyzéseit, kérdéseit vagy javaslatait az AKI munkatársainak.[68]

A belföldi együttműködések vonatkozásában az AKI-törvény a Koszovói Rendőrséget és a Belügyminisztériumot nevesíti, de más koszovói intézményekkel is fenntartja a lehetőséget együttműködési megállapodások aláírására. 2012 óta ismert, hogy az AKI és a Koszovói Rendőrség, illetve az AKI és a Vámszolgálat között létezik ilyen megállapodás, egy 2022-es tanulmány pedig valószínűsíti, hogy a Koszovói Biztonsági Erő és egyéb koszovói biztonsági intézmények is együttműködhetnek az AKI-val, annak ellenére, hogy erről nem áll rendelkezésre nyílt információ.[69]

Az AKI-törvény felhatalmazza a titkosszolgálat igazgatóját külföldi hírszerző ügynökségekkel való együttműködésre is, azonban nem tartalmaz előírást ennek kormányzati vagy parlamenti ellenőrzéséről, illetve felügyeletéről. A kapacitásfejlesztés területén más biztonsági intézményekhez hasonlóan (szintén kizárólag az ország önálló államiságát elismerő országok részéről) az AKI is kapott külföldi támogatást, az „érzékenyebb természetű" nemzetbiztonsági szektort azonban az igazságszolgáltatási és a rendőrségi ágazatnál kisebb mértékben segítette az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és néhány más partnerország.[70] Másrészről – mivel „a nemzetközi jelenlét túl nagy ahhoz, hogy ne dolgozzanak külföldi hírszerző szolgálatok Koszovóban" – a kezdetektől sejthető volt, hogy az AKI az információmegosztás tekintetében is együttműködik bizonyos EU-tagállamok és az Amerikai Egyesült Államok titkosszolgálataival. Az olyan területek, mint a szervezett bűnözés vagy a terrorizmus pedig transznacionális jellegénél fogva alapvetően is megkívánja a külföldi intézményekkel való együttműködést.[71] Egy 2023 végi tanulmány megerősíti továbbá, hogy mivel Koszovó ma sem rendelkezik hatékony és erős elhárító szolgálattal, e téren teljes mértékben a nemzetközi szövetségesei által nyújtott információkra és szolgáltatásokra támaszkodik.[72]

Az AKI akkori igazgatója 2011-ben nyilvánosan elismerte, hogy létezik együttműködés a AKI és a régió egyes országainak titkosszolgálatai, különösen az albániai Állami Hírszerző Szolgálat (Shërbimi Informativ i Shtetit, SHISH) között. (Az egzisztenciális ellentétekre tekintettel kizárható ugyanakkor bármilyen együttműködés a szerbiai, illetve a bosznia-hercegovinai szolgálatokkal.)[73] Vélhetően a SHISH-sel (illetve annak elődjével) évtizedek óta együttműködő koszovói gerillaelit albániai kapcsolatainak köszönhető az a szokatlan lépés is, hogy az AKI igazgatói feladatait 2021 kezdetén négy hónapig igazgatóhelyettesként ellátó, majd a tisztségéből az új hatalmi elit által felmentett

67 Dafa 2024.
68 Lásd: https://aki-rks.org/HTML_ENG/contact.html
69 Ademi–Vula 2022.
70 Stojanović Gajić 2017.
71 Qehaja 2012.
72 Gashi–Brovina 2023.
73 Ademi–Vula 2022.

Vlora Hyseni az albániai titkosszolgálatnál (2023 áprilisától annak vezetőjeként) folytathatta pályafutását.[74] Ez a háborús idők óta rivalizáló koszovói albán érdekcsoportok továbbélését, egyben azok egyfajta regionális dimenziójának létezését is alátámasztja.

Az AKI eddigi működése tehát bővelkedett botrányokban, amelyek rendre táptalajt szolgáltattak azoknak a feltételezéseknek, amelyek szerint a Koszovói Köztársaság első titkosszolgálata erősen összefonódhatott az egykori ShIK-kel.[75] A Koszovói Biztonsági Tanulmányok Központjának felmérései szerint az AKI az elmúlt bő egy évtizedben rendre a válaszadók által legkevésbé megbízhatónak ítélt koszovói biztonsági intézmény volt. 2022-ben azonban e téren érezhető fordulat következett be, ekkor a válaszadók több mint fele már „megbízható intézménynek" értékelte az AKI-t.[76]

Ennek hátterében egyrészt az állhat, hogy a 2021-ben hatalomra került új politikai elit egyik első intézkedése a nyugati tapasztalatokkal rendelkező, feddhetetlen múltú Petrit Ajeti kinevezése volt a titkosszolgálat élére (a koszovói albánok körében a felé irányuló bizalomnak vélhetően az is fontos tényezője, hogy egy 1999-ben mártírhalált halt UÇK-harcos testvére).[77] A 2022-ben kitört orosz–ukrán háború szintén jelentősen hozzájárulhatott az AKI megítélésének javításához azáltal, hogy felértékelte a Koszovói Rendőrséggel és a szövetséges országokkal összehangolt tevékenységének jelentőségét, különösen az Észak-Koszovót érintő feltételezett orosz befolyásból eredő fenyegetések vonatkozásában.[78] Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a deklaráltan „multikulturális" Koszovói Köztársaság esetében a titkosszolgálatról szóló tanulmányok egyikében sincs rövid utalás se a kisebbségi közösségek (köztük a koszovói szerbek) szerepvállalására a titkosszolgálati szférában. Az óvatosság természetesen érthető, hiszen ahogy az ország érvényben lévő biztonsági stratégiája fogalmaz, „a Koszovói Köztársaság legfőbb biztonsági fenyegetése Szerbia területi igénye, amely aláássa a szuverenitást a szerb állam által támogatott illegális struktúrákon keresztül".[79]

A fentiek összességében azt igazolják, hogy az AKI – a megalakítása után 16 évvel is – az intézményi fejlődés, illetve konszolidálódás korai szakaszában tart.[80]

Összegzés, értékelés

Tanulmányomban a jugoszláv időkig tekintettem vissza annak érdekében, hogy feltárjam a Koszovói Köztársaság titkosszolgálati szférának evolúcióját befolyásoló tényezőket. Kutatásaim rávilágítottak arra, hogy az 1990-es évek „földalatti titkosszolgálatairól" máig kevés, sokszor ellentmondásos és megkérdőjelezhető hitelességű információ áll rendelkezésre. 2020-ban a Hágában működő Koszovói Különleges Törvényszék és Különleges Ügyészség vádiratainak közzététele tovább erősítette azt a gyanút, hogy ezek a szervezetek

74 *Rama Presents the New Head of the State Intelligence Service, Vlora Hyseni* 2023.
75 Qehaja 2012.
76 Avdiu 2022.
77 *Petrit Ajeti Is Appointed Director of the Kosovo Intelligence Agency* 2021.
78 Avdiu 2022.
79 *Kosovo Security Strategy 2022–2027.*
80 Ademi–Vula 2022.

nemcsak szerb–albán viszonylatban, de a koszovói albán politikai körök egymás közötti, a hatalomért folytatott küzdelmében is jelentős szerepet kaphattak.

Az ENSZ-közigazgatás időszakában a különféle albán érdekkörök szolgálatában álló szervezetek közül vélhetően több is tovább működhetett. A legismertebb ezek közül az egykori UÇK-hoz, majd a későbbiekben az államot „foglyul ejtő" gerillákból lett politikai elithez kötődő ShIK, amelyet bár 2008-ban hivatalosan feloszlattak, egyes vélekedések szerint ezt követően is tovább szolgálta ezen körök érdekeit.

A köztársaság kikiáltását követően a pristinai vezetés jelentős nemzetközi segítséget kapott abban, hogy megkezdhesse a demokratikus normáknak megfelelő első, polgári titkosszolgálatának felállítását. A belföldi hírszerzésre fókuszáló AKI lassan másfél évtizede kezdte meg érdemi tevékenységét. Működését 2020-ig változatos botrányok kísérték, amelyek erős politikai befolyásoltságára utaltak. A korrupció, nepotizmus elleni küzdelmet zászlajára tűző, 2021-ben hatalomra került új politikai elit regnálása óta a korábbiakhoz hasonló ügyek nem kerültek nyilvánosságra, az intézmény megítélése lényegesen javult, azonban az elfogadottságának növelése érdekében továbbra is ajánlott lenne nagyobb hangsúlyt fektetnie az imázsának a fejlesztésére, professzionalizmusának promotálására.[81]

Az ukrajnai háború, majd a 2023. szeptemberi észak-koszovói paramilitáris incidens jelentős lendületet adott a titkosszolgálati szféra továbbfejlesztésének is. 2022 tavasza óta folyamatban van a katonai titkosszolgálat felállítását célzó törvényjavaslat elfogadása (a jelenlegi kormány ezt az ügyet még a mostani ciklusa alatt megkísérelheti végigvinni). A tudományos szférában ezzel párhuzamosan megjelent az első olyan tanulmány, amely az elhárítás területén tapasztalható hiányosságokra mutat rá, illetve megoldási javaslatokat vázol a problémára.

Pristina részéről érthető a törekvés az államépítés keretében a titkosszolgálati szféra kibővítésére a hiányzó katonai titkosszolgálati és polgári elhárítási szegmensekkel, amely területeken jelenleg külföldi partnerei támogatására szorul. Ugyanakkor a státuszkérdés rendezése előtt az előrelépés ezeken a területeken heves szerb ellenállást válthat ki – miközben a koszovói albánság egy része a régi beidegződésekre tekintettel szintén gyanakvással szemlélheti az újabb titkosszolgálat(ok) megalakítását.

Felhasznált irodalom

Ademi, Mensut – Vula, Veton (2022): Intelligence Service in the Prevention of Organized Crime in Kosovo. *Res Militaris,* 12(5), 687–706. Online: https://resmilitaris.net/index.php/resmilitaris/article/view/2253/1883

Ahmeti, Adelina – Bami, Xhorxhina (2020): Kosovo Fires Intelligence Chief Over 'Raid on President's Safe'. *BalkanInsight,* 2020. december 18. Online: https://balkaninsight.com/2020/12/18/kosovo-fires-intelligence-chief-over-raid-on-presidents-safe/

Arian, Hajdaraj (2023): Agjencia për inteligjencë e FSK-së, ende larg themelimit. *Atv,* 2023. december 13. Online: https://atvlive.tv/agjencia-per-inteligjence-e-fsk-se-ende-larg-themelimit/

[81] Ademi–Vula 2022.

Avdiu, Plator (2022): *Public Perception on Trust, Corruption and Integrity of Public Institutions in Kosovo*. Pristina. Online: https://qkss.org/images/uploads/files/WBSB_2022_Kosovo_Report_1_Dec_2022_ENG.pdf

Dafa, Alban (2024): *Integriteti në Sektorin e Sigurisë së Kosovës: Cilat janë dobësitë e mbikëqyrjes, llogaridhënies dhe transparencës së Institucioneve të Sektorit të Sigurisë? Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë*. [H. n.]: QKSS. Online: https://qkss.org/al/publikimet/integriteti-ne-sektorin-e-sigurise-se-kosoves-cilat-jane-dobesite-e-mbikeqyrjes-llogaridhenies-dhe-transparences-se-institucioneve-te-sektorit-te-sigurise

Direktor KIA smijenjen u dogovoru sa predsjednicom (2020). Online: www.info-ks.net/vijesti/kosovo/118768/direktor-kia-smijenjen-u-dogovoru-sa-predsjednicom

Fadil Kajtazi: Si veproi para lufte shërbimi i fshehtë i Qeverisë së Kosovës (2013). *Telegrafi,* 2013. Online: https://telegrafi.com/fadil-kajtazi-si-veproi-para-lufte-sherbimi-i-fshehte-i-qeverise-se-kosoves/

Former Kosovo Intel Chief Sentenced to Prison Due to Role in Illegal Deportation of Gülenists. *Turkish Minute,* 2023. július 19. Online: www.turkishminute.com/2023/07/19/former-kosovo-intel-chief-sentenced-to-prison-due-to-role-in-illegal-deportation-of-gulenists/

Gashi, Bahri – Brovina, Ngadhnjim (2023): Reassessment of Counterintelligence in National Security: The Case of Kosovo. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence,* 37(4), 1336–1350. Online: https://doi.org/10.1080/08850607.2023.2267751

RTV KLAN (2021): Helmimi ne Deçan, identifikohen disa baktere ne uje. *YouTube,* 2021. július 25. Online: www.youtube.com/watch?v=W3VOM52ApzA

Indictment Against Hashim Thaçi, Kadri Veseli, Rexhep Selimi and Jakup Krasniqi Confirmed by KSC Pre-trial Judge (2020). Online: www.scp-ks.org/en/indictment-against-hashim-thaci-kadri-veseli-rexhep-selimi-and-jakup-krasniqi-confirmed-ksc-pre

Intelligence War in the Balkans; What is the Role of Pristina? (2023). Online: www.kosovo-online.com/en/analysis/intelligence-war-balkans-what-role-pristina-3-4-2023

Kadri Veseli: Ja kush ishte pjesë e SHIK-ut (2012). Online: www.botasot.info/lajme/173547/kadri-veseli-ja-kush-ishte-pjese-e-shik-ut/4

Kosovo Security Strategy 2022–2027. Online: https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/2-Strategjia-e-Sigurise-e-Kosoves-ENG.pdf

Lángné Petruska Szidónia (2019): Arkan tigrisei a szerb állambiztonság szolgálatában. *Felderítő Szemle,* 18(4), 80–94. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2019-4.pdf#page=80

Lángné Petruska Szidónia (2020): Az UÇK-tól a nemzeti haderőig. A Koszovói Fegyveres Erő létrehozása és a folyamat biztonságra gyakorolt sokrétű következményei. *Felderítő Szemle,* 19(4), 20–47. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-4.pdf

Map & Analysis: Which Countries Recognize Kosovo in 2020? (2020). Online: www.polgeonow.com/2020/09/which-countries-recognize-kosovo-independence.html

McAllester, Matt (2016): Kosovo's Mafia: Assassinations and Intimidation. *The World,* 2016. augusztus 2. Online: https://theworld.org/stories/2016/08/02/kosovos-mafia-assassinations-and-intimidation

Mellon, Jérôme (2007): *Intelligence in Kosovo: Looking Ahead*. Online: www.saferworld-global.org/resources/publications/255-intelligence-in-kosovo-looking-ahead

Mokánszki Zoltán (2019): Koszovó a titói Jugoszláviában. *Újkor.hu,* 2019. február 17. Online: https://ujkor.hu/content/koszovo

Парламент Крыма принял Декларацию о независимости АРК и г. Севастополя (2014). Online: www.crimea.gov.ru/news/11_03_2014_1

Petrit Ajeti Is Appointed Director of the Kosovo Intelligence Agency (2021). Online: https://president-ksgov.net/en/petrit-ajeti-is-appointed-director-of-the-kosovo-intelligence-agency/

Qehaja, Florian (2012): *Intelligence Governance in Kosovo*. Pristina: Kosovar Center for Security Studies. Online: https://qkss.org/en/publikimet/qeverisja-e-agjencise-se-inteligjences-ne-kosove

Qehaja, Florian (2013): *The Development Context of the Strategic Security Sector Review*. Pristina: Kosovar Center for Security Studies. Online: https://qkss.org/images/uploads/files/The_Development_Context_of_Strategic_Security_Sector_Review_877377.pdf

Rama Presents the New Head of the State Intelligence Service, Vlora Hyseni (2023). Online: https://kosovapress.com/en/rama-prezanton-drejtuesen-e-re-te-sherbimit-informativ-te-shtetit-vlora-hyseni

Shërbimi i inteligjencës ushtarake pjesë kryesore e FAK-ut (2014). Online: https://prizrenpost.com/al/sherbimi-inteligjent-ushtarak-pjese-kryesore-e-fak-ut/

Stojanović Gajić, Sonja (2017): *Capacity Buliding for Security Sector Reform in Kosovo*. EU-CIVCAP Working Paper No. 02–17, 1–41. Online: https://eucivcap.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/eucivcap-workingpaper-02-17-stojanovic_gajic.pdf

Taylor-Braçe, Alice (2023): Kosovo's Ex-intelligence Chief Publishes 'Leaked' Association for Serb Municipalities Statute. *Euractiv,* 2023. november 13. Online: www.euractiv.com/section/all/news/kosovos-ex-intelligence-chief-publishes-leaked-association-for-serb-municipalities-statute/

Thanks to KIA, National Security Was Preserved. Musliu: The Case of Banjska Can Be Repeated (2023). Online: https://kosovapress.com/en/article?id=501197

The Formation of the Intelligence Agency Within the KSF Is Welcomed (2023). Online: www.koha.net/en/arberi/400464/mirepritet-formimi-i-agjencise-se-inteligjences-ne-kuader-te-fsk-se

UNHCR (2000): *What Happened to the KLA?* Online: www.refworld.org/reference/countryrep/icg/2000/en/32206

U.S. Department of State (2010): *Country Reports on Terrorism 2009*. Online: https://2009-2017.state.gov/documents/organization/141114.pdf

Vivod, Maria (2015): *The Master and its Servants: The Entangled Web Between the Serbian Secret Service, Organized Crime and Paramilitary Units in the Yugoslav Conflict*. New York: Nova Publishers.

Vučić rekao da neće biti „ni faktičkog ni de jure" priznanja Kosova (2023). *Radio Slobodna Europa,* 2023. március 11. Online: www.slobodnaevropa.org/a/vucic-priznanje-kosovo-kurti-pregovori-eu/32313277.html/

Zejnullahu, Lindrit (2024): Agjencia e Inteligjencës së Sigurisë dhe Mbrojtjes afër krijimit, vlerësohet se është e nevojshme për FSK-në. *Teve1*, 2024. június 2. Online: https://teve1.info/agjencia-e-inteligjences-se-sigurise-dhe-mbrojtjes-afer-krijimit-vleresohet-se-eshte-e-nevojshme-per-fsk-ne/

Jogi források

Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement (2007). Online: http://old.kuvendikosoves.org/common/docs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf

Constitution of the Republic of Kosovo (2008). Online: www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2008/en/121392

Consultation Document for Draft Law on Defense Agency for Intelligence and Security (2022). Online: https://konsultimet.rks-gov.net/Storage/Consultations/22-23-40-27042022/Consultation-Document-DAIS.doc

Draftlaw on Defence Agency for Intelligence and Security (2022). Online: https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41388

Law No. 03/L-050 on the establishment of the Kosovo Security Council (2008). Online: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2521&langid=2

Law No. 03/L-063 on the Kosovo Intelligence Agency (2008). Online: https://aki-rks.org/HTML_ENG/2008_03-L063_en.pdf

Law No. 08/L-175 on protection of classified information (2023). Online: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=71104

United Nations (1999): *Military Technical Agreement between the International Security Force (KFOR) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia*. Online: https://peacemaker.un.org/node/9376

UNSCR (1999): *Resolution 1244. The Situation Relating Kosovo*. Online: http://unscr.com/en/resolutions/1244

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 23–31. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.2

Bács Zoltán György[1]

Az argentin nemzetbiztonsági szolgálatok helyzete 1983-tól napjainkig

A Nisman-ügy

The Argentinian National Security Services from 1983 to the Present Day

The Nisman Case

Az argentin nemzetbiztonsági szolgálatok – az egy intézmény keretein belül működő elhárítás és hírszerzés – elmúlt néhány évtizedre visszanyúló szakmai feldolgozása, a buktatókkal teli fejlődés bemutatása a magyar szakirodalomban még hiányos. Talán, az időszak sajátos, retrospektív vizsgálata megadhatja a kellő lökést a világ nyolcadik legnagyobb országában a mai napig is fontos, leggyakrabban politikailag erősen motivált szerepet játszó szolgálatok tevékenységének megismeréséhez.

A tanulmány célja bemutatni a nemzetbiztonsági tevékenység helyét és megítélését Argentínában, valamint bemutatni a diktatúrából a demokráciába való átmenet során elkövetett jogsértések és bűncselekmények némelyikét, és egy megtörtént eset kapcsán rávilágítani a szolgálatoknak a politika perifériáján betöltött, nem mindig egyértelmű szerepére.

Kulcsszavak: *diktatúra, kormányzat, terrortámadások, Nisman*

Introducing the last decades of the Argentinian national security services – the intelligence and counter intelligence working under the same umbrella – highlighting their historical development is still missing in the Hungarian literature. Perhaps, a retrospective presentation of the given period produces the necessary incentive to study the activities, often with clear political motivation, of the national security services' in the eighth largest country in the world.

The purpose of the present study is to present some aspects of the evolution of the role of the national security activities in Argentina, to highlight some of the violations of rights and committed crimes by the officials of the national security structures.

Keywords: *Dictatorship, government, terrorist attacks, Nisman*

[1] Titkársági szakreferens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Iroda, e-mail: bacs.zoltan.gyorgy@uni-nke.hu

Bevezetés

Van egy tízezer kilométerre lévő ország, amellyel több szál köt össze bennünket, mint amire először gondolunk, ennek ellenére ismereteink róla sablonosak, szerények. Argentínáról leginkább a labdarúgás, Maradona, a tangó, és Evita Perón jut az emberek eszébe, holott az országnak megannyi kiemelkedő vívmánya van, amelyekben jelentős szerepet játszottak hazánk szülöttei is. Vannak még ennél is kevésbé ismert területek. Ilyen például az argentin titkosszolgálatok világa. Róluk még szakmai berkekben is eléggé keveset tudni. Érintettségük a katonai diktatúrákban, az akkor elkövetett jogsértésekben vitathatatlan volt.

Jelen tanulmány több célt is követ. Egyrészt be kívánja mutatni az argentin titkosszolgálatok sajátosságait, aminek megértéséhez röviden felvázolja az argentin közigazgatás kétszáz év alatt kialakult struktúráját.

A tanulmány bemutatja a diktatúrákból a demokratikus, polgári kormányzatba való átmenet nehézségeit, illetve az ezek következtében kialakult helyzetet.

Végezetül, a tanulmány foglalkozni kíván az Argentínán belül és nemzetközi téren is legnagyobb visszhangot kiváltó esettel, amelyben ismételten felmerült az argentin titkosszolgálatok érintettsége.

A szerző ebben a tanulmányában a szükségesnél mélyebben nem foglalkozik a magyar–argentin kapcsolatokkal, illetve Argentína történelmével.

A fentiek alapján a tanulmányhoz kapcsolódó tudományos kérdések a következők:

1. Levezethető-e az argentin titkosszolgálatok sajátos helye az ország közigazgatásának történeti hátteréből?
2. Milyen feladatokkal, nehézségekkel kellett szembenéznie az argentin védelmi és bűnüldözési struktúráknak a demokráciába való átmenet során?
3. Mennyiben érintettek az argentin nemzetbiztonsági szolgálatok a Nisman ügyész halála körül kialakult különös helyzetben?

Ha hipotéziseket állítunk fel, akkor – a fentiekből kiindulva – az első hipotézis szerint az argentin közigazgatási rendszer fejlődése megmagyarázza a titkosszolgálatok sajátos helyét, mivel a felszabadító háborúkkal összefüggő kormányzási gyakorlat csekély változásokkal fennmaradt a közelmúltig.

A második hipotézis szerint az argentin titkosszolgálatok a demokráciába történő átmenet során sajátos, kissé tudathasadásos állapotba kerültek. Korábbi pozícióik meggyengültek, és a változásokat sok esetben annak a parancsnoki karnak egy jelentős részének kellett levezényelnie, amely szorosan kötődött a diktatúra kori hadsereghez és rendvédelmi apparátushoz.

A harmadik hipotézis szerint Alberto Nisman ügyész halálában az argentin titkosszolgálatoknak szerepük lehetett. Az elkövetés módja, módszere, eszköze, illetve a motiváció, a cselekmény elkövetésével elérendő cél újra a titkosszolgálat sajátos, közvetett politikai szerepvállalására utal.

A tanulmány módszere a történelmi folyamatokat követő jogszabályváltozásokból levezethető deduktív elemzés, illetve a folyamatokat és eseményeket egymással összefüggésbe állító retrospektív elemzés.

A tanulmány elsődleges forrásai az argentin jogforrások, törvények és jogszabályok, a hazai és nemzetközi szakirodalom Argentínával foglalkozó művei, sajtóközlemények, elemzések, tudósítások, amelyek kritikai elemzése a forráskutatás során megtörtént.

A tanulmány első része képet ad az argentin nemzetbiztonsági tevékenység helyéről az igazgatási rendszerben, bemutatja a rendszer általános és a nemzetbiztonságot is érintő sajátosságait, rámutatva azok történelmi gyökereire.

A második részben az argentin titkosszolgálatok sajátos helyzetét elemzem, a diktatúrákból a demokratikus kormányzási rendbe való átmenettel összefüggésben, míg a harmadik rész konkrétan Albert Nisman ügyész halálának sajátos körülményeivel, és a titkosszolgálatok valószínűsíthető érintettségével foglalkozik.

A befejezés – ahogy az elvárható – megadja a tanulmány keretét, válaszol a bevezetésben megfogalmazott tudományos kérdésekre, illetve bemutatja, hogy a kutatások mennyiben igazolták vagy cáfolták a felállított hipotéziseket.

A nemzetbiztonság helye a kormányzati munkában

Argentína az 1810-ben kivívott függetlensége óta sajátos törvényhozói és kormányzati rendszert épített ki, amelyben az Egyesült Államok törvényhozási és igazgatási rendszeréből átvett haladó megoldásokat ötvözik a felszabadító háborúkban kialakult központosított és hierarchikus rendszerrel. Argentína elnöki köztársaság, miniszterelnöke nincs, a kormányt az elnök vezeti. A végrehajtó hatalom feletti törvényhozási ellenőrzés hatékonysága rendkívül alacsony, mivel a Képviselőház és a Szenátus tagjainak a nagy része valamilyen formában, de érdekszövetségben áll az elnökkel.[2] Ennek ismeretében nem véletlen, hogy számos volt argentin elnök elkerülte a felelősségre vonást a legkülönbözőbb, de leggyakrabban korrupciós bűncselekményekért. Ennek egyik legutóbbi esete, hogy Cristina Fernández de Kirschner, az ország korábbi államfője úgy kerülte el a bírósági eljárást, hogy az utána közvetlenül megválasztott elnök, Alberto Fernández (csak névrokonok voltak), alelnökének választtatta meg.

Jelenleg a nemzetbiztonság felügyelete nem a kormány hatáskörébe tartozik, hanem közvetlenül elnöki felügyelet és irányítás alatt áll. Argentínában, a 25/520. számú, a Nemzeti Hírszerzésről szóló Törvény[3] értelmében nem válik el egymástól a polgári elhárítás és hírszerzés, mindkettő a Szövetségi Hírszerző Ügynökség (Agencia Federal de Inteligencia, AFI) alá tartozik. Az ügynökség saját honlapján olvasható feladatmeghatározása szerint „objektív és értékes információval látja el a Végrehajtó Hatalmat a nemzetbiztonság és a nemzetközi biztonság területéről, így ügyelve az argentinok védelmére és megóvására."[4] Ezen belül az ügynökség információt szerez, gyűjt és elemez olyan tényekről, kockázatokról és konfliktusokról, amelyek a nemzet védelmét, a belső biztonságot érintik, továbbá olyan szövetségi hatáskörbe tartozó bűncselekményekről, mint a terrorizmus, kábítószer-csempészés, fegyvercsempészés, emberkereskedelem, kiberbűncselekmények,

[2] Bács 2016; Bács 2013.
[3] *Ley de Inteligencia Nacional 25/520.*
[4] Lásd: www.argentina.gob.ar/inteligencia

vagy olyan bűncselekmények, amelyek veszélyeztetik a gazdasági és pénzügyi rendet, az alkotmányosságot és a közhatalmat.[5]

2023-ban, az új államfő, Javier Milei hivatalba lépésével megújult az AFI tevékenysége is. Igaz, az erre vonatkozó, 2023. december 12-én, két nappal Milei eskütétele után hatályba lépett DNU 22/2023 kormányrendeletet még az előző elnök alatt készítették elő.[6] Az okmány szerint a meghozott intézkedések célja az AFI szakmai színvonalának emelése, a bizalom megerősítése a biztonsági szolgálatokkal folytatott nemzetközi együttműködésben, a hírszerzés és elhárítás feladatainak újraértékelése, az elnök által meghatározott stratégiai érdekeknek megfelelően. A rendelet előírja a hírszerzési és elhárítási tevékenység megújítását, a tevékenység harmonizálását a Nemzeti Hírszerzési és Elhárítási Irányelvekkel.[7] Itt érdemes megállni néhány pillanatra, hiszen ha valamit újra kell szabályozni, akkor a korábbi működésben már hibák jelentkeztek, illetve a korábbi szabályozás megkerülhető volt, és lehetőséget adott törvénytelenségek elkövetésére, visszaélésekre. Pontosan ezt támasztja alá, hogy „a Malvin-szigeteki háború megmutatta, hogy a hírszerzés és elhárítás prioritásainak újrafogalmazása"[8] az alaptevékenységet ideológiai alapokra helyezte, ami együtt járt az elsődleges céloktól, vagyis az ország számára a legnagyobb veszélyt jelentő kockázatok és veszélyek értékelésétől, továbbá az ország helyzetét a konfliktusokban javító információ megszerzési lehetőségétől való távolodással.

Az argentin szolgálatok sajátos helyzete mint a diktatúrák következménye

Argentína időről időre, rövidebb vagy hosszabb szakaszokra megjelenik a magyar sajtóban, politikában és a közbeszédben. Van, amikor a sport ad erre lehetőséget, van, amikor valamilyen magas szintű látogatás kapcsán elevenítik fel a két ország kapcsolatait, és van, amikor tragikus politikai vagy gazdasági – pénzügyi események adnak okot aggodalomra, beszélgetésekre.

Az argentin titkosszolgálatokról általában vajmi kevés szó esik. Tevékenységük az 1970-es évektől kezdve először a városi gerillák, a Montonerok[9] elleni harcban, majd a katonai diktatúrák ideje alatt a belső ellenzék üldözésében betöltött szerepük miatt vált ismertté. 1975-től az Amerikai Egyesült Államok által támogatott és Chile, Brazília, Bolívia, Uruguay és Paraguay katonai kormányzatainak részvételével megindított Kondor művelet (Operación Cóndor) során összehangolt módon kutatták fel és semmisítették meg a részt vevő országok baloldali, diktatúraellenes csoportjait és személyiségeit. Az argentin szerepvállalásról több tanulmány is átfogó képet adott, de a legteljesebb talán a *Kondor művelet. A bírósági eljárás* című kötet.[10] A kötetben nyilvánosságra hozott tényeket és ada-

5 Lásd: www.argentina.gob.ar/inteligencia
6 DNU 22/2023. Lásd: www.argentina.gob.ar/normativa/nacional/decreto-22-2023-395249
7 *Ley de Inteligencia Nacional 25/520.*
8 Értsd: a katonai diktatúra körülményei között.
9 A Montonero mozgalom egy szélsőbaloldali, peronista mozgalom volt, amelyben jelentős szerepet játszottak a velük együttműködő katolikus értelmiségiek is.
10 *La Operación Cóndor – Proceso* [é. n.].

tokat alátámasztotta az Argentin Hadsereg korábbi vezérkari főnökének nyilatkozata a demokráciához való visszatérést megelőző, utolsó polgári-katonai diktatúra idején, az emberi jogok sérelmére elkövetett súlyos bűncselekményekről. Martín Balza tábornok felszólította a katonákat, hogy bármikor, amikor bűncselekményekre felszólító, jogsértő parancsokat kapnak, azt tagadják meg.[11]

Egy európai kutató számára érdekes, de Latin-Amerikában nem szokatlan, hogy a napvilágra került jogsértésekben inkább a reguláris hadseregek különleges (mélységi) műveletekre felkészített erőire bízták a feladatok konkrét végrehajtását, a fegyveres erők logisztikai eszközrendszerének támogatását is igénybe véve, míg a nemzetbiztonsági, rendvédelmi és bűnüldözési apparátus inkább a felderítés, megfigyelés és a leplezetten végrehajtott felszámolást, illetve nyomok elfedését, eltüntetését végezte.[12] Ennek több oka is van. Az egyik, a politikailag motivált támogató tevékenység jellegében, továbbá az ehhez szükséges és rendelkezésre álló személyi és anyagi-logisztikai különbségekben keresendő. A másik ok a sajátos elnöki-parlamentarista rendszer, amelyben az elnök a végrehajtó hatalom birtokosa is, aki felett a parlamenti ellenőrzés rendkívül gyenge.[13] Mivel a hadsereg óriási tekintélyre tett szert a felszabadító háborúk idején, szinte érinthetetlen volt gyakorlatilag a diktatúrák bukásáig, a polgári kormányzásra való átmenetig Raúl Alfonsín elnöksége idején, 1983–1989 között. A honvédelmi intézményrendszer szervezeti sajátossága, a közvetlen elnöki alárendeltség, aminek alapjai úgyszintén visszavezethetők a felszabadító háborúkig, José de San Martín tábornokig, a „Felszabadítóig".[14]

A demokratikus kormányzáshoz való visszatérés után napirendre került a hírszerzés és elhárítás átszervezése, különös tekintettel arra, hogy helyre kellett állítani a polgári ellenőrzést a fegyveres erők felett. Ennek keretében 1988 és 2001 között az argentin törvényhozás több normatív dokumentumot is elfogadott, amelyek célja a politikai ellenőrzés megerősítése és a korábbi nemzetbiztonsági doktrínára alapuló intézményi háttér lebontása volt. Ennek jegyében fogadták el a 23.554 számú törvényt a Nemzeti Védelemről, a 24.059 számú törvényt a Belbiztonságról, továbbá a 25.520 számú törvényt a Nemzeti Hírszerzési és Elhárítási Tevékenységről. Az a tény, hogy ezeket a törvényeket elsöprő parlamenti többséggel fogadták el, megmutatta az ország biztonságát és védelmét fenyegető jelenségekkel kapcsolatban kialakult közel teljesen egységes álláspontot.[15]

A helyzet jelenleg sem megnyugtató, hiszen a 25.520 számú törvény 2001-es elfogadása óta több olyan esetre is fény derült, amikor hírszerzési és elhárítási képességeket nem a külső biztonság és a kormányozhatóság fenntartása érdekében alkalmazták. Ilyen eset lehetett volna, amikor Mauricio Macri elnöksége, azaz 2015 és 2019 között jogellenesen megfigyelték és lehallgatták az ország korábbi elnökét, Cristina Fernández de Kirchnert és az általa alapított, valamint az ő nevével fémjelzett Pátria Intézetet (Instituto Patria).[16] Megjegyzendő, hogy Cristina Fernández de Kirchner saját két elnöki időszaka

11 UNHCR 2006.
12 Erről a szerzőnek volt alkalma beszélgetni José Manuel de Olano Szilágyival (1950–2009), az argentin Vezérkari Akadémia tanárával.
13 Bács 2016.
14 Latin-Amerika négy személyt is adott a történelemnek, akik közül mindegyiket „A Felszabadító" névvel illetnek. Ezek: José de San Martín (Argentína), José Artigas, (Uruguay), Bernardo O'Higgins (Chile) és Simón Bolívar (Venezuela).
15 Poczynok 2023.
16 Espionaje ilegal… 2020.

(2007–2015) előtt férje, az akkori elnök, Néstor Kirchner mellett már fontos szerepet játszott az ország politikai életében. Mauricio Macri időszaka alatt közel sem biztos, hogy politikai tevékenysége miatt állt megfigyelés alatt, ugyanis már korábban is meggyanúsították korrupciós bűncselekményekkel. Amikor 2015-ben Macri lett Argentína államfője, megindult a Fernández de Kirchner elleni nyomozás. A felelősségre vonást csak úgy tudta elkerülni, hogy a Macri után hivatalba lépett új elnök, Alberto Fernández, aki korábban Néstor Kirchner kabinetfőnöke volt, maga mellé vette és megbízta az alelnöki feladatok ellátásával. Ennek ellenére, 2022-ben, mint az ország alelnökét hat év szabadságvesztésre ítélték és véglegesen eltiltották a közügyektől.[17] A büntetés letöltését hivatali beosztása és egyéb jogi kiskapuk miatt nem kezdte meg. A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy a *Radio Universidad* cikke inkább Fernández de Kirchner mentegetését szolgálta – sikertelenül. Ezt látszik alátámasztani, hogy még egy látszatmerénylettel is igyekeztek az alelnök pozícióját és megítélését megerősíteni.[18]

Egy másik, az argentin hírszerzéshez és elhárításhoz köthető, halálos kimenetelű jogsértés és a vizsgálatával kapcsolatos, rendszeresen felmerülő aggályok évek óta foglalkoztatják és megosztják az argentin közvéleményt. Az előzmények 1992-ig, illetve 1994-ig nyúlnak vissza. 1992-ben egy öngyilkos merénylő autóba rejtett pokolgépet robbantott fel a Buenos Aires-i Izraeli Nagykövetség előtt. A 29 halálos áldozattal, illetve 242 sérülttel járó merénylet romba döntötte az egész épületet.[19]

1994-ben hasonló terrortámadás történt az argentin fővárosban, ám ezúttal az Izraelita Kölcsönös Segélyegylet (AMIA) székháza volt a célpont. A támadás 85 életet követelt és több mint 300 ember sebesült meg. A nyomozás már a korai szakaszában bizonyította, hogy mindkét terrortámadásban alapvető szerepet játszottak a Buenos Aires-i Iráni Nagykövetség diplomatái, illetve a hozzájuk futárként, diplomata útlevéllel érkező személyek, akik valójában az Iráni Forradalmi Gárda alá tartozó Hezbollah műveleti tisztjei voltak.[20] A gyanúsítás sem történt meg, az argentin hatóságok semmilyen intézkedést nem tettek, a nagykövetség néhány munkatársa röviddel a történtek után el is utazott.[21] Mindez annak ellenére történt, hogy az ügyet eredetileg vizsgáló Juan José Galeano bíró tanúkat talált arra, hogy az ügyben a hírszerzés és elhárítás helyi tisztségviselői is érintettek voltak. Galeanot nagyon gyorsan eltávolították, sőt vád alá is helyezték.

A Nisman-ügy

Majdnem húsz évvel később, 2013 januárjában Cristina Fernández de Kirchner elnöksége idején a kormány megállapodásra jutott Iránnal, névlegesen a támadások hátterének felderítése érdekében, amit a törvényhozás először elfogadott. Valójában ez a megállapodás semmilyen kézzelfogható eredményt nem hozott a terrortámadás hátterének felderítése

17 Példa nélküli… 2022.

18 2022. szeptember elsején egy férfi, közvetlen közelből célba vette Fernández de Kirchnert, ám lövés nem történt. Azóta sem válaszolták meg a legfontosabb kérdéseket, például, hogy ki/kik voltak a felbujtók, illetve volt-e valamilyen politikai motivációja az esetnek? Centenera 2023.

19 Bács 2020: 107.

20 Bács 2020.

21 Costanza 2012: 195.

szempontjából, sőt, inkább leplezte az iráni különleges erők szerepét, ezért azt később alkotmányellenesnek nyilvánította egy argentin bíróság.[22] Ezt követően Alberto Nisman ügyész újra megnyitotta az ügyet, és 2015. január 14-én bűnpártolással, bűnrészességgel és hazaárulással vádolta meg az ország hivatalban lévő államfőjét, Cristina Fernández de Kirchnert.[23] Ezt követően, négy nappal később, egy nappal az előtt, hogy a Kongresszus elé tárta volna a megszerzett bizonyítékokat, Nismant egy lövedékkel a fejében holtan találták lakásának fürdőszobájában. Mivel az eset épp az esedékes elnökválasztás előtt történt, vélelmezhető volt a politikai indíttatás. A politikai elkötelezettségéről híres szövetségi rendőrség által lefolytatott nyomozás először önkezűséget állapított meg, ám 2016-ban, az új elnök, Macri alatt a Legfelsőbb Bíróság elrendelte az ügy felülvizsgálatát. Ennek során állapították meg, hogy az elsődleges eljárás során számos hibát követtek el. A cselekmény helyszíne is szennyeződött, nem történt meg a nyomok biztosítása, vagyis a rögzített bizonyítékok jelentős része használhatatlan volt. A halottszemle során nem rögzítették a Nisman testén talált, idegenkezűségre utaló konkrét nyomokat, ideértve a lőpormaradványok hiányát Nisman kezén, amivel a fegyvert tartotta. A helyszínen talált informatikai eszközök vizsgálata is megállapította, hogy a mobiltelefonról és a számítógépről is nagy mennyiségű adatot töröltek a halál beálltához közeli időpontban.[24]

Ezúttal a határvédelmi rendőrség folytatta le a nyomozást, és megállapította az idegenkezűséget. Az elkövetés körülményei, módja, az alkalmazott anyagi-technikai eszközök és taktikák egyértelműen a (polgári) hírszerzési és elhárítási struktúrákra utaltak, mivel a katonai hírszerzés és elhárítás lehetőségei ezen a területen már jelentősen csökkentek. A vizsgálat egyik mellékszála is utalt arra, hogy a Nisman elleni merénylet vizsgálata során a Szövetségi Rendőrség a hírszerzéssel és elhárítással folyamatos összeköttetésben, azok utasításait követve járt el.

A Nisman-ügyről azóta is több könyv jelent meg, amelyek nem lépnek túl a már ismert tényeken, csak olvasmányosabban mutatják be az eset körülményeit.[25] Néhány szerző – szakirodalmi igények nélkül – az olvasókra bízza annak eldöntését, amit a halál-eset körülményei nagymértékben valószínűsítenek.[26] Nyilvánvaló Christina Fernández de Kirchner érintettsége, aminek bizonyítékait a Kongresszus elé tárva Nisman elkerülhetetlen kormányzati és mélyebb válság robbant volna ki. Ennek politikai, gazdasági és büntetőjogi következményei mélyreható befolyást gyakoroltak volna Argentína életére, egészen napjainkig és azon túl is.

Harminc évvel a terrorakciók után, 2024. április 11-én a Bűnügyi Fellebviteli Bíróság a két bombamerénylet ügyében hozott ítéletében egyértelműen Iránt és a Hezbollahot nevezte meg felelősként.

22 Smink 2019.
23 Argentinian Lawyer Alberto Nisman… 2017.
24 Argentinian Lawyer Alberto Nisman… 2017.
25 Bracesco 2015.
26 Waddell 2017.

Befejezés

A tanulmány – de nem a történet – lezárásaként nézzük meg, hogy a megfogalmazott tudományos kérdéseket, illetve a hipotéziseket hogyan sikerült megválaszolni!

Az első kérdésre, illetve hipotézisre adható válasz pozitív. Igen, Argentína igazgatási rendszeréből levezethető a titkosszolgálatok sajátos helyzete, különleges viszonyuk az elnöki hatalomhoz és az azt gyakorló személyhez. Világosan nyomon követhető a függetlenségi háborúk hatása általában a fegyveres erők, de különösen a hadsereg politikai és társadalmi szerepvállalására, illetve annak megítélésére.

A második kérdést, illetve hipotézist vizsgálva – a várakozásoknak megfelelően – sikerült igazolni, hogy a demokráciába történő átmenet során a titkosszolgálatok korábban nem ismert körülmények közé kerültek. A polgári kormányzás során kivételezett helyzetük meggyengült. Az átmenettel járó szükségszerű változásokat sok esetben a diktatúra kori hadsereghez és rendvédelmi apparátushoz korábban erősen kötődő parancsnoki állománynak kellett végrehajtania.

A harmadik kérdés, illetve hipotézis megválaszolása is egyértelmű. A titkosszolgálatok egyes egységei, illetve alegységei meghatározó szerepet játszottak a tipikusan titkosszolgálati műveletekre jellemző módon végrehajtott, politikailag motivált, a legfelső körök érintettségét leplezni kívánó gyilkosságban.

Argentínával kapcsolatban még sokáig több kérdés fogalmazható meg, mint amennyire választ tudunk adni. A kapcsolatok fejlesztésének, egymás megismerésének elengedhetetlen része a kérdések megválaszolása, az összefüggések feltárása és megértése.

Felhasznált irodalom

Argentinian Lawyer Alberto Nisman Was Murdered, Police Report Finds (2017). *The Guardian,* 2017. november 6. Online: www.theguardian.com/world/2017/nov/06/argentinian-lawyer-alberto-nisman-was-murdered-police-report-finds

Bács Zoltán György (2013): Breves reflexiones sobre la diferencia de desarrollo entre los Estados Unidos y América Latina según las Bases y puntos de partida para la organización política de la República Argentina de Juan B. Alberdi. In Lilón, Domingo – Fischer, Ferenc – Deák, Máté (szerk.): *Constitución, Estado y Sociedad en Iberoamérica (1812–2012).* Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK Ibero-Amerika Központ, 89–95.

Bács, Zoltán György (2016): 1815–2015: 200 años de divergencias en términos ideológico-políticos e instituciones políticas entre Europa y América Latina. In Fischer Ferenc – Lilón, Domingo – Deák, Máté (szerk.): *Iberoamericana Quinqueecclesiensis 14: 1815–2015: 200 años de cambios y transformaciones en Europa y América Latina.* Pécs: Publikon, 25–31. Online: www.academia.edu/25187687/Iberoamericana_Quinqueecclesiensis_14_1815_2015_200_anos_de_cambios_y_transformaciones_en_Europa_y_America_Latina

Bács Zoltán György (2020): *Terrorizmus és kábítószerkereskedelem Latin-Amerikában 1980 és 2019 között*. PhD-disszertáció. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola. Online: https://doi.org/10.17625/NKE.2021.007

Bracesco, G. M. (2015): *Suicidado. El asesinato del fiscal Alberto Nisman*. A szerző saját kiadása.

Centenera, Mar (2023): A un año del atentado contra Cristina Kirchner, la duda continúa: ¿hubo autores intelectuales y nexos políticos? *El País,* 2023. szeptember 1. Online: https://elpais.com/argentina/2023-09-01/a-un-ano-del-atentado-contra-cristina-kirchner-hubo-autores-intelectuales-y-nexos-politicos.html

Costanza, William (2012): Hizballah and its Mission in Latin America. *Studies in Conflict & Terrorism,* 35(3), 193–210. Online: https://doi.org/10.1080/1057610X.2012.648155

DNU 22/2023 Agencia Federal de Inteligencia Boletín Nacional 13 de diciembre de 2023

Espionaje ilegal a Cristina Kirchner/La Cámara Federal resolvió que la causa tramite en Comodor Py. *Radio Universidad,* 2020. augusztus 21. Online: www.radiouniversidad.unlp.edu.ar/espionaje-ilegal-a-cristina-kirchner-la-camara-federal-resolvio-que-la-causa-tramite-en-comodor-py/

La Operación Cóndor. Proceso [é. n.]. Ministerio Público de la Nación Argentina. Online: www.mpf.gob.ar/plan-condor/la-operacion-condor-proceso/

Ley de Inteligencia Nacional 25/520 (2024). Ministerio de Justicia. Online: https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/70000-74999/70496/norma.htm

Példa nélküli: hosszú börtönbüntetésre ítélték az új Evitát. *Portfolio,* 2022. december 7. Online: www.portfolio.hu/global/20221207/pelda-nelkuli-hosszu-bortonbuntetesre-iteltek-az-uj-evitat-583718

Poczynok, Iván (2023): *Política y servicios de inteligencia. Hoja de ruta para un sistema legítimo y efectivo*. Fundar. Online: www.academia.edu/105184731/Pol%C3%ADtica_y_servicios_de_inteligencia_Hoja_de_ruta_para_un_sistema_leg%C3%ADtimo_y_efectivo

Smink, Veronica (2019): 25 años del caso AMIA: por qué ni un solo sospechoso ha sido arrestado o juzgado por el peor atentado en la historia de Argentina (y por qué dos presidentes han sido acusados de encubrirlo. *BBC News Mundo,* 2019. július 18. Online: www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-49021713

Szilágyi Ágnes Judit – Pál István: Amikor az argentin politikában már más irányú „törekvés" érvényesült. *Múltunk,* 14(1), 244–280. Online: http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj_pali_18_1.pdf

UNHCR (2006): *Reluctant Partner: The Argentine Government's Failure to Back Trials of Human Rights Violators*. Online: www.refworld.org/reference/countryrep/hrw/2006/en/31672

Waddell, Ava (2017): *The Mysterious Death of Alberto Nisman*. Magánkiadás.

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 32–48. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.3

Solti István[1]

Olaszország információs rendszere, avagy az olasz nemzetbiztonsági szféra demokratikus reformja és felépítése

Italy's Information System, the Democratic Reform and Construction of the Italian National Security Sector

A szerző tanulmányában bemutatja Olaszország titkosszolgálati szervezetei átalakulásának lényeges mérföldköveit a hidegháború idején és az azt követő időszakban. A szerző a téma kifejtésénél az olasz állambiztonsági majd nemzetbiztonsági szervezetek tevékenységét szabályozó nyilvános jogszabályok meghatározó rendelkezéseire támaszkodik. Így megvizsgálja a 801/1977. és a 124/2007. sz. törvények jelentősebb újdonságait és trendfordító jogi szabályait. A jogszabályi rendelkezések magyarázásához felhasználja az 1990 előtti olasz szolgálatok jellemzőinek kimutatásakor a magyar állambiztonsági és a szocialista partnerszolgálatok által készített korabeli jelentéseket, tájékoztató anyagokat és feljegyzéseket. A modern kori szolgálatok esetében a jelenleg hatályos törvény és annak belföldi értelmezése adja a kiindulópontot.

A tanulmány célja az olasz nemzetbiztonsági struktúra jelenlegi helyzetének, feladat- és szervezeti rendszerének, valamint irányítási és ellenőrzési struktúrájának bemutatása.

Kulcsszavak: *AISI, AISE, DIS, titkosszolgálat, hírszerzés, elhárítás*

The author describes the major milestones in the transformation of Italy's intelligence services during and after the Cold War. The author draws on the key provisions of the public legislation governing the activities of Italian state security and national security organisations. Thus, he examines the major novelties and trend-shifting legal provisions of Laws 801/1977 and 124/2007. To explain the legal provisions, it draws on contemporary reports, briefing materials and memos produced by the

[1] Tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: solti.istvan@uni-nke.hu

Hungarian State Security and socialist partner services to show the characteristics of the Italian services before 1990. For modern-day services, the starting point is the law currently in force and its domestic interpretation.

The aim of this study is to describe the current state of the Italian national security structure, its tasks and organisation, as well as its management and control structure.

Keywords: *AISI, AISE, DIS, intelligence, intelligence service, counterintelligence*

Bevezetés

Az olasz nemzetbiztonsági rendszer teljes átalakítására a 2007. évben került sor a köztársaság biztonságát szolgáló információs rendszerről és a titokvédelem új fegyelméről szóló 124/2007. sz. törvény[2] elfogadásával. A jogszabály 30 év után reformálta meg az addigi szervezetrendszert, a 801/1977. sz. törvénnyel elfogadott szintén kétosztatú, de a katonai és polgári felosztás mentén kialakított struktúrát.

Az olasz állami főhatóságokat alapvetően két tényező szorította a kétezres évek közepén a nemzetbiztonsági tevékenységek átgondolására és újraszabályozására. Az egyik lényeges szempont a hidegháborút követően átalakuló nemzetközi biztonsági környezet, míg a másik ennél jóval kellemetlenebb és közvetlenebb tényező, az olasz szolgálatok jogellenes tevékenységekben való részvételének napvilágra kerülése volt.[3]

Az utóbbi tényező korábban is megtalálható volt az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok fejlődése során, hiszen már az 1977-es átszervezést is hasonló körülmények előzték meg. Az akkori átszervezés is csak részben volt szakmai jellegű, ennél súlyosabban jelentkeztek a politikai és társadalmi okok. Mint ahogy azt az 1979-ben a magyar Rendőrtiszti Főiskola hallgatói számára készült füzet is az átszervezés négy kiváltó oka között is kiemel: 1) erősödő társadalmi nyomást, hogy a szolgálatok választott szerv felügyelete alá kerüljenek; 2) a titkosszolgálatokat érintő politikai botrányok sorozatát; 3) az egyes szolgálatok kusza hatásköri területeit; 4) a belső elhárítás túlsúlyba kerülését.[4]

Olaszország nemzetbiztonsági szervezet- és feladatrendszere 1977 előtt a magyar hírszerzés dokumentumaiban

A magyar állambiztonsági szolgálat hírszerző területén született dokumentumok tanúsága szerint a 60-as évek második felét követően az olasz különleges szolgálatok életében az irányító és koordináló szerepet a Minisztertanács mellett létrehozott Nemzetbiztonsági Bizottság (tagjai: miniszterelnök, belügyminiszter, hadügyminiszter, pénzügyminiszter) és Olaszország Fegyveres Erői Törzsparancsnokainak Egyesült Bizottsága töltötte be. A Nemzetbiztonsági Bizottság feladatait az Olaszország Minisztertanácsának 1957. X. 27-i

[2] LEGGE 3 agosto 2007, n. 124.
[3] Giupponi–Fabbrini 2010.
[4] Major 1979.

80949/70 sz. határozata szabta meg, amely szerint az koordinálta és ellenőrizte az elhárító szervek tevékenységét, a határozatainak végrehajtásáért a Servizio Informazioni Difesa (SID) parancsnoka tartozott felelősséggel.[5] A fegyveres erők egyesült bizottsága a hadügyminisztérium hírszerző szerveinek vezető és koordináló szerveként működött, végezte a Varsói Szerződés országainak katonai témájú hírszerzési programjait és a katonai doktrínák kidolgozását.[6] Az olasz SID vezetőjére hárultak az állambiztonság vezetőjének funkciói.[7]

A SID 1965-ben jött létre az olasz katonai titkosszolgálat, a SIFAR átszervezésével, amelynek tevékenységével szemben komoly aggályok merültek fel a politikai vezetés körében, miután nyilvánosságra került, hogy feladatkörébe nem tartozón olasz vezető politikusok megfigyelését is végezte.[8] A SID idejében a szárazföldi, légi- és haditengerészeti erők főparancsnoksága mellett a Tájékoztatási és Operatív Szolgálat (SIOS), a Külügyminisztérium Tájékoztatási és Biztonsági Szolgálata, a Belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztálya, a Carabinieri Hadtest és a Pénzügyőr Gárda működtek Olaszországban mint hírszerző, elhárító és rendőri szervek.[9]

Olaszország vezető hírszerző és elhárító szolgálata a SID volt, elsődleges feladata a katonai, a politikai, a gazdasági és a tudományos-műszaki információk külföldön történő megszerzése, valamint elhárítási intézkedések megtétele belföldön és külföldön egyaránt. A SID hat meghatározó szervből állt, a hírszerző, az elhárító, az ipari-gazdasági hírszerző, az operatív összeköttetési, a személyi állomány biztonsági és az adminisztratív-gazdasági szolgálatokból.[10] Hírszerző tevékenysége a politikai, a gazdasági és a katonai hírszerzés köré összpontosult.[11] A hírszerző szolgálata („R" iroda) ügynöki és technikai úton folytatott információszerzést az ellenséges, főként szocialista országokban. A hírigénye elsősorban ezen országok katonai potenciáljára, tudományos-műszaki problémáira, háborúra történő készülődésükre és kutató tevékenységeikre terjedt ki. A hírszerzők számára előírták, hogy tevékenységükben legyenek aktívak, és hivatalos csatornákon kívüli információforrásokat is vegyék igénybe.[12] Az „R" iroda fő feladatai a kormány részére politikai, gazdasági és katonai információk megszerzése, valamint külpolitikai téren az információs előny biztosítása volt.[13]

A SID Elhárító szolgálatának („D" iroda) feladata az Olaszország területén tevékenykedő külföldi hírszerzés felderítése és elhárítása volt, így különösen, hogy felfedjék – főleg a szocialista országok – hírszerzési törekvéseiket és módszereiket, az ügynöki beszervezési módszereiket és a technikai eszközalkalmazások módozatait. Fő céljának keretében az Elhárító szolgálat koordinálta a SIOS elhárító egységeinek, a Carabinieri Hadtest operatív egységeinek, valamint a közbiztonsági osztálynak a tevékenységét.[14] A szovjet állambiztonsági szolgálat olasz szolgálatokról szóló magyarra fordított tájékoztatója még

5 *Tájékoztató* 1968: 2.
6 *Összefoglaló* 1973: 4.
7 *Tájékoztató* 1974: 1.
8 *Összefoglaló* 1973: 2.
9 *Tájékoztató* 1968: 2.
10 *Tájékoztató* 1968: 4–6.
11 *Tájékoztató* 1974: 10.
12 *Tájékoztató* 1968: 6.
13 *Tájékoztató* 1974: 8.
14 *Tájékoztató* 1968: 8–10.

azt is megállapította, hogy e tevékenységükben jó munkát végeznek, és megfelelő képet alakítottak ki az ellenérdekelt szolgálatok ilyen irányú tevékenységéről.[15] A szolgálat feladatait úgynevezett elhárító központokon (külügyminisztérium, hadügyminisztérium, külkereskedelmi minisztérium, fegyveres erők törzsei és parancsnokságai, jelentős állami és magánvállalatok, intézmények) keresztül hajtotta végre, az ügynöki behatolás objektumait a szocilista országok (elsősorban a Szovjetunió) külképviseleteiben és főleg a baloldali pártok vezető szerveiben határozták meg.[16] Aktív tevékenységet folytattak az ügynöki behatolási vonalakon, alapos megfigyelés alá vonták a szovjet képviseletek munkatársait, állandó telefonlehallgatás alatt tartották a szovjet hivatalos telefonállomásokat, ügynökséget foglalkoztattak a hivatalos olasz kapcsolattartó intézményeknél, ügynöki bevezetéseket szerveztek a tálalás módszerével, illetve számos durva provokációt követtek el az országba rövid időre beutazó szovjet állampolgárokkal szemben.[17]

A SID további meghatározó feladatait a „REI" szekció (Ricerca Economica Industriale mint a tudományos és műszaki jellegű információk nyílt és titkos forrásokból való gyűjtésére szakosodott egység), a „SPA" szekció (Sicurezza Personale Addatto mint belső biztonsági szolgálat), a „TLC" szekció (Telecomunicazione mint a telefonlehallgatásokra szakosodott terület), „A" szekció (Administrazione mint a jogi, pénzügyi stb. kisegítő szakterületek) végezték.[18]

A SIOS a szárazföldi, légi és haditengerészeti főparancsnokságok mellett működött.[19] Funkciója szerint tájékoztató, valamint területi és objektumi elv alapján szervezett hírszerző és elhárító központokat működtetett. A tájékoztató központok végezték a határ menti hírszerző tevékenységet a szomszédos országok védelmi és katonai képességeinek feltérképezése érdekében, míg az elhárítás szintén a határ menti zónákban, de a nagyobb ipari körzetekben, kikötőkben, haditengerészeti és légitámaszpontokon tevékenykedett.[20]

A Külügyminisztérium Tájékoztatási és Biztonsági Szolgálatának hírszerző tevékenysége a külföldi államok politikai viszonyaira szorítkozott, az elhárítás a külföldiekkel foglalkozó osztályon és a migrációs osztályon fejtett ki tevékenységet. A Carabinieri Hadtest különleges egységei látták el a külügy és munkatársainak mind operatív, mind egyéb biztonsági védelmét. E mellett a Carabinieri Hadtest mint az olasz katonai rendőrség többek között a katonai elhárítás és a politikai nyomozás vonalán is tevékenykedett. Feladata volt a katonai kémkedés, szabotázsakciók, diverziók, valamint a hadsereg morális állapotát befolyásoló propaganda felderítése és elhárítása, valamint a fontos állami és katonai intézmények őrzése és a külföldi diplomáciai testületek védelme. Jelentős politikai és bűnügyi kérdésekben nyomozati jogkörrel rendelkezett.[21]

A belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztálya a rendőri tevékenység mellett a SID-del összehangoltan elhárító feladatokat is ellátott. A Titkos Ügyekkel Foglalkozó Osztályon politikai nyomozásokat folytattak jellemzően az olasz kommunista párt tagjaival

15 *Tájékoztató* 1968: 10.
16 *Tájékoztató* 1974: 3.
17 *Tájékoztató* 1974: 6–8.
18 *Összefoglaló* 1973 9–10.
19 *Összefoglaló* 1973: 15.
20 *Tájékoztató* 1968: 17.
21 *Tájékoztató* 1968: 20–22.

szemben, azonfelül a diplomáciai testületek külső figyelését és a szocialista országokból beutazók ellenőrzését végezték.[22]

Az 1965 után létrejött szolgálatok sorsát a második Andreotti-kormány megalakulása pecsételte meg, ami egy demokratikus és alkotmányos alapokon nyugvó hírszerző és elhárító szervezeti rendszer létrehozását tűzte ki célul.[23] Az átalakulást biztosító jogszabály megalkotását hosszadalmas politikai vita, illetve a belügyminisztérium és honvédelmi minisztérium közötti viták előzték meg. A kormányfő a két minisztérium küzdelmét egy szuper titkosszolgálat felállításával igyekezett megoldani, ez a törekvése azonban nem járt sikerrel.[24]

A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Főcsoportfőnökségének értékelése szerint az olasz szolgálatok átalakítását több politikai és biztonsági tényező együttesen tették szükségessé. Fontos belpolitikai szál volt, hogy Olaszországban a 70-es évek közepén a baloldali pártok előretörése volt megfigyelhető, így azok a politikai erők kerültek kormányzati pozícióba, amelyekkel szemben a működő szolgálatok felléptek. Ezzel párhuzamosan Olaszország belső biztonsági helyzete is komoly kihívásokkal küszködött, hiszen a maffia elleni küzdelem, illetve a belső terrorista szervezetek, elsősorban a Vörös Brigádok tevékenysége is jelentősen rontotta a kilátásokat. Mindez, továbbá a SID jogellenes tevékenységeiről napvilágra került adatok[25] vezettek a nemzetbiztonsági szervezetrendszer teljes átalakításához 1977-ben.[26]

Az olasz nemzetbiztonsági struktúra 1977-től

Az 1977-ben megvalósított szervezeti átalakítás jogszabályi megjelenését az 1977. október 24-i 801. számú törvény biztosította, amely *Az információs és biztonsági szolgálatok létrehozása és szervezete, valamint az államtitok védelmének szabályozása* címet viselte.[27] A 801/1977. sz törvény mindösszesen 19 szakaszból állt, ahol az első 11 szakasz foglalkozott a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeletével, irányításával és feladataival. A következő 7 szakasz a titokvédelem követelményeit határozta meg, míg az utolsó szakasz a szolgálatok költségvetési előírásaival foglalkozott. A jogszabály viszonylag rövid, kevés szabályozási tárgyat tartalmazott, anyagi jogi rendelkezésekkel egyáltalán nem foglalkozott. A jogszabály értelmében a védelmi és a belügyminisztériumban addig létező szolgálatok a törvény hatálybalépésétől számított hat hónapon belül megszűntek, a személyzetet, minden eszközt, dokumentációt és technikai struktúrát átadtak a törvénnyel létrehozott két alábbi szolgálatnak.

Az ekkor felállított szervezeti rendszerben a Minisztertanács elnöke a nemzetbiztonsági szervezetek irányába közvetlen irányítási jogkörökkel nem rendelkezett, csupán a legfelsőbb vezetés, az általános politikai felelősség, valamint az információs és biztonsági politika

22 *Összefoglaló* 1973: 18.
23 MNVK.2. 1978.
24 MNVK.2. 1978: 1.
25 Az egyes szervezetek törvénytelen működésére utaló ügyek gyűjteményét lásd Comitato Parlamentare per i Servizi di informazione e di sicurezza 1995a.
26 MNVK.2. 1978.
27 LEGGE', 24 ottobre 1977, n. 801.

koordinálása illette meg.[28] Olaszország létrehozott egy kormányzati szintű tanácsadó és javaslatot tevő tárcaközi bizottságot (Comitato interministeriale per le informanom e la sicurezza, továbbiakban, CIIS) a külügyminiszter, a belügyminiszter, a kegyelmi és igazságügyi miniszter, a védelmi miniszter, az ipari miniszter és a pénzügyminiszter részvételével, amelynek elnöki tisztét maga a kormányfő látta el. E mellett létrehozták a Hírszerző- és Biztonsági Szolgálatok Végrehajtó Bizottságát (Comitato esecutivo per i servizi di informazione e di sicurezza, CESIS), ami kettős feladatkörrel rendelkezett. Egyrészt a kormányfő nemzetbiztonsággal kapcsolatos munkájának ellátásához a szintén ekkor megalakított két új titkosszolgálat tevékenységének összehangolását volt hivatott végezni, valamint koordinálta a más államok hírszerző és biztonsági szolgálataival való kapcsolatokat.

Két új titkosszolgálatként állította fel az 1977-es törvény a Katonai Információs és Biztonsági Szolgálatot (Servizio per le informazioni e la sicurezza militare, SISMI), amely ellátta az állam függetlenségének és integritásának katonai védelmét szolgáló valamennyi hírszerzési és biztonsági feladatot bármilyen veszély, fenyegetés vagy agresszió esetében. A SISMI a védelmi miniszter irányítása alá tartozott, és nemcsak hírszerzési, hanem kémelhárítási feladatokkal is rendelkezett. A SISMI mellett polgári szolgálatként alakult meg az Információs és Demokratikus Biztonsági Szolgálat (Servizio per le informazioni e la sicurezza democratica, SISDE), amelynek funkciójaként a törvény a demokratikus olasz állam és az alkotmányban meghatározott intézmények védelmét határozta meg. A SISDE a belügyminiszter irányítása alá tartozott.

A SISDE jól felszerelt vegyi és fotólaborral, illetve fejlett számítástechnikai háttérrel rendelkezett, körülbelül 700 főnyi személyzettel és éves 4 milliárd líra költségkerettel gazdálkodott.[29] Az egyes nemzetbiztonsági szervek nem rendelkeztek önálló éves költségvetéssel, hanem az állami éves költségvetésben e célra biztosított kereten belül a Minisztertanács elnöke a tárcaközi bizottság javaslatára határozta meg a CESIS, a SISMI és SISDE szervezeti és működési kiadásaira fordítható éves költségkereteket.

A két nemzetbiztonsági szolgálat kétirányú tájékoztatást volt köteles ellátni. Minden megszerzett vagy birtokukban lévő információt, elemzést és feldolgozott helyzetet, végrehajtott műveletet, valamint tevékenységükkel kapcsolatos lényeges információt az irányító minisztereik és a CESIS számára is kötelesek voltak átadni.

A szolgálatok az Országgyűlés ellenőrzése alatt álltak. A Kormány félévente köteles volt tájékoztatni az Országgyűlést a szolgálatok tevékenységeiről. A közvetlen ellenőrzést egy négy képviselőből és négy szenátorból álló parlamenti bizottság végezte, amelyet a parlament két ágának elnökei neveztek ki az arányosság elve alapján. A parlamenti bizottság tájékoztatást kérhetett a kormányfőtől és a tárcaközi bizottságtól a szolgálatok struktúrájának és tevékenységének főbb irányairól, illetve javaslatokat fogalmazhatott meg és észrevételeket tehetett.[30] A parlamenti bizottság a 801/1977. sz. törvény szerint – ahogy egy elemzői értékelés is megállapította[31] – érdemi hatáskörrel nem rendelkezett.

A nemzetbiztonsági szféra olaszországi reformja nem ment zökkenőmentesen. Amellett, hogy az előjelek szerint, így az ország belső biztonsági helyzetének alakulását

[28] 801/1977. 1. cikk.
[29] Major 1979.
[30] 801/1977. 11. cikk.
[31] *Jelentés*, 65/SZT/1987: 74.

tekintve is várható volt a biztonsági szektor válsága, erre még ráerősített 1978 májusában Aldo Moro korábbi miniszterelnök elrablása és meggyilkolása. Mivel nem csupán az egyes titkosszolgálatok átalakítása ment végbe, hanem a teljes szektor mélyreható átszervezése történt meg, ennek eredményként a munkatársak jelentős részét elbocsátották, az új katonai szolgálat létszámát a SID létszámának harmadára, körülbelül 2000 főre csökkentették, a SISDE személyi állományát a SID „D" irodájának maradékából kezdték újraépíteni. Az új szolgálatok közül – az MNVK2. véleménye szerint – a SISDE esetében egy-két éven belülre, míg a SISMI-nél 1979 végére tették, hogy elérheti teljes akcióképességét.[32]

A SISMI szervezeti struktúrájáról a honvédelmi miniszter két utasításban intézkedett 1978 első félévében, amivel felállították az ország 18 nagyobb városában működő kémelhárító központot magába foglaló SISMI I. hivatalt mint belföldi kémelhárító részleget, és a SISMI II. hivatalt mint külföldi hírszerző részleget. Operatív munkájuk alapját az egyes külképviseleteken, kereskedelmi cégeknél és idegenforgalmi irodáknál kialakított rezidentúrák képezték, főként azon országokban, amelyek az olasz energia- és ásványianyag-ellátás és kereskedelmi szempontokból fontosak voltak.[33] Továbbra is a SISMI alárendeltségébe tartozott a hadsereg titkosszolgálata, a SIOS, amely szárazföldi, haditengerészeti és légi szervezetre tagozódott.[34]

Ehhez képest a magyar főrezidentúra egyik jelentése szerint a SISDE 1979 első hónapjaiban még mindig csak papíron létezett, a SISMI pedig megalakulását követően még komolyabb nehézségekkel nézett szembe mind szervezeti kiépítés, mind személyi állomány tekintetében.[35] A főrezidentúra napi operatív tevékenysége során 1979. nyár végéig közvetlenül nem érzékelte az új olasz szolgálatok jelenlétét.[36]

A CESIS összetételét, eljárási rendjét egy 1978. januári miniszterelnöki utasítás határozta meg, amelyben a SISDE és a SISMI igazgatói mellett a többi biztonsági szolgálat képviselői (hadsereg vezérkari főnöke, rendőrfőnök, külügyminisztérium főtitkára, Carabinieri főparancsnoka, miniszterelnök kabinetfőnöke és a CIIS főtitkára) kaptak helyet. Fő feladatául szabták meg a két titkosszolgálat tevékenységének és információinak az összehangolását, a két szolgálat információs és biztonsági politikájára, valamint információik felhasználására vonatkozó javaslatok előkészítését. Főtitkára felelősségi körébe került a CIIS határozatainak végrehajtása is.[37]

A Carabinieri szervezet jelentősége az 1977-es titkosszolgálati átszervezést követően is fennmaradt, köszönhetően a körülbelül 85 000 főt számláló létszámának és vezetői fontos állami tisztségeinek. A szervezet beágyazottságának is köszönhetően az egész ország gazdasági, társadalmi és kulturális életét ellenőrzés alatt tartották, de jelen voltak az államigazgatás egyes szerveiben, az ügyészségeken és a külképviseleteken is. Munkájuk során hálózatot, operatív technikai eszközöket és külső figyelést alkalmazhattak. Mindezek következtében jelentős mennyiségű adatot gyűjtöttek be és dolgozhattak fel, amiket az érintett szervekhez, így a SISMI-hez továbbítottak.[38]

32 MNVK.2. 1978.
33 *Feljegyzés* 1979: 3.
34 Major 1979.
35 *„Kazi" Jelentés* 1979: 7.
36 *„Kazi" Jelentés* 1979: 9.
37 *„Kazi" Jelentés* 1979: 3–4.
38 *Feljegyzés* 1979: 6.

A titkosszolgálatok módszereit tekintve a tálalás továbbra is alkalmazott eszköz maradt, valamint jellemzően nagy létszámú passzív ügynök jelenléte volt megfigyelhető a szocialista országokban. A külső figyelés mellett aktívan alkalmazták az egyes operatív technikai eszközöket, mikrofonokat és adóberendezéseket helyeztek el külképviseleteken, éttermekben és szállodákban. A külső figyelést nyíltan folytatták kis létszámú figyelő és az állandó felállítási posztokon szolgálatot teljesítők részvételével. Szoros (agresszív) figyelési akciót ritkán hajtottak végre, viszont a felállított csendőri erők is részt vettek a munkában. Folyamatosan együttműködtek a NATO kémelhárító területével, jelentésben rendszeresen megküldték például az egyes szocialista országok diplomatáinak adatait, tevékenységeiket, az országban regisztrált mozgásukat.[39]

A SISMI szervezeti struktúrája 1983-ra jelentősen megváltozott, 13 osztállyal és a 18 vidéki egységgel látta el alapfeladatait. A hírszerző, elhárító, értékelő-elemző osztályokon kívül külön egységként működött a tudományos-műszaki információgyűjtés (V. osztály), a hadijellegű cégek elhárítása (VII. osztály), az operatív technikai szolgáltatás (IX. osztály), a rejtjelező szolgálat (X. osztály) és a titkos ügykezelés (XIII. osztály). A SISDE ekkor tíz osztályra tagozódott, amelyek közül a legfontosabbak a jobboldali, a baloldali, a belső- és a nemzetközi terrorizmussal foglalkozó osztályok voltak, amelyek elsősorban a terrorizmussal és bűncselekmények kivizsgálásával foglalkoztak.[40]

A 801/1977. sz. törvény rendelkezése szerint az olasz Minisztertanács elnöke minden évben köteles volt beszámolni a biztonsági szolgálatok tevékenységéről, aminek például Bettino Craxi, 1983 és 1987 között hivatalban lévő kormányfő is eleget tett. Az éves beszámolóiban rendre kiemelte a belső és a nemzetközi terrorizmus helyzetét, és elemezte a terrorista csoportok jelentette biztonsági kihívásokat. Megítélése szerint az olasz SISDE szisztematikus belső tevékenységének, valamint a nyugati országok szolgálatainak egyre erősödő együttműködése növelte a terrorista csoportokkal szembeni eredményes fellépéseket. Az olasz szolgálatok a bal- és jobboldali terrorista szervezetek rendszerét, működési jellemzőit és a résztvevők személyét folyamatosan felderítették, az operatív tevékenységeket letartóztatások és büntetőeljárások sora követte.[41] A viszonylag javuló helyzet is magas fokú készültséget, folyamatos fenyegetettséget és állandó készenléti állapotot jelentett, a legnyugodtabb 1986-os év is 30 terrorista merényletet és 1 halálos áldozatot hozott.[42]

A Craxi-kormány kiemelt figyelmet fordított a szolgálatokra, a 80-as évek közepén jelentős személyi változásokat eszközölt, egészen középvezetői szintig, valamint megerősítették az állomány kiválasztási mechanizmusait, és megemelték az állománnyal szemben támasztott biztonsági követelményeket. Mindez alapvetően két célt szolgált. Egyrészt a munkatársak szakmai felkészültségének növelését, másrészt pedig megbízhatóságuk szintjének emelését.[43]

Viszont közel sem festettek ilyen pozitív képet az olasz biztonsági ágazat működéséről az Országgyűlés ellenőrző bizottsága a hidegháborús időszak lezárását követően. A Bizottság jogsértő és bűncselekmények gyanúját is felvető szabálytalanságot fedezett fel,

39 *Feljegyzés* 1979: 8–9.
40 *Jelentés* 1983.
41 *Jelentés* 1987.
42 *Jelentés* 1/4-2/1987.
43 *Jelentés* 1986: 3.

amelyet jelentésében hozott nyilvánosságra. A jelentés többek között felrótta a szolgálatoknak, hogy több esetben rendellenesen gazdálkodtak, egyes pénzeszközöket jogtalanul kezeltek és használtak fel, egyes juttatásokat jogosulatlanul fizettek ki. Rámutatott továbbá az iratkezelési anomáliákra, illetve rendszerszintű problémákat észleltek a humán felderítés területén. Megállapította, hogy a belső elhárító szolgálat helytelen működése politikai okokra volt visszavezethető, amit pedig a rendkívül gyenge intézményi ellenőrzési rendszerre és a kialakított politikai irányítási mechanizmusokra vezetett vissza. A hírszerzés esetében a diszfunkcionális működés okát a szintén gyenge ellenőrzésben látta, aminek következtében a vezetői réteg jogtalan hatalomösszpontosítást és pénzügy műveletek hajthatott végre.[44]

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok 2007. évi reformja

Az olasz Országgyűlés a 801/1977. sz. jogszabály megalkotását követően 30 évvel fogadta el a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezet- és feladatrendszerének, valamint eszközeinek szabályozásáról szóló 124/2007. sz. törvényt.[45] A jogszabály átalakította és egészen új alapokra helyezte a titkosszolgálatok működésének, felügyeletének és ellenőrzésének mechanizmusait. A CIIS helyét egy új tárcaközi bizottság a Köztársaság Biztonságáért Felelős Tárcaközi Bizottság (Comitato interministeriale per la sicurezza della Repubblica, CISR) vette át, amely immár az információs tevékenység alapvető céljaival foglalkozik.

A reform tovább vitte az 1977-ben megkezdett szerkezetátalakítást, amikor a titkosszolgálati ágazat kikerült a honvédelmi terület teljes fennhatósága alól, és már a demokratikus állam és az alkotmányos intézmények védelme került előtérbe. Mindez abból a felismerésből táplálkozott, hogy ugyan a hírszerzői tevékenységet sokáig a katonai hatóságok szinte kizárólagos jogkörének tekintették, a második világháborút követő évtizedekben megmutatkozott, hogy az információs igény mind a polgári, mind a katonai területeken hozzájárul az állam védelméhez és stabilitásához.[46] Ennek szellemében már az előző törvény megosztotta a területért való felelősséget a honvédelmi és a belügyminiszter között, azonban a miniszterelnök számára még széles körű irányítói jogköröket nem biztosított. Az új rendszerben ez megváltozott, és a teljes politikai felelősség a kormányfőhöz került.

Az olasz hírszerzés 2007. évi reformjáról szóló törvény újdonságát az jelentette, hogy a nemzetbiztonsági ágazatot a köztársaság biztonságát szolgáló információs rendszerként fogalmazta meg. Az elfogadott szerkezet az állami funkciók egyik fontos intézményi modelljét jelentette. Ráadásul a reform nemcsak a szervezeteket pozicionálta át, hanem a két újjáalakult ügynökség munkamódszereit is, és az irányításukban stratégiai fontosságú szerepet kapó Biztonsági Információs Igazgatóság (Dipartimento delle informazioni per la sicurezza, DIS) is létrehozta.[47]

Elemzői értékelések szerint az elfogadott 124/2007.sz. törvény a mellett, hogy jogfolytonosságot mutatott a korábbi időszakkal, több előre mutató elemet tartalmazott. Ezek között említették, hogy

[44] Comitato Parlamentare per i Servizi di informazione e di sicurezza 1995b.
[45] LEGGE 3 agosto 2007, n. 124.
[46] Pasqualini 2011.
[47] Valensise 2013.

a) a Minisztertanács elnökének megnövekedett a jelentősége a végrehajtó hatalmon belül;
b) a „kettős nyomon követés" rendszerének fenntartása a külső és a belső hírszerzés szétválasztásával történt;
c) különleges státuszt biztosított a szolgálatok égisze alatt működő ügynököknek;
d) megerősítette a felügyeleti mechanizmusokat a végrehajtó hatalmon, a törvényhozáson és az igazságszolgáltatáson belül, az Alkotmánybíróság különleges szerepével;
e) létrehozta az államtitok kiváltságának érvényesítését szabályozó különleges eljárásokat.[48]

A nemzetbiztonsági szféra tevékenységének szabályozása azt tartotta szem előtt, hogy az nem csupán a politikai döntéshozókat, hanem az olasz nemzet egészét támogatja, létrehozva a nemzetbiztonság szempontjából stratégiai és funkcionális érdekek mentén a szervek és a védendő érdekek tulajdonosai közötti kapcsolatot és cseremechanizmusokat.[49]

A hatályos jogi szabályozás értelmében az olasz kormányfő kizárólagos felelőssége az állami biztonsági rendszer demokratikus működése mellett az államtitok védelme. Kinevezi a szervezetek felső vezetőit, megállapítja a szolgálatok rendelkezésére álló éves pénzügyi források összegét, gondoskodik a biztonsági információs politikák összehangolásáról, illetve kiad minden olyan rendelkezést, amely a Biztonsági Információs Rendszer megszervezéséhez és működéséhez szükséges.[50] Olaszország nemzetbiztonsági szférája a 124/2007. sz. törvény szerint a Miniszterek Tanácsának elnökéből, a Köztársasági Biztonsági Tárcaközi Bizottságból (CISR), azon delegált hatóságból, amely számára a kormányfő feladatokat adott át, a Biztonsági Információs Igazgatóságból (DIS), valamint a Külső Információs és Biztonsági Ügynökségből (Agenzia informazioni e sicurezza esterna, AISE) és a Belső Információs és Biztonsági Ügynökségből (Agenzia informazioni e sicurezza interna, AISI) áll.

Az olasz nemzetbiztonsági szféra napjainkban

A törvény értelmében a CISR a Miniszterek Tanácsa Elnöksége mellett létrejövő tanácsadói, javaslattevő és tanácskozási funkciót lát el, kialakítja a biztonsági információs politika keretében követendő általános irányelveket és alapvető célokat. Elnöke a kormányfő, tagja a külügyminiszter, a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter, az igazságügy-miniszter és a pénzügyminiszter, titkára a DIS főigazgatója.

A DIS széles körű feladatrendszerrel rendelkezik. Így legfontosabb feladata, hogy koordinálja a teljes biztonsági információs tevékenységet, és ellenőrizze az AISE és az AISI által végzett tevékenységek eredményeit. E két titkosszolgálat köteles folyamatosan értesíteni a DIS-t a műveleteikről, ami az ezekről készített elemzéseket/értékeléseket továbbítja a Minisztertanács elnökének. Ezen felül a DIS az ország valamennyi biztonsági és államigazgatási szervétől összegyűjti a biztonsági információkat, általános értékeléseket,

48 Giupponi–Fabbrini 2010.
49 Valensise 2013.
50 124/2007. 1. cikk.

jelentéseket, stratégiai vagy konkrét helyzetekre vonatkozó elemzéseket dolgoz ki. Globális elemzéseket készít a CISR számára, valamint koordinálja a kibervédelem és a nemzeti kiberbiztonság erősítését célzó információkutatási tevékenységeket. Biztosítja az AISE, az AISI és a Rendőrség közötti információcserét, valamint ellenőrzést gyakorol az AISE és az AISI felett, amelyhez önálló, független apparátussal rendelkező és a szolgálatok dokumentumaihoz teljes körű hozzáféréssel rendelkező ellenőrzési hivatalt működtet. A DIS főigazgatóját 8 évre a kormányfő nevezi ki.

Az előzőken kívül a DIS felelősségi körébe működik a Központi Titokvédelmi Hivatal, amely Olaszország központi titokvédelmi hatóságaként működik, valamint a Központi Levéltár, amely a nemzetbiztonsági szolgálatok archivált dokumentumainak kezelését hivatott ellátni, illetve működteti a szolgálatok központi képzési intézményét.

Az AISE Olaszország integrált hírszerző szolgálata, feladata az ország függetlenségének, integritásának és biztonságának szempontjából releváns külföldről érkező információk megszerzése. Ezenkívül non proliferációs feladattal rendelkezik, felderít minden olyan külföldi eredetű adatot, amely Olaszország politikai, katonai, gazdasági, tudományos és ipari érdekeinek védelmét szolgálja. Kémelhárítási funkciókkal rendelkezik az országhatáron kívül, azon belül csak az AISI-vel együttműködve végezhet műveleteket.

Az AISI Olaszország integrált elhárító szolgálata, amelynek feladata felderíteni minden információt, amely az ország belső biztonságát és az alkotmányos intézményrendszer zavartalan működését fenyegeti, valamint hozzájárul a bűncselekményekkel és terrortámadásokkal szembeni védelemhez. Felelős az ország politikai, katonai, gazdasági, tudományos és ipari érdekeinek védelmében az ország területén végzett biztonsági hírszerző tevékenységekért, valamint az ország ellen irányuló kémtevékenységek és nemzeti érdekek sérelmére irányuló tevékenységek elhárításáért. Az AISI külföldön csak az AISE-vel együttműködve végezhet műveleteket.

Az AISE és az AISI a kormányfőnek tartozik elszámolással, de a honvédelmi minisztert, a külügyminisztert és a belügyminisztert is tájékoztatja tevékenységéről. A két szerv igazgatóját a kormányfő nevezi ki, akiket a CISR előzőleg meghallgat.

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok önálló éves költségvetéssel rendelkeznek, de a költségvetési törvényben elkülönítve nem szerepelnek, hanem a három szerv együttes költségvetési összege szerepel. Az egyes szolgálatok éves költségvetését a CISR határozata alapján a kormányfő határozza meg.

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok leplezett tevékenységeinek jogalapja

Az olasz jogi eljárásrend a magyar szabályozáshoz képest gyökeresen eltérő szemléletet alkalmaz. Hazánkban a titkos információgyűjtés jogintézménye alakult ki, aminek keretében a jogalkotó taxatíve meghatározza, hogy a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok az információgyűjtés mely erőit, eszközeit és módjait vehetik igénybe, és azon belül egyes titkos információgyűjtő eszközöket milyen eljárási metódus mentén kötelesek megindítani. Ettől eltérően az olasz jogrendszer taxatív szabályozást nem alkalmaz.

Ezen túlmenően a szolgálatok titkos eljárásainak szabályozásához a magyar modell a személyes adatok kezelésének jogdomatikai alapjaiból indul ki, míg az olasz

modell büntetőjogi megközelítést alkalmaz. Azt mondja ki, hogy az olasz szolgálatok a feladataik ellátásához feltétlen szükséges és a jogállami keretek szerint engedélyezett titkos tevékenységeik során bármely egyébként büntetendő magatartást tanúsíthatnak, kivéve amelyek egy vagy több személy életének, testi épségének, személyiségének, személyes szabadságának, erkölcsi szabadságának, egészségének vagy biztonságának veszélyeztetését vagy károsítását eredményezné. Ezen kívül bármilyen tevékenység tanúsítható a végrehajtásra vonatkozó kormányfői engedély birtokában, ahol az engedély a büntetőjogi megközelítés szerint büntethetőséget kizáró oknak minősül. Vagyis a szolgálat munkatársai által tanúsított azon magatartás, amely egyébként valamely büntetőjogi törvényi tényállásnak feleltethető meg, bűncselekményt nem valósít meg.

A mentesség azonban nem vonatkozik a nemzetbiztonsági szolgálatok azon eljárására, amely a köztársasági elnököt, a Kormányt, a törvényhozás alsó- és felsőházát, vagy az Alkotmánybíróságot célozza. Ezen túlmenően a szolgálatok nem tevékenykedhetnek az Országgyűlésben, az önkormányzati közgyűlésben vagy tanácsban képviselt politikai pártok irodáiban, szakszervezetek irodáiban, illetve bejegyzett hivatásos újságírókkal szemben.

A törvény szerint a titkos felderítés folytatásához különleges ok az előzőben említett kizárásokra tekintettel akkor áll fenn, ha a szükségesség és az arányosság követelményének is megfelel. A feltételek fennállása esetén a minisztertanács elnöke vagy erre külön felhatalmazott hatóság engedélyezi a művelet végrehajtását. Az írásos engedélykérelmet az érintett szolgálat főigazgatója terjeszti elő, az előterjesztés alapján az engedélyező részletes indoklás kifejtésével dönt, amelyről a DIS-t is tájékoztatja. Az engedélyező az engedély tartalmát bármikor módosíthatja vagy visszavonhatja. Az olasz eljárásjogi rendelkezések ismerik a sürgősségi engedélyezés intézményét, amikor az érintett szolgálat igazgatója haladéktalanul szükséges intézkedésre hivatkozással és az engedélyező, valamint a DIS értesítésével párhuzamosan, maga engedélyez. Az engedélyezés dokumentációinak tárolása a DIS-nél történik.

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai ellátása során a DIS igazgatójának engedélye alapján fedőokmányokat használhatnak fel, valamint fedőintézményeket vehetnek igénybe. Fedőintézményként gazdasági tevékenységet folytató társaságok és egyéni vállalkozások működhetnek.

A törvény a közigazgatás szervek, valamint az állami és magán közüzemi szolgáltatásokat nyújtó szervezetek számára együttműködési kötelezettséget ír elő, valamint biztosítja az adatbázisaikhoz való hozzáférés jogi alapjait is. A jogszabály a kommunikációs adatokhoz való hozzáférést lehetővé teszi, valamint külön rendelkezik az elektronikus úton folytatott és a jelenlévők közötti kommunikáció lehallgatásának lehetőségéről azáltal, hogy a büntetőeljárásban alkalmazandó ügyészi engedélyhez kötött eljárásra utal.[51] E szerint ugyanis kommunikációs adatok megszerzését és a lehallgatást az érintett személy lakóhelye szerinti ügyész engedélyezheti. A lehallgatási engedély legfeljebb negyven napra szól, ami indokolt esetben húsz nappal meghosszabbítható.[52]

Azonban az olasz jogi szabályozás más különleges információgyűjtő mód alkalmazását nem köti úgynevezett külső, tehát bírói, ügyészi vagy független testület által történő

[51] 124/2007. 13. cikk.
[52] 271/1989. 226. cikk.

engedélyezéshez. A magyar megoldással ellentétben nem határozza meg egyértelműen azokat az alapjogokat sértő és veszélyeztető információgyűjtő eszközöket és módokat, vagyis azon egyébként büntetőjog szerint releváns magatartásokat, amik büntethetőségét a jogalkotó kizárja, illetve ezek végrehajtását – az említett adatszolgáltatáson és lehallgatásokon kívül – nem helyezi előzetes külső szervi ellenőrzés alá.

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzése

Az olasz nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzésének három területét különböztethetjük meg. Az ellenőrzés első területe a DIS keretében valósul meg, akit a törvény kötelez a szolgálatok – a társ- és partnerszolgálatokkal való együttműködéseken kívüli – tevékenységeinek ellenőrzésére. E célból a DIS külön ellenőrzési hivatalt hozhat létre, aminek tevékenységét az Országgyűlés Biztonsági Bizottsága ellenőrzi. Az ellenőrző hivatal függetlensége nem teljes körű, belső vizsgálatait a kormányfő felhatalmazása alapján végezheti.[53]

Az öt képviselőből és öt szenátorból álló Országgyűlés Biztonsági Bizottsága a második ellenőrzési területet jelenti.[54] A Bizottság tagjait az országgyűlés alsó- és felsőházának elnökei a képviselőcsoportok létszámának arányában, a többség és az ellenzék egyenlő képviseletének garantálásával, a bizottság feladatkörének sajátosságait figyelembe véve választja ki. A tagokat titoktartási kötelezettség terheli.

A Bizottság funkciója szerint szisztematikusan és folyamatosan köteles ellenőrizni, hogy a szolgálatok az olasz alkotmány és a törvények betartásával, kizárólagosan az ország és annak intézményei védelmében működjenek. E mellett a Bizottság hatáskörébe tartozik minden más állami szerv olyan tájékoztatási tevékenységének törvényességi vizsgálata is, amit a 124/2007. sz. törvény rendelkezései szerint végeznek.

A Bizottság véleményezési jogkörrel rendelkezik a nemzetbiztonsági szektort érintő jogszabálytervezetek és költségvetésikeret-felosztása témakörben, valamint előzetes tájékoztatást kap a DIS főigazgatójának és főigazgató-helyetteseinek, valamint a hírszerző és elhárító szolgálat igazgatóinak kinevezéséről.

A kormányfő félévente jelentést nyújt be a Bizottságnak, amely tartalmazza többek között a végrehajtott műveleteket, pénzügyi és gazdálkodási adatokat, a megszerzett személyes adatok kezelését, illetve a végzett tevékenységek lényeges irányait. Ezenkívül megkapja a szolgálatokat felügyelő miniszterek által kiadott rendelkezéseket is.

A Bizottság évente saját tevékenységéről szóló jelentést terjeszt az Országgyűlés elé, de év közben sürgős felvilágosítást vagy jelentést is küldhet.

A Bizottság az ellenőrzés széles körű eszközrendszerével rendelkezik, hiszen:

- személyeket hallgathat meg, aminek során
    - rendszeres időközönként meghallgatja a kormányfőt, a CISR tagjait és főigazgatóját, valamint a DIS, az AISE és az AISI igazgatóit;
    - kivételes esetben jogosult a szolgálatok dolgozóit meghallgatni;
    - meghallgathat a szolgálatokhoz nem tartozó más személyt;

[53] 124/2007. 4. cikk 3. *i)*.
[54] 124/2007. IV. fejezet.

    - valamennyi meghallgatott köteles hitelesen és teljeskörűen beszámolni a Bizottság számára a birtokában lévő, az érdekelt ügyekkel kapcsolatos információkról.
- Betekinthet igazságügyi hatóságnál vagy nyomozó szervnél titoktartási kötelezettség körébe tartozó dokumentumokba, valamint a szolgálatoknál és más állami szerveknél meglévő dokumentumokba.
- A bizottság közvetlen ellenőrzést gyakorolhat a lezárt műveletekről kezelt dokumentáció felett, hozzáférhet a DIS központi archívumához.
- Helyszíni ellenőrzést végezhet, aminek során a szolgálatok hivatali helyiségeibe beléphet.
- Felkérheti a kormányfőt belső vizsgálat elrendelésére, amelynek eredményéről a Bizottságot tájékoztatni kell.

A szolgálatok tevékenységének harmadik területe az alkotmánybírósági felülvizsgálat. Erre azokban az esetekben van lehetőség, amelyekben valamelyik szolgálat titkos eljárása miatt büntetőeljárás indul. Amennyiben a büntetőeljárás bármely szakaszában az érintett hírszerző szolgálat a büntethetőséget kizáró felhatalmazásra – az úgynevezett különleges igazolási okra – hivatkozik, és a kormányfő az ügyész vagy a bíró megkeresésére annak meglétét írásba foglalt indokolt nyilatkozatban megerősíti, de az ügyészség vagy az illetékes bíróság a jogszerűségét mégis vitatja, akkor az Alkotmánybírósághoz fordulhat. Az Alkotmánybíróság az ügy valamennyi dokumentumához hozzáférhet, beleértve a kormányfő engedélyező határozatát is.[55] Az Alkotmánybíróság ekkor nem csupán a szolgálat eljárásának törvényességét, hanem azt is vizsgálja, hogy a kormányfő nyilatkozata sértheti-e az igazságszolgáltatás alkotmányos előjogait.[56]

Összegzés

Az olaszországi biztonsági rendszer szervezet- és feladatrendszere lassan egy húsz évvel ezelőtt végbement reformfolyamatnak napjaink külső és belső viszonyaihoz idomult megjelenési formája. A SISMI és SISDE helyébe lépő, a polgári és katonai felosztást felváltó szerkezet megfelelő színvonalon kiszolgálja a köztársaság biztonsági igényeit.

A 124/2007. sz. törvény a fenyegetés eredete és a két ügynökség működési területe alapján osztja meg a hatásköröket a hírszerzés és az elhárítás között. A két biztonsági szolgálat kizárólag csak a saját hatáskörében és területén működhet, kivéve, ha ettől eltérő műveletre a DIS kifejezett felhatalmazást ad. Az ágazati jogszabály értelmében Olaszországban egy belföldön (AISI) és egy külföldön (AISE) tevékenykedő ügynökség működik, ahol az AISE funkciója az állam hírszerzési feladatainak ellátása, míg az AISI az ország belső biztonságát szavatolja és az általános kémelhárítási műveleteket végzi.

Az AISE és az AISI hatáskörének szétválasztására alkalmazott földrajzi szempontok szerint kialakított területi kritériumnak azonban funkcionális következménye is van: míg az AISE elsősorban katonai szempontból foglalkozik az állam biztonságát érintő

[55] 124/2007 19. cikk.
[56] Giupponi–Fabbrini 2010.

fenyegetésekkel, addig az AISI a terrorizmus elleni küzdelemre és a belföldi bűnözői csoportokkal kapcsolatos egyéb nemzetbiztonsági tevékenységekre szakosodott.[57]

A reform másik fontos újítása a két szolgálat koordinációját és ellenőrzését végző DIS létrehozása volt, amely e mellett az AISE és a Védelmi Minisztérium központja között csomópontként is működik, valamint az AISI és a rendőri erők közötti kapcsolatot is hivatott biztosítani, főként a terrorizmus elleni tevékenységekben.

Ahogy azt a reform idején megfogalmazták, a 124/2007. sz. törvény három területen igyekezett mélyreható újításokat bevezetni, amelyek mélységében különböztették meg a korábbi szabályozási keretet a jelenlegitől. Az első a „rendszer" fogalma, amely kifejezést a jogalkotó a törvény címében is kifejezetten használt. A második az „ellenőrzés" fogalma, amely a hírszerzési aktus értékelésének és ellenőrzésének rendszerére utal. A harmadik az új „biztonsági kultúra" kialakításának fogalma, azaz annak szükségessége, hogy a hírszerzési rendszer megtalálja a megfelelő helyét az állami intézményi kereteken belül.[58]

A „rendszer" alatt az elemek szerves és funkcionálisan egységes egésszé való összekapcsolódását értik, hogy a hírszerzési rendszer működése az egység logikája szerint történjen. A cél, hogy a rendszeren belül érdekkapcsolatot teremtsen az információ előállítói, azaz az ügynökségek és a felhasználók, azaz a döntéshozók között. A hírszerzési rendszer valamennyi szereplőjének, így a Miniszertanács elnökének, a Köztársaság Biztonságáért Felelős Tárcaközi Bizottságnak (CISR), a Biztonsági Információs Igazgatóságnak (DIS), a Külső Információs és Biztonsági Ügynökségnek (AISE) és a Belső Információs és Biztonsági Ügynökségnek (AISI) is jól elkülöníthető szerepei vannak, ahol a biztonsági hírszerző szolgálatok az AISI-t és az AISE-t jelentik. A rendszerben a CISR feladata a szolgálatok számára történő iránymutatás, hogy a részt vevő miniszterek igényei szerinti és a politikai döntéseket megfelelően alátámasztó információkat biztosítson. A DIS felügyeli, koordinálja és működteti a rendszert azáltal, hogy a megfelelő eszközökkel és hatáskörökkel rendelkezik. Ezen túl a rendszer lényegét képezi az egész közigazgatással való együttműködés, hogy a döntéshozó számára a maximális információs kapacitás biztosított legyen.[59]

Ha az olasz és a magyar titkosszolgálatok szervezeti fejlődéstörténetét hasonlítjuk össze, akkor szinte azonosság egyáltalán nem mutatható ki. Sem az első szolgálatok megalakulása, sem az ország életét közvetlenül befolyásoló biztonsági környezet, sem belső társadalmi viszonyaik és biztonsági kihívásaik, sem gazdasági lehetőségeik nem mutatnak lényeges hasonlóságot. Valószínűleg ennek is tudható be, hogy a két ország esetében teljesen eltérő szervezeti rendszer alakult ki napjainkra. Ahol az olaszországi folyamatok azt mutatják meg, hogy levonva a közelmúlt hibáinak tanulságait teljesen eltérő alapokra építve és szélesebb körű társadalmi ellenőrzöttség mellett is lehet működő nemzetbiztonsági rendszert létrehozni.

57 Giupponi–Fabbrini 2010.
58 ICSA 2012: 159.
59 ICSA 2012: 162.

Felhasznált irodalom

Comitato Parlamentare per i Servizi di informazione e di sicurezza (1995a): Primo rapporto sul sistema di informazione e di sicurezza (seconda parte). *Per Aspera ad Veritatem,* 1995/2. Online: https://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Start.nsf/Sommari/2

Comitato Parlamentare per i Servizi di informazione e di sicurezza (1995b): Primo rapporto sul sistema di informazione e sicurezza (terza ed ultima parte). *Per Aspera ad Veritatem,* 1995/3. Online: https://gnosis.aisi.gov.it/gnosis/Start.nsf/sommari/3

Feljegyzés. Olaszország operatív helyzete (1979). ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1, 184–202.

Giupponi, Tommaso F. – Fabbrini, Federico (2010): Intelligence Agencies and the State Secret Privilege: The Italian Experience. *International Constitutional Law Journal,* 4(3), 443–466. Online: https://doi.org/10.1515/icl-2010-0308

ICSA (2012): Riforma dell'Intelligence: facciamo il punto, *Gnosis* 3/2012. Online: https://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Start.nsf/Sommari/S32

Jelentés, Az olasz speciális szolgálatokról (1983). ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1. 277–285.

Jelentés, Az Olaszországi operatív helyzet néhány sajátossága, az olasz speciális szolgálatokon belüli helyzet (1986). ÁBTL 3.2.5. O-8.500/2. 257–267.

Jelentés, 65/SZT/1987. ÁBTL 3.2.5.-O-8.500/2.

Jelentés, Az olasz Miniszterelnök beszámolója az olasz speciális szolgálatokról (1987). ÁBTL 3.2.5.-O-8.500/2. 281–283.

Jelentés, Olaszország közbiztonsági helyzete, 1/4-2/1987. sz., ÁBTL 3.2.5. O-8.500/2. 300–302.

„Kazi" Jelentés (1979. augusztus 16.). ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1, 173–183.

Major László (1979): *Az olasz biztonsági szolgálat 1977. évi átszervezése*. Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék, ÁBTL 4.1. A-3920, 19–24.

MNVK.2. (1978): *Az olasz katonai (SISMI) és belügyi (SISDE) hírszerző és biztonsági szolgálatok létrehozása és működése.* ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1 99-

Összefoglaló jelentés (1973). ÁBTL O-8-500/1 71–91.

Pasqualini, Maria Gabriella (2011): Dai Servizi ‚segreti' ai Servizi di Informazione per la Sicurezza 1861–2011. Un secolo e mezzo di Intelligence in Italia. *Gnosis,* 1/2011. Online: https://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista26.nsf/servnavig/17?Open&Highlight=2,aise

Tájékoztató az olasz különleges szolgálatok struktúrájáról (1968). ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1, 33–55.

Tájékoztató Olaszország legfőbb hírszerző és elhárító szervéről (1974). ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1, 56–70.

Valensise, Bruno (2013): La security aziendale e le agenzie di informazione e sicurezza. Il ruolo della legge 124/2007. *Gnosis,* 1/2013. Online: https://gnosis.aisi.gov.it/Gnosis/Rivista34.nsf/ServNavig/34-24.pdf/$File/34-24.pdf?openElement

Jogszabályok

Decreto legislativo 28 luglio 1989, n. 271. Norme di attuazione, di coordinamento e transitorie del codice di procedura penale. Online: www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:1989-07-28;271

LEGGE 24 ottobre 1977, n. 801 Istituzione e ordinamento dei servizi per le informazioni e la sicurezza e disciplina del segreto di Stato, 8055. (Közlöny állapot). Online: www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/1977/11/07/303/sg/pdf

LEGGE 3 agosto 2007, n. 124 Sistema di informazione per la sicurezza della Repubblica e nuova disciplina del segreto. Online: www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2007;124

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 49–72. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.4

Benedek Márta[1]

A cseh nemzetbiztonsági rendszer változásai az elmúlt évtizedben

The Changes of the Czech National Security System in the Last Decade

A cseh nemzetbiztonsági rendszer jelentős változáson ment át az elmúlt évtizedben, ami volumenében a rendszerváltás utáni időszakhoz mérhető. Akkor kialakultak a nemzetbiztonsági rendszer alapjai, amelyek több alkalommal finomhangoláson mentek keresztül. Az elmúlt évtizedben megerősödtek a törvényi keretek, illetve az ellenőrzés mechanizmusai, növelve a szféra átláthatóságát amellett, hogy a rendszer egészének választ kellett adnia, és igazodnia kellett az átalakuló világrend kihívásaihoz. Az alkalmazkodás és a válaszkeresés napjainkban is tart, így a tanulmány egy változás alatt álló, ugyanakkor jól definiálható keretrendszert mutat be.

Kulcsszavak: *nemzetbiztonsági rendszer, nemzetbiztonsági szolgálatok, struktúra, feladatrendszer, ellenőrzés, nyilvánosság*

The Czech national security system has undergone significant changes in the past decade, which can be compared to the period after the change of regime in its volume. The foundations of the national security system were formed that time, which went through fine-tuning process several times. This time, the legal framework and control mechanisms have been strengthened, increasing the transparency of the sphere, in addition to the fact that the system as a whole had to respond and adapt to the challenges of the changing world order. Adaptation and the search for answers continue even today, so the study presents a framework that is undergoing change but can be easily defined at the same time.

Keywords: *national security system, national security services, structure, task system, control, publicity*

[1] PhD, PNBSZ Tudományos Innovációs Fórum, e-mail: benedekm18@gmail.com

Bevezetés

Csehországban a nemzetbiztonsági rendszer jelenlegi struktúrája 2005-ben jött létre, többlépcsős fejlődés eredményeként, amelynek jogszabályi alapjait Csehország és Szlovákia 1993. január 1-jei békés különválását követően fektették le. A Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatairól szóló 153/1994. sz. törvény[2] a nemzetbiztonsági szolgálatok közé sorolta a Biztonsági Információs Szolgálatot (BIS),[3] a Külkapcsolati és Információs Hivatalt (ÚZSI),[4] valamint két katonai szolgálatot, a Katonai Hírszerző Szolgálatot (VZS)[5] és a Katonai Védelmi Hírszerzést (VOZ).[6] 2003-ban merült fel, hogy a két katonai szolgálatot egységes vezetés alá helyezzék, mert a VZS a vezérkari főnök, míg a VOZ a védelmi miniszter közvetlen irányítása alatt működött. Az elképzelés 2005-ben realizálódott, amikor a két szolgálat összevonásával létrehozták a Katonai Hírszerzést (VZ),[7] amely magába foglalja mind a hírszerző, mind az elhárító szakágat.[8] Jelentősebb változás azóta két alkalommal történt. 2014-ben a 601. számú különleges egység[9] a VZ-től a vezérkar alárendeltségébe került.[10] 2021. július 1-jével pedig jóváhagyták a Katonai Hírszerzésről szóló törvény módosítását, 150/2021. számon,[11] ami a Nemzeti Kiber- és Információbiztonsági Hivatal (NÚKIB)[12] által kidolgozott és a kormány által jóváhagyott stratégia követelményein alapult, amellett hogy visszautalt a NATO 2016-os varsói NATO-csúcsértekezlet döntésére, amely szerint a kibertér a szárazföldi, tengeri vagy légi területekhez hasonlóan műveleti területként kezelendő. Célja mindamellett az volt, hogy kiegészítse az ország védelmi rendszerét a külföldről érkező, az állam működésének lényegét fenyegető súlyos kibertámadásokkal szemben.[13] A törvény lehetővé teszi a katonai hírszerzés számára, hogy ismereteket szerezzen a kibertámadásokról és fenyegetésekről, hogy célzottan észlelje a kibertámadásokat, és sürgős esetekben megfelelően reagáljon.[14]

A Biztonsági Információs Szolgálatnak és a Katonai Hírszerzésnek a fent említett átfogó törvényen túl[15] saját törvényei vannak, nevezetesen a Biztonsági Információs Szolgálatról szóló 154/1994. számú törvény[16] és a Katonai Hírszerzésről szóló 289/2005. számú törvény,[17] illetve az azt kiegészítő 150/2021. számú törvény.

---

2 Zákon č. 153/1994 Sb. o zpravodajských službách České republiky: 153/1994. számú törvény a Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatairól (Nbtv.).
3 Bezpečnostní Informační Služba.
4 Úřad pro zahraniční styky a informace.
5 Vojenská zpravodajská služba.
6 Vojenské obranné zpravodajství.
7 Vojenské zpravodajství.
8 Béres 2018.
9 601. skupina speciálních sil generála Moravce.
10 Lásd: https://acr.army.cz/struktura/generalni/specialni-sily/reditelstvi-specialnich-sil-104392/
11 Zákon č. 150/2021 Sb. o Vojenském zpravodajství (VZ tv. 2021.).
12 Národní úřad pro kybernetickou a informační bezpečnost. A hivatalt 2017. augusztus 1-jén hozták létre a 205/2017. sz. törvény alapján. Tevékenysége kiterjed a kiberbiztonsági kérdések teljes körére, beleértve az információs és kommunikációs rendszerek területén a minősített információk védelmét és a kriptográfiai védelmet. A Galileo európai műholdas navigációs program szintén az ő hatáskörébe tartozik.
13 Bače 2022.
14 Lásd: https://vzcr.cz/novela-zakona-o-vojenskem-zpravodajstvi-151
15 Nbtv.
16 Zákon č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě (BIS tv.).
17 Zákon č. 289/2005 Sb., o Vojenském zpravodajství. (VZ tv. 2005.).

A Külkapcsolati és Információs Hivatal egyedüliként nem rendelkezik saját, hatóköréből fakadó törvényi szabályozással, tehát számára a 153/1994. számú törvény a Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatairól szóló törvény a mérvadó. A Fiala-kormány 2023 márciusában jelentette be, hogy a belügyminisztérium a szolgálat számára saját törvényt készít elő, amelyről az egyeztetések elkezdődtek. A törvény benyújtásának határideje 2023 decembere volt, ami azonban nem történt meg,[18] annak ellenére, hogy a képviselőház hírszerzési bizottságának tagjai is támogatták. Jelenleg a legnagyobb problémát az jelenti, hogy az ÚZSI igazgatóját a belügyminiszter nevezi ki anélkül, hogy az illetékes parlamenti bizottságban előzetesen megvitatták volna a jelölést. Bár az ÚZSI nem része a belügyminisztériumnak, költségvetése azonban igen, mindamellett a belügyminisztérium biztosítja a logisztikai és biztonsági tevékenységének egy részét.[19] A változás legfontosabb eleme az lenne, ha a szolgálatot a kormány alárendeltségébe helyeznék, illetve hatáskörét szisztematikusabban és pontosabban határoznák meg. A szervezetet érintő törvényjavaslat ugyanakkor nem az első volt, mivel 2016 áprilisában az akkori kormány már megpróbálkozott hatáskörét és illetékességét ugyanúgy meghatározni, mint szolgálatok esetében még az 1990-es években megtette.

Az említett törvények mellett további előírások is vonatkoznak a szolgálatokra:

- a hivatásos katonákról szóló, módosított 221/1999. sz. törvény;[20]
- a biztonsági erők tagjainak szolgálati viszonyáról szóló, módosított 361/2003. sz. törvény;[21]
- a minősített adatok védelméről és a biztonsági ellenőrzésről szóló 412/2005. sz. törvény;[22]
- a levéltárakról és az iratkezelésről szóló 499/2004. sz. törvény;[23]
- a nemzetbiztonsági törvényt módosító 325/2017. számú törvény.[24]

A cseh nemzetbiztonsági rendszer

A Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági rendszerében a kormány játszik központi szerepet, amelynek élén a miniszterelnök áll. A kormány határozza meg, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok milyen információkat szerezzenek be, hogyan alakítsák együttműködési rendszerüket, illetve jóváhagyja a külföldi szolgálatokkal való együttműködésüket. A Cseh Köztársaság elnöke is kérhet információkat a szolgálatoktól, de ezt csak a kormány tudtával teheti meg.[25] A szolgálatok évente egy alkalommal, illetve kérésre, jelentést nyújtanak be a köztársasági elnöknek és a kormánynak. Halasztást nem tűrő esetekben haladéktalanul tájékoztatják a köztársasági elnököt, a miniszterelnököt és a kormány érintett tagjait. A jelentések benyújtása, az információtovábbítás és feladatkiosztás

18 ČTK 2023.
19 Gruntová 2022.
20 Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů (Hivatásos katonákról szóló tv.).
21 Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů (Szolgálati jogviszonyról szóló tv.).
22 Zákon č. 412/2005 Sb. o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti (Minősített adatok védelméről szóló törvény).
23 Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě (Levéltári tv.).
24 Zákon č. 325/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky, (Nbtv 2017.).
25 Nbtv. 8. § (4).

a Biztonsági Információs Szolgálat esetében a szolgálat igazgatóján, a Külkapcsolati és Információs Hivatal és a Katonai Hírszerzés vonatkozásában pedig az illetékes miniszteren keresztül történik.[26]

A nemzetbiztonsági rendszer irányítása a Covid–19-világjárvány, de leginkább az orosz–ukrán háború okán történelmi változáson ment keresztül. Politikailag jól érzékelhető módon tovább erősödött az amúgy is nagy jelentőségű és átfogó funkciót betöltő Állami Biztonsági Tanács (BRS),[27] amelyet a biztonságról szóló 110/1998. számú sarkalatos törvény[28] hozott létre, majd a Cseh Köztársaság kormányának 2024. évi 9. számú határozata tovább pontosított.[29] A Tanács a kormány olyan állandó szervezete, amely koordinálja és értékeli az ország biztonsági kérdéseit. Tagsága a miniszterelnökből, illetve az általa kijelölt miniszterekből – jelenleg honvédelmi, külügyi, pénzügy, kereskedelmi, közlekedései, egészségügyi és földművelési – áll, akik személye nem helyettesíthető. Az államfőnek joga van részt venni ülésein, jelentést kérni a Tanácstól és tagjaitól, valamint a hatáskörébe tartozó kérdéseket megvitatni a BRS egészével vagy tagjaival. A BRS szükség szerint meghívhatja üléseire a képviselőház elnökét, valamint a szenátus elnökét, illetve olyan minisztereket és más közigazgatási szervek vezetőit, akik nem tagjai a testületnek. Meghívottak lehetnek továbbá helyi önkormányzatok képviselői vagy egyéb szakértők. Három havonta legalább egyszer ülésezik, de szükség esetén bármikor összehívható. Ülései nem nyilvánosak.

A Tanács információkat, elemzéseket kérhet minden minisztertől és a közigazgatási hivatalok vezetőjétől, illetve számukra az ország biztonságának biztosításával kapcsolatos feladatokat szabhat.

Tevékenységét állandó testületek segítik, amelyek a tevékenységéért felelős miniszter irányítása alá tartoznak:

- Kül- és Biztonságpolitikai Koordinációs Bizottság (külügyminiszter);
- Védelmi Tervezési Bizottság (védelmi miniszter);
- Polgári Veszélyhelyzeti Tervezési Bizottság (belügyminiszter);
- Hírszerző Tevékenységek Bizottsága (miniszterelnök);
- Belső Biztonsági Bizottság (belügyminiszter);
- Kiberbiztonsági Bizottság (miniszterelnök).

Az Állami Biztonsági Tanács válsághelyzetek kezelésével foglalkozó munkaszerve a Központi Válságstáb.[30] Emellett létrehozott két munkacsoportot feladatainak elősegítésére.

[26] Nbtv. 8. § (5).
[27] Bezpečnostní rada státu.
[28] Zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky: 110/1998. számú törvény a Cseh Köztársaság biztonságáról (Nemzeti biztonsági tv.).
[29] A Cseh Köztársaság kormányának 2024. január 3-ai 9. számú határozata az Állami Biztonsági Tanács alapokmányának és az Állami Biztonsági Tanács állandó munkabizottságai alapszabályának módosítására irányuló javaslatról.
[30] Ústřední krizový štáb.

2022. február 1-jén felállította a Járványügyi Szakértői Munkacsoportot,[31] illetve négy hónappal korábban a Hibrid Fenyegetésekkel foglalkozó Munkacsoportot.[32]

A legjelentősebb újdonság a nemzetbiztonsági tanácsadó pozíció létrehozása volt 2022 decemberében az 1078. számú kormányhatározattal.[33] A tanácsadót 2023. január 1-jétől a kormány nevezi ki határozatlan időre és menti fel a miniszterelnök javaslatára. Strukturálisan a miniszterelnöknek van alárendelve, a kancellária szervezetébe tartozik. Feladatmeghatározása szerint részt vesz az állami hatóságok tevékenységének koordinálásában az ország biztonságának és védelmének biztosítása kapcsán, illetve az említett tárgykörben képviseli a miniszterelnököt a külföldi államokkal és nemzetközi szervezetekkel folytatott tárgyalásokon, ideértve az ország nemzetközi szervezetekben vagy intézményekben való tagságából fakadó kötelezettségeket is. Emellett az Állami Biztonsági Tanács titkára. Részt vehet a kormány biztonsággal és védelemmel kapcsolatos ülésein. A miniszterelnök kérésére tájékoztatja a kormányt biztonsági és védelmi kérdésekről, illetve ezek kapcsán javaslatokat és előterjesztéseket fogalmaz meg. Széles hatáskörrel rendelkezik a nemzetbiztonság területén is, illetve biztosítja a nemzetbiztonsági és rendvédelmi struktúrák együttműködését és hatékony eljárását.[34] Feladatának további kiszélesítése volt, amikor 2023 februárjában a kormány megszüntette a médiáért és dezinformációért felelős kormánybiztosi pozíciót, és ennek a külföldi befolyás elleni küzdelem koordinálására specializálódott részfeladatát a tanácsadóhoz rendelte.[35]

A struktúra következő szintje a Nemzetbiztonsági Tevékenység Bizottsága (VZC),[36] amely az Állami Biztonsági Tanács állandó szerve, amelynek feladata az ország nemzetbiztonsági szolgálatai tevékenységének összehangolása, valamint a biztonságának garantálásához szükséges információk megszerzéséhez, gyűjtéséhez és értékeléséhez szükséges hírszerzési tevékenységek, valamint az állami szervek közötti együttműködést biztosító intézkedések koordinálása. Ezen túl értékeli és megvitatja az ország alkotmányos berendezkedésének, fontos gazdasági érdekeinek és belső biztonságának védelmével kapcsolatos nemzetbiztonsági tevékenységeket. Értékeli, megvitatja és koordinálja a Cseh Köztársaság képviselőinek az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében (NATO) és az Európai Unió illetékes bizottságaiban folytatott tevékenységének alapvető, a nemzetbiztonsági területre vonatkozó irányvonalait. Ennek kapcsán – adott esetben – javaslatot tesz az Állami Biztonsági Tanács vagy a Kormány számára az ország stratégiai érdekeinek védelmében. A bizottság nem végez önállóan adatszerző tevékenységet.

31 Nemzetbiztonsági Tanács 2022. február 1-jei 3. számú határozata az Nemzetbiztonsági Tanács Pandémiával foglalkozó Szakértői Munkacsoportjának létrehozásáról.

32 Nemzetbiztonsági Tanács 2021. október 19-én kelt 41. számú határozata a hibrid fellépések elleni küzdelem koordinátori pozíciójának és az Nemzetbiztonsági Tanács hibrid fellépés elleni szakértői munkacsoportjának létrehozásáról.

33 A Cseh Köztársaság kormányának 2022. december 21-én kelt 1078. sz. határozata a nemzetbiztonsági tanácsadói pozíció létrehozásáról.

34 Lásd: www.irozhlas.cz/zpravy-domov/poradce-narodni-bezpecnost-pojar_2212211551_cen

35 Lásd: https://bit.ly/421xZ1F

36 Lásd: Výbor pro zpravodajskou činnost. https://vlada.gov.cz/cz/ppov/brs/vybor-pro-zpravodajskou-cinnost-2604/

A testület jelenleg 7 tagú. Elnöke a miniszterelnök. Tagjai a belügy-, a külügy- és a védelmi miniszter, illetve a három szolgálat (ÚZSI, BIS, VZ) igazgatói. A Bizottsági ülést a VZC elnöke hívja össze rendszeresen, de legalább háromhavonta egyszer. A Bizottság összehívására javaslatot bármelyik tagja is tehet. Az üléseken minden tag részt vesz, csak kivételes esetben képviselheti őket hivataluk meghatalmazott munkatársa. A Bizottság szükség szerint minisztériumok és más közigazgatási hatóságok képviselőit, illetve egyéb szakértőket is meghívhat. Érdemi kérdések megvitatására albizottságokat, valamint szakértői munkacsoportokat hozhat létre.

A Nemzetbiztonsági Tanács 2005. június 6-án kelt 54. számú rendelete[37] létrehozta a Közös Nemzetbiztonsági Csoportot[38] mint a Nemzetbiztonsági Bizottság munkaszervezetét. A munkacsoport feladata a hírszerzési információk cseréje és az ország nemzetbiztonsági szolgálatai, a Cseh Köztársaság Rendőrsége, a Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium közötti koordináció biztosítása. A csoportnak 8 tagja volt, egyet-egyet delegáltak a szolgálatok, illetve a két minisztérium, míg a rendőrség kötelékéből két fő, bűnügyi és szervezett bűnüldözési vonalon vett részt benne. 2012-ben tovább bővült a résztvevők száma a Nemzeti Terrorizmus Kapcsolattartó Pont (NKBT)[39] képviselőjével, illetve bővült a csoport feladatköre is. A koordináción túl javaslattevő jogkört is kapott a terrorizmus megnyilvánulásaiból eredő biztonsági fenyegetések, illetve az ország biztonságát súlyosan veszélyeztető egyéb jelenségek, folyamatok, személyek és csoportok vonatkozásában.[40] A csoport rendszeresen, havonta legalább egyszer ülésezik, de bármely tagjának javaslatára is összehívható. Feladatainak kapcsán további résztvevőket hívhat meg, nekik azonban minimum „titkos" minősítési szintre vonatkozó biztonsági átvilágítási igazolással kell rendelkezniük. Közvetlen nemzetközi válsághelyzetek vagy már bekövetkezett biztonsági vészhelyzetek esetén *ad hoc* munkacsoportokat hozhat létre. A csoport rendelkezik titkársággal is, ami felelős a rendszeres ülések jegyzőkönyvének elkészítéséért, amelyeket a delegáló szerveknek átad.

A csoport ülésének középpontjában a tagok konkrét kérései vagy a Cseh Nemzetbiztonsági Szolgálatok Igazgatói Kollégiumának[41] megbízása áll, amelynek tagjai a nemzetbiztonsági szolgálatok igazgatói és Kormányhivatal Védelmi és Biztonsági Osztályának igazgatója.[42] Ennek alapján az Igazgatói Kollégium koordinálja a hírszerző szolgálatok tevékenységét és a feladatok végrehajtását.[43]

---

37 Nemzetbiztonsági Tanács 2005. június 6-án kelt 54. számú rendelete a közös nemzetbiztonsági csoport egységesítéséről és alapszabályáról (NT 54. sz. rendelete).

38 Společné zpravodajské skupiny.

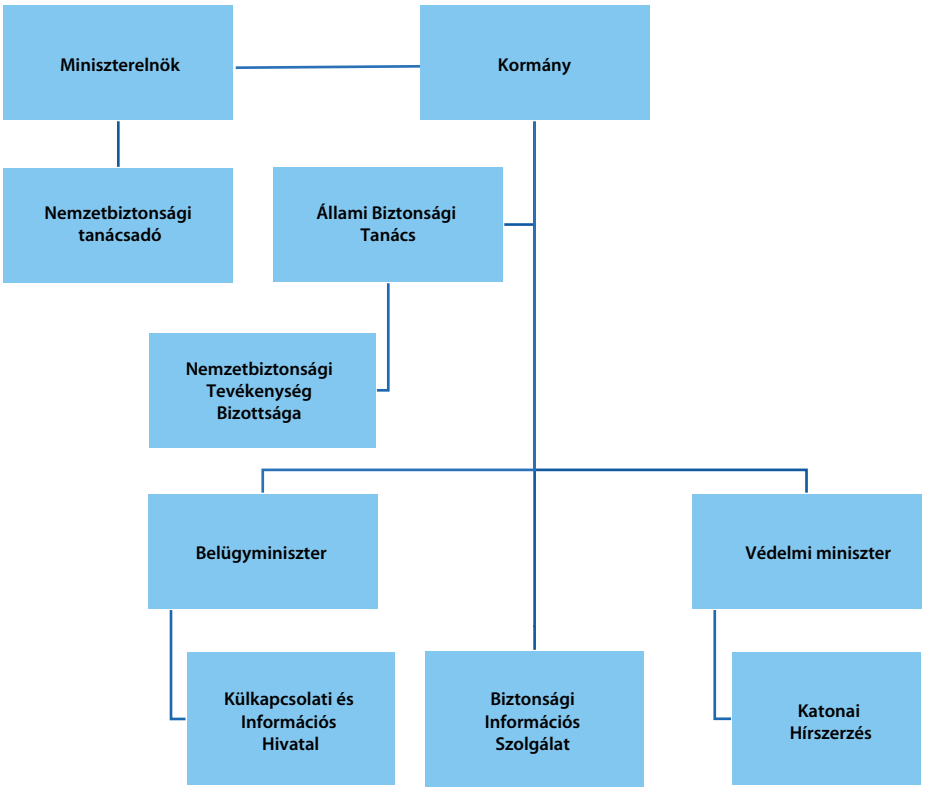
39 Národní kontaktní bod pro terorismus. A szervezet 2023-ban további átalakításon ment keresztül, és egy újonnan létrehozott egység – a Terrorizmus, Extrémizmus és Kiberbűnözés Elleni Országos Központi Hivatal (Národní centrála proti terorismu, extremismu a kybernetické kriminalitě: NCTEKK SKPV) – alá került, ami a cseh rendőrség szakosodott végrehajtó egysége, országos hatáskörrel. Lásd: https://bit.ly/40jnwgE

40 Statut Společné zpravodajské skupiny. Online: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/brs/pracovni-vybory/zpravodajska-cinnost/Statut-SZS.pdf

41 Kolegium ředitelů zpravodajských služeb ČR.

42 Langpaul 2014.

43 NT 54. sz. rendelete 4. bekezdés 3–4 pont.

1. ábra: A cseh nemzetbiztonsági rendszer
Forrás: a szerző szerkesztése

A cseh nemzetbiztonsági szolgálatok irányítása és vezetése

A BIS vezetőjét a Képviselőház biztonsági ügyekért felelős bizottságában folytatott meghallgatást követően a kormány nevezi ki. Az igazgató feladatai ellátásáért a kormánynak felel, amely jogosult felmentésére is. Mandátuma 5 évig tart és egy alkalommal hosszabbítható.[44]Az ÚZSI igazgatóját a kormány jóváhagyásával a belügyminiszter nevez ki és menti fel. Az ÚZSI igazgatója feladatai ellátásában a belügyminiszternek tartozik felelősséggel. A mandátumára vonatkozó kritériumok megegyeznek a BIS igazgatójáéval. A Katonai Hírszerzés igazgatójának jogviszonyára a hivatásos katonákról szóló 221/1999 sz. törvény vonatkozik. Funkciójába a védelmi miniszter nevez ki, illetve menti fel tisztségéből a kormány jóváhagyásával, az Országgyűlés Képviselőházának biztonságért felelős

[44] Szolgálati jogviszonyról szóló tv. 1. § 2.

bizottságában történt előzetes meghallgatást követően. A katonai hírszerzés igazgatója feladatai ellátásáért a védelmi miniszternek felel.[45]

A szolgálatok személyi állománya

A BIS és az ÚZSI tagjai hivatásos szolgálati jogviszonyban állnak,[46] rendelkeznek rendfokozattal, amely végzettséghez, illetve szolgálati időhöz kötött. A próbaidő fél év. Az állomány tagja, felvételét követően 3 évig határozott idejű jogviszonyba kerül. Aki korábban valamely rendvédelmi szolgálat tagja vagy hivatásos katona volt, és előző kinevezésének lejárta óta kevesebb mint 5 év telt el, annak határozott idejű jogviszonya 1 év. Az állomány tagját a határozott idejű szolgálati jogviszony lejártát követő napon határozatlan idejű szolgálati jogviszonyba kell helyezni, ha a szolgálati vizsgát sikeresen letette, és teljesítményértékelése legalább jó minősítésű. Az állománybakerüléshez megbízhatósági vizsgálat, egészségügyi, pszichológiai és fizikai erőnléti alkalmasság is szükséges. Az állomány tagjai szolgálati lőfegyver viselésére jogosultak, amelyet rendkívüli helyzetben vagy szükséges védelem esetén használhatnak. A Katonai Hírszerzés tagjai hivatásos katonák, tartalékosok és közalkalmazottak.[47] A hivatásos állomány vonatkozásában a 361/2003. számú, a szolgálati jogviszonyról szóló törvény az irányadó, míg a tartalékos állomány esetén a 45/2016. számú törvény,[48] illetve a közalkalmazottakra a munka törvénykönyve[49] vonatkozik.

Költségvetés

A BIS rendelkezik saját költségvetéssel,[50] ami éves szinten 2015 után folyamatosan emelkedett 2020-ig, 1,2 milliárd koronáról[51] közel 2,3 milliárd koronára.[52] A 2024-es költségvetés viszont már alacsonyabb összeget állapított meg,[53] 2,1498 milliárd koronát.[54] Az ÚZSI nem rendelkezik önálló költségvetéssel, hanem része a Belügyminisztérium költségvetésének. Hasonló párhuzam áll fenn a VZ esetében is, mivel az a Védelmi Minisztérium költségvetésének része. Ellentétben a BIS-szel, költségvetésükre vonatkozó adatok nem nyilvánosak.

45 Zákon č. 153/1994 Sb. Zákon o zpravodajských službách České republiky (Nbtv.) 4. §.
46 Szolgálati jogviszonyról szóló tv. 3–11. §.
47 VZ tv. 2005. 2 §.
48 Zákon č. 45/2016 Sb. Zákon o službě vojáků v záloze (Önkéntes tartalékos szolgálati viszonyról szóló törvény).
49 Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce (Munka törvénykönyve).
50 Lásd: www.bis.cz/vyrocni-zpravy/
51 18,8 milliárd Ft (1 CZK átváltási értéke 15,71 Ft az MNB 2024. 07. 10. árfolyama alapján.)
52 Kb. 36 milliárd Ft.
53 Lásd: www.ceskenoviny.cz/zpravy/2432137
54 Kb. 33,77 milliárd Ft. *Státní rozpočet 2024 v kostce*. 32.

Feladatrendszer[55]

1. táblázat: A cseh nemzetbiztonsági rendszer

BIS[56]	**ÚZSI**[57]	**VZ**[58]
az ország demokratikus berendezkedése, szuverenitása, területi integritása ellen irányuló szándékok és tevékenységek felderítése és elhárítása	külföldre vonatkozó és külföldi eredetű információk szerzése	külföldi eredetű információk megszerzése az ország védelme és biztonsága szempontjából
szélsőséges csoportok szándékainak és tevékenységének feltárása	politikai extrémizmus elleni fellépés	
		külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok törekvéseinek feltárása és elhárítása
		Csehország védelme ellen irányuló szándékok és tevékenységek feltárása és elhárítása
	külpolitikai érdekek védelme	
kémelhárítás		
	az ország biztonsági érdekeit és nemzetközi kötelezettségeit fenyegető aszimmetrikus biztonsági fenyegetések azonosítása	
kiberbiztonság		külföldről érkező, fontos állami érdekek ellen irányuló kibertámadások és fenyegetések célzott felderítése[59]
biztonság és gazdasági érdekek védelme	gazdasági hírszerzés és ezen érdekek védelme, illetve gazdaságbiztonság	
terrorcselekmények felderítése és elhárítása	információk gyűjtése nemzetközi terrorizmus kapcsán	
proliferáció	tömegpusztító fegyverek és összetevőik elterjedése	
minősített információk védelme		minősített információkat veszélyeztető tevékenységek felderítése és elhárítása
	illegális migráció	
szervezet bűnözés elleni fellépés		

Forrás: a szerző szerkesztése

55 A feladatrendszer táblázatba foglalásának célja nem az összehasonlítás, hanem taxatív felsorolás és a szervezetspecifikus feladatok bemutatása.

56 Online: www.bis.cz/cim-se-zabyvame/

57 Online: www.uzsi.cz/jake-je-vase-hlavni-poslani.html

58 Nbtv. 5. (3). §.

59 A Katonai Hírszerzésről szóló 150/2021. számú törvény módosítása után a szervezet jogosulttá vált a kibertámadások és fenyegetések célzott észlelésére és sürgős esetekben megfelelő reagálásra. A kibertámadásra adott válasz mértékének az intenzitástól vagy a lehetséges hatásoktól kell függenie. Feltételezhető, hogy a legtöbb esetben elegendő például, ha a Nemzeti Kiber- és Információbiztonsági Hivatal figyelmezteti a veszélyeztetett intézményeket, és javasolja a szükséges intézkedések megtételét. A Katonai Hírszerzés kötelékében megalakított Nemzeti Kiberműveleti Központ (Národní centrum kybernetických operací: NCKO) csak végső esetben, a honvédelmi miniszter jóváhagyásával léphet fel aktívan egy támadás ellen.

Ellenőrzés

A szolgálatok ellenőrzése lényeges előfeltétele a megfelelő működésüknek. Fontos, hogy megőrizzék tevékenységük jogszerűségét és hatékonyságát, megakadályozzák különleges jogosítványaikkal való visszaélés lehetőségét. A nemzetbiztonsági szolgálatok, még ha nem is rendelkeznek nyomozati jogkörrel, mint a rendőri szervezetek vagy az ügyészség, fontos pozíciót töltenek be a hatáskörükbe tartozó információknak köszönhetően.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 153/1994. sz. törvény 12. §-a értelmében a szolgálatok tevékenységét a kormány, a képviselőház és a Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak független ellenőrző testülete[60] kontrollálja. A szolgálatokkal szembeni ellenőrzési tevékenység a kormány azon jogkörén alapul, hogy számukra a jogszabályi hatáskör keretein belül feladatokat határoz meg és azok teljesítményét értékeli, illetve meghatározza költségvetésüket, valamint elfogadja működési alapszabályaikat. A BIS esetében közvetlenül, míg a másik két szolgálatnál az őket felügyelő minisztereken keresztül.

A parlamenti ellenőrzés Képviselőház-központú, mivel ezen tevékenységre a törvényben meghatározott keretekben állandó bizottságot hoz létre. 1997-ig a BIS volt az egyetlen szolgálat, amely rendelkezett működő parlamenti ellenőrző bizottsággal, a Biztonsági Információs Szolgálat tevékenységét ellenőrző állandó bizottsággal,[61] amelynek törvényi keretrendszerét a Biztonsági Információs Szolgálatról szóló 154/1994. sz. törvény 18–21. §-a határozza meg. A katonai szolgálat esetében a Katonai Hírszerzés tevékenységét ellenőrző állandó bizottságot[62] a katonai hírszerzésről szóló 289/2005. sz. törvény 21–24. §-a értelmében hozták létre. A polgári hírszerzésnek sokáig nem volt saját parlamenti ellenőrző szerve, ellentétben más titkosszolgálatokkal. A Külkapcsolati és Információs Hivatal Hírszerzés tevékenységét ellenőrző állandó bizottságot a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény módosítása alapján csak 2018 januárjában hozta létre a képviselő-testület a Nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény 12.a – 12d. §-a alapján.[63]

Mindhárom szolgálatra vonatkozóan elmondható, hogy az ellenőrző bizottságok legalább 7 tagból állnak. A Képviselőház a taglétszámot úgy határozza meg, hogy minden frakció képviselve legyen. A tagok száma mindig páratlan. Az illetékes bizottságok tagjai az illetékes titkosszolgálat helyiségeibe csak annak igazgatója vagy az általa megbízott személy kíséretében léphetnek be. Az ellenőrző hatóságok nem avatkozhatnak be a szolgálatok vezetőinek személyi jogkörébe, és nem avatkozhatnak be irányítási tevékenységükbe. A szolgálatok igazgatói ugyanakkor kötelesek az ellenőrző szervhez benyújtani: a hírszerző szolgálat alapszabályát, költségvetésének tervezetét, a köztársasági elnök vagy a kormány által írásban meghatározott feladatokat, a szolgálatok költségvetése végrehajtásának ellenőrzéséhez szükséges dokumentumokat és a belső szabályzatokat. A bizottság kérheti továbbá a szolgálatok tevékenységéről szóló jelentéseket, a titkosszolgálati eszközök felhasználásáról szóló jelentéseket az ügyek megszűnte után, illetve azon esetek számát, amelyekben a szolgálat tevékenykedik, megjelölve az illetékességi területet és a titkos

60 Orgánu nezávislé kontroly zpravodajských služeb České republiky.
61 Stálá komise pro kontrolu činnosti Bezpečnostní informační služby.
62 Stálá komise pro kontrolu činnosti Vojenského zpravodajství.
63 Online: https://advokatnidenik.cz/2019/07/30/uzsi-podle-poslancu-funguje-dobre-jeho-cinnost-je-nenahraditelna/

információgyűjtés eszközének típusát. Ezen túl banktitok, egyéb pénzügyi szolgáltatás tárgykörébe tartozó ügyek számáról, illetve az ügyek megszüntetését követően magukról az esetekről kérhetnek információt.

A katonai szolgálat esetében mindamellett számos kivétel van. A törvény értelmében nem ellenőrizhetők a külföldi eredetű információk megszerzésére használt titkosszolgálati eszközök felhasználásáról szóló jelentések, valamint az összefoglaló információk, amelyek tartalmazzák azokat az ügyeket, amelyekben a VZ a külföldi eredetű információk megszerzésével kapcsolatos ügyekben tevékenykedik.[64] Az ÚZSI sem nyújt be jelentést a titkosszolgálati eszközök alkalmazásáról, sem pedig azon esetek teljes számáról, amelyekben ilyen technológiát alkalmaztak. Nem nyújt be összefoglaló jelentést, ha ezen információ megadása valószínűleg veszélyeztetné a szervezet fontos érdekeit. Megállapítható tehát, hogy az ÚZSI és a VZ között hasonló a helyzet eszközeik és forrásaik védelme tekintetében.

Az ellenőrzési rendszer viszonylag új eleme a Nemzetbiztonsági Szolgálatok Független Ellenőrző Testülete[65] által végzett ellenőrzés.[66] Az ellenőrző szerv létrehozását a 2018. január 1-jétől hatályos 325/2017. sz. törvény határozta meg, amely módosította az 1994-es Nbtv.-t.[67]

A testület 5 tagból áll, akiket a kormány javaslatára a Képviselőház választ 5 évre. A kormány legalább kétszer annyi személyt javasol a pozícióra, mint amennyi a testületben betöltendő helyek száma, amire a kormány javaslatának kézhezvételétől számított 90 napon belül választást kell tartani. A tagok mandátuma maximum két ciklusra szól. A testület tagjai a Képviselőház elnökének tesznek esküt. A testületet az elnök vezeti, akinek megbízatása 1 évre szól, így az ötéves hivatali idő alatt mindenkire sor kerül. Tagjai csak olyan 40 év feletti cseh állampolgárok lehetnek, aki érvényes „Szigorúan titkos!" nemzetbiztonsági minősítéssel rendelkeznek, illetve az elmúlt 3 évben nem voltak tagjai nemzetbiztonsági, rendvédelmi vagy honvédelmi szolgálatoknak, ugyanakkor jogi végzettséggel rendelkeznek. Nem lehet a testület tagja a köztársasági elnök, a kormány tagja, képviselő, szenátor, európai parlamenti képviselő, bíró, továbbá önkormányzati képviselő. Az ötéves hivatali idő alatt a testület minden tagja rotációval tölti be az elnöki posztot. A testület tagjai a Képviselőház elnökének tett esküt követően kezdik meg feladataikat. A független ellenőrző testület tagjainak feladataik ellátása során függetlennek kell lenniük, és döntéseik meghozatalakor csak a Cseh Köztársaság jogrendje köti őket. Kötelesek feladatukat pártatlanul, hatáskörük keretein belül ellátni, és tartózkodni minden olyan tevékenységtől, amely veszélyeztetheti a pártatlanságukba vetett bizalmat, különösen nem befolyásolhatják őket politikai pártok vagy mozgalmak, a közvélemény vagy a média érdekei.[68]

A testület feladata a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége jogszerűségének kontrollja, beleértve az alapvető jogok és szabadságok tiszteletben tartásának ellenőrzését is.[69] Feladatait valamelyik nemzetbiztonsági szolgálat tevékenységének ellenőrzésével

64 Bače 2022: 83.
65 Orgánu nezávislé kontroly zpravodajských služeb České republiky.
66 Nbtv. 12e. §.
67 Zákon č. 325/2017 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky.
68 Nbtv. 12e. §. (5).
69 Nbtv. 12. §. (3).

foglalkozó parlamenti állandó bizottság kezdeményezésére végzi, az érintett szolgálat igazgatójának tudtával. A szolgálat nem köteles olyan információt átadni, amely meghiúsíthatna egy folyamatban lévő ügyet, felfedhetné a szolgálat tagját, veszélyeztetne olyan személyeket, akik biztonsága a szolgálat érdeke, illetve külföldi szolgálattól szerzett minősített információt tartalmaz.[70]

A testület akkor határozatképes, ha az ülésen tagjai közül legalább 4 fő jelen van. Döntéseihez többségi szavazat szükséges. Ha az ellenőrzése során megállapítja, hogy valamely nemzetbiztonsági szolgálat tevékenysége sérti az alapvető jogokat és szabadságokat, vagy jogszabályba ütközik, jogosult az érintett szolgálat igazgatójától magyarázatot kérni. Emellett jelentést készít a szolgálat igazgatójának, amelynek tevékenysége a felülvizsgálat tárgyát képezte, illetve az érintett nemzetbiztonsági szolgálat tevékenységének ellenőrzésével foglalkozó parlamenti állandó bizottságnak. Jogsértés esetében javaslatot tesz a szolgálat igazgatójának, a miniszterelnöknek vagy a kormány illetékes tagjának a hiányosságok megszüntetésére és a szükséges intézkedések megtételére. Bármely szolgálat valamely tagja által elkövetett bűncselekmény gyanúját, amit ellenőrzése során feltár, jelenti a legfőbb ügyésznek.

A testület felállítása évek óta húzódott, annak ellenére, hogy a politikai szereplők egyetértenek létjogosultságával. A Képviselőház 2024. június 26-án titkos szavazással megválasztotta a kormány által 2024. február 28-án jóváhagyott öt jelöltet. A tagok eskütételére 2024. július 2-án került sor, amivel a testület megkezdhette működését.[71]

A katonai hírszerzésről szóló 289/2005. számú törvényt módosító 150/2021. számú törvény egy további ellenőrző szervet hozott létre, mégpedig a kibervédelmi felügyelő intézményét.[72] A Katonai Hírszerzés köteles gondoskodni arról, hogy a kibervédelmi felügyelő megfelelően, időben és a szükséges mértékben részt vegyen a szervezet tevékenységével kapcsolatos minden olyan ügyben, amely az ország kibervédelmének biztosításával függ össze. Ennek kapcsán feladatkörében ellenőrzi a Katonai Hírszerzés eljárásainak szabályszerűségét azon tevékenységében, amellyel a kibertérben az állam védelmének biztosításában részt vesz, amennyiben azok az adatok biztonságára és információk védelmére vonatkoznak. Ezen túl ellenőrzi a VZ által a kibertérben történő védelmi feladatok ellátása során feldolgozott adatok és információk védelmének biztosítása érdekében hozott intézkedések hatékonyságát, és javaslatot tesz azok esetleges aktualizálására. Tanácsadói támogatást nyújt a VZ tagjainak az adat- és információvédelem területén, valamint a jogvédelem kapcsán együttműködik azokkal a szolgáltatókkal, ahol leplezett eszközöket helyeztek el. A kibervédelmi felügyelő mandátuma 5 évre szól. A pozíciót hivatásos katona vagy a VZ állományának tagja töltheti be. Feladatát a védelmi miniszter közvetlen alárendeltjeként végzi. Kinevezése és felmentése a védelmi miniszter javaslata alapján a kormány által történik. Félévente jelentést nyújt be a védelmi miniszternek a VZ által a kibertérben végrehajtott tevékenységek során feldolgozott adatok és információk védelmének biztosítása terén feltárt hiányosságokról, amely a magánélet és a személyes adatok védelmének javítását célzó intézkedési javaslatokat is tartalmaz. Súlyos hiányosság

[70] Nbtv. 12g. §. (1).
[71] Lásd: www.ceskenoviny.cz/zpravy/2486231, www.psp.cz/sqw/cms.sqw?z=19386
[72] Inspektor pro kybernetickou obranu VZ tv. 2021. 16k–16l. §.

feltárása esetén a jelentés annak megszüntetésére és a megelőző intézkedések meghozatalára vonatkozó javaslatokat is tartalmaz.

Mindhárom szolgálat rendelkezik belső ellenőrzési rendszerrel is, amelyről a szervezeti és működési szabályuk rendelkezik.[73] Ide sorolhatók a belső ellenőri szervek, amelyek elsősorban a szolgálatok jogi és belső szabályzatainak betartását vizsgálják. A gazdasági, kiemelten a közpénzekkel való gazdálkodásra vonatkozó jogi rendelkezések betartását ellenőrző szervek, illetve a belső biztonságot ellenőrző szervezeti elemek, amelyek felderítik és azonosítják a biztonsági kockázatokat, valamint bűnmegelőzési feladatokat végez, illetve elvégezi személyi állománya, valamint a felvételizők nemzetbiztonsági ellenőrzésének feladatait.

Az információgyűjtés csehországi rendszerei

A nemzetbiztonsági szolgálatok fő célja az információk megszerzése, összegyűjtése, szintetizálása és értékelése. Az információk megszerzése többféle módon történik, ugyanakkor a szolgálatok tevékenységük végrehajtása közben az Alkotmány[74] 2. cikkének (3) bekezdése és az Alapvető jogok és szabadságjogok chartája[75] 2. cikkének (2) bekezdése szerint csak a törvény által megengedett mértékben gyakorolhatják hatáskörüket, azaz csak a törvény által megengedett esetekben, korlátok között és szabályozott módon.[76]

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladataik szakszerű végrehajtása érdekében engedélyhez kötött, illetve nem kötött titkos információgyűjtés során célhoz kötötten használják a rendelkezésre álló módszereket és eszközöket. A különböző megoldásokat a szakmai alapvetéseknek megfelelően a hatékonyság növelése érdekében, különböző információk összevetése céljából működtetik párhuzamosan. Csehországban – hasonlóan a térség, illetve akár a globális tér más szolgálataihoz – megjelennek a különböző információszerző módszerek, HUMINT, OSINT, SIGINT, IMINT, MASINT, CYBINT, ELINT[77] stb., amelyek az információ forrása alapján különítik el a technikákat. Az információgyűjtés időszakában minden szolgálat törekszik arra, hogy a különböző megoldásokat a költség és az eredmény szempontjából is a leghatékonyabban használja fel. Ezek mellett az információgyűjtés legegyszerűbb módja a nyílt és nyilvánosan elérhető források felhasználása. Lehetőség van továbbá nem nyilvános források felhasználására, amelyek különböző nyilvántartások, adatbázisok és regiszterek, ezek csak az arra jogosult intézmények számára hozzáférhetők.

---

73 Pokorný 2013.

74 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

75 Az Alapvető jogok és szabadságjogok chartáját 1993-ban emelték be az Alkotmányba. A dokumentum lényegében az állam és a polgárok közötti kapcsolatot szabályozza. Tartalma a jogállamiság elvein – a jog szuverenitásán és azon az elven alapul, hogy az államhatalom csak a törvény alapján és annak keretei között avatkozhat be az egyéni szabadságjogokba. (Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.)

76 Michálek et al. 2021.

77 Lásd: www.vzcr.cz/kdo-jsme-35; www.uzsi.cz/jak-pracujete-a-jake-metody-pouzivate.html

Információ kérése közigazgatási szervtől

A nemzetbiztonsági szolgálatok jogosultak információt beszerezni más hatóságoktól és közigazgatási szervektől. Az államigazgatási hatóságok a kért információt és tájékoztatást – ha külön jogszabály másként nem rendelkezik – indokolatlan késedelem nélkül és térítésmentesen megadják, illetve olyan módon bocsátják rendelkezésre, ami lehetővé teszi a folyamatos és – amennyiben technikailag lehetséges – a távoli hozzáférést. Ezek a népesség nyilvántartásában, a jogi személyek, a gazdasági tevékenységet folytató természetes személyek és a hatóságok nyilvántartásában, a lakcímek és az ingatlanok nyilvántartásában, a hatósági szervek és egyes jogok és kötelezettségek nyilvántartásában,[78] a lakossági információs rendszerben, a személyi számok nyilvántartásában, a külföldiek információs rendszerében, a személyazonosító igazolványok nyilvántartásának információs rendszerében tárolt adatok, továbbá az úti okmányok nyilvántartásának információs rendszere, a diplomata- és szolgálati útlevelek nyilvántartásának információs rendszere, a Cseh Köztársaság állampolgárságát megszerző vagy elveszítő természetes személyek nyilvántartása, a fegyverek központi nyilvántartása, a közúti járművek nyilvántartása, a közúti járművek központi nyilvántartása, a történelmi és sportjárművek nyilvántartása, az útdíjadatok nyilvántartása, a gépjárművezetők nyilvántartása és a gépjárművezetők központi nyilvántartása.[79] Emellett jogosultak a Pénzügyi Főigazgatóságtól[80] és a Vámügyi Főigazgatóságtól[81] az adóügyintézés során szerzett információk átadását kérni. A Pénzügyi Főigazgatóság és a Vámügyi Főigazgatóság a kérelemnek helyt ad, kivéve, ha az adatszolgáltatás megzavarja az adóigazgatás megfelelő szintű ellátását. Az e rendelkezés szerinti adatszolgáltatás nem minősül az adótörvény szerinti titoktartási kötelezettség megsértésének; ezen információk titkosszolgálatok általi felhasználása sem sérti a titoktartást.[82] A bűnügyi nyilvántartó szerv a szolgálat kérésére kiadja a bűnügyi nyilvántartás másolatát vagy kivonatát.[83]

Előfizetői adatbázis

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladataik ellátásához szükséges mértékben jogosultak a nyilvánosan elérhető telefonszolgáltatást nyújtó jogi vagy természetes személytől a nyilvánosan elérhető telefonszolgáltatás valamennyi előfizetőjének adatbázisából információkat kérni.

78 2012. július 1-jén kezdte meg működését a cseh e-közigazgatás történetének legkiterjedtebb projektje – a jogok és kötelezettségek nyilvántartása (RPP) –, ami az egyéb alapnyilvántartások adataihoz való hozzáférés kezelésére vonatkozó információkat tartalmazza. Emellett alapvető áttekintést ad a hatóságok által végrehajtott feladatok listájáról, tartalmazza továbbá az állampolgárok és a jogi személyek alapnyilvántartásokban megtalálható adataiban változást eredményező döntéseket is. Minden fontos hatóság, beleértve az összes minisztériumot, regionális hatóságot, az önkormányzatokat és az egészségbiztosító társaságot, kapcsolódik hozzá. A nyilvántartást a Belügyminisztérium kezeli.

79 Nbtv. 11(1) § és 11 (3) §.

80 Generální finanční ředitelství.

81 Generální ředitelství cel.

82 Nbtv. 11 (2) §.

83 Nbtv. 11 (4) §.

Speciális eszközöket használhatnak olyan információk megszerzésére, amelyeket az előző módszerek egyikével sem lehet megszerezni.[84]

Adatbázisokból beszerzett digitális fényképek

A szolgálatok kizárólag egy adott személy azonosítására feldolgozhatják a személyi igazolványok nyilvántartására szolgáló információs rendszerből, az úti okmányok nyilvántartására, valamint a diplomata- és szolgálati útlevelek nyilvántartására szolgáló információs rendszerből, továbbá a gépjárművezetők központi nyilvántartásából és a külföldiek információs rendszeréből beszerzett digitális fényképet és azonosítókat.[85]

Levéltárak, archívumok létrehozása

Az archiválásról és az irattárról szóló 499/2004. sz. törvény[86] 51. szakaszának (1) bekezdése alapján a szolgálatok (és más intézmények, például rendvédelmi szervek, állami vállalatok, egyetemek) szakosított levéltárakat hozhatnak létre. Az alapító vagy jogelődei tevékenységéből származó levéltári anyag, valamint az ajándékozással vagy vásárlással szerzett levéltári anyag a szaklevéltár gondozásába tartozik. A BIS és a VZ is létrehozott úgynevezett biztonsági irattárakat az információk tartós megőrzésére,[87] amelyek konkrét feladatát az alábbiakban határozták meg:[88]

(a) elvégzi az archívum felülvizsgálatát az iratmegsemmisítési eljárás során az alapítója tevékenységéből származó iratokra vonatkozóan, beleértve azokat is, amelyek minősítését még nem oldották fel;
(b) a Nemzeti Levéltári Örökség[89] alapnyilvántartása alapján vezeti a gondozásába tartozó valamennyi levéltári állományt és gyűjteményt. Ennek azért van jelentősége, mert a minősített információkat tartalmazó levéltári anyagokra vonatkozó adatok nem kerülnek át a Nemzeti Levéltári Örökség központi nyilvántartásába;
(c) ellátja a szaklevéltár egyéb feladatait.

A hírszerző szolgálatok megtagadhatják a levéltári iratokhoz való hozzáférést, valamint az azokról készült másolatok, átiratok és kivonatok rendelkezésre bocsátását, amelyek minősítését feloldották, ha azok olyan információkat tartalmaznak, amelyek továbbra is fontosak az alkotmányos rendszer, gazdasági érdekek, a Cseh Köztársaság biztonsága és védelme szempontjából. A hírszerző szolgálatok a levéltárak és az iktatási szolgálat ellátása terén közigazgatási hatósági jogkörrel rendelkeznek.[90]

84 Nbtv. 11b. §.
85 Nbtv. 11c. §.
86 Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě (Levéltári tv.).
87 BIS tv. 16 (5) §, VZ tv. 2005. 20 (3) §.
88 Levéltári tv. 53 (2) §.
89 2011 óta a levéltári állományt a Nemzeti Levéltári Örökség (Národní archivní dědictví: NAD) központi nyilvántartásában tartják nyilván.
90 Levéltári tv 53 (4) §.

Az információszerzés különleges eszközeinek használata

A titkos információgyűjtés speciális eszközei és módszerei kizárólag akkor használhatók fel, ha más módon nem szerezhető meg az információ. Ezek az eszközök ugyanis alapvető jogokat sérthetnek, ezért szabályozásuk gondos behatárolást és megfelelő garanciákat igényel. Alkalmazásuk csak hatályos jogszabályokon alapulhat. Ezen eszközök használatának lehetőségét a törvényhozó a BIS és a VZ esetében külön törvényben határozza meg, mégpedig a szervezetekre vonatkozó törvények 8 (1) §-ai[91] nevesítik azokat a technikai eszközöket és berendezéseket, különösen elektronikus, fototechnikai, kémiai, fizikai, rádiótechnikai, optikai, mechanikai vagy ezekből álló, minősített módon, azaz engedéllyel alkalmazott rendszereket, amelyek beavatkoznak a polgárok alapvető és szabadságjogaiba az alábbi területeken:

(a) postai küldemények átkutatása, felnyitása, vizsgálata vagy értékelése;
(b) a távközlési, rádiókommunikációs és más hasonló forgalom lehallgatása, rögzítése vagy az ilyen forgalomra vonatkozó adatok megállapítása;
(c) kép-, hang- vagy egyéb felvételek készítése;
(d) olyan technikai eszközök használatának felkutatása, amelyek megakadályozhatják vagy ellehetetlenítik a BIS, illetve a VZ feladatainak végrehajtását;
(e) személyek vagy tárgyak azonosítása, vagy mozgásuk észlelése biztonsági technikával és csapdával.

Emellett a két szolgálat jogosult egy adott feladat elvégzéséhez szükséges mértékben nyilvános hírközlő hálózatot vagy nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatást nyújtó jogi vagy természetes személyt kötelezni:

(a) a hálózat kijelölt pontjain az üzenetek lehallgatására vagy rögzítésére szolgáló távközlési végberendezések csatlakoztatására szolgáló interfész létrehozására, vagy adott esetben annak biztosítására;
(b) forgalmi vagy helymeghatározási adatok átadására, a külön jogszabályokban előírt módon, formában és mértékben.

Ezen eszközök használatára vonatkozó engedélyt a BIS esetében a szolgálat székhelye szerint illetékes regionális főbíróság[92] tanácsának elnöke adja meg, míg a VZ esetében a Védelmi Minisztérium székhelye szerint illetékes főtanácsának elnöke írásbeli kérelem alapján, és csak abban az esetben, ha a szükséges információk más eszközökkel történő beszerzése nem hatékony, lényegesen nehézkes vagy teljesen lehetetlen. A kiadott engedély legfeljebb 4 hónapig érvényes, és a kérelemben fel kell tüntetni az okokat, az eszköz típusát, a felhasználás idejét és helyét, valamint a személyek alapvető azonosító adatait. Az időtartam új kérelem alapján meghosszabbítható, de mindig legfeljebb további 4 hónappal. Ha a bíró a hírszerzési technika alkalmazásának engedélyezése iránti kérelmet elutasítja, a határozat

[91] VZ tv 2005 és BIS tv.

[92] A Cseh Köztársaság bírósági rendszere a Legfelsőbb Bíróságból (Nejvyšší soud České republiky), két ún. főbíróságból (Vrchní soud), valamint regionális és kerületi bíróságokból áll. A prágai főbíróság a csehországi regionális bíróságok felett rendelkezik, míg az olmützinek hatáskörébe a morvaországi és szileziai regionális bíróságok tartoznak.

tartalmazza az indoklást, amely ellen nincs helye fellebbezésnek.[93] A két szolgálat más jogosult szerv megrendelésére is alkalmazhatja ezen eszközeit, illetve a titkosszolgálati technikai eszközök saját szükségleteihez történő használatának technikai biztosítását más, erre feljogosított szervtől is kérni. Ebben az esetben köteles igazolni, hogy a titkosszolgálati eszközök használatát e törvény alapján engedélyezték.[94]

Nincs szükség engedélyre a titkosszolgálati technikai eszközök alkalmazására vonatkozón az említett két törvény 8 (2) § rendelkezése szerint abban az esetben, ha nem sérti az állampolgárok alapvető jogait és szabadságait, vagyis nem az emberek előre meghatározott köre kapcsán végzi:

(a) az információk rögzítését, lehallgatását, figyelemmel kísérését és értékelését;
(b) kép- vagy hangfelvétel készítését;
(c) biztonsági és csapdatechnika alkalmazását;
(d) távközlési, rádiókommunikációs vagy más hasonló forgalom figyelését annak tartalma, vagy arról bármilyen adat rögzítése nélkül.

Banki szolgáltatások

A terrorizmus finanszírozásának visszaszorításával kapcsolatos konkrét feladat végrehajtásának érdekében a titkosszolgálatok a prágai legfőbb bíróság kollégiuma elnökének előzetes engedélyével jogosultak arra, hogy a bankokat, a hitelintézeteket, a takarékszövetkezeteket vagy egyéb pénzforgalmi szolgáltatást nyújtó vállalkozásokat és magánszemélyeket, illetve külföldi bankok fióktelepeit kötelezzék az ügyféllel kapcsolatos, banktitok hatálya alá tartozó ügyekről szóló jelentések átadására, feltéve, hogy a kért adatok más módon történő beszerzése az adott esetben eredménytelen, lényegesen nehézkes vagy lehetetlen lenne. Jelentéstétel a következő időszakban csak a feltétlenül szükséges időtartamra, de legfeljebb 3 hónapra engedélyezhető. Ezt az időtartamot a bíró új kérelem alapján akár többször is meghosszabbíthatja, de mindig legfeljebb további 3 hónappal. Ha a határozat jövőbeli időszakra vonatkozik, a nemzetbiztonsági szolgálat köteles a bírót folyamatosan tájékoztatni arról, hogy a kérelem indokai továbbra is fennállnak-e. A bíró jogosult ezeket az iratokat bekérni. Az engedély megszüntetéséről a bíró bármikor dönthet. A döntés ellen fellebbezésnek nincs helye.[95]

Fedőokmányok és -eszközök használata

A BIS és a VZ személyi állománya és a vele együttműködő természetes személyek védelmére, valamint a nemzetbiztonsági jelleg leplezésére fedőokmányt[96] készíthetnek és használhatnak fel. Ezeket a szolgálatok igazgatójának döntése alapján a szervezetek szerzik be és adják ki, amelyről nyilvántartást vezetnek. A VZ részére a Védelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium vagy a Biztonsági Információs Szolgálat is biztosíthat fedőokmányt.

93 Lásd: www.bis.cz/zpravodajske-prostredky/zpravodajske-prostredky-e239a6f4.html
94 BIS tv. 9 (3) (4) §, VZ tv. 2005. 9 (3) (4) §.
95 Nbtv. 11a. §.
96 BIS tv. 13. § – 13a. §., VZ tv. 2005. 13–14. §.

A törvény nem határozza meg, hogy mely dokumentumok lehetnek fedőokmányok, ugyanakkor kiemeli, amelyek nem lehetnek azok: képviselő vagy szenátor, a kormány tagja, a Cseh Nemzeti Bank igazgatótanácsának tagja, a Legfelsőbb Számvevőszék igazgatótanácsának tagja, az Alkotmánybíróság bírája, bíró vagy ügyész szolgálati igazolványa vagy élő személy irata. A cseh törvények lehetővé teszik továbbá az úgynevezett fedőeszköz használatát, ami nem dokumentum, helyiség vagy tevékenység, és amelyet egy személy valódi személyazonosságának vagy az említett szervezetek bármilyen tevékenységének elrejtésére használ.

Személyfigyelés és tárgykövetés

A személyek, helyiségek, tárgyak vagy épületek – főként – vizuális megfigyelése, leggyakrabban a személyek mozgásának, viselkedésének és cselekedeteinek rögzítésére összpontosít. A tárgyak nyomon követése esetében általában a különböző szállítmányok, például fegyverek vagy kábítószerek mozgásáról van szó. Helyiségek vagy épületek esetében a legfontosabb információ, hogy mi történik a helyszínen és annak környékén, kik mozognak, hogyan viselkednek.[97] Ezen eszköz alkalmazásáról a VZ igazgatójának felkérésére a védelmi miniszter dönt, míg a BIS esetében alkalmazásukról és annak dokumentálásáról az igazgató vagy az általa kijelölt szervezeti egység vezetője dönt. Mindkét szervezet jogosult a megfigyelés végrehajtásához – a BIS esetében csapda- és nyomkövető technológia alkalmazásához – technikai támogatást kérni más, erre feljogosított szervektől. Ebben az esetben köteles igazolni, hogy a megfigyelés alkalmazását e törvény alapján engedélyezték.

Titkos kapcsolat létesítése magánszeméllyel

A BIS és a VZ[98] jogosultak saját hasznukra és feladataik ellátása során természetes személyektől származó információk és szolgáltatások igénybevételére 18. életévüket betöltött személyek esetében. A magánszemélyek az információkat és szolgáltatásokat önkéntesen nyújtják, oly módon, hogy a tevékenység bizalmas jellege ne kerüljön nyilvánosságra. A nemzetbiztonsági szolgálatok ezen személyek részére kötelesek védelmet biztosítani.

Kibervédelem

2021. július 1-jén a 150/2021. számú törvény módosította a VZ-re vonatkozó korábbi jogszabályokat. A jogalkotó a szervezet hatáskörébe utalta a kibervédelem aktuális biztonságot érintő kérdéseit.

97 Lásd: www.bis.cz/zpravodajske-prostredky/zpravodajske-prostredky-e239a6f4.html
98 BIS tv. 15 §., VZ tv. 2005. 16. §.

A törvényben meghatározott feltételek szerint a VZ végzi:[99]

(a) külföldről származó, fontos állami érdekek ellen irányuló kibertámadások és fenyegetések célzott felderítését;
(b) az észlelt kibertámadások és fenyegetések, valamint azok hatásainak azonosítását és értékelését;
(c) az észlelt kibertámadások és fenyegetések elleni intézkedéseket.

2020 májusában került a képviselőház elé az a törvénymódosítási javaslata, amely azt kívánta elérni, hogy a VZ az interneten megfigyelést és ellentámadást is folytathasson. Szakmai és nyilvános kritikák nyomására, amelyek leginkább az ellenőrzés hiányára figyelmeztettek, a védelmi minisztérium meghátrált.[100] A hatályos törvény így olyan felderítő eszközökről beszél, amelyek nem rögzíthetik a kommunikáció tartalmát, csak az úgynevezett metaadatokat a nyilvános hírközlő hálózatok kijelölt pontjain, ha fontos nemzetvédelmi érdekeket érint, és más módon a felderítés biztosítása nem lenne hatékony. A szervezet nem használhatja az említett felderítő eszközöket az elektronikus hírközlésről szóló törvény szerinti lehallgatásra vagy üzenetrögzítésre, illetve aktív beavatkozásra.

A katonai hírszerzés csak olyan módon végezhet felderítést, amely biztosítja, hogy:

(a) a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtása során a természetes és jogi személyek kommunikációjának titkossága, a nyilvános hírközlő hálózatok integritása, valamint a nyilvános hírközlő hálózatok és az elektronikus hírközlési szolgáltatások rendelkezésre állása megmaradjon;
(b) a nyilvános hírközlő hálózatot vagy nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatást nyújtó jogi vagy természetes személynek a hálózat felhasználói felé fennálló kötelezettségeinek teljesítését, beleértve a nyújtott szolgáltatások minőségét is, nem zavarják vagy befolyásolják, kivéve a védelméhez fűződő közérdekkel összhangban lévő mértékben. Az időtartam, ameddig a nyilvános hírközlő hálózatot biztosító vagy nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatást nyújtó jogi személy vagy vállalkozást működtető természetes személy köteles a biztosított nyilvános hírközlő hálózat meghatározott pontjain észlelési eszköz csatlakoztatására szolgáló interfészt létesíteni, nem lehet hosszabb 12 hónapnál. A Védelmi Minisztérium a Katonai Hírszerzés javaslatára az erről szóló határozatot legfeljebb 6 hónappal meghosszabbíthatja.[101]

E tevékenységek során a szolgálat együttműködik a többi szolgálattal, valamint a rendőrséggel, katonasággal, más állami hatóságokkal, továbbá természetes vagy jogi személyekkel.

Az információszerzés sajátságai az ÚZSI és VZ kapcsán

Az ÚZSI kapcsán a titkosszolgálatokról szóló 153/1994. számú törvény a mérvadó, amelynek 18. §-a pontja szerint a szolgálat az ország területén végzett tevékenységek

99 VZ tv. 2021. 16a. – 16b. §.
100 Cibulka 2020.
101 VZ tv. 2021. 16d–e. §.

védelme érdekében, valamint, ha a hatáskörébe tartozó feladatok ellátásához szükséges személy- és tárgymegfigyelést, fedőokmányokat és fedőeszközöket, csapdát és technikai eszközöket alkalmazhat, valamint együttműködést köthet 18. életévüket betöltött személyekkel. A másik két szolgálattal ellentétben a törvényalkotó nem rendelkezik a szolgálat kötelezettségeiről az együttműködés vonatkozásában, vagyis az informátor védelméről. A törvény továbbá az ÚZSI esetében sem külföldön, sem belföldön nem szabályozza az említett eszközök használatát, ellentétben a BIS-szel vagy a VZ-vel, ahol egyes eszközök használatához a regionális főbíróság tanácsa elnökének jóváhagyása szükséges. Jogosult továbbá technikai segítséget kérni más, erre jogosult szervektől. Ebben az esetben köteles igazolni, hogy a személyek és dolgok megfigyelésének, valamint a csapda- és technikai eszközök alkalmazásának engedélyezése e törvény alapján történt. A fedőokmányt a Belügyminisztérium adja ki az ÚZSI részére. Ezen túl a közigazgatási információs rendszerek és azok adatait felhasználók kötelesek a szükséges együttműködést biztosítani úgy, hogy az ÚZSI tevékenysége ne kerüljön nyilvánosságra. Az általa természetes és jogi személyekről vezetett nyilvántartás tényét és tartalmát nem hozhatja nyilvánosságra.[102]

Az ÚZSI és tagjai tevékenységük leplezése érdekében az állami költségvetési pénzeszközök kezelése során speciális adatszolgáltatási módszereket alkalmazhatnak,[103] ideértve a devizagazdálkodást, a jövedelemadó-bevallást, az állami szociális támogatás céljára történő adatszolgáltatást, az általános egészségbiztosítási és társadalombiztosítási járulékok és az állami foglalkoztatáspolitikai hozzájárulások bejelentését.

A szolgálat esetében csak az országon belül használt eszközökre vonatkozik a törvény, Csehországon kívül végzett és alkalmazott tevékenységeket és eszközöket a törvény nem szabályozza. Belső szabályzói, amelyek erre vonatkozhatnak, nem nyilvánosak. Tény mindamellett, hogy az ÚZSI nagyon szorosan együttműködik a Külügyminisztériummal, amely egyben a hírszerzési információk fő címzettje is, mivel egyik legfontosabb feladata az ország diplomáciai tevékenységének támogatása. A hírszerző szolgálatok általában háromféleképpen látják el feladataikat külföldön:[104]

(a) A hírszerzési diplomácia keretében úgynevezett bejelentett képviselők útján. E személyek jogait, kötelességeit és státuszát a nemzetközi jog normái, különösen a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezmény határozza meg.
(b) Olyan tisztviselők útján, akik külföldön diplomáciai fedéssel működnek, de valódi hovatartozásukat eltitkolják. Ezek a tisztviselők a nemzetközi normák alapján teljes diplomáciai mentességet élveznek, és ha kiderül az ÚZSI-hoz való kötődésük, *persona non grata* státuszba kerülnek, és kiutasítják őket.
(c) Olyan tisztviselők útján, akik diplomáciai fedés nélkül, úgynevezett illegálisan tevékenykednek külföldön. Ha illegális tevékenységüket külföldön észlelnék, az érintett ország büntetőjogának megfelelően büntetőeljárás indulna ellenük.

A VZ esetében külföldön a katonai hírszerzés elsősorban azokon a helyeken lát el feladatokat, ahol a Cseh Fegyveres Erők kontingensei tevékenykednek. Az információszerzésének fő

[102] Nbtv. 19. §.
[103] Nbtv. 20. §.
[104] Bezděk 2016.

célja, hogy információkat szerezzen a Cseh Köztársaság ellenfeleinek képességeiről és szándékairól, különös tekintettel azok fegyveres erőire.

A szolgálatok és a nyilvánosság

„Ahhoz, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok társadalmi megítélése megváltozzon meg kell teremteni annak a feltételeit, hogy az érzelmi alapú véleményalkotás részévé váljon az a tudat, hogy a nemzetbiztonsági tevékenység egyike a társadalom életét befolyásoló tevékenységi területeknek, hogy nem hatalmi eszköz, hanem törvényes és jogilag rendezett feltételek mellett működő szolgáltatás."[105] A cseh kormány jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy megjelenítse, illetve tovább erősítse a szolgálatok tevékenységének pozitív képét a társadalomban. A szolgálatokat a társadalom számára az igazgatók[106] jelenítik meg, akik fontosabb ügyekben nyilatkoznak, képviselik szervezetük érdekeit és álláspontját. A nyilvánosság felé nyitás másik formája a szolgálatok honlapja, amely informatív, könnyen áttekinthető. Tartalmaz egy rövid bevezetőt, az adott szolgálat tevékenységének ismertetését, kiemelve a törvényi hátteret és a kontrollt. Megjelennek minden esetben az etikai alapelvek és elvárások, ahogy az elérhetőség, a karrierlehetőségek és az állományba kerülés feltételei is. Az oldalak kiemelt részét képezik a sajtóközlemények, amelyek irányított bepillantást jelentenek egy-egy szervezet életébe. Ennek továbbfejlesztett változata a BIS és a VZ tekintetében az éves jelentések kiadása. A BIS 1996-tól, míg a VZ 2005 óta folyamatosan, minden évben kiadja a tevékenységéről készített mérleget. Bár a kiadványok megjelenése előtt Prágában szinte minden alkalommal fellángol a vita arról, hogy szükség van-e efféle összegzésre, a döntéshozók és a szolgálatok vezetői is egyetértenek abban, hogy a közvélemény ilyen szintű tájékoztatása lehetőséget ad arra, hogy az állampolgárok általános szinten képet kapjanak arról, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok mivel foglalkoznak, így áttételesen részt vehessenek tevékenységük ellenőrzésében. Mindamellett, ha felhívják a figyelmet az ország demokratikus, biztonsági és gazdasági alapjaira leselkedő veszélyekre, a szolgálatok tevékenységét meghatározó és alkalmazandó jogszabályokkal összhangban, a polgárok árnyaltabban látják az ország védelmének ezen területét is. Ezen tájékoztatási folyamat része a VZ oldalán megjelenő napi nemzetközi hírösszefoglaló,[107] ami nyílt forrásból származó válogatás aktuál-, biztonság- és katonapolitikai szemszögből.

Az átláthatóság, az állampolgárok tájékoztatása, olykor a krízishelyzetek kezelése a szervezetek számára kiemelt jelentőségű. Ezt felismerve mindhárom szervezet kihasználja a szóvivő szerepének lehetőségeit, saját kommunikátort alkalmaz. Ebben a legsikeresebb a BIS, amelynek kommunikációs szakembere már több szakmai elismerésben

105 Jávor 2009.

106 A cseh közvélemény végigkövethette a BIS ismert és rendkívül népszerű igazgatója, Michal Koudelka és a korábbi államfő közel egy évtizedes politikai és ideológiai küzdelmét. Ennek keretében Miloš Zeman hétszer utasította el a kormány javaslatát, hogy a szolgálat vezetőjét tábornokká nevezzék ki. A nyilvánosság előtt zajlott a Fiala-kormány fiaskója is az ÚZSI igazgatójának megválasztásában. A 2022-ben megválasztott Peter Mlejnek egy hónap után le kellett mondania, mivel neve felmerült egy korrupciós botrány kapcsán.

107 Ranny kurýr (Reggeli hírnök). Lásd: https://vzcr.cz/ranni-kuryr-cervenec-2024-242

is részesült.[108] Tevékenységének első 3 évében (2017–2020) a BIS bizalomindexét 15%-ról 48%-ra emelte,[109] amit, bár nem ilyen mértékben, folyamatosan növelt. 2023 júniusában már a lakosság 51%-a tartotta megbízhatónak a szervezetet, és alig harmada volt tevékenységével szemben szkeptikus. Stratégiailag a BIS jelenléte az online közösségi felületeken (Facebook, X, Instagram) hasonló eszközként funkcionál. Mivel a BIS egy szervezett rendszer tagja, így az egész szféra ázsiója ezen tevékenységének eredményeként emelkedett. Ez az eredmény, főleg egy olyan országban, ami Magyarországhoz hasonlóan átélte a kommunista diktatúrák állampárti múltjában gyökerező félelmeket és negatív megítélést, példaértékű. Mindehhez azonban szükség volt az aktuális kormányokon átnyúló akaratra és kompromisszumra, ami ezt lehetővé tette, túlmutatva az átpolitizálás aktualitásán.

Zárszó

Céljai elérésében minden állam érdekérvényesítésének meghatározó szervezetei a hírszerző és az elhárító szolgálatok, amelyek az ország döntéshozóinak irányítása mellett képesek definiálni az előttük álló feladatokat.[110] Az elmúlt évtizedekben jól látható módon a cseh szolgálatok is megpróbáltak megfelelni ennek a kihívásnak, amely szervezeti, feladatrendszeri, törvényi és strukturális változásokat hozott számukra. A folyamat nyitott, hiszen a nemzetbiztonsági szférának folyamatosan alkalmazkodnia kell a bel- és külpolitikai folyamatokhoz és a technikai változásokhoz, megtartva és kiigazítva a szigorúan szabályozott jogi kereteket a szükséges szabad mozgástér mellett, párhuzamosan erősítve a társadalomtól elvárt transzparenciát.

Felhasznált irodalom

Bače, Petr (2022): *Právní rámec a kontrola činnosti zpravodajských služeb v České republice* (A titkosszolgálatok jogi keretei és ellenőrzése a Cseh Köztársaságban). Praha: Policejní Akademie České Republiky. Online: https://theses.cz/id/ouisdo/h_sluzeb_v_Ceske_republice.pdf

Béres János szerk. (2018): *Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok*. [H. n.]: Zrínyi. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/05_Kulfoldi_nb.pdf

Bezděk, Tomáš (2016): Postavení a činnost zpravodajských služeb v České republice (právní aspekty). [A nemzetbiztonsági szolgálatok helyzete és tevékenysége a Cseh Köztársaságban (jogi szempontok)]. Praha: Univerzita Karlova Právnická fakulta. Online: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/78693/DPTX_2014_1_11220_0_322044_0_156970.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[108] 2020 novemberében az állami szféra második legelismertebb szóvivője lett, míg 2021-ben az év PR-személyének választották. Lásd: www.bis.cz/aktuality/mluvci-bis-sticha-je-osobnosti-pr-2021-8a1a4f6c.html

[109] Lásd: www.bis.cz/aktuality/mluvci-bis-sticha-je-druhy-v-ankete-mluvci-roku-2020-742864bd.html

[110] Dávid 2017.

Cibulka, Jan (2020): Zákon o vojenském zpravodajství míří do sněmovny, kritici se bojí o soukromí i bezpečnost sítí. (A VZ-ről szóló törvény a Képviselőház elé kerül, a kritikusok a magánélet és a hálózat biztonságát féltik.) *iROZHLAS,* 2020. május 31. Online: www.irozhlas.cz/veda-technologie/technologie/rozvedka-zakon-odposlech-soukromi-kyberneticka-bezpecnost-ransomware-viry_2005311505_cib

ČTK (2023): Fiala ocenil informace od ÚZSI, vláda chystá pro rozvědku vlastní zákon. *ČT24,* 2023. március 31. Online: https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/fiala-ocenil-informace-od-uzsi-vlada-chysta-pro-rozvedku-vlastni-zakon-7750

Dávid Ferenc (2017): *Nemzetbiztonság és szervezetrendszer.* Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/david-ferenc-nemzetbiztonsag-es-szervezetrendszer-1.original.pdf

Gruntová, Kateřina (2022): Ministerstvo vnitra chystá zákon o ÚZSI. (A belügyminisztérium törvényt készít elő az ÚZSI-ról.). *iROZHLAS,* 2022. szeptember 20. Online: www.irozhlas.cz/zpravy-domov/uzsi-petr-mlejnek-ministerstvo-vnitra-zakon-vit-rakusan-petr-zeman_2209200500_gut

Jávor Endre (2009): A nemzetbiztonsági szolgálatok társadalmi megítélése, támogatottsága, a média szerepe a társadalom véleményalkotásának formálásában. *Felderítő Szemle,* 8(2), 61–69. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2009-2.pdf

Langpaul, Martin (2014/2015): *Působnost a činnost zpravodajských služeb ČR.* (A cseh nemzetbiztonsági szolgálatok hatásköre és tevékenysége). Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Online: https://is.muni.cz/th/jf8qo/Langpaul_Martin_-_Pusobnost_a_cinnost_zpravodajskych_sluzeb_CR.pdf

Michálek, Luděk et al. (2021): *Zpravodajské služby a zpravodajská činnost.* Praha: Wolters Kluwer.

Pokorný, Ladislav (2013): *Kontrola zpravodajských služeb České republiky.* (A Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak ellenőrzése) Online: https://bezpecnostni-sbory.wbs.cz/clanky/4-2013/kontrola_zpravodajskych_sluzeb_ceske_republiky.pdf

Státní rozpočet 2024 v kostce. (2024. évi állami költségvetés röviden) Online: www.mfcr.cz/assets/attachments/2024-03-26_Statni-rozpocet-2024-v-kostce_v02.pdf

Jogi források

1/1993 Sb., Ústava České republiky: 1/1993. számú törvény, a Cseh Köztársaság Alkotmánya

Usnesení Bezpečnostní rady státu ze dne 19. října 2021 č. 41 ke zřízení funkce koordinátora agendy čelení hybridnímu působení a Odborné pracovní skupiny Bezpečnostní rady státu pro čelení hybridnímu působení: Nemzetbiztonsági Tanács 2021. október 19-én kelt 41. számú határozata a hibrid fellépések elleni küzdelem koordinátori pozíciójának és az Nemzetbiztonsági Tanács hibrid fellépés elleni szakértői munkacsoportjának létrehozásáról

Usnesení Bezpečnostní rady státu ze dne 1. února 2022 č. 3 ke zřízení Odborné pracovní skupiny Bezpečnostní rady státu pro pandemii: Nemzetbiztonsági Tanács 2022. február 1-jei 3. számú határozata a Nemzetbiztonsági Tanács Pandémiával foglalkozó Szakértői Munkacsoportjának létrehozásáról

Usnesení Bezpečnostní rady státu ze dne 6. června 2005 č. 54 ke Standardizaci a Statutu Společné zpravodajské skupiny: Nemzetbiztonsági Tanács 2005. június 6-án kelt 54. számú rendelete a közös nemzetbiztonsági csoport egységesítéséről és alapszabályáról

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky: A Cseh Nemzeti Tanács Elnökségének 2/1993. sz. határozata az Alapjogicharta a Cseh Köztársaság alkotmányos rendjének részeként történő kihirdetéséről

Usnesení Vlády České Republiky ze dne 21. prosince 2022 č. 1078 o vytvoření funkce poradce pro národní bezpečnost: A Cseh Köztársaság kormányának 1078. sz. határozata (2022. december 21.) a nemzetbiztonsági tanácsadói tisztség létrehozásáról

Usnesení Vlády České Republiky ze dne 3. ledna 2024 č. 9 k návrhu úprav Statutu Bezpečnostní rady státu a statutů stálých pracovních výborů Bezpečnostní rady státu: A Cseh Köztársaság kormányának 2024. január 3-i 9. számú határozata az Nemzetbiztonsági Tanács alapokmányának és a Nemzetbiztonsági Tanács állandó munkabizottságai alapszabályának módosítására irányuló javaslatról

Zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky: 110/1998. számú törvény a Cseh Köztársaság biztonságáról

Zákon č. 150/2021 Sb. o Vojenském zpravodajství: 150/2021. számú törvény a Katonai Hírszerzésről

Zákon č. 153/1994 Sb. o zpravodajských službách České republiky: 153/1994 számú törvény a Cseh Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatairól

Zákon č. 154/1994 Sb. o bezpečnostní informační službě: 154/1994. számú törvény a Biztonsági Információs Szolgálatról

Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů: 221/1999. számú törvény a hivatásos katonáról

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce: 262/2006. számú törvény a munka törvénykönyvéről

Zákon č. 289/2005 Sb. o Vojenském zpravodajství: 289/2005. számú törvény a Katonai Hírszerzésről

Zákon č. 325/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky: 325/2017. számú törvény, amely módosítja a nemzetbiztonsági szolgálatotokról szóló 153/1994. számú törvényt

Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů: 361/2003 számú törvény a biztonsági szolgálatok munkatársainak szolgálati viszonyáról

Zákon č. 412/2005 Sb. o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti: 412/2005. számú törvény a minősített adatok védelméről és a biztonsági ellenőrzésről

Zákon č. 45/2016 Sb. Zákon o službě vojáků v záloze: 45/2016. számú törvény az önkéntes tartalékos szolgálati viszonyról

Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě: 499/2004. sz. törvény a levéltárakról és az iratkezelésről

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 73–82. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.5

Németh Gyula[1]

Az állam működése szempontjából kiemelten fontos orosz különleges és titkosszolgálatok bemutatása napjainkban a működésüket meghatározó jogszabályok alapján

The Russian Special and Intelligence Services of Critical Importance to State Operations: An Overview Based on Current Legislation

A Szovjetunió felbomlását követően az orosz különleges és titkosszolgálatok (szolgálatok) életében – ahogy az állam és a gazdaság szinte minden területén – a folyamatos átstrukturálások voltak a jellemzők, az új állami intézmények kialakítása és a meglévők átalakítása hosszú időt vett igénybe. Az új jogi és adminisztratív struktúrák kidolgozása és bevezetése prioritást élvezett, és a szolgálatok szabályozása ennek a folyamatnak csak egy része volt.

Jelen publikáció célja, hogy bemutassa Oroszország szolgálatainak helyét és szerepét az államban a működésüket meghatározó jogszabályok alapján.

Kulcsszavak: *Oroszország, szolgálatok, titkosszolgálat, különleges szolgálat, FSZB, SZVR, GU, GUSZP, FSZO*

Following the break-up of the Soviet Union, the Russian special and secret services, like almost all areas of the state and economy, were characterised by constant restructuring. The development and introduction of new legal and administrative structures was a priority, and the regulation of the services was only part of this process.

The aim of this publication is to describe the role of Russia's services in the state on the basis of the laws governing their operation.

Keywords: *Russia, secret services, special services, FSB, SVR, GU, GUSP, FSO*

[1] Katonai műszaki tudományok doktora, PNBSZ Tudományos Innovációs Fórum, e-mail: gyula1105@gmail.com

Előzmények

Az Oroszországi Föderáció szolgálatainak története visszanyúlik egészen a cári Oroszország időszakáig (Ohrana). Ezen szervezetek az orosz, később szovjet történelemben az állam belpolitikai folyamatai alakításának aktív és tevékeny szereplői voltak. Alapvetően az Orosz Birodalom cári rendszerének a bukása – kisebb részben – az Ohrana kevésbé hatékony működésének is köszönhető volt (Sztolipin miniszterelnök 1911. szeptember 1-jei, vagy például Grigorij Raszputyin 1916. december 30-i meggyilkolása, de ide tartozik az anarchista szervezetek képességeinek alulértékelése, fölöttük a kontroll elvesztése is). Miután a cári rendszer megbukott, az Ohranát mint titkosrendőrséget (titkosszolgálatot), szinte azonnal megszüntették, és helyette (annak bázisán) kronológiai sorrendben az alábbi szervezeteket hozták létre:

- 1917–1922 Cseka Összoroszországi Rendkívüli Bizottság – Всероссийская чрезвычайная комиссия (ВЧК);[2]
- 1923–1934 OGPU Egyesített Állami Politikai Igazgatóság – Объединённое государственное политическое управление (ОГПУ);[3]
- 1934–1943 NKVD Szovjetunió Belügyi Népbiztossága – Народный комиссариат внутренних дел СССР (НКВД);[4]
- 1943–1954 NKGB/NKVD – MGB Állami Népbiztosság Народный комиссариат государственной безопасности (НКВД) – Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma Министерство государственной безопасности СССР (МГБ);
- 1954–1991 KGB Állambiztonsági Bizottság – Комитет государственной безопасности (КГБ).[5]

A Szovjetunió megalakítása után a publikáció témája vonatkozásában az alábbi belpolitikai eseményeket emelem ki:

- Lenin halála (1921. 01. 21),
- hatalmi harc a pártvezetőségen belül (1924–1929),
- nagy tisztogatás (1934–1939),
- a második világháború (1939–1945),
- Sztálin halála (1953. 03. 05).

A hatalmi erőviszonyok változásainak megfelelően a mindenkori vezetés az állambiztonsági/szolgálati szerveket átszervezte. Több esetben azért volt erre szükség, mert az aktuális állambiztonsági vezető és a szervezet túlzott hatalomra tudott szert tenni. Jó példa erre, amikor az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (Cseka) olyan felhatalmazással rendelkezett, hogy gyakorlatilag tárgyalás nélkül, helyszíni kivégzéseket tarthatott.[6] Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követően Nyikita Szergejevics Hruscsov az elsők

[2] Президентская Библиотека: Образована Всероссийская Чрезвычайная Комиссия (ВЧК) [é. n.].
[3] ФСБ: 100 лет образования ОГПУ [é. n.]
[4] Руководители Центрального Аппарата НКВД СССР [é. n.]
[5] Президентская Библиотека: Образована Всероссийская чрезвычайная комиссия (ВЧК) [é. n.].
[6] Ratkovszkij 2007. Сер. 2, вып. 2

között távolította el a hatalomból Lavrentyij Pavlovics Beriját, az NKVD vezetőjét, majd nyíltan bírálni kezdte az NKVD korábbi funkcionális tevékenységét.[7]

Hruscsov ideje alatt, 1954. március 13-án alapították meg a KGB-t és a szervezeti átalakításokon túl az egyik legfontosabb változás az állambiztonsági szervet érintően annak besorolása volt, ugyanis a szervezet elődjeivel ellentétben nem kormányon belüli minisztérium volt, hanem a kormány alá tartozó bizottság. Ezen átszervezés célja egyértelműen a KGB hatalmának csökkentése volt. Az akkori politikai elit joggal tarthatott attól, hogy az állambiztonsági szervezet nem a munkájukat fogja segíteni, hanem a hatalmi harcok egyik tevékeny szereplője lesz. Az új állambiztonsági szerv helye a kormány alárendeltségében lényegében 1991. december 3-ig fennmaradt, a rövid átmeneti időre jogállását megváltoztatták szövetségi köztársasági minisztériumira (annak érdekében, hogy területi szereket is tudjon működtetni), és létrehozták a Külső Hírszerző Szolgálatot (külső polgári hírszerzés).[8]

Szolgálatok a rendszerváltást követően Oroszországban

Miután a Szovjetunió 1991. december 26-án felbomlott, az Oroszországi Föderáció gazdaságára, honvédelmére és államigazgatására a bizonytalanság és a folyamatos átszervezés volt jellemző. Nem volt ez másképp a szolgálatok esetében sem. Majdhogynem évente kerültek átszervezésre a szolgálatok, például 1992-ben a Biztonsági Minisztériumba szervezték a polgári titkosszolgálatokat, majd 1993. december 21-én a 2233. számú elnöki rendelettel (Указ Президента РФ № 2233) meg is szüntették a tárcát, egyúttal létrehozták a Szövetségi Elhárító Szolgálatot, amelyet másfél év után megszüntettek.[9]

A fentiek alapján feltételezhető, hogy a Szovjetunió felbomlását követően, a politikai elit nem tudta pontosan meghatározni, hogy milyen struktúrában kívánja az ország biztonságáért felelős szerveket működtetni. Ennek alapvetően két fő oka lehetett: az első, a kapkodásból és szakmai felkészületlenségből eredő kompetenciák hiánya, a második a korábbi beidegződések következményei, azaz tarthattak attól a politikai szereplők, hogy ezen szervezeteket az éppen hatalmon lévők ellenük is felhasználhatják. Úgy gondolom, hogy éppen ezért az újonnan megalakult orosz politikai vezetés is tartott attól, hogy egy szervezetében erős szolgálati struktúra veszélyt jelenthet annak hatalmára, ezért próbálták azt úgy elhelyezni az államigazgatásban, hogy a szolgálatok kellő potenciállal rendelkezzenek, azonban a politikai elitre veszélyt ne jelenthessenek.

Oroszország szolgálatai napjainkban

Oroszországban jelenleg alapvetően öt kiemelten fontos szolgálat létezik az alábbiak szerint.[10]

- Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) – Федеральная служба безопасности (ФСБ);

[7] Antonov 2019.
[8] Antonov 2019.
[9] Указ Президента Российской Федерации от 21.12.1993 г. № 2233.
[10] Правительство Росси: Министерства и ведомства 2024.

- Külső Hírszerző Szolgálat (SZVR) – Служба Внешней Разведки (СВР);
- Vezérkar Főcsoportfőnöksége (GU, korábban GRU) – Главное Управление (ГУ);
- Oroszországi Föderáció Elnökének Speciális Programjai Főcsoportfőnöksége (GUSZP) – Главное управление специальных программ Президента Российской Федерации (ГУСП);
- Szövetségi Őrszolgálat (FSZO) – Федеральная служба охраны (ФСО).

A fentebb felsorolt öt szervezet működését a rájuk vonatkozó jogszabályok határozzák meg, így a publikáció ezen törvények és utasítások alapján mutatja be az orosz szolgálatok működését és feladatait, nem pedig a sajtóban megjelent, nem megerősíthető információkat veszi alapul.

Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB)

1995. április 3-án Borisz Jelcin államfő aláírta az Állami Duma (orosz törvényhozás) által, 1995. február 22-én megszavazott, 40. számú, az Oroszországi Föderáció Szövetségi Törvénye a Szövetségi Biztonsági Szolgálatról (Федеральный закон от 03.04.1995 г. № 40-ФЗ). A törvény jelenleg is hatályos – azóta többször módosították. A módosítások elsődleges célja volt alkalmazkodni a megváltozott külső körülményekhez, valamint javítani a működési feltételeket. Legutóbb 2024. február 26-án volt módosítása – és alapjául szolgál az FSZB működésének.[11]

Alapvetően az FSZB Oroszország elhárító szerve, amely feladatkör a vonatkozó jogszabályból is kiolvasható, azonban a nyugati szolgálatokkal ellentétben határőrizeti feladatokat is ellát. Fontos kiemelni, hogy – a jogszabályban nem részletezett – különböző tudományos egységekkel is rendelkezik a Szövetségi Biztonsági Szolgálat, vélhetően azért, hogy a 21. század technológiai kihívásainak meg tudjon felelni.

Az FSZB szervezeti felépítése – a nemzetközi trendeknek megfelelően – nem publikus, így annak felépítéséről a szolgálat működését meghatározó törvényből, valamint a szervezet honlapján megtalálható közzétett nyílt információkból lehet következtetéseket levonni.[12]

A törvény szerint az FSZB alá az alábbi szervezeti elemek és önálló szervek tartoznak:[13]

- Szövetségi végrehajtó szerv, amelynek feladata a biztonság garantálása;
- az Oroszországi Föderáció egyes régióiban és területeiben található végrehajtói csoportfőnökségek, osztályok;
- szövetségi végrehajtó szerv csoportfőnökségei;
- Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinél és további fegyveres alakulatoknál és ellenőrző szerveknél található szervezeti elemek;
- határőrizettel foglalkozó szervek;
- a törvényben nem részletezett biztonsági szervek;
- repülő alegységek;
- különleges kiképző központok, oktatási és tudományos egységek;
- igazságügyi és szakértői szervek;

11 Федеральный закон от 03.04.1995 г. № 40-ФЗ.
12 История создания: Федеральная Служба Безопасности [é. n.].
13 Федеральный закон от 03.04.1995 г. № 40-ФЗ.

- egészségügyi egységek;
- katonai építő- és egyéb kiszolgáló egységek;
- a törvényben nem részletezett vállalkozások;
- Kriptográfiai Akadémia.

Külső Hírszerző Szolgálat (SZVR)[14]

1995. december 8-án az Állami Duma jóváhagyta, 1996. január 10-én Borisz Jelcin aláírta az 5-FZ (ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ЗАКОН ОТ 10.01.1996 N 5-ФЗ) számú törvényt, amely meghatározta az Oroszországi Föderáció Külső Hírszerző Szolgálatának működését.

Az SZVR célja

Az SZVR céljait a vonatkozó jogszabály az alábbiak szerint határozza meg.[15]

- Az SZVR legfőbb célja, hogy Oroszország elnökét, kormányát és a Szövetségi Gyűlést olyan hírszerzési információkkal lássa el, amelyek elősegítik a politikai, gazdasági, tudományos, védelmi, műszaki és környezetvédelmi területeken a döntéshozatalait;
- Oroszországi Föderáció biztonságpolitikájának végrehajtását segítő feltételek biztosítása;
- Oroszország tudományos, technológiai, gazdasági és katonai-technikai biztonsága fejlődésének elősegítése.

Az SZVR feladatai[16]

- Külföldi államokkal, szervezetekkel, személyekkel kapcsolatos információk, szándékok, tervek megszerzése és feldolgozása;
- az Oroszországi Föderáció biztonsága szavatolásának érdekében hozott intézkedések végrehajtása, illetve végrehajtásának segítése.

Az SZVR hatásköre, jogosítványai[17]

- Bizalmi együttműködés és kapcsolatok kialakítása olyan személyekkel, akik önként hozzájárulnak ezen tevékenységhez;
- Oroszország hírszerző ügynökségei szervezeti elemei, személyei, helyiségei, járművei részére titkos dokumentumok elkészítése és felhasználása;
- személyzeti intézkedések, alkalmazottak „titkosítása”;
- titkosszolgálati tevékenységet végző szervekkel való együttműködés;

14 Федеральный закон от 10.01.1996 N 5-ФЗ.
15 Федеральный закон от 10.01.1996 N 5-ФЗ.
16 Федеральный закон от 10.01.1996 N 5-ФЗ.
17 Федеральный закон от 10.01.1996 N 5-ФЗ.

- az Oroszországi Föderáció végrehajtó hatóságaival, intézményeivel, vállalkozásaival és szervezeteivel szükséges együttműködési megállapodások megkötése a hírszerzési tevékenység folytatása érdekében;
- az Oroszországon kívül található intézményekben a műszaki és fizikai védelem kialakítása, valamint a titkos információs csatornák kialakítása;
- Oroszország területén kívül található állami intézmények alkalmazottai és azok családtagjai részére a biztonság biztosítása;
- olyan személyek és azok családtagjai számára biztonságot garantálni, akik Oroszország területén kívül találhatók és államtitkot képző információkhoz férnek hozzá;
- külföldi államok hírszerző és kémelhárító szolgálataival történő együttműködés;
- kutatóközpontok, oktatási intézmények, továbbképző intézmények és archívumok létrehozása, továbbá speciális kiadványok kibocsájtása;
- a szervezet saját biztonságának biztosítása, ideértve az információbiztonságot;
- Oroszország külföldi hírszerző ügynökségei működéséhez szükséges szervezeti struktúrák kialakítása.

Információbiztonság

A vonatkozó jogszabály szerint az SZVR saját maga alakíthatja ki és üzemeltetheti azokat az információs rendszereket – ideértve az adatátvitelt is –, amelyek működéséhez elengedhetetlenek. Ez alól kivételt képeznek a kriptográfiai biztonsági intézkedések.[18]

Az SZVR működését meghatározó jogszabályból megállapítható, hogy a szervezet feladata kizárólag a külföldi célú hírszerzésre irányul, amelyhez a törvény nagyfokú szabadságot biztosít. Lényegében a kriptográfiai biztonsági intézkedéseken kívül, saját maga alakíthatja ki a működéséhez szükséges teljes struktúrát.

Vezérkar Főcsoportfőnöksége (GU – katonai hírszerzés)[19]

Az orosz katonai hírszerzés (GU) az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek szervezeti struktúrájába tagozódik be mint a Vezérkar Főcsoportfőnöksége. 2010 előtt a szervezetet Felderítő Főcsoportfőnökségének hívták, hivatalos rövidítése a GRU volt. Amennyiben a hírszerzést mint tevékenységet polgári és katonai dimenzióra osztjuk, úgy a GU működése utóbbi hírszerzési tevékenységbe sorolandó. Oroszországban a GU látja el kizárólagosan a katonai hírszerzést.

Szemben az FSZB-vel és az SZVR-rel, a GU a védelmi miniszter alá és az Oroszországi Föderáció fegyveres erőibe tagozódik.

[18] Федеральный закон от 10.01.1996 N 5-ФЗ.
[19] Указ Президента Российской Федерации от 23.07.2013 г. № 631.

A GU célja

A GU elsősorban – de nem kizárólagosan – olyan jellegű információkat kíván megszerezni, amelyekkel az Oroszországi Föderáció fegyveres erőit tudja támogatni, szemben a polgári hírszerzés szerveivel, amelyek tevékenysége elsősorban politikai jellegű információszerzésre irányulnak. A fentiek mellett a GU feladatának részét képezi az űrkutatással kapcsolatos információk megszerzése és a rádióelektronikai felderítés, amellyel segíti az fegyveres erőket.

A GU működését meghatározó jogszabály az Oroszországi Föderáció fegyveres erők és Védelmi Minisztérium tevékenységének elősegítésén túl ugyanazokat a feltételeket támasztja a szervezettel szemben, mint az SZVR-rel az alábbiak szerint.[20]

- A GU célja, hogy Oroszország elnökét, kormányát és a Szövetségi Gyűlést olyan hírszerzési információkkal lássa el, amelyek segítik őket a politikai, gazdasági, tudományos, védelmi, műszaki és környezetvédelmi területeken a döntéshozatalban;
- Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikájának végrehajtását segítő feltételek biztosítása;
- Oroszország tudományos, technológiai, gazdasági és katonai-technikai biztonsága fejlődésének elősegítése.

Az Oroszországi Föderáció Elnökének Speciális Programjai Főcsoportfőnöksége (GUSZP)[21]

A GUSZP a végrehajtói hatalom szövetségi szervezete (szövetségi ügynökség), amely a saját kompetenciáin belül előkészíti, támogatja az elnök mozgósításra való felkészítéssel és mozgósítással kapcsolatos jogköreit, feladatait.

A feladatait és kérdésköreit e szervezetnek a 2017. december 31-én kiadott 651-es számú Elnöki rendelet (Указ Президента РФ от 31 декабря 2017 г. N 651) szabályozza részletesen. Ezen rendelet lényegében az alábbiakat szabályozza, illetve főbb feladatainak a következőket határozza meg:

- átalakítani az Elnöki Speciális Létesítmények Szolgálatát Főcsoportfőnökséggé;
- ellátni és előkészíteni a teljes állami apparátus mozgósításával kapcsolatos feladatokat, annak feltételeit megteremteni;
- kijelölni azokat az objektumokat, amelyek szerepet kapnak a mozgósítási feladatok végrehajtásában;
- megalakítani a mozgósítás anyagi-technikai feltételeit, felhalmozni a mozgósítási készleteket;
- ellenőrzési feladatok végrehajtása;
- állami és egyéb szereplők felkészítése a mozgósítással kapcsolatos teendőik végrehajtására;
- normák és egyéb szervezetszabályozó intézkedések kiadása a GUSZP tevékenységének támogatása érdekében.

[20] Федеральный закон от 31.05.1996 г. № 61-ФЗ.
[21] Указ Президента РФ от 31 декабря 2017 г. N 651.

A néhány kiemelt feladatból jól látszik, hogy e szervezet legfőbb feladata az állami struktúrák és szervezetek mozgósításának előkészítése és szükség szerinti végrehajtása, az érintett szervezetek ezirányú felkészítése, amellyel közvetett módon segítik a társszolgálatok működését. Békeidőben rendelkezésre állnak az anyagi, technikai, pénzügyi és személyi feltételek, az elnök alá történő besorolás pedig megadja a tekintélyét és súlyát a Főcsoportfőnökségnek, hogy terveit és a felkészítéssel kapcsolatos feladatait a teljes állami apparátusra kiterjedően meg tudja valósítani.

Szövetségi Őrszolgálat (FSZO)

1996. május 127-én fogadták el azt a törvényt (Федеральный закон от 27.05.1996 г. № 57-ФЗ), amely alapja lett az FSZO megalakításának. Fő feladata az állami épületek, objektumok valamint az e törvényben meghatározott személyek (állami vezetők) védelme, amelyet jogi, adminisztratív, operatív, technikai és rezsimintézkedések együttes alkalmazásával hajt végre. Az FSZO a végrehajtói hatalom szövetségi jogállású szervezete, amely a feladatait közvetlenül és területi szervei útján végzi.[22]

Főbb feladatai:[23]

- a hatáskörébe tartozó objektumok, épületek biztonságának megszervezése és biztosítása az állandó és ideiglenesen kijelölt helyeiken, valamint a közlekedési útvonalakon. Védelmet biztosítani az Elnöknek, az állami vezetőknek, a szövetségi tisztségviselőknek, és a külföldi küldöttségek tagjainak oroszországi tartózkodásuk idejére;
- előrejelzések készítése a létfontosságú nemzetbiztonsági érdekeket érintő veszélyekről, azok kiszűrése és leküzdése;
- figyelmeztetések, jelzések megküldése a tudomására jutott veszélyekről az érintett objektumok, épületek és az azokat övező területek biztonságáért felelős szervezeteknek;
- a hatáskörükbe tartozó épületek közvetlen védelme;
- a terrorizmus elleni harcban való aktív részvétel;
- az állami szervezetek összeköttetésének, információáramlásának megszervezése, végrehajtása, koordinációs feladatok megszervezése a területhez tartozó szervezeteket érintően;
- különleges jogrendi és hadiállapottal kapcsolatos feladatok végrehajtása;
- saját védelmének megszervezése.

A feladatokból egyértelműen látszik, hogy az elnök védelme mellett kiemelt figyelmet fordítanak a teljes állami apparátus és az állam működése szempontjából létfontosságú szerepet betöltő létesítmények biztonságának megszervezésére, az ellenük irányuló támadások megakadályozására, a terrorizmus elleni harcra. Ezek szintén nem titkosszolgálati feladatok, viszont közvetlenül és közvetve is támogatják a titkosszolgálatok működését,

[22] Федеральный закон от 27.05.1996 г. № 57-ФЗ.
[23] Федеральный закон от 27.05.1996 г. № 57-ФЗ.

elemzéseik, előrejelzéseik, kapcsolatrendszerük hasznosak lehetnek bizonyos döntések meghozatalában.

Összegzés

A Szovjetunió felbomlását követően új helyzet állt elő, ahogy az állam számos területén, úgy a szolgálatok életében is folyamatosak voltak az átszervezések. Az új politikai elit – vélhetően a korábbi időszak tapasztalatait figyelembe véve – olyan, az állam biztonságát garantálni képes szolgálatokat akart létrehozni, amelyek kellő potenciállal rendelkeznek, azonban mégsem jelentenek veszélyt a vezetésre és a politikai elit egyéb szereplőire.

Jelenleg Oroszországban az állam működése szempontjából 5 kiemelten fontos szolgálat működik, amelyek közül az FSZB az elhárításért és a határőrizetért, az SZVR a hírszerzésért, a GU a katonai felderítésért, a GUSZP a mozgósításért, az FSZO pedig az állam működése szempontjából kiemelten fontos személyek és objektumok védeleméért felelős.

Oroszország két legerősebb polgári titkosszolgálata az elhárításért felelős FSZB és a hírszerzésre felhatalmazott SZVR. A szervezetek működését meghatározó törvényt előbbi esetében 1995-ben, utóbbi esetében 1996-ben írta alá az államfő, ami arra enged következtetni, hogy több évbe is beletelt a politikai elitnek, mire meg tudta határozni az új államrendben a titkosszolgálatok helyét és szerepét. Egyébként ez nem meglepő, hiszen a Szovjetunió szétesése, a gazdasági és szociális kérdések kezelése, a nemzetiségek elégedetlenségének csillapítása folyamatos kihívásokat jelentett az ország vezetése számára.

A GU kizárólagosan jár el a katonai hírszerzés területén mint erre felhatalmazott szerv, célja jogszabály szerint elsősorban, hogy az Oroszországi Föderáció fegyveres erőit és a Védelmi Minisztériumot segítse információkkal, azonban feladatként megjelenik az orosz elnök és a kormány információkkal történő ellátása is.

A GUSZP és az FSZO szintén kiemelten fontos szolgálatokként működnek Oroszországban, azonban feladatrendszerük viszonylag szűk köre, jelentőségük és súlyuk korántsem akkora, mint a korábban felsorolt titkosszolgálatoké, amely a rájuk vonatkozó jogszabályból is egyértelműen kitűnik.

Figyelembe véve a szolgálatok működése alapjául szolgáló törvényeket, ha azok szervezeti ábrája nem is, de feladatrendszerük és elhelyezkedésük az államigazgatás szervezetrendszerében megállapítható, kikövetkeztethető.

Összességében: a szolgálatok az 1800-as évek végétől Oroszország történelmében meghatározó szerepet töltenek be, feladatkörük folyamatosan bővült, mint minden országban, úgy Oroszországban is kiemelt szerepet kapnak az állami vezetők és állami struktúrák védelme, valamint az ország biztonságát veszélyeztető tényezők feltárása, elhárítása. A Szovjetunió idején a hatalmi harcokban a szolgálatok tevékenyen részt vettek, ami a represszió (nagy tisztogatás) alatt csúcsosodott ki, de Sztálin halála után is Hruscsov első dolga volt Berija letartóztattatása, majd kivégeztetése, mivel az NKVD maga is képes lett volna a fegyveres hatalomátvételre.

A fentiek, valamint egyéb külső és belső körülmények miatt gyakoriak voltak az átalakítások és átszervezések, szervezeti értelemben konszolidációt a KGB megalapítása hozott.

Kijelenthető, hogy a Szovjetunió utáni Oroszországnak több év kellett, mire ki tudta alakítani a számára ideális szervezeti struktúrában a szolgálatok működését, valamint hozzárendelni az ehhez szükséges jogszabályi környezetet és felhatalmazást.

Felhasznált irodalom

Antonov, Szergej (2019): Кто, когда и зачем придумал Комитет государственной безопасности. [Ki, mikor és miért találta ki az Állambiztonsági Bizottságot]. Online: https://histrf.ru/read/articles/kto-koghda-i-zachiem-pridumal-komitiet-ghosudarstviennoi-biezopasnosti

Ratkovszkij, Ilja (2007): Эволюция института смертной казни в первый год советской власти. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2007. Сер. 2, вып. 2

ФСБ: 100 лет образования ОГПУ [é. n.]. [FSZB: 100 éve alakult az OGPU]. Online: www.fsb.ru/fsb/history/archival_material/100_let_OGPU.htm

История создания: Федеральная Служба Безопасности [é. n.]. [A létrehozás története: Szövetségi Biztonsági Szolgálat]. Online: www.fsb.ru/fsb/history.htm

Правительство Росси: Министерства и ведомства (2024). [Oroszország Kormánya: Minisztériumok és országos hatóságok]. Online: http://government.ru/ministries/

Президентская Библиотека: Образована Всероссийская чрезвычайная комиссия (ВЧК) [é. n.]. [Elnöki Könyvtár: Létrejött az Összoroszországi rendkívüli Bizottság (VCSK)]. Online: www.prlib.ru/history/619826

Руководители Центрального Аппарата НКВД СССР [é. n.]. [A Szovjetunió NKVD Központi Apparátusának vezetői]. Online: http://old.memo.ru/history/nkvd/kto/centr.htm

Jogi források

Федеральный закон от 03.04.1995 г. № 40-ФЗ. [Szövetségi törvény]. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/7696

Федеральный закон от 10.01.1996 N 5-ФЗ. Online: https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-10.01.1996-N-5-FZ/

Федеральный закон от 31.05.1996 г. № 61-ФЗ. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/9446

Федеральный закон от 27.05.1996 г. № 57-ФЗ. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/9434

Указ Президента Российской Федерации от 21.12.1993 г. № 2233. [Az Oroszországi Föderáció Elnökének Rendelete]. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/5109

Указ Президента Российской Федерации от 23.07.2013 г. № 631. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/37481/page/2

Указ Президента РФ от 31 декабря 2017 г. N 651. Online: https://base.garant.ru/71848866/

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 83–107. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.6

Rémai Dániel József[1]

Izrael titkosszolgálatainak leghíresebb műveletei

The Most Famous Operations of Israel's Secret Services

Izrael Állam titkosszolgálatai a világ egyik legzártabb és legrejtélyesebb nemzetbiztonsági rendszerét alkotják. A tanulmány célja az volt, hogy az izraeli titkosszolgálatok válogatott műveletei alapján betekintést nyújtson a szervezetek működésébe, feladatköreibe, fejlődésébe és az általuk alkalmazott módszerek fejlődésébe. Az elemzett esettanulmányok különféle műveleti típusokat ölelnek fel, beleértve a klasszikus hírszerzést, ipari kémkedést, célzott likvidálásokat, szabotázst, túszmentést, valamint a legmodernebb technológiák mint a kiberműveletek alkalmazását.

A tanulmány részletesen tárgyalja a műveletekről elérhető és ellenőrizhető információkat, vizsgálja ezek eredményességét, hatását a szervezetekre, Izrael és a régió biztonságára. Az esettanulmányok mentén haladva nem titkolt cél, hogy rendszerbe foglaljuk az olvasó számára az izraeli nemzetbiztonsági szervek tevékenységét különböző elemzési dimenziók mentén, mint a földrajzi hatáskör, a műveletek típusai vagy a motiváció. Előbbiek mellett „szórakoztató" elemként építettünk be némi „popkulturális kitekintést", amely az adott műveletek esetében ajánl könyveket, dokumentum- és fikciós filmfeldolgozásokat, törekedve az igazi kuriózumok felvonultatására.

Kulcsszavak: *Izrael, esettanulmány, titkosszolgálati műveletek, film*

The intelligence services of the State of Israel are forming one of the most secretive national security systems in the world. The aim of this study was to provide an insight into the operational site of the Israeli intelligence services, their functions, their evolution and the development of the methods they use, based on selected operations. The analysed case studies cover various types of operations, including classical intelligence, industrial espionage, targeted killing, sabotage, hostage rescue, as well as the use of new technologies such as cyber operations.

[1] Tanszékvezető, tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar; Nemzetbiztonsági Intézet; Terrorelhárítási Tanszék, e-mail: Remai.DanielJozsef@uni-nke.hu

The paper discusses in detail the information available and verifiable about these operations, examining their effectiveness and impact on organisations, Israel and the security of the region. Moving along the case studies, its aim is to systematise the activities of Israeli national security agencies along different analytical dimensions, such as geographical scope, types of operations or motivation. In addition to the scientific part, a small 'pop culture digest' has been included as an element of 'entertainment', recommending books, documentaries and fictional film adaptations of the operations to highlight the real curiosities.

Keywords: *Israel, case study, secret service operations, movie*

Problémafelvetés

Titkosszolgálati műveletekről írni – már az elnevezésből kitalálható – nem könnyű feladat, hiszen ezek az akciók nem véletlenül „titkosak". Izrael Állam – amely több mint nyolc évtizede a folyamatos fenyegetettség állapotában létezik, és amely a világ egyik legzártabb nemzetbiztonsági rendszerét üzemelteti – titkosszolgálati műveleteiről írni talán még nehezebb vállalkozás. Tovább nehezíti a feladatot, hogy az izraeli titkosszolgálati műveletek, a térség kiemelt jelentősége miatt nagy nemzetközi figyelmet kapnak, és az információmorzsák számos film, sorozat és regény alapját képezik. Az ilyen típusú izraeli akciókat talán az átlagosnál nagyobb mértékben veszik körbe a hiányos és pontatlan információk, valamint a titkosság, a megtévesztés, a dezinformáció és a legendák köde. Összességében izgalmas és érdekes, de nem könnyű feladat ezeket vizsgálni. De vajon lehetetlen küldetés?

Mi jelenti a legnagyobb kihívást az izraeli titkosszolgálati műveletek vizsgálata során? Egyrészt a rendelkezésre álló információk száma limitált, másrészt ezek az információk gyakran egymásnak ellentmondók vagy hiányosak, harmadrészt a szerző fejében mindig ott bujkál a gondolat, nem válik-e éppen maga is dezinformáció áldozatává, rosszabb esetben annak eszközévé. (Bízom benne, hogy e félmondat után ez a bizonytalanság az olvasó fejében is ott fog bujkálni és kritikus szemmel olvassa tovább a tanulmányt.) Ugyan az elmúlt évtizedekben kialakultak a civil kontroll alapvető elemei[2] (például a Kneszet ellenőrző bizottságai vagy az Állami Főellenőr hatásköre),[3] amelyek segítségünkre lehetnének, de az izraeli titkosszolgálati rendszer viszonylag „ritkán" publikálja a részletes éves beszámolóit. A titkosszolgálati műveleteket taglaló jelentések, dokumentumok egyszerűen nem elérhetők, így nem olvashatjuk őket semmilyen módon, azaz nem is szolgálhatnak hivatkozási alapként. A memoárok, kötődjenek akár a Moszad volt igazgatóihoz,[4] vagy visszaemlékezéseken alapuló tényfeltáró kötetek,[5] sem feltétlenül tudják felfejteni a valóság minden szeletét, nem beszélve az olyan forrásokról, ahol a szerző elfogultságával is számolnunk kellene.[6]

2 Bitton 2016.
3 The State Comptroller, lásd: www.mevaker.gov.il/En/Pages/default.aspx
4 Halevy 2006.
5 Bar-Joseph 2017.
6 Ostrovsky–Hoy 1990; Ostrovsky 1994.

Akkor mégis hogyan és miért kerülhetnek nyilvánosságra a titkosszolgálati műveletek részletei, hiszen ezek „titkosak"? Több forgatókönyv is létezik, amelyek közül a leggyakoribbak, ha (1) a művelet előkészítése vagy végrehajtása során valamilyen dekonspiráció, szabotázs, szivárogtatás, hiba vagy mulasztás következtében kiszivárognak az információk és lelepleződik a művelet. (2) Bizonyos műveletek esetében, amikor elegendő idő telt el ahhoz, hogy azok megismerése már ne veszélyeztesse az adott ország nemzetbiztonsági érdekeit, akkor a műveletekben részt vevők vagy a szolgálatok osztanak meg információkat a nyilvánossággal. (3) Olykor maguk a titkosszolgálatok hoznak nyilvánosságra részleteket, hogy demonstrálják sikereiket, eredményeiket. Ez utóbbi szcenárió alapvetően irányulhat az ellenség elrettentésére, és szolgálhat a szervezet hírnevének erősítésére a nemzetközi hírszerző és elhárító közösségen belül.

A fenti forgatókönyvekből ilyen forrásokból származó információk validálása és a tényellenőrzés azonban nemcsak összetett, de sokszor lehetetlen feladat: hiszen számos narratíva, vélemény és interpretáció létezik, gyakran eltérő visszaemlékezések és állásfoglalások kerülnek elő egy-egy művelet vonatkozásában. Ennek okán a vizsgált titkosszolgálati műveletek minden történeti elemének pontos rekonstrukciójára nem is vállalkozunk a jelen tanulmányban, hanem egy-egy vizsgált esettanulmány kapcsán törekszünk bemutatni a legfontosabb ismert és széles körben elfogadott információkat, akár eltérő megközelítéseket, kiemelt érdekességeket, és rávilágítani arra, hogy az adott nemzetbiztonsági művelet hogyan illeszkedett Izrael Állam kül- és biztonságpolitikai stratégiájához az adott történelmi időpillanatban, valamint milyen hatásai voltak mind a nemzetbiztonságra, mind a nemzetbiztonsági szervezetekre.

Összességében a tanulmány célja, hogy a legjelentősebb – ismert – műveleteket egységes szempontrendszer mentén ismertesse, és az információk alapján kategorizálja az izraeli titkosszolgálati műveletek fő típusait, ez alapján felskiccelve az izraeli titkosszolgálatok működésének történeti fejlődését.

Módszertan

A felvázolt cél eléréséhez a lehető legtöbb rendelkezésre álló információt felvonultatjuk, akkor is, ha ezek egymásnak ellentmondanak, és reméljük, hogy legalább sikerül megkarcolnunk az igazság felszínét, ha nem is tudjuk feltárni azt teljes egészében.

A tanulmány tizenöt esettanulmány mentén próbálja meg felvázolni és ez alapján rendszerbe foglalni az izraeli titkosszolgálatok működésének fő irányait, a motivációkat, az akciók típusait. Az esettanulmányokat időrendben tekintjük át. Az események rövid leírása mellett – amely az alapvető információk mellett kitér az érdekesebb elemekre is – összegezzük a tapasztalatokat, megpróbáljuk levonni a tanulságokat, és megítélni a hatást a biztonság[7] globális, regionális és nemzeti szintjén. Röviden megpróbáljuk megállapítani, hogy profitált ezekből Izrael Állam, vagy éppen hogyan nem. Végül pedig kitekintünk a könyvek és a filmek világára.

Bizonyos esetekben a legjobban hozzáférhető forrásokat – a tudományos körökben nem annyira elfogadott – „igaz történet alapján" felirattal kezdődő filmek vagy könyvek

[7] Tálas [é. n.].

jelentik. Értelemszerűen ezeket komoly fenntartásokkal kell kezelni, ugyanakkor az izraeli nemzetbiztonsági műveletekről vagy azok nyilvános elemei alapján készült fikciós vagy dokumentarista filmek, sorozatok, könyvek száma – talán éppen a misztikum és a „köd" miatt – jelentős. A tudományos kutatás módszertanának források kiválasztására vonatkozó elvei azonban nem teszik lehetővé, hogy ezeket tényszerű forrásként felhasználjuk. Azonban vétek lenne kihagyni ezek említését az elemzésből, mert ha forrásként nem is, de kapcsolódó információként számos érdekességet nyújthatnak az érdeklődőknek: bizonyos esetekben viszonylag pontosan rekonstruálják az eseményeket, visszaadják az adott korszak hangulatát, rávilágítanak nemzetközi politikai viszonyokra és megismertetik a nézőt a titkosszolgálati tevékenység számos, olykor jelentősen idealizált elemével. A szerző azzal nyugtatja magát, hogyha új információt nem is feltétlen sikerül átadni a sok esetben közismert titkos izraeli műveletekről, legalább egy esti kellemes filmélményt biztosít az olvasónak.

Végül fontos kiemelni a számos forrás közül Gordon Thomas 1999-ben megjelent *Gideon's Spies. The Secret History of the Mossad* című művét.[8] Az izraeli titkosszolgálatok közül feladatköre alapján a Moszad illetékes Izrael területén kívül, éppen ezért az esettanulmányok többsége is a Moszadhoz fog kötődni. Ugyanakkor a következő fejezetekben látni fogjuk, hogy Izraelben semmi sem olyan egyszerű és egyértelmű, így számos esetben az egyéb szolgálatok érintettsége és részvétele is megjelenik. Ennek ellenére Thomas munkája az egyik alapműnek tekinthető, amelyet az esettanulmányok bemutatásánál szinte minden esetben első számú forrásként alkalmazunk majd.

Izraeli biztonsági körkép és az izraeli nemzetbiztonsági rendszer

Izraeli biztonsági körkép

Izrael Állam biztonságáról, valamint az egyes időszakok biztonsági kihívásairól megjelent művek száma balról közelít a végtelenhez. Jelen tanulmánynak nem célja, hogy részletesen ismertesse az izraeli biztonsági környezet változását az esettanulmányok által felölelt közel nyolcvan évben. Ugyanakkor röviden összefoglalva kijelenthető, hogy Izrael a folyamatos fenyegetettség állapotában létezik, és nemzetbiztonsági rendszere is erre van kalibrálva. A kihívások, kockázatok és fenyegetések rendszere komplex, gyakran változó és egymással sok esetben összefüggő elemekből áll, amelyet a hátterében álló történelmi ellentétek, valamint globális, regionális és helyi politikai tényezők bonyolult rendszere további rétegekkel tesz még összetettebbé.[9]

A Közel-Kelet eseményei a 20. század kezdete óta nagy figyelmet kapnak világszerte. A zsidó állam létrejöttét és fejlődését, valamint regionális középhatalommá válását és konfliktusait a térségben szintén kiemelt figyelem övezte.

Izrael egy viszonylag fiatal állam, amelynek biztonsági környezete számos dimenzióban terhelt. Az államalapítást követően első lépésben az új állam katonai biztonságát kellett megteremteni, ugyanakkor már nagyon korán megjelentek olyan biztonsági dimenziók,

[8] Thomas 2000.
[9] Melman 2022.

mint a politikai vagy a gazdasági biztonság.[10] Emellett vannak olyan motivációk és adottságok, amelyek más országok esetében nem, vagy nem ilyen szinten állnak rendelkezésre és a zsidó állam titkosszolgálatai számára feladatokat jelentenek, vagy akár lehetőségeket is biztosítanak. Ilyen például a nemzeti öntudat kérdése, az izraeli katonai és polgári ipar önellátásra való törekvése, a high-tech technológiák megjelenése vagy a nagyszámú, külföldön élő zsidó közösség.[11]

Összegezve, az Izraeli biztonsági helyzet az állam 1948-as megalapítása óta sosem volt egyszerűen leírható, és ez napjainkban különösen így van. Mind az Izraeli Védelmi Erőknek, mind az izraeli gazdaságnak és társadalomnak ezekre a komplex biztonsági rendszerekre kell választ adnia, és a megfelelő válasz kialakításában, a nemzetbiztonság megteremtésében kiemelt szerepe van az izraeli nemzetbiztonsági szolgálatoknak is.

Az izraeli nemzetbiztonsági rendszer

Izrael Állam nemzetbiztonsági szervezetrendszerét és annak fejlődését részletesen nem fogjuk bemutatni; a rövid történeti áttekintő után a három kiemelt szervezet (Shin-Bet,[12] Moszad,[13] Aman[14]) feladatköreit ismertetjük.

Az izraeli nemzetbiztonsági rendszer egy komplex, számos pilléren álló és a történelmi tapasztalatokra erőteljesen építő szervezetrendszer, amelynek a nemzetbiztonsági szolgálatok jelentik az egyik gerincét. A történeti előzmények, ha nagyon alaposak akarunk lenni, egészen az Ószövetségig visszavezethetők,[15] de a modern izraeli nemzetbiztonsági szervezetrendszer kiépülése és kezdeti működése jóval Izrael Állam hivatalos megalakulása előtt elkezdődött.[16] A jelenlegi struktúra az évtizedek során folyamatosan alakult ki és vált egyre letisztultabbá az egyes szervezetek portfóliója.

Az 1950-es években a Ben-Gurion-féle nemzetbiztonsági reform három pillérre tagolja az izraeli nemzetbiztonsági struktúrát:

> „Az Aman megbízatása az volt, hogy gyűjtse az arab államok hadseregéről szóló hírszerzési információkat és védje az izraeli nemzeti érdekeket. A Shin Bet feladata volt a belföldi hírszerzés és kémelhárítás, míg a Moszad volt a külföldi hírszerzésért felelős központi hatóság, beleértve a más államokkal való titkos kapcsolattartást és a különleges műveleteket."[17]

A fő szervezetek mellett a 20. század során létrejönnek, átalakulnak és megszűnnek úgynevezett „kiegészítő" szervezetek, mint például a Nativ nevű szervezet, amely a keleti blokkban élő zsidósággal való kapcsolattartásért volt felelős, és ösztönözte az alija mozgalmat, azaz az Izrael Állam területére történő bevándorlást.[18] Érdemes

10 Vö. Buzan – Wæver – De Wilde 1998.
11 Rémai 2020.
12 Sherut ha-Bitahon ha-Klali – Shabak – Általános Biztonsági Szolgálat.
13 HaMossad leModi'in v'leTafkidim Meyuhadim – Hírszerzés és Különleges Műveletek Intézete.
14 Agaf ha-Modi'in – Hírszerzési Szekció.
15 Rémai 2023.
16 Adelman 2008.
17 Barucija 2020.
18 Barucija 2020.

megemlíteni az 1957-ben létrehozott Lekem[19] nevű szervezetet, amelynek fő feladata külföldi tudományos és technikai hírszerzési információk gyűjtése volt nyílt és titkos forrásokból.[20] Valamint az Izraeli Külügyminisztérium Politikai Kutatási Központja, illetve az Izraeli Rendőrség hírszerzési részlege is számos ponton kapcsolódik az izraeli nemzetbiztonsági rendszerhez.

Az izraeli nemzetbiztonsági rendszer első számú vonalának három kiemelt szervezete a mai napig működik. Bár az elmúlt közel 75 évben számos változás, irányváltás, szervezeti és feladatkörbeli módosulás történt ezekben a szervezetekben, az alapvető funkciók a mai napig léteznek és meghatározók. De melyek ezek a fő feladatok az egyes szervezetek esetében?

A Moszadot 1949-ben alapították, hivatalosan 1950. április 1-jén kezdte meg működését. Fő feladataként jelenik meg a külföldi titkos tevékenység, azaz a hírszerzés, titkos műveletek végrehajtása, fenyegetések semlegesítése, valamint befolyás és nyomásgyakorlás az izraeli érdekek és törvények mentén. A szervezet kiemelt HUMINT-, SIGINT-, CYBINT-tevékenységet folytat. Felelős a CBRN és más fejlett katonai fenyegetések elleni fellépésért, valamint az izraeli és zsidó célpontok elleni terrorfenyegetések elhárításáért külföldön, illetve különleges műveleteket hajt végre külföldön. Emellett bár nem szerepel a hivatalos feladatkörök között, de a Moszad különleges kapcsolatokat alakít ki más országok hírszerző szervezeteivel.[21] Ez a tevékenység végigkíséri a Moszad történetét, és számos művelet kapcsán kiemelt jelentőségű a nemzetközi együttműködés. A Moszad vezetőjének máig meghatározó szerepe van az izraeli külpolitikai kapcsolatokban; aktuális példa David Barnea-nak, a Moszad jelenlegi igazgatójának részvétele a gázai tűzszünetről szóló, aktuálisan zajló tárgyalásokon.[22]

A Shin Bet, más néven Shabak 1948-ban alakult meg. Fő feladatai az állam belső biztonságának megőrzése volt, beleértve a terrorizmus és kémkedés elleni küzdelmet.[23] A Shin Bet meglehetősen széles működési palettával rendelkezik, de feladatkörének fókuszában a terrorhálózatok elleni harc, a terrorgyanús elemek kihallgatása, a terrorelhárítási hírszerzés, a Gázai övezetben és Ciszjordániában végrehajtott terrorellenes akciók állnak. Emellett megjelenik a kémelhárítás, a vezető köztisztviselők védelme, a kritikus infrastruktúra-védelem, a kormányzati épületek védelme, a nagykövetségek védelme és az izraeli légi járművek védelme.[24]

Mintegy zárójelben fontos megemlíteni, hogy az izraeli nemzetbiztonsági rendszer működése szempontjából komoly kihívást jelent, hogy az egyes szolgálatok működési területei és feladatkörei között számos ponton átfedés mutatkozik. Ezeknek a kritikus pontoknak a tisztázásra jött létre a *Magna Carta* elnevezésű dokumentum az 1990-es évek közepén, amelyben a három kiemelt szolgálat vezetői folytattak kísérletet arra, hogy a vitás kérdésekkel kapcsolatban megállapodásra jussanak.[25]A fennmaradt vitás kérdések tisztázására a szolgálatok vezetői a 2000-es évek elején elfogadták

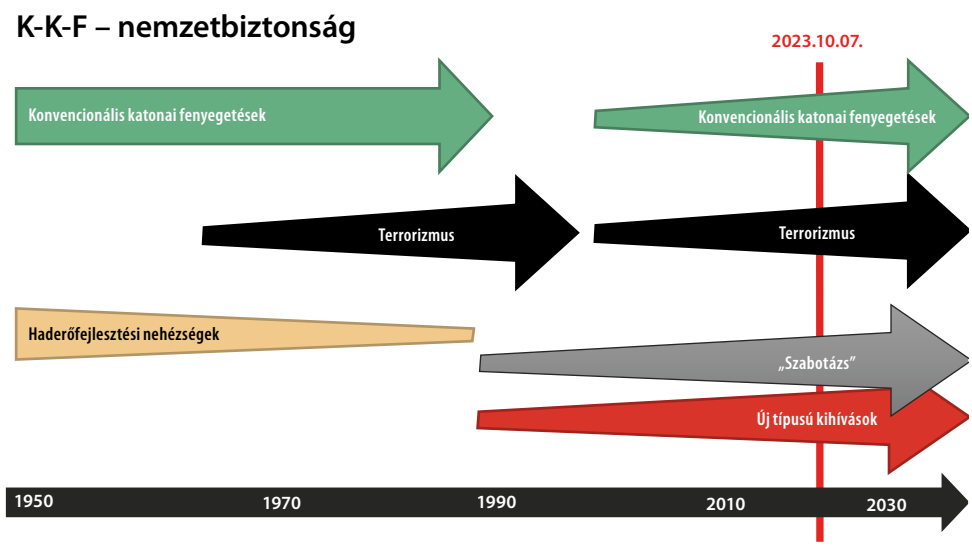
19 ha-Lishka le-Kishrei Mada – Tudományos Kapcsolatok Intézete.
20 Barucija 2020.
21 *Mossad website – History,* lásd: www.mossad.gov.il/history
22 Bassist 2024.
23 Jewish Virtual Library: *The Israeli Security Agency (ISA)/Shin Bet/Shabak*.
24 *Shin Bet website – History,* lásd: www.shabak.gov.il/
25 Rémai 2019.

a *Magna Carta 2.* dokumentumot, amely részletesen meghatározza, hogy mely feladatokért mely szervezet a felelős, és elismeri a katonai hírszerzés (Aman) elsődleges szerepét a hírszerzési információk gyűjtése és elemzése területén.[26]

Az Aman, az Izraeli Védelmi Erők (IDF) katonai hírszerzése 1950-ben vált ki az izraeli vezérkarból mint önálló osztály. Az Aman fő feladata a hírszerzési információk értékelése a politika és a katonai tervezés részére, a hírszerzési információk terjesztése az IDF vezetése és a kormányzati szervek felé. Az Aman felelős Izrael éves biztonsági országjelentésének elkészítéséért, amelyhez az információkat a többi szervezettől megkapja. A feladatai között megjelenik az (1) információgyűjtés; (2) térképek rajzolása, a térképek terjesztése; (3) szabványos működési eljárások, azaz SOP-k készítése; (4) a hírszerzési technológiák és módszerek fejlesztése; (5) terrorfelderítés; (6) a katonai attasék koordinálása; (7) a katonai cenzúra működtetése.[27]

A K-K-F változásai az izraeli nemzetbiztonsági rendszer szemszögéből

Az 1. ábra foglalja össze az izraeli nemzetbiztonsági rendszer szempontjából releváns kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket 1950-től egészen a 2020-as évtized végéig prognosztizálva.

1. ábra: A kihívások, kockázatok és fenyegetések alakulása az izraeli nemzetbiztonsági szervezetrendszer fókuszából
Forrás: a szerző szerkesztése

[26] Kahana 2006.
[27] Jewish Virtual Library: *Israel Intelligence & Security: Directors of Military Intelligence (Aman).*

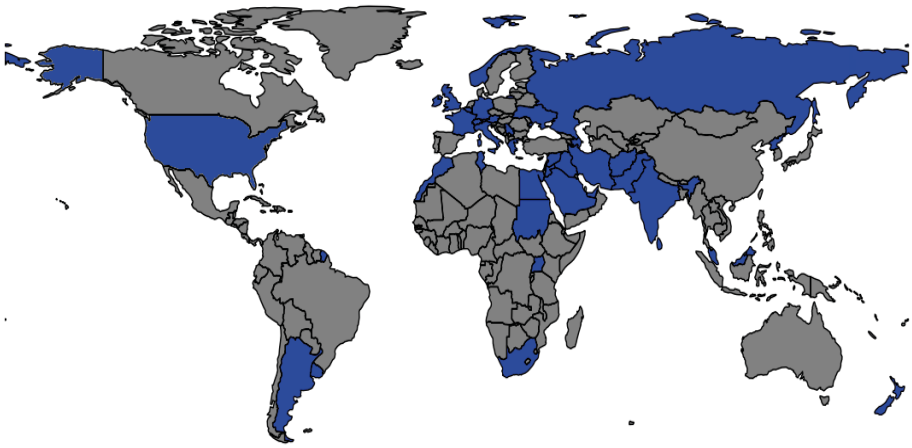
Kezdetben a szomszédos arab országok jelentette katonai fenyegetés volt a leginkább meghatározó, valamint a külföldön élő zsidó közösségek védelme. Az 1979-es egyiptomi–izraeli békemegállapodás jelentős mértékben javította Izrael stratégiai helyzetét a régióban, ugyanakkor a palesztin népcsoport számára egyértelművé tette, hogy a korábban tapasztalt mértékben nem számíthat a környező arab országok segítségére az önálló palesztin állam kialakítása kérdésében. Ez a felismerés megágyazott a palesztin terrorszervezetek felemelkedésének. Az 1990-es évek első felében az izraeli politikai elit egy része – a békepárti szárny – jelentős eredményeket várt az oslói békefolyamattól, ugyanakkor a szkeptikusok a megállapodásban a Palesztin Felszabadító Szervezet (PFSZ) megerősödésének veszélyét látták.[28] A megállapodás ellenére a terrortámadások száma nem csökkent Izraelben, és a béke reményének szétfoszlásával a modern kori terrorizmus új erőre kapott, és a második intifádában csúcsosodott ki 2000-ben. A 2006-os második libanoni háborút követően a hagyományos, konvencionális jellegű katonai fenyegetések háttérbe szorultak, ugyanakkor az Izraeli Védelmi Erőknek a haderő új típusú alkalmazására, a terrorizmus és a tömegmegmozdulások elleni fellépésre kellett felkészülni. Az elmúlt évtizedben Izrael számára kiemelt kihívást jelentett az iráni nukleáris program előrehaladása, amelyet számos módon próbált megakadályozni, de legalább lassítani. Emellett az új típusú kihívások között meg kell említenünk a kibertérben végrehajtott műveleteket, a dezinformációs műveleteket, az ipari és gazdasági létesítmények elleni támadásokat, valamint az izraeli társadalom egyre élesebben megnyilvánuló fragmentáltságát mind a politikai, mind a gazdasági, mind a társadalmi dimenziók mentén.

Ebben a bonyolult biztonsági helyzetben következett be a Hamász által vezetett támadás 2023. október 7-én, amely alapvető cezúrát jelent a biztonsági helyzet szempontjából. Jelen tanulmánynak nem célja, hogy részletesen elemezze a 2023. október 7-i eseményeket vagy az ahhoz vezető hírszerzési hibákat, koncepcionális problémákat, bár a tanulmány utolsó vizsgált esettanulmánya kapcsán kitérünk erre is. A támadás óta eltelt hónapokban Izrael (1) konvencionális katonai műveleteket hajt végre nemcsak Gázában a Hamász, de (2) Libanonban is a Hezbollah állásai ellen, míg (3) Ciszjordániában pattanásig feszült a helyzet, és (4) a Hamász vezetői ellen intézett célzott likvidálások (5) háborús állapot közeli helyzetet generáltak Irán és Izrael között. Jelen pillanatban még nem látjuk a konfliktus kifutását, ugyanakkor azt egyértelműen prognosztizálhatjuk, hogy a 2023. október 7-e utáni eseményeknek nemcsak rövidtávon lesznek meghatározók a régió biztonsági helyzetére, hanem évtizedes távlatokban is, és ennek alapvető hatása lesz az izraeli nemzetbiztonsági szervek működésére és jövőjére.

Az izraeli nemzetbiztonsági rendszer „működési területe”

Biztosan nem lehet megállapítani, hogy a világ országai közül melyekben került sor izraeli nemzetbiztonsági műveletekre, azonban jelentős azoknak az országoknak a listája, amelyekben „igazoltan” vagy nagy valószínűség szerint volt izraeli titkosszolgálati tevékenység. Az alábbi térkép azt a 42 országot jelöli kék színnel, amelyek Izraelt gyanúsították meg egy-egy művelet végrehajtásával és ehhez fel tudtak mutatni valamilyen közvetett vagy

[28] Netanjahu 1995.

2. ábra: Az izraeli nemzetbiztonsági szolgálatok „igazolható" működési területe
Forrás: a szerző szerkesztése
Megjegyzés: Az adatokat a Wikipedia (https://en.wikipedia.org/wiki/Mossad) által jegyzett „Állítólagos művelet" szócikk forrásainak részletes elemzése alapján válogattuk, majd a GeoPandas és Matplotlib segítségével a Colab felületén ábrázoltuk.

közvetlen bizonyítékot, vagy ahol az izraeli szolgálatok maguk ismerték el ilyen jellegű tevékenységüket.

Összességében elmondható, hogy az izraeli titkosszolgálati tevékenység széles földrajzi területet fed le, különös tekintettel a Közel-Keletre és Európára, de Ázsiában, Afrikában és Amerikában is találunk eseteket. A műveleti területek egyértelmű összhangot mutatnak Izraeli biztonsági érdekeivel. A titkosszolgálati műveletek jelenléte a különböző kontinenseken azt mutatja, hogy az izraeli szervezetek globális hatókörrel rendelkeznek.

Esettanulmányok

A következőkben időrendi sorrendben haladunk végig az izraeli nemzetbiztonsági szolgálatok néhány kiemelt műveletén, röviden bemutatva az eseményeket és értékelve azokat.

Operation Susannah

Az első eset, amellyel foglalkozunk, az izraeli katonai hírszerzés egyik legnagyobb kudarca, izraeli belpolitikai válsághoz, Pinhas Lavon védelmi miniszter lemondásához vezetett, és évtizedekig csak „szerencsétlen ügyként" emlegették Izraelben.

1954-ben az izraeli katonai hírszerzés egy egyiptomi zsidókból álló csoportot toborzott, hogy bombamerényleteket hajtsanak végre egyiptomi, amerikai és brit tulajdonú civil célpontok, például mozik, könyvtárak és amerikai oktatási központok ellen. A támadások célja az volt, hogy instabilitást teremtsenek Egyiptomban, és aláássák a Nyugat bizalmát

az egyiptomi rezsimben, ezzel elérjék, hogy a brit csapatok ne hagyják el a Szuezi-csatorna térségét. A bombák néhány órával a zárás után robbantak volna, hogy elkerüljék a civil áldozatokat. Egy idő előtt működésbe lépő robbanószerkezet azonban megölt négy ügynököt, majd ezt követően az egyiptomi hatóságok számos személyt letartóztattak. Két gyanúsított öngyilkosságot követett el a börtönben, kettőt kivégeztek az egyiptomi hatóságok, kettőt felmentettek, hatan pedig hosszú börtönbüntetést kaptak.[29]

A „szerencsétlen ügy" politikai következményei súlyosak voltak Izrael számára, mivel jelentős diplomáciai feszültséget okozott az Egyesült Királysággal és az Egyesült Államokkal. Az izraeli belpolitikában is komoly zűrzavart okozott, és a politikai befolyásolás céljából, idegen zászló alatt elkövetett merényletek kudarca jelentősen megtépázta az éppen csak létrejött katonai hírszerzés renoméját.

Popkulturális kitekintő: Az ügy kényes volta miatt, és mivel az izraeli kormány csak a 2000-es években ismerte el hivatalosan részvételét az akcióban és osztott meg információkat az ügyről, a témában viszonylag kevés könyv vagy film született.

Operation Finale – Adolf Eichmann elfogása

Adolf Eichmann, az egyik legkeresettebb náci háborús bűnös, a holokauszt logisztikai főszervezője volt, aki a második világháborút követően Dél-Amerikába menekült, és egészen 1960-ban bekövetkezett elfogásáig Buenos Airesben bujkált. Eichmann elfogása és Izraelbe szállítása a Moszad egyik legtöbbet emlegetett akciója.

A Moszad számára kiemelt feladat volt az 1950-es években a náci háborús bűnösök felkutatása, azonban ez korántsem volt könnyű feladat. Eichmann esetében is több egymástól független forrás információja alapján indult el egy komolyabb azonosítási folyamat, és a hosszú és alapos felderítőmunka végén megkezdődhetett a tényleges akció megszervezése.[30]

A fizikai távolság, amely Argentína és Izrael között húzódik, már önmagában nehezítette az akció kivitelezését. Emellett Argentína nem működött együtt a háborús bűnösök felkutatásában és kiadatásában, így az akció kudarca és a Moszad csapatának elfogása komoly diplomáciai feszültséggel járt volna. A sikeres akció is komoly diplomáciai tiltakozást vont maga után Argentína részéről.

Ugyanakkor a legnagyobb kihívás az volt, hogy egy olyan menekülési útvonalat találjanak, amely elkerüli az argentin hatóságok figyelmét. A Moszad által kitalált diplomáciai fedés egy izraeli diplomáciai delegáció látogatására épített időkeretek közé szorította a műveletet is. Az akció végrehajtásához szükség volt logisztikai háttérre egy idegen országban: autókra, védett házakra, ahol a végrehajtó csapat viszonylagos biztonságban meghúzhatta magát az elfogott Eichmannal.[31]

A célszemély azonosításába, a legenda kialakításába és az akció előkészítésébe fektetett minden energia ellenére a művelet számos pontján kétséges volt a siker. Egy banális jelenetet emelve ki: az elfogás pillanatában az autó hátsó üléséről kiszálló – rutinos

[29] Jewish Virtual Library: *The Lavon Affair.*
[30] *The Eichmann Trial „With Me Here Are Six Million Accusers"* [é. n.].
[31] Malkin–Stein 1990.

és a személyek elfogásában jártas – Moszad ügynök elbotlott kibomlott cipőfűzőjében, így Eichmann majdnem kicsúszott a csapat kezéből.[32]

Összességében Adolf Eichmann elfogása és bíróság elé állítása a Moszad egyik legnagyobb sikerének számít. A komplex hírszerzési, felderítési és fedett elfogási műveletet egy alig egy évtizedes szervezet hajtotta végre a világ másik felén. A politikai és erkölcsi dimenziókon túl fontos kiemelni, hogy a művelet precedenst teremtett, hogy Izrael mindenáron igazságot szolgáltat a holokauszt áldozataiért. Az izraeli nemzetbiztonsági szervezetek szempontjából is mérföldkő volt, hiszen jelezték: „helyet kérnek a nagyok asztalánál", és számolni kell velük.

Popkulturális kitekintő: Adolf Eichmann elfogása és pere számos film és könyv témája lett, kezdve az 1979-ben készült *The House on Garibaldi Street* című televíziós filmtől a 2018-as *Operation Finale* című produkcióig. Az *Eichmann in My Hands* című könyvben, az akcióban részt vevő egyik ügynök, Peter Malkin írta le emlékeit. A „klasszikus" filmek és könyvek mellett érdemes kiemelni a 2022-ben készült *June Zero* című izraeli filmet, amely Eichmann kivégzésének körülményeire fókuszál, és ennek az időszaknak a mentén enged bepillantást a kor hangulatába és viszonyaiba.

Eli Cohen – Kamel Amin Thaabet

Eli Cohen izraeli kém volt, aki az 1960-as években mélyen beépült a szíriai politikai és katonai elitbe. Álneve alatt mint Kamel Amin Thaabet, sikerült magas pozícióba jutnia a szíriai kormányban, és értékes információkat szerzett Izrael számára.

Eliyahu (Eli) Cohen 1924. december 26-án született egy szíriai zsidó családban Alexandriában, Egyiptomban. Már fiatal korában is aktív volt a cionista mozgalomban, és szoros kapcsolatot tartott fenn a helyi zsidó közösséggel. 1956-ban, az egyiptomi rezsim zsidókkal szembeni növekvő ellenségeskedése miatt, Cohen Izraelbe emigrált. Jelentkezett a Moszadhoz, de először elutasították, ezt követően egy biztosítótársaságnál dolgozott. Amikor a Moszad vezetése egy szíriai kémkedési művelethez keresett ügynököt, felmerült Cohen neve. Az izraeli hírszerzés felismerte Cohen kivételes nyelvtudását, arab kultúrában való jártasságát, és azt a képességét, hogy könnyen be tud illeszkedni különböző társadalmi rétegekbe. Így 1960-ban beszervezték, és megkezdődött a kiképzése. Cohen 1961-ben kezdte meg küldetését. A Moszad egy gazdag szíriai üzletember, Kamal Amin Thaabet személyazonosságát hozta létre számára. Cohen először Argentínába utazott, ahol a szíriai emigráns közösségen belül kezdte építeni a hírnevét és kapcsolatait. Széles baráti kört alakított ki, és sikeresen beépült a szíriai diplomaták és katonai vezetők társaságába.

1962-ben Cohen Szíriába költözött, ahol tovább folytatta fedett tevékenységét. Hamarosan szoros kapcsolatot épített ki a szíriai katonai vezetőkkel és politikai elit tagjaival. Olyan szinten sikerült beférkőznie a bizalmukba, hogy rendszeresen részt vett magas rangú kormányzati találkozókon.[33]

Cohen titkos rádióadásokon keresztül rendszeresen továbbította a megszerzett információkat Izraelnek. Az általa küldött jelentések kulcsfontosságúak voltak a szíriai

[32] Thomas 2000.
[33] Jewish Virtual Library: *Eli Cohen*.

katonai bázisok, erődítmények és stratégiai tervek feltérképezésében. Az egyik legismertebb akciója az volt, amikor látogatást tett a Golán-fennsíkon található szíriai katonai létesítményeknél, és javasolta, hogy a katonai bázisok környékét ültessék be fákkal, hogy a katonák árnyékot kapjanak. Izrael később ezeket a fákat használta orientációs pontként a hatnapos háború során.

1965 elején a szíriai hírszerzés, feltehetően szovjet segítséggel, felfedezte a rádióadásait. Eli Cohent letartóztatták, és hónapokig tartó kihallgatás és kínzás után 1965. május 18-án nyilvánosan felakasztották Damaszkusz központjában. Eli Cohen beépülési művelete rendkívül sikeres volt, az elfogása és kivégzése azonban rávilágított a hosszú távú mélyfedésű hírszerzési műveletek pszichológiai veszélyeire és arra, hogy milyen kockázatokkal jár, ha valakit túl sokáig hagynak ellenséges környezetben dolgozni.[34]

Információi közvetlen hatással voltak az izraeli katonai tervezésre és műveletekre, és jelentős mértékben hozzájárultak az Izraeli Védelmi Erők sikeréhez az 1967-es hatnapos háborúban, mivel évekig észrevétlenül működött Szíria legfelsőbb köreiben. Cohen tevékenysége kivívta a nemzetközi hírszerző közösség elismerését, Izraelben a mai napig példaképként és hősként tekintenek rá.

Popkulturális kitekintő: Hasonlóan Adolf Eichmann elfogásához Eli Cohen történetét is számos könyv[35] és film örökítette meg. Ugyan napjainkban a Netflix által készített 2019-es *The Spy* című sorozatot tekintjük ezzel kapcsolatos alapműnek, jó szívvel ajánljuk az 1987-es *The Impossible Spy* című televíziós filmet, ami kevésbé modern, ám dramaturgiailag kiváló módon mutatja be az eseményeket.

Operation Diamond

Hogyan importáljunk MiG-21-es vadászrepülőgépet Irakból Izraelbe a hidegháború idején? Az Operation Diamond művelet az előbbi kérdésre kereste a választ. Pontosabban arra a katonai dimenzióban megjelenő fenyegetésre, hogy az arab országok katonai beszerzései, különösen a MiG típusú vadászrepülőgépek megvásárlása által jelentős légi fölényre tettek szert Izraellel szemben. A katonai kihívás mellett megjelent egy olyan dimenzió is, hogy a MiG-21-es korának kiemelt technikai megoldásait ötvöző harceszköze volt, amely az Egyesült Államok haderejét és titkosszolgálatait is nagyon érdekelte, éppen ezért Izrael számára nemcsak katonai biztonságának szavatolása érdekében, hanem az Egyesült Államoknak mint Izrael egyik legfontosabb külföldi szövetségesének szemében is jelentős presztízzsel járt volna egy ilyen gép megszerzése.

Az egyik első próbálkozás során a Moszad ügynökei Egyiptomban próbáltak pilótát találni, aki 1 millió dollárért elrepítene egy MiG-21-et Izraelbe. Azonban az egyiptomi pilóta, Adib Hanna, értesítette a hatóságokat, majd az ügynököket letartóztatták, és hármat közülük 1962 decemberében kivégeztek.[36]

További hasonló sikertelen kísérletek után „a MiG önmagától repült be a Moszad ablakán". 1964-ben egy iraki zsidó, Yusuf Európában élő rokonain keresztül kapcsolatba

[34] Thomas 2000.
[35] Ben-Hanan 1969.
[36] Jewish Virtual Library: *Stealing a Soviet MiG "Operation Diamond"*.

lépett az izraeliekkel és találkozót szerveztetett Teheránban. A kijelölt Moszad ügynök nem kis kockázatot vállalt, hiszen nem tudhatta, hogy nem az iraki szolgálatok csapdájába sétál-e be éppen. Yusuf, a hatvanas éveiben járó, alvilági kapcsolatokkal rendelkező férfi, rokonságba került Munir Redfa iraki pilótával, akit keresztény származása miatt nem léptettek elő. Yusuf úgy vélte, hogy Redfa készen állt arra, hogy elhagyja Irakot egy új élet reményében és dezertálása eszközéül egy MiG-21-et fog választani a Moszad nem kis örömére. A Moszad nem sokkal korábban kinevezett új, ám nem túl népszerű igazgatója, Meir Amit számára az akció kiemelt prioritású volt, hiszen nemcsak a MiG megszerzése, hanem az általa irányított szervezet presztízse és saját vezetői legitimitása is tét volt.[37]

A Moszaddal folytatott többszörös titkos egyeztetések során megegyeztek, hogy a férfiak megkapják az egymillió dolláros jutalmat és az izraeli állampolgárságot. Ugyanakkor az akció előkészítése során kiderült: elvárják, hogy tágabb családjukat is kimenekítsék, így az izraeli szolgálatoknak közel 60 ember kicsempészésével kellett megküzdeniük. Az akció sikeres lebonyolításához a Moszad együttműködést alakított ki az iraki kurd gerillákkal. További problémát jelentett, hogy az iraki légierő nem tankolta tele a gépeket, ezzel is akadályozva a pilóták dezertálását. Redfa engedélyt kapott egy „hosszú" gyakorlórepülésre, így 900 kilométerre elegendő üzemanyagot tankolhatott, ez azonban még mindig kevés volt, hogy elérje Izraelt. Amerikai közreműködéssel a dezertáló gép egy törökországi amerikai támaszponton tudott üzemanyagot vételezni. Az akciót a nagyszámú családtag ellenére sikerült titokban tartani, és 1966. augusztus 16-án Redfa repülőgépe leszállt Izraelben.[38]

A MiG megszerzése nemcsak a Moszad számára jelentett sikert és elismerést, de az Izraeli Védelmi Erők számára jelentős hasznot hozott. Az izraeli légierő pilótái a gép erősségeit és gyengeségeit elemezték, és az izraeli pilóták kiképzésére használták. 1968 januárjában Izrael kölcsönadta a MiG-21-est az Egyesült Államoknak, amely része volt annak az alkunak, hogy az USA biztosította Izrael számára az F-4 Phantom II. repülőgépek beszerzését, amit korábban vonakodtak eladni.[39]

Redfa történetének számos verziója kering, tipikus példájaként annak, amikor a részletekben hiányos titkosszolgálati műveletek új és új színezetet és elemeket kapnak. Az ismert és ellenőrizhető információk alapján az Operation Diamond sikeres és merész titkosszolgálati művelet volt, amely hírszerzést, befolyásolást és disszidálást kombinált technológiai innováció megszerzése érdekében. Ezzel párhuzamosan jelenik meg a nemzetközi együttműködés kérdése, amelynek keretében az izraeliek bekapcsolták a műveletbe a kurdokat és az amerikaiakat. Az akció jelentős technológiai előnyhöz juttatta Izraelt, és hozzájárult a közel-keleti katonai egyensúly megőrzéséhez.

Popkulturális kitekintő: Az Operation Diamond nem vált olyan széles körben ismertté, mint néhány más híres izraeli művelet, ugyanakkor a történetét több könyv és dokumentumfilm is feldolgozta. Igazán szórakoztató, bár a valóságtól jelentős mértékben elrugaszkodott, még a *honey trap* eszközét is felvonultató formában a *Steal the Sky* című hollywoodi mozifilm dolgozta fel.

37 Thomas 2000.
38 Black–Morris 1991.
39 Weiss 2007.

Operation Plumbat és más sugárzó történetek

Ben-Gurion és köre számára kiemelt célkitűzés volt, hogy biztosítsák a létrejövő zsidó államnak a megfelelő katonai eszközöket, fejlesszék az ipart és a gazdaságot, törekedjenek az önellátásra. Nem véletlen, hogy a Lekem nevű szervezet profilja a tudományos és ipari információk „gyűjtése" és elemzése volt.[40] Bár Izrael hivatalosan sosem erősítette meg, hogy rendelkezne nukleáris támadófegyverekkel, a Dimonában felépített atomerőmű és a körülötte kialakult legendák és információmorzsák élénken foglalkoztatták a közvéleményt az elmúlt évtizedekben.[41]

Ehhez kapcsolódik számos titkosszolgálati történet és legenda, amelyek talán a legnehezebben ellenőrizhetők. Az egyik ilyen az Operation Plumbat, feltételezhetően egy titkos izraeli művelet 1968-ban, amely során Izrael megszerzett 200 tonna uránércet Európából. A műveletet úgy hajtották végre, hogy a szállítmányt egy német hajóról, a Scheersberg A-ról lopták el, miközben az egy török kikötő felé tartott. Az akció végrehajtásához szükség volt a nemzetközi kereskedelmi rendszerek ismeretére, valamint a Moszad és más izraeli szervek közötti kiváló koordinációra.[42]

Gordon Thomas egy másik történetet mesél el, a Numec-ügyet, amely során az 1957 és 1978 közötti időszakban több mint 300 kilogramm, magas fokon dúsított urán tűnt el egy Pennsylvania állambeli Numec nukleáris üzemből. Az amerikai kormány különböző ügynökségei, beleértve az Atomerőmű Bizottságot (AEC), az FBI-t és a CIA-t, hosszú évekig vizsgálták az eltűnt anyag sorsát, de soha nem találták meg teljes mértékben. A Numec üzemet vezető Dr. Salman Mordechai Shapiro szerepét is vizsgálták, mivel szoros kapcsolatot tartott fenn izraeli tisztviselőkkel, akik valószínűleg a zsidó állam tudományos hírszerzési szervezetéhez tartoztak. Az FBI többször is vizsgálatot indított ellene, Shapirót soha nem vádolták meg hivatalosan. Bár ma már több információ áll rendelkezésre az üggyel kapcsolatban, sok részlet továbbra is homályban maradt.[43]

Mindkét eseménysor besorolható az ipari kémkedés kategóriába és emellett megjelennek a titkosszolgálati eszköztár egyéb elemei is a történetben.

Popkulturális kitekintő: Nem könnyű filmet forgatni egy majdnem 25 évig tartó uráncsempészési ügyről, amiről alig van információ, így sajnos mind az Operation Plumbat, mind a Numec-ügy kapcsán még várat magára a moziélmény.

Operation Wrath of God/Operation Bayonet

Az Operation Wrath of God (Isten haragja hadművelet), más néven Operation Bayonet, egy izraeli titkosszolgálati művelet volt, amelyet a Moszad indított a müncheni olimpiai merénylet után 1972-ben. A merénylet során a Fekete Szeptember nevű palesztin terrorista csoport tizenegy izraeli sportolót rabolt el és gyilkolt meg. Az izraeli kormány válaszul

40 Barucija 2020.
41 Cohen 1998.
42 Davenport–Eddy–Gillman 1978.
43 Mattson–Cohen–Burr 2016.

elrendelte a merénylet felelőseinek és a hozzájuk kapcsolódó terroristák felkutatását és likvidálását világszerte.[44]

Az akció hosszú ideig tartott, és számos palesztin terroristát sikerült likvidálni. Az akció során a Moszad ügynökei sok országban tevékenykedtek. Azonban voltak hibák: néhány esetben ártatlan civilek is célponttá váltak, ami nemzetközi kritikákat váltott ki. Ezek közül a legismertebb fiaskó 1973. július 21-én történt a norvégiai Lillehammerben. A Moszad ügynökei tévesen azonosították Ahmed Bouchiki marokkói pincért mint Ali Hassan Salameh-et, a Fekete Szeptember palesztin szervezet egyik vezetőjét. Az ügynökök megölték Bouchikit, de a merényletet követően több ügynököt letartóztattak a norvég hatóságok. Az incidens jelentős diplomáciai botrányt okozott, és komoly csapást mért a Moszad hírnevére.[45]

Az Operation Wrath of God hosszú távú, megtorló jellegű titkosszolgálati művelet volt, amely célzott likvidálásokat hajtott végre. A művelet célja kettős volt: egyrészt, hogy elrettentse a terroristákat, másrészt, hogy megtorolja az izraeli sportolók elleni támadást.

A bosszúhadjárat bemutatta, hogy az izraeli titkosszolgálat képes hosszú távon és nemzetközi szinten is operatívan fellépni. Azonban azt is megmutatta, hogy a célzott likvidálások esetenként hibákat és nem kívánt következményeket is magukkal hozhatnak, főleg nem megfelelő előkészítés és felderítés esetén.

A Moszad intenzív tevékenysége a nemzetközi színtéren a Fekete Szeptember terrorszervezet tagjai ellen folytatott hajsza során számos alkalommal vezetett diplomáciai feszültséghez, és nagyon komoly diskurzust/vitát indított el a megtorló jellegű titkosszolgálati műveletek etikai vonatkozásai kapcsán és Izrael más országokban végzett titkosszolgálati tevékenységei vonatkozásában. Ugyanakkor egyértelmű, hogy az izraeli nemzetbiztonsági szervezetek számára az akciósorozat sikere megerősítette a célzott merényletek hatékonyságába vetett hitet, amelyre egy későbbi fejezetben még részletesen kitérünk.

Popkulturális kitekintő: Az egyik legismertebb művelet, amelynek részleteit érdemes áttekinteni *Vengeance: The True Story of an Israeli Counter-Terrorist Team* (1984), George Jonas könyve, amely az események részletes leírását nyújtja, de az örök klasszikus a témában Steven Spielberg 2005-ben készült *Munich* című filmje.

Operation Entebbe/Operation Thunderbolt

Az Operation Entebbe, más néven Operation Thunderbolt, Izrael leghíresebb túszmentő akciója, amelyet 1976. július 4-én hajtottak végre az ugandai Entebbe repülőtéren. A művelet célja az Air France 139-es járata utasainak megmentése volt, amelyet palesztin és német terroristák eltérítettek és Entebbébe kényszerítettek. A túszok kiszabadítása érdekében az izraeli különleges erők, a Sayeret Matkal, egy merész és kockázatos akciót hajtottak végre, amely során 102 túszt szabadítottak ki. Az akció rendkívül sikeres volt, és a túszok

44 Perliger 2009.
45 Thomas 2000.

többségét sikerült biztonságban hazahozni, a műveletben egyedül Yonatan Netanjahu, bevetést vezető tiszt, Benjamin Netenjahu bátyja vesztette életét.[46]

Az Operation Entebbe egy klasszikus túszmentő művelet volt, amely kombinálta a hírszerzést, a taktikai tervezést és a katonai végrehajtást. Az akció rávilágított arra is, hogy a nemzetközi együttműködés (jelen esetben a Dél-afrikai Köztársasággal) és a helyi viszonyok ismerete, amelyet a Moszad aktív afrikai jelenléte tett lehetővé, elengedhetetlen a sikerhez. Bár a művelet alapvetően katonai jellegű volt, az előzetes felderítésben és felkészülésben, a nemzetközi kapcsolattartásban és az izraeli szervek közötti koordinációban a Moszadnak kiemelt, vezető szerepe volt.[47]

Az Operation Entebbe megerősítette Izrael nemzetközi hírnevét, és jelentős hatással volt a nemzetközi terrorizmus elleni harcra, inspirációként szolgált más országok számára is a túszmentő műveletek tervezésében és végrehajtásában.

Popkulturális kitekintő: Az Operation Entebbe széles körben ismertté vált és számos film, könyv és dokumentumfilm dolgozta fel. A legismertebb talán a 2018-as *Entebbe* című játékfilm, azonban az igazi, autentikus klasszikus az 1977-es, izraeli *Operation Tunderbolt*.

Operation Brothers, azaz az Operation Moses és Operation Solomon

Az Operation Brothers több titkos izraeli művelet gyűjtőneve volt, amelyek célja az etiópiai zsidók kimenekítése és Izraelbe telepítése volt az 1980-as és 1990-es években. Az Operation Moses (1984–1985) célja az volt, hogy az etiópiai zsidókat titokban Szudánon keresztül Izraelbe repítsék. A művelet során mintegy 8 000 etiópiai zsidót sikerült Izraelbe hozni.[48] Az Operation Solomon művelet 1991 májusában zajlott, amikor az etiópiai polgárháború miatt az etiópiai zsidók helyzete rendkívül veszélyessé vált. Egyetlen hétvége alatt több mint 14 000 etiópiai zsidót repítettek Izraelbe légihídon keresztül.[49]

Az Operation Brothers humanitárius és migrációs művelet volt, amelynek célja egy veszélyeztetett közösség kimentése és biztonságos helyre telepítése. A műveletek során kiterjedt hírszerzési és logisztikai támogatásra volt szükség. Mindkét művelet sikeres volt, de számos kihívással kellett szembenézniük, beleértve a titoktartás fenntartását, a logisztikai problémákat és a helyi hatóságokkal való együttműködést és azok korrumpálását.

Az etiópiai zsidók Izraelbe telepítése a mai napig megosztó kérdés, mivel a közösség integrációja és felzárkóztatása nem járt teljes sikerrel, azonban a titkosszolgálati műveletek sikeréhez és professzionális megvalósításához nem férhet kétség.

Popkulturális kitekintő: Az Operation Brothers műveletekről egyrészt érdemes megnézni a *The Red Sea Diving Resort* című amerikai produkciót 2019-ből, ha valaki könnyedebb műfajra vágyik. Azonban drámai, nem annyira a titkosszolgálati vonalra, hanem az emberi oldalra fókuszáló mű a 2005-ben készült *Élj és boldogulj!* című francia film.

[46] Jewish Virtual Library: *The Entebbe Rescue Operation*.
[47] Thomas 2000.
[48] Parfitt 1985.
[49] Jewish Virtual Library: *Operation Solomon*.

Operation Sphinx/Operation pre-Opera és Operation Opera

Az Operation Sphinx, más néven pre-Opera művelet, az izraeli titkosszolgálat előkészítő akciói közé tartozott, amelyek célja az volt, hogy késleltessék vagy meghiúsítsák Irak nukleáris fegyverprogramját. Ennek keretében izraeli ügynökök szabotálták az iraki nukleáris erőművekbe szánt alkatrészek gyártását Franciaországban, de sor került iraki tudósok likvidálására is. Alapvetően az Operation Sphinx műveletsor magába foglalt szabotázst, a célzott likvidálásokat és a hírszerzési információk gyűjtését.

Az Operation Sphinx hírszerzési információk tették lehetővé az Operation Opera végrehajtását, amelynek során 1981. június 7-én Izrael légicsapást mért az iraki Osirak nukleáris reaktorra. A cél az volt, hogy megsemmisítsék a reaktort, mielőtt azt üzemanyaggal feltöltenék, és nukleáris fegyverek gyártására alkalmas lenne. Az akció során az izraeli légierő nyolc F-16-os vadászgéppel és nyolc F-15-ös kísérővel hajtotta végre a támadást.

Ugyan az Operation Opera egy preventív katonai légicsapás volt, az előkészítésben a hírszerzési információknak kulcsszerepe volt.[50]

Az izraeli nemzetbiztonsági eszköztár részévé vált a hasonló műveletek végrehajtása. Ennek egyik ékes példája az Operation Orchard, más néven Operation Outside the Box légicsapás, amelyet 2007. szeptember 6-án hajtottak végre a szíriai al-Kibar nukleáris reaktor ellen. A támadás célja az volt, hogy megsemmisítse a feltételezett plutóniumtermelő létesítményt, amelyet Észak-Korea támogatásával építettek. Az Operation Orchard jelentős mértékben hozzájárult Izrael nemzetbiztonságának megerősítéséhez azáltal, hogy megszüntette Szíria nukleáris fenyegetését. A forgatókönyv szinte egy az egyben megegyezett a huszonhat évvel korábbival.[51]

Popkulturális kitekintő: Annak ellenére, hogy a bemutatott titkosszolgálati műveleteknek számos jól megfilmesíthető és látványos eleme van, eddig még nem volt játékfilmes feldolgozásuk, bár a szerző itt szeretné felhívni a figyelmet, hogy a *Top Gun: Maverick* (2022) című film nagyon hasonló történetet mesél el. Ugyanakkor a *Raid on the Reactor* című dokumentumfilm alaposan és hitelesen mutatja be az Operation Opera eseményeit. Míg az Operation Orchard előkészületeit és végrehajtását a *The Shadow Strike: Israel's Secret Attack on a Syrian Nuclear Facility* című dokumentumfilm mutatja be.

A 300-as busz

Az esettanulmányok nagyrészt az izraeli titkosszolgálati sikerekről szóltak eddig, de a szolgálatok történetét számos hiba és tévedés árnyékolja be. Az egyik ilyen az úgynevezett „300-as busz incidens", ami 1984. április 12-én történt, amikor palesztin terroristák eltérítették az izraeli 300-as buszt Tel Aviv és Askelon között. A buszon 41 utas tartózkodott. A terroristák a Gázai övezetbe akartak eljutni a 41 tússzal, de az izraeli biztonsági erők gyorsan reagáltak, és a buszt végül közel egynapos patthelyzet után felszabadították. A művelet során két túsz megsérült, és az összes terroristát semlegesítették.

50 Thomas 2000.
51 Cobx 2018.

Az incidens végül sikeres túszmentéssel zárult, de később komoly vitákat és botrányt váltott ki. A helyszínen készített fotók és beszámolók szerint két terroristát élve fogtak el, de később mindkettő holtan került elő, ami rávilágított az izraeli biztonsági erők – jelen esetben a Shabak – által alkalmazott kihallgatási módszerekre és felvetette az emberi jogi normák betartásának kérdését. Az eset után számos vezető mondott le, és a Shabak szervezetét vizsgálat alá vonták. A kihallgatásokon alkalmazott módszerek kritikája és az ehhez kapcsolódó etikai viták évtizedeken keresztül meghatározták a Shabak megítélését mind az izraeli társadalomban, mind külföldön.[52]

Popkulturális kitekintő: Mind a túszdrámával, mind annak következményeivel[53] számos dokumentumfilm foglalkozott, míg végül 2018-ban el nem készült a *Rescue Bus 300* című izraeli thriller az eseményekről.

A Jonathan Pollard-fiaskó

Jonathan Pollard az amerikai haditengerészet hírszerző elemzője volt, aki az 1980-as években titkos információkat szivárogtatott ki Izrael számára. Pollard az izraeli Lekem hírszerző ügynökségnek dolgozott, és több ezer titkos dokumentumot adott át, amelyek érzékeny katonai információkat tartalmaztak. 1985-ben letartóztatták, és végül életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték az Egyesült Államokban. 2020-ban szabadult feltételesen, és Izraelbe költözött.

Pollard esete komoly feszültséget okozott az Egyesült Államok és Izrael között. Pollard tevékenysége klasszikus kémkedés volt, amely során egy szövetséges ország állampolgára titkos információkat adott át egy másik szövetséges országnak. Thomas szerint Izrael nem megfelelő körültekintéssel járt el az információk felhasználása során, és átadva azt más országoknak komolyan veszélyeztette az amerikai nemzetbiztonsági érdekeket.[54]

Pollard bukása egyben a Lekem működésének végét is jelentette: a Lekem feladatkörei az Izraeli Védelmi Minisztérium Biztonsági Hatóságához (MALMAB) kerültek, amelynek feladatköre a korábbi belső ellenőrzési és kiemelt infrastruktúra-védelmi feladatok mellett kiegészült technikai és tudományos hírszerzési feladatokkal is.

Popkulturális kitekintő: Pollard tevékenységéről számos könyv született, amelyek közül Wolf Blitzer részletesen bemutatja a történetét,[55] míg Bernard R. Henderson könyve Pollard szemszögéből mutatja be az eseményeket.[56] Egészen 2022-ig kellett várni, míg megérkezett az első filmes feldolgozás, a *Pollard* című izraeli minisorozat formájában.

A Mordechai Vanunu-fiaskó

Mordechai Vanunu izraeli nukleáris technikus volt, aki az 1980-as években felfedte Izrael állítólagos nukleáris fegyverprogramját. Vanunu, aki a Dimona nukleáris létesítményben

52 Jewish Virtual Library: *The Bus 300 Affair.*
53 *The Gatekeepers*.
54 Thomas 2000.
55 Blitzer 1989.
56 Henderson 1988.

dolgozott, titkos információkat és fényképeket szivárogtatott ki a sajtónak és a brit *The Sunday Times* végül, 1986-ban publikálta azokat.[57] Vanunut a Moszad egy *honey trappel* Rómába csalta, majd elrabolták és visszavitték Izraelbe, ahol árulás és kémkedés vádjával 18 évnyi börtönbüntetésre ítélték, amelyből 11 évet magánzárkában töltött. 2004-ben szabadult, de továbbra is szigorú korlátozások alatt él, és el van tiltva a közösségi média, valamint az internet használatától.[58]

Vanunu akciója klasszikus értelemben vett kiszivárogtatás és árulás volt, komoly nemzetközi visszhangot keltett, és megerősítette a gyanúkat Izrael nukleáris képességeiről, ezzel komoly kihívás elé állítva Izrael Államot és nem utolsósorban a titkosszolgálatokat. Vanunu elrablása és bíróság elé állítása már csak kismértékű kármentés volt. Az eset rámutatott a nukleáris létesítmények biztonságának fontosságára és a belső információk védelmének szükségességére, ahol komoly változásokat vezettek be Izraelben, és még tovább szigorították a védett létesítményekre és kritikus infrastruktúrákra vonatkozó szabályozásokat.

A Vanunu-ügy kapcsán két személyt és szerepkörüket érdemes kiemelni. Az egyik a Gordon Thomas által említett Robert Maxwell brit sajtómágnás, a Mirror Group újságkiadói birodalom tulajdonosaként volt ismert, de feltételezhetően szoros kapcsolatok fűzték a Moszadhoz és számos műveletben segítette a szervezetet (például pénzügyi tranzakciók, sajtóhírek elfojtása vagy manipulálása). Az ilyen jellegű segítőkre, a sayanimokra erőteljesen épített a Moszad. A *sayanim*-hálózatot Meir Amit, a Moszad korabeli igazgatója kezdte el megszervezni az 1960-as években: olyan önkéntesek hálózatát hozta létre a világ minden tájáról, akik hűségesek Izraelhez, és hajlandóak segíteni az ügynökséget.[59]

A másik szereplő Cheryl Ben-Tov, aki „elcsábította" Vanunut és Rómába csalta. A szexuális csábítás a kezdetek óta a titkosszolgálati eszköztár része. Meir Amit így fogalmazta meg:

> „Ez is egy fegyver. A nők rendelkeznek olyan képességekkel, amelyekkel a férfiak nem. Tudnak hallgatni, például. A beszélgetés az ágyban nem esik nehezükre. A modern hírszerzés története tele van olyan nők nevével, akik a hazájukat szolgálták ily módon. Butaság lenne azt állítani, hogy Izrael kivétel volna. Ám a mi asszonyaink önkéntesek. Olyan megfontolt emberek, akik tudják, munkájuk nem kis kockázatot rejt magában. Különleges bátorságot kívánó feladat ez."[60]

Popkulturális kitekintő: Mordechai Vanunu esete ráirányította figyelmet a női ügynökök szerepére és feladataira. Peter Hounam könyve *The Woman from Mossad* címmel Cheryl Ben-Tov szemszögéből dolgozza fel az eseményeket.[61] Ezt követően számos könyv, dokumentumfilm és értekezés jelent meg a női ügynökök és segítők szerepéről.[62]

57 Jewish Virtual Library: *Mordechai Vanunu*.
58 Thomas 2000.
59 Ellmer 2021.
60 Thomas 2000.
61 Hounam 1999.
62 Pl. Oren 2011.

Kiberműveletek – a Stuxnet

A Stuxnet egy rendkívül fejlett számítógépes vírus volt, amelyet az iráni nukleáris program megbénítására fejlesztettek ki. A féreg célja az volt, hogy megfertőzze az ipari vezérlőrendszereket, különösen azokat, amelyeket az urándúsító centrifugák irányítására használtak. A Stuxnetet a meg nem erősített feltételezések szerint az Egyesült Államok és Izrael közösen fejlesztette ki a 2000-es évek közepén. A támadás jelentős károkat okozott Irán nukleáris programjában, és évekkel hátráltatta azt. A mai napig nem egyértelmű, milyen módszerrel sikerült bejuttatni a vírust a natanzi nukleáris létesítménybe, ugyanakkor a támadás innovatív megközelítése és a kibertér ilyen jellegű használata új dimenziót nyitott a titkosszolgálati műveletekben. Az akció bizonyította, hogy Izrael képes innovatív és nem hagyományos módszerekkel megvédeni magát a regionális fenyegetésekkel szemben, ugyanakkor kinyitotta Pandora-szelencéjét és a kiberteret kiemelt műveleti területté változtatta.[63]

Popkulturális kitekintő: Számos könyv és dokumentumfilm vizsgálta a témát az elmúlt években, amelyek közül Alex Gibney dokumentumfilmjét, a *Zero Days*t mindenképpen érdemes kiemelni. A titkosszolgálati kiberműveletek fontosságához nem fér kétség, éppen ezért nem meglepő, hogy a szórakoztatóiparban is megjelentek azok a művek, amelyek ezzel a témával foglalkoznak. A *Tehran* című izraeli sorozat egy Teheránba küldött izraeli női ügynök tevékenységére fókuszál, aki kiberműveletekre specializálódott.

Célzott gyilkosság

Az esettanulmányok utolsó alfejezete nem egy esettel, hanem egy eszközzel, a célzott gyilkossággal foglalkozik, amelyek nem állnak távol az izraeli titkosszolgálatoktól.[64]

A Moszad egyik legnagyobb fiaskója egy félresikerült célzott likvidáláshoz kötődik. 1997. szeptember 25-én a Moszad ügynökei megpróbálták megölni Khaled Mashaalt, a Hamász politikai vezetőjét, Ammánban, Jordániában. A támadás során mérgező anyagot fecskendeztek Mashaal fülébe, miközben elhaladtak mellette az utcán. Azonban az ügynökök dekonspirálódtak és elfogták őket a jordániai hatóságok. A diplomáciai krízis eredményeképpen Izrael kénytelen volt biztosítani az ellenszert Mashaal számára, akit így sikerült megmenteni.

Az akció súlyos diplomáciai következményekkel járt Izrael számára, erőteljesen megromlott a Jordániával éppen javuló viszony, illetve mivel az ügynökök kanadai állampolgárnak adták ki magukat, így Kanada is tiltakozott az izraeli eljárás ellen. Emellett az elfogott ügynökért cserébe el kellett engednie Izraelnek azt a Jaszin sejket, aki a Hamász egyik alapítója volt, és spirituális vezetőjeként fontos szerepet játszott a szervezet ideológiai és politikai irányvonalának meghatározásában.[65]

63 Stark 2011.
64 Boda–Rémai 2022.
65 Thomas 2000.

Az akció számos tanulsággal szolgált az izraeli hírszerzés számára. Az egyik legfontosabb tanulság az volt, hogy a diplomáciai és politikai következményeket alaposabban kell mérlegelni, mielőtt egy ilyen típusú akcióra sor kerül. Az eset rávilágított arra is, hogy a titkosszolgálati műveletek során a pontos tervezés és végrehajtás kritikus fontosságú, és a legkisebb hiba is súlyos következményekkel járhat.

A Khaled Mashaal elleni merénylet kudarca azonban nem vette el az izraeli titkosszolgálatok kedvét hasonló akciók tervezésétől és kivitelezésétől. A dróntechnológia fejlődésével alapvetően változott meg a célzott likvidálások kivitelezése.[66] A drónok lehetőséget biztosítanak arra, hogy nagy távolságból, nagy biztonságból, operatív ügynökök veszélyeztetése nélkül hajtsák végre a célzott likvidálásokat. Ugyanakkor a civil áldozatok számának csökkentése kiemelt etikai kérdéssé vált az elmúlt években. Ehhez pedig szükség van a minél pontosabb, valid és valós idejű hírszerzési információkra, így az információszerzés szerepe minden korábbinál jobban felértékelődött.

A drónok azonban nem érnek el mindenhová, így néha a „hagyományos" módszerekhez kell nyúlni. Nem volt ez másképp Mahmoud Al-Mabhouh esetében sem, aki 2010. január 19-én halt meg egy dubaji szállodában, ahol, a nyomozók szerint izraeli ügynökök, meggyilkolták. Mahmoud Al-Mabhouh magas rangú vezetője volt a Hamász katonai szárnyának, az al-Kasszám Brigádoknak. Az ő nevéhez fűződött az iráni fegyverek beszerzése a Hamász számára, amelyeket később Izrael elleni támadásokra használtak fel.

A dubaji rendőrség szerint a gyilkosságot egy összetett művelet során hajtották végre, amelyben az izraeli ügynökök hamisított útlevelekkel utaztak be az országba, és ölték meg Al-Mabhouhot. Az akció során elektromos sokkolót és mérget használtak. A gyilkosság nagy nemzetközi visszhangot keltett, és diplomáciai vitákhoz vezetett, különösen az érintett európai országokkal (például az Egyesült Királyság, Írország, Franciaország, Németország), amelyek állampolgárainak személyazonosságát hamis útlevelekhez használták fel.[67]

Izraelben azonban más volt a merénylet és a nyilvánosságra került információk fogadtatása. Az izraeli társadalom bizalma erősödött a Moszadban. A következő purimi ünnepkor többen teniszezőnek öltöztek, hiszen ilyen ruhában örökítette meg a dubaji szálloda biztonsági kamerája az elkövetőket. A *Kidon* című 2013-as francia–izraeli kémvígjáték is könnyedebb formában próbálja feldolgozni az eseményeket.

2023. október 7-e után az Izraeli Védelmi Erők és az izraeli titkosszolgálatok számos célzott gyilkosságot követtek el a Hamász és a Hezbollah felső és középvezetői ellen szerte a régióban. Bár a gyilkosságok hírszerzési és taktikai szempontból sikeresek voltak, stratégiai szempontból hibásak lehetnek. A Hezbollah és a Hamász vezetőinek megölése eszkalációt eredményezett, ami a régióban fokozódó feszültségekhez vezetett, és gyakorlatilag kizárta a tűzszünet lehetőségét. Több elemző is úgy véli, hogy a régióban növekvő bizonytalanságot és további eszkalációt eredményeznek.[68]

66 Parliamentary Assembly of The Council of Europe 2015.
67 BBC 2010.
68 Strum 2024.

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy az izraeli titkosszolgálatok válogatott műveletei alapján betekintést nyújtson a szervezetek működésébe, feladatköreibe, fejlődésébe és az általuk alkalmazott módszerek fejlődésébe. Bár a tanulmány alapvetően a Moszad által végrehajtott – külföldi – akciókra fókuszált, több esetben is kitekintettünk más szervezetek által végrehajtott vagy akár közös műveletekre.

Összességében megállapítható, hogy az izraeli titkosszolgálatok tevékenysége globális szintre terjed ki, különös tekintettel a Közel-Keletre és Európára. Az esettanulmányok alapján egyértelműen megállapítható, hogy az izraeli titkosszolgálatok minden időszakban az izraeli nemzetbiztonsági szükséglet és a kihívások, kockázatok és fenyegetések mátrixa alapján jelölik ki a prioritásokat és hajtják végre feladatukat.

A tanulmány rávilágít arra, hogy az izraeli titkosszolgálatok sokrétű módszereket alkalmaznak, és nem riadnak vissza az újításoktól vagy a módszerek kombinálásától. Láthattunk klasszikus hírszerzési műveleteket, ipari kémkedést, emberrablást, célzott likvidálásokat, szabotázst, túszmentést, tömeges evakuálást és mentőakciókat, támogató műveleteket, valamint a legújabb technológiák , mint például a kiberműveletek alkalmazását.

Az izraeli titkosszolgálati műveletek alapvető motivációja a nemzetbiztonság biztosítása, az ellenséges fenyegetések semlegesítése és az ország regionális hegemóniájának fenntartása volt. Ennek egyik legfontosabb eszköze a jól informáltság, azaz a motiváció az információszerzés. Emellett fontos motivációként jelenik meg a potenciális ellenfelek elrettentése, a bosszú, a megelőző csapások és a térség politikájának alakítása, valamint Izrael és a szolgálatok nemzetközi hírnevének erősítése is.

Bár számos izraeli művelet sikeres volt, de nem minden akció zárult pozitív eredménnyel. Egyes esetekben a műveletek komoly diplomáciai botrányokhoz és nemzetközi bonyodalmakhoz vezettek. A következményekre az egyéni szinttől egészen a globális hullámverésig láthattunk példákat. Sok esetben ezek a fiaskók apró hibákból, az előkészítés hiányosságaiból vagy egyszerűen szerencsétlen véletlenekből fakadtak.

Az áttekintés mellett igyekeztünk rávilágítani arra, hogy a titkosszolgálati műveletek gyakran túlmutattak a közvetlen taktikai sikereken. Például a célzott gyilkosságok és más hasonló műveletek gyakran eszkalációhoz vezettek a régióban, ami tovább növelte a térség instabilitását.

Zárásképpen fontos visszautalni arra, hogy a tanulmány témája egy igen ködös és az információk megbízhatósága tekintetében nehezen ellenőrizhető terület, így a tévedés esélye nagyobb, mint általában. De ahogy mondják: „nem zörög a haraszt…”. Bízunk benne, hogy ha a tanulmány az izraeli titkosszolgálatok műveleteiről nem is nyújtott új információkat, de a „popkulturális kitekintések” ajánlásai legalább néhány kellemes mozi- és könyvélményt biztosítanak az olvasónak.

Felhasznált irodalom

Adelman, Jonathan R. (2008): *The Rise of Israel: A History of a Revolutionary State*. London: Routledge. Online: https://doi.org/10.4324/9780203928295

Bar-Joseph, Uri: (2017): *Izrael mentőangyala – Nasszer egyiptomi elnök vejének, a Moszad kémjének igaz története*. Budapest: Akadémiai.

Barucija, Admir (2020): The Historical Evolution of Israeli Intelligence. *American Intelligence Journal,* 37(1), 178–182. Online: www.jstor.org/stable/27087696

Bassist, Rina (2024): CIA, Mossad Chiefs Head to Rome to Discuss Gaza Cease-Fire. *Al-Monitor,* 2024. július 26. Online: www.al-monitor.com/originals/2024/07/cia-mossad-chiefs-head-rome-discuss-gaza-cease-fire

BBC (2010): *Dubai Names Suspects Wanted for Killing of Hamas Man*. Online: https://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/8516901.stm

Ben-Hanan, Eli (1969): *Our Man in Damascus: Elie Cohn*. [H. n.]: Steimatzky.

Bitton, Raphael (2016): In Law We Trust: The Israeli Case of Overseeing Intelligence. In Goldman, Zachary K. et al. (szerk.): *Global Intelligence Oversight: Governing Security in the Twenty-First Century*. Oxford: Oxford University Press, 141–174. Online: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190458072.003.0007

Black, Ian – Morris, Benny (1991): *Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Services*. New York: Grove. Online: https://books.google.hu/books?id=FkyMsycbemEC&pg=PA206&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Blitzer, Wolf (1989): *Territory of Lies: The Exclusive Story of Jonathan Jay Pollard: The American Who Spied on His Country for Israel and How He Was Betrayed*. New York: Harper and Row. Online: https://archive.org/details/territoryofliese0000blit_g3r0/mode/2up

Boda Mihály – Rémai Dániel (2022): A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály jelene az arab–izraeli konfliktusokban. *Hadtudomány,* 32(2), 86–97. Online: https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.86

Buzan, Barry – Wæver, Ole – De Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. Online: https://doi.org/10.1515/9781685853808

Coex, Thomas (2018): Inside Israel's Secret Raid on Syria's Nuclear Reactor. *Politico Magazine,* 2018. március 20. Online: www.politico.com/magazine/story/2018/03/20/inside-israels-secret-raid-on-syrias-nuclear-reactor-217663/

Cohen, Avner (1998): *Israel and the Bomb*. New York: Columbia University Press.

Davenport, Elaine – Eddy, Paul – Gillman, Peter (1978): *The Plumbat Affair*. Philadelphia: Lippincott. Online: https://inis.iaea.org/search/search.aspx?orig_q=RN:10424060

Ellmer, Michael (2021): *The Sayanim: Mossad's International Volunteers*. Online: https://greydynamics.com/the-sayanim-mossads-international-volunteers

Halevy, Efraim (2006): *Man in the Shadows: Inside the Middle East Crisis with a Man Who Led the Mossad*. New York: St. Martin's Press.

Henderson, Bernard R. (1988): *Pollard: The Spy's Story*. New York: Alpha Book.

Hounam, Peter (1999): *The Woman from Mossad: The Story of Mordechai Vanunu and the Israeli Nuclear Program*. Berkeley: Frog. Online: https://archive.org/details/womanfrommossads0000houn

Kahana, Ephraim (2006): *Historical Dictionary of Israeli Intelligence*. Lanham: Scarecrow Press. Online: www.lander.odessa.ua/doc/HistoricalDictionaryOfIsraeliIntelligence.pdf

Malkin, Peter – Stein, Harry (1990): *Eichmann in My Hands*. [H. n.]: Grand Central Publishing.
Mattson, Roger J. – Cohen, Avner – Burr, William szerk. (2016): *The NUMEC Affair: Did Highly Enriched Uranium from the U.S. Aid Israel's Nuclear Weapons Program?* Online: https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2016-11-02/numec-affair-did-highly-enriched-uranium-us-aid-israels-nuclear-weapons-program
Melman, Yossi (2022): 'Israel Is Living On Borrowed Time': Yossi Melman on Security Threats and Social Divisions. *Fathom,* 2022. május. Online: https://fathomjournal.org/israel-is-living-on-borrowed-time-yossi-melman-on-security-threats-and-social-divisions/
Netanjahu, Benjamin (1995): *Harc a terrorizmus ellen*. [H. n.]: Alexandra.
Oren, Ram (2011): *Sylvia a Moszad-harcos*. Budapest: Vince.
Ostrovsky, Victor – Hoy, Claire (1990): *By Way of Deception: The Making and Unmaking of a Mossad Officer*. [H. n.]: St. Martin's Press.
Ostrovsky, Victor (1994): The Other Side of Deception: A Rogue Agent Exposes the Mossad's Secret Agenda. [H. n.]: HarperCollins.
Parfitt, Tudor (1985): *Operation Moses: The Untold Story of the Secret Exodus of the Falasha Jews from Ethiopia*. New York: Stein and Day. Online: https://archive.org/details/operationmosesun00parf/mode/2up
Parliamentary Assembly of The Council of Europe (2015): *Resolution 2051 (2015). Drones and Targeted Killings: The Need to Uphold Human Rights and International Law.* Online: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21746
Perliger, Arie (2009): *Israel's War on Terrorism: A Historical and Political Perspective.* Online: www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/isdf/text/perliger.pdf
Rémai Dániel (2019): Az izraeli nemzetbiztonsági rendszer fejlődésének története. *Nemzetbiztonsági Szemle,* 7(4), 3–19. Online: https://doi.org/10.32561/nsz.2019.4.1
Rémai Dániel (2020): Biztonsági kihívások hálójában, avagy az Izraeli Védelmi Erők esete az aszimmetrikus hadviseléssel. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review,* 148(6), 16–31. Online: https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.6.2
Rémai Dániel (2023): Az izraeli nemzetbiztonsági rendszer fejlődése. *Szakmai Szemle,* 21(4), 184–209. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2023_4_szam.pdf
Stark, Holger (2011): Stuxnet Virus Opens New Era of Cyber War. *Spiegel International,* 2011. augusztus 8. Online: www.spiegel.de/international/world/mossad-s-miracle-weapon-stuxnet-virus-opens-new-era-of-cyber-war-a-778912.html
Strum, Jonathan, D. (2024): Israel's Assassinations: Tactical Successes, Strategic Blunders. *The Hill,* 2024. május 8. Online: https://thehill.com/opinion/international/4810927-israels-assassinations-tactical-successes-strategic-blunders/
Tálas Péter [é. n.]: Közszolgálati Online Lexikon – *Biztonság*. Online: https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/biztonsag-2/
The Eichmann Trial „With Me Here Are Six Million Accusers" [é. n.]. Online: www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/eichmann/operation-eichmann.asp
Thomas, Gordon (2000): *Moszad. A titkosszolgálat története.* Budapest: JLX.
Weiss, Reuven (2007): The Blue Bird Legend. *Ynetnews,* 2007. május 29. Online: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3405913,00.html

Popkulturális kitekintő hivatkozásai

Entebbe. Online: www.imdb.com/title/tt5466186/?ref_=fn_al_tt_1
June Zero. Online: www.imdb.com/title/tt18834372/
Kidon. Online: www.imdb.com/title/tt2991008/
Live and Become. Online: www.imdb.com/title/tt0388505/
Operation Finale. Online: www.imdb.com/title/tt5208252/
Operation Tunderbolt. Online: www.youtube.com/watch?v=95X2HxOoUEY
Pollard. Online: www.imdb.com/title/tt18594980/
Raid on the Reactor. Online: www.imdb.com/title/tt0780594/
Rescue Bus 300. Online: www.imdb.com/title/tt8466044/
Steal the Sky. Online: www.imdb.com/title/tt0096169/
Tehran. Online: www.imdb.com/title/tt10577736/
The Gatekeepers. Online: www.imdb.com/title/tt2309788/
The House on Garibaldi Street. Online: www.imdb.com/title/tt0079313/
The Impossible Spy. Online: www.youtube.com/watch?v=T4zh17YEfxQ
The Red Sea Diving Resort. Online: www.imdb.com/title/tt4995776/
The Shadow Strike: Israel's Secret Attack on a Syrian Nuclear Facility. Online: www.youtube.com/watch?v=K4Sxjn668ow
The Spy. Online: www.imdb.com/title/tt5952634/
Zero Days. Online: www.imdb.com/title/tt5446858/

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 108–117. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.7

Varga Márton[1]

Kanada titkosszolgálati rendszere

The Structure of the Canadian Secret Services

Kanada a NATO tagjaként Magyarországgal közös szövetségi rendszerben van, mégis, az Amerikai Egyesült Államokkal vagy az Egyesült Királysággal összehasonlítva kevés ismeretünk van titkosszolgálatának működéséről. Pedig a kanadai hírszerzés története hosszú múltra tekint vissza. Fejlődésében találunk úttörő vállalkozásokat, de súlyos botrányokat egyaránt. Jelen tanulmány rövid áttekintést nyújt arról, hogy miként vált a kanadai hírszerzés az irreguláris lovas felderítőkből a világ egyik legjelentősebb hírszerző közösségének tagjává, bemutatva a mai kanadai hírszerző közösség felépítését.

Kulcsszavak: *Kanada, titkosszolgálat, hírszerzés, nemzetbiztonság*

As a NATO member, Canada and Hungary are in the same alliance, yet compared to the United States of America or the United Kingdom, we have little knowledge of the Canadian secret services. However, Canadian intelligence has a very rich history. In its development, we find pioneering initiatives, but also serious scandals. This study provides a brief overview of how Canadian intelligence evolved from irregular mounted scouts to the member of the most prominent intelligence communities in the world, introducing the structure of the Canadian intelligence community.

Keywords: *Canada, secret service, intelligence, national security*

[1] PhD, PNBSZ Tudományos Innovációs Fórum, e-mail: varga.marton1@gmail.com

Történeti kitekintés

A kanadai hírszerzés gazdag története a brit birodalmi időkig vezethető vissza. Az első felderítő tevékenységet folytató lovas egységek az 1860-as években jelentek meg, a Fenián Testvériség[2] Kanada ellen irányuló tevékenységének felderítése céljából, amelyet belés külföldön egyaránt alkalmaztak. A Kanadában különböző felkelésekben tapasztalatot szerző lovas katonák a birodalomért harcolva megjelentek a második búr háborúban (1899–1902) is. A fenti előzmények ellenére az első világháború 1914-es kitörésekor nem volt intézményesített hírszerző szervezete Kanadának. A háború a nyugati fronton harcolva megkövetelte a harcászati katonai felderítési képesség fejlesztését, valamint a háttérországban a német szabotázstól tartva az elhárító tevékenység létrehozását. A második világháború elejéig jelentős fejlődés nem történt, akkor viszont a franciák váratlan kapitulációja, és a Brit Birodalom szétesésének lehetősége az önálló hírszerző képességek fejlesztését indukálta.[3] Kanada a rádióelektronikai hírszerzésben (SIGINT)[4] találta meg azt a területet, ahol önállóan képes fejlődni és a szövetséges államok képességeit is ki tudja egészíteni.[5]

A kanadai titkosszolgálatok mai struktúrája az 1980-as években kezdett kialakulni. Ezt megelőzően a titkosszolgálati feladatokat a Királyi Kanadai Lovasrendőrség (*Royal Canadian Mounted Police,* RCMP) végezte. E szervezeten belül együttesen voltak jelen a hírszerzési és az elhárítási feladatok. Az átalakítás igénye már az 1960-as évek végén felmerült. A Mackenzie Bizottság[6] 1969-ben hozta nyilvánosságra jelentését, amelynek célja a kanadai nemzeti biztonság egyéni és állami szinten való feladatainak meghatározása volt. Az RCMP tevékenységével kapcsolatban 1977-ben átfogó vizsgálat indult egyes nyilvánosságra hozott jogosulatlan és illegális tevékenységekre vonatkozó állítások miatt. A vizsgálatot végző csoport a köznyelvben McDonald Bizottságként[7] vált ismertté. A vizsgálat széles körben fedezett fel visszaéléseket, jogosulatlan megfigyeléseket, lehallgatásokat, ami sok esetben kiterjedt ellenzéki pártokra, aktivista csoportokra is. A legfontosabb megállapításaik azonban nem ezek voltak, hanem az, hogy az RCMP illegális tevékenységére a jogi szabályozás hibái, valamint a szolgálat feletti felügyelet hiánya adott lehetőséget. Ennek megfelelően a bizottság megállapításai alapján az RCMP titkosszolgálati tevékenységét megszüntették, és új, demokratikus elveknek megfelelő, a *rule of law* értékrendjére építő rendszert hoztak létre. A folyamat eredményeként 1985-ben született meg a kanadai titkosszolgálatokról szóló törvény *(Canadian Security Intelligence Service Act),* amelyet legutóbb 2019-ben módosítottak.

A bizottság másik fő megállapítása természetesen az volt, hogy az állam nem működhet titkosszolgálat nélkül, így meg kellett alkotni azt a szervezeti struktúrát, amely az RCMP

[2] Fenián Testvériség: Az ír szabadságért harcoló szervezet volt, mely az Egyesült Államok területéről támadta a Brit Birodalom részét képező Kanadát, annak reményében, hogy Írország függetlenségének elnyerését elősegíthetik ezzel. Múlt-kor 2019.

[3] Cameron 1985.

[4] SIGINT: *signals intelligence* – rádióelektronikai hírszerzés.

[5] Wark 2006.

[6] Mackenzie Commission 1969.

[7] McDonald Commission eredeti nevén: Royal Commission of Inquiry into Certain Activities of the RCMP. Nem összekeverendő a szintén ebben az időszakban tevékenykedő Macdonald Commissionnel, amely gazdasági, fejlődési, társadalmi kérdésekkel foglalkozott.

ez irányú hatásköreinek megvonását követően ellátja a nemzetbiztonsági feladatokat. 1982-ben hozták létre a Kanadai Fegyveres Erők Hírszerző Szervezetét (*Intelligence Branch – Canadian Forces,* IB), amely a fegyveres erők számára lát el hírszerző feladatokat, majd 1984-ben a Kanadai Biztonsági Hírszerző Szolgálatot (*Canadian Security Intelligence Service,* CSIS), amely a polgári hírszerző szervezet lett.

Irányítás

A kanadai titkosszolgálatok működését a *Canadian Security Intelligence Service Act*[8] szabályozza 1985 óta, a törvényt legutóbb 2019-ben módosították. A jogszabály alapján a szolgálatok a közbiztonságért felelős miniszter *(Minister of Public Safety and Emergency Preparedness*) irányítása alatt állnak. A miniszter a jogi kereteken belül utasíthatja a szolgálatokat annak vezetőjén keresztül, de az utasítás nem minősül jogi aktusnak. A szolgálatokat az igazgató vezeti, akit 5 évre neveznek ki. A kinevezés meghosszabbítható egy alkalommal, de összesen legfeljebb 10 évig tölthetik be a pozíciót. Az igazgatók a szolgálatok működéséről rendszeresen, de legalább évente egy alkalommal beszámolnak a miniszternek.

A törvény – a korábbi visszaélések lehetőségét elkerülve – részletesen szabályozza a szolgálatok tevékenységét, ezen belül pedig az engedélyhez kötött tevékenységek körét is. Külső engedélyezőként a bíróság van megjelölve, amelyhez a miniszter jóváhagyását követően fordulhatnak a szolgálatok. A törvény felsorolja, hogy milyen esetekben, milyen időszakra, milyen tartalmi követelményekkel kérhető az engedélyköteles tevékenységek jóváhagyása.

A kanadai nemzetbiztonsági rendszer másik fontos alappillére a 2017-ben hatályba lépett nemzetbiztonsági törvény (*National Security Act* 2017).[9] A jogszabály célja a biztonsági és hírszerzési törvények magasabb szintű összehangolása volt, amely elősegíti a szolgálatok hatékonyabb feladatellátását. Választ adott azokra az igényekre is, amelyek nagyobb átláthatóságot és fokozottabb elszámoltathatóságot fogalmaztak meg. A törvénnyel kapcsolatos egyértelmű elvárás volt, hogy a korábban elfogadott jogszabályok – elsősorban a terrorizmus elleni törvény (*Anti-terrorism Act, 2015,* más néven *Bill C-51*) – ellentmondásait és problémás elemeit orvosolja. Végül harmadik fő célja, hogy a nemzetbiztonsági rendszert az új kihívásoknak megfelelő eszközrendszerrel ruházza fel.[10]

A kormányzati irányításhoz szükséges háttérfeladatok ellátását a Titkos Tanácsosi Iroda *(Privy Council Office, PCO*) látja el. A PCO egy általános hatáskörű szervezet, amelynek feladata a miniszterelnök, a szakminiszterek és a kabinet munkájának támogatása, tanácsokkal való ellátása, a döntéshozatal elősegítése, illetve a közigazgatási rendszer működtetése. A nemzetbiztonsági feladatok tekintetében a biztonságpolitikai, illetve hírszerző döntések meghozatalában támogatják a kormányzatot. Tevékenysége során szorosan együttműködik a biztonsági és hírszerző szervezetekkel, koordinálja a nemzetbiztonsági szervezetrendszer tagjainak együttműködését. A PCO a védelmi miniszternek felel a Kommunikációs Biztonsági Szervezetért a nemzetvédelmi miniszterhelyettessel.

8 *Canadian Security Intelligence Service Act R.S.C.* 1985.
9 *National Security Act* (2017) C-59.
10 Government of Canada 2019.

Emellett pedig összehangolja a kormányzati tájékoztató tevékenységet és a szolgálatok elemző-értékelő tevékenységét.[11] A Titkos Tanácsosi Iroda főként koordináló szerepet tölt be, így nem sorolandó közvetlenül a nemzetbiztonsági szolgálatok körébe, így részletesebben nem mutatjuk be.

A kanadai nemzetbiztonsági szolgálatok

Jelenleg az alábbi szervek tartoznak a nemzetbiztonsági szervek, vagy a részben ilyen feladatokat ellátó szervek közé.

Kanadai Biztonsági Hírszerző Szolgálat (Canadian Security Intelligence Service, CSIS)

A polgári hírszerző szolgálatként létrehozott Kanadai Biztonsági Hírszerző Szolgálat 1984 óta működik. Működésének alapvető kereteit a már említett titkosszolgálatokról szóló törvény határozza meg. Legfőbb feladata, hogy a Kanada biztonságát veszélyeztető tevékenységeket azonosítsa és a kormány részére jelentse azokat. A veszélyek elsősorban a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése, a kémkedés, a külföldi beavatkozás, továbbá a kritikus infrastruktúra ellen irányuló kibertámadások körét jelentik. A CSIS ellátja az e témában való hírszerző tevékenységet, elemzi a begyűjtött ismereteket, és tájékoztatja a kormányzat illetékes szereplőit.[12] Tevékenysége során a törvény felhatalmazása alapján információt gyűjthet a kémkedés, a szabotázs, a politikai erőszak, a terrorizmus és a külföldi kormányok rejtett tevékenységeinek felderítése érdekében. Ezek elhárítására pedig belföldön és külföldön egyaránt intézkedhet.[13] A törvény meghatározza, hogy a szolgálat milyen feltételek mellett és milyen jogi korlátok mellett hajthat végre műveleteket, míg bizonyos tevékenységeket taxatív módon kizár. A CSIS ellátja a közszférában dolgozók nemzetbiztonsági vizsgálatát. A vízumkérelmek és állampolgársági ügyek során a kérelmezők biztonsági értékelését is elvégzi.

A CSIS bemutatásából látszik, hogy nem képezi le sem az amerikai (CIA), sem a brit (MI6) hírszerző szervezetek modelljét. Kanadának nemzetközi pozíciójából, a szövetségen belüli helyzetéből adódóan sem volt szüksége olyan típusú és méretű hírszerző képesség létrehozására, mint az említett országoknak.[14]

Kommunikációs Biztonsági Szervezet (Communications Security Establishment, CSE)

A *Communications Security Establishment* története a második világháborúig nyúlik vissza, gyökerei ugyanis visszanyúlnak a közös katonai és polgári kódfejtő és hírszerző

11 Library and Archives Canada 1999.
12 Government of Canada [é. n. a].
13 Béres 2018: 239.
14 Wark 2006.

tevékenységhez. A kommunikációs jelek dekódolása 1941-ig kizárólag a haderő feladatkörébe tartozott, majd létrehozták az *Examination Unit*ot (XU), az első olyan polgári szervet Kanadában, amelynek a jeldekódolás a feladata lett. 1945-re a katonai és polgári rádióelektronikai hírszerzési (SIGINT) tevékenységet végző szervek szorosan együttműködtek. Az együttműködésük mértékét mutatja, hogy központjaik ugyanabban az épületben voltak. A háború lezárását követően megtörtént a kriptológiai tevékenységet végző állami szervek racionalizációja, így 1946 augusztusától egy szervként működtek *Communications Branch of the National Research Council of Canada* (CBNRC) néven. A CBNRC feladata volt, hogy folytassa a háborúban megszerzett szakértelemmel a SIGINT-tevékenységet, és fenntartsa a szoros együttműködést az Amerikai Egyesült Államokkal és az Egyesült Királysággal. A szervezet egészen 1974-ig titokban működött, amikor egy televíziós dokumentumfilmben a *Five-Eyes*[15] együttműködés kapcsán a nyilvánosság előtt ismertté vált. 1975-ben átkerült a Nemzetvédelmi Minisztérium alá, és *Communications Security Establishment*re[16] nevezték át.

A CSE feladata a külföldről származó jelfelderítés, továbbá felelős az információ- és kiberbiztonság területeiért is. A CSE-re vonatkozó törvény (*Communications Security Establishment Act,* CSE Act)[17] öt fő tevékenységet rögzít a szervezet számára:[18]

- Információ- és kiberbiztonság: a globális hálózatból vagy más forrásokból begyűjtött információkat elemzi. Ez alapján útmutatókat készít, és segítséget nyújt az információs infrastruktúrák védelme és a kiberbiztonság fenntartása érdekében.
- Hírszerzés: a kormányzat által megfogalmazott hírigények teljesítése érdekében információt gyűjt a globális információs hálózatból vagy azon keresztül.
- Defenzív kiberműveletek: ellátja a kormányzati szempontból kiemelten fontos létesítmények információs infrastruktúrájának védelmét.
- Aktív kiberműveletek: a globális információs hálózaton keresztül fellép a külföldi személyek, államok, szervezetek, terrorista csoportok képességeinek, szándékainak vagy tevékenységeinek megzavarására, befolyásolására, vagy azokra válaszul, amennyiben azok a nemzetközi kapcsolatokat, a védelmet vagy a biztonságot érintik.
- Technikai és operatív segítségnyújtás: a CSE technikai és operatív segítséget nyújt a szövetségi bűnüldöző és biztonsági szerveknek, a kanadai hadseregnek és a Nemzetvédelmi Minisztériumnak.

Kanadai Bűnügyi Hírszerző Szolgálat (Criminal Intelligence Service Canada, CISC)

Szintén a hírszerző közösséghez tartozik a Kanadai Bűnügyi Hírszerző Szolgálat, amelynek feladata a bűnügyek felderítésével, megakadályozásával kapcsolatos hírszerző tevékenység végrehajtása. A szervezet egy központi, illetve tartományonként egy-egy regionális szervezeti egységből áll. A központi iroda (*CISC Central Bureau)* felel a begyűjtött információk

15 Five Eyes: multilaterális hírszerzési közösség, amelynek tagja az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, az Egyesült Királyság, Kanada és Új-Zéland.
16 Communications Security Establishment Canada 2022.
17 *Communications Security Establishment Act* S.C. 2019. c. 13, s. 76.
18 Government of Canada [é. n. b].

feldolgozásáért és továbbítja azokat a bűnüldözési szervek felé. A tíz regionális iroda tartományi szinten, önállóan működik. Tevékenységük során kizárólag a saját tartományukon belüli hírszerző feladatot látnak el. Ebbe beletartozik az adatok gyűjtése, elemzése, értékelése, és a tartományon belül a társszervekkel való megosztása, kapcsolattartás is.[19] A tartományi irodák által összegyűjtött információkat a központi iroda dolgozza fel és nemzeti szinten értékeli azokat.[20]

A CISC a bűnügyi hírszerző hálózat *(The Criminal Intelligence Network)* tagjaként a tagszervezetek információit is hasznosítja. A tagok között három csoportot különböztetnek meg. Az első a rendőrség, amely az általános rendőrségi feladatokat látja el szövetségi és tartományi szinten egyaránt. A második a speciális hatáskörű ügynökségek csoportja, ahová sorolhatók például a vámügyi, bevándorlási, vadvédelmi hatáskörű szervek. A harmadik csoportot pedig azok a szervek jelentik, akiknek nincs hatósági jogkörük, de tevékenységükkel kiegészítik más ügynökségek vagy hatóságok feladatellátását.

Kanadai Hírszerző Erők (Canadian Intelligence Corps, C Int C)

A katonai hírszerzés történetét Kanadában egészen 1860-as évekig vezetik vissza. 1885-ben irreguláris lovas egységeket már hírszerző egységnek *(Intelligence Corps)* nevezték. Ez volt a Brit Birodalom hadseregének első, kifejezetten hírszerző-felderítő feladatokat ellátó egysége. A kanadai erőket átszervezték 1942-ben, a *Canadian Intelligence Corps* (C Int C) önálló szervezeti egységet képezett. Az 1960-as években a kanadai fegyveres erők egységesítése során összevontak több szervet, így például a katonai rendőrség, a légierő rendőrsége és a C Int C alapjain jött létre 1968-ban egy új biztonsági *szerv (Canadian Forces Security Branch).* Ezt 1981-ben szétválasztották, és külön szervezetté vált a hírszerzési és az egyéb biztonsági részleg. 1982-ben kezdte meg hivatalosan a Hírszerző Szervezet *(Intelligence Branch)* a munkáját. A C Int C-t hivatalosan nem szüntették meg 1968-ban, csak „hibernálták" a szervezetet, egészen 2017-ig, amikor is az *Intelligence Branch* visszakapta a hagyományos *Canadian Intelligence Corps* nevet.[21] A katonai hírszerző szerv feladatai közé tartozik az információ szerzése, elemzése, értékelése, a tájékoztatás, valamint az elhárítás is.

Királyi Kanadai Lovasrendőrség (Royal Canadian Mounted Police, RCMP)

A Királyi Kanadai Lovasrendőrség nem klasszikus hírszerző szervezet, mégis a történelmi szerepe miatt, illetve egyes jelenlegi feladatai okán mindenképpen szükséges megemlíteni ebben a felsorolásban. Mára a Lovasrendőrség elsősorban rendőri feladatokat ellátó szervezet lett, ezzel együtt rendkívül sokoldalú és különleges is egyben, hiszen Kanada legfontosabb, világszerte ismert szimbólumainak egyike.

19 Criminal Intelligence Service Canada 2014.
20 Béres 2018: 240.
21 Fouchard 2017.

Az RCMP-t 1873-ban hozták létre, akkor még *North-West Mounted Police* (NWMP) néven.[22] Fejlődése során több alkalommal változott a feladatköre, hatásköre, illetve illetékessége is. Mára nemzeti, szövetségi, tartományi és helyi feladatai is vannak, azzal együtt, hogy két államban (Ontario és Quebec) továbbra is működik önálló tartományi rendőrség. Elsődleges feladata a bűnmegelőzés, bűnüldözés, a közbiztonság fenntartása, illetve segítséget nyújt vészhelyzet esetén, de részt vesz nemzetközi együttműködésekben, illetve békefenntartó missziókban is.

Az 1980-as évekig az RCMP látta el a nemzetbiztonsági feladatokat. Bár a McDonald Bizottság vizsgálata alapján a korábbi jogsértő tevékenység miatt megvonták a jogköreit, ez nem jelenti azt, hogy nem vesz részt a nemzetbiztonság fenntartásában. Munkája során ellát bűnügyi nyomozói, határvédelmi, továbbá tengeri és légi biztonsági feladatokat, kritikusinfrastruktúra-védelmet, valamint részt vesz a válsághelyzetek kezelésében is.[23] Fontos szerepet tölt be a terrorizmussal, illetve a nemzetbiztonsággal kapcsolatos bűncselekmények megelőzésében, felderítésében és kivizsgálásában. A Lovasrendőrség emellett elősegíti a hírszerző, illetve elhárító tevékenységet azokon a területeken, ahol az erre kijelölt szerveknek nincs rendelkezésre álló erőforrása.

Ellenőrzés

A Mackenzie Bizottság, valamint a McDonald Bizottság megállapításai alapján szükséges volt egy ellenőrző testület kialakítása, amely a mindenkori kormányzattól és a szolgálatoktól függetlenül látja el feladatait.[24] A *Security Intelligence Review Committee* (SIRC)[25] 1984-ben jött létre, és elsődleges feladata a Kanadai Biztonsági Hírszerző Szolgálat (CSIS) jogszerű működésének vizsgálata és a Parlament támogatása. A SIRC működéséért a miniszterelnök a felelős. A SIRC munkája során biztosítja, hogy a CSIS feladatainak ellátása során az alkotmányos alapelveket és a törvényi korlátokat betartva végzi titkosszolgálati feladatait. Második fő feladata, hogy a Szolgálat tevékenységére vonatkozó panaszokat kivizsgálja. Hatáskörébe tartozik továbbá, hogy a Szolgálat által elkészített éves jelentés alapján javaslatokat tegyen a tevékenységek fejlesztésére, javítására.

Nemzetközi kapcsolatok

Kanada nemzetközi kapcsolatait, így a nemzetbiztonsági és titkosszolgálati együttműködéseit is meghatározzák a történelmi hagyományai, így szoros viszonyban van az Egyesült Királysággal, az Amerikai Egyesült Államokkal, valamint a Nemzetközösség egyes államaival. Titkosszolgálati együttműködéseit meghatározza még NATO-tagsága is.

Nemzetközi együttműködésének egyik legjelentősebb platformját az Öt Szem *(Five Eyes)* csoportban való tagsága jelenti. A csoport a második világháborúban kialakult brit–amerikai együttműködésre épült, amely elsősorban a SIGINT-információk megosztására

22 Royal Canadian Mounted Police 2024.
23 Royal Canadian Mounted Police 2020.
24 Security Intelligence Review Committee 2012.
25 Security Intelligence Review Committee 2018.

jött létre. Ez a kooperáció fejlődött tovább, és intézményesült 1946-ban *(British-US Communication Intelligence [UKUSA] Agreement)*. Kanada 1948-ban, Ausztrália és Új-Zéland 1956-ban csatlakozott az együttműködéshez, és alakult ki az AUS/CAN/NZ/UK/US EYES ONLY jelölés, amely szóbeli formában a mára ismertté vált Five Eyesként épült be.

A Five Eyes az egész világra kiterjedő képességekkel rendelkezik, és bár sokáig nem volt közismert a létezése, több mint hetvenéves múltja a világ talán legsikeresebb hírszerző együttműködésévé tette. Az Öt Szem nem egy bürokratikus intézményrendszer, sokkal inkább az együttműködésben részt vevő szolgálatok szoros kooperációjára építő komplex hálózat. A közös munkát erősíti a tagok közös angolszász gyökere, demokratikus elköteleződésük és egymást kiegészítő nemzeti érdekeik.[26]

Összegzés

Kanadának a Brit Birodalom tagjaként és az Egyesült Államok szomszédjaként kellett kialakítania önálló titkosszolgálati rendszerét, hírszerzős és elhárító képességeit. Két nagyhatalmi szereplő árnyékában ez nem volt egyszerű feladat, Kanada mégis talált olyan területet lovas felderítői révén, amelyben úttörő lett a Brit Birodalmon belül, illetve a jelfelderítésben szövetségesei számára hasznos segítséget tudott nyújtani.

Kanada titkosszolgálati szervezetrendszerét is sajátos módon alakította ki, elszakadva az amerikai és a brit mintáktól egyaránt. A kanadai architektúra részben hasonlít a magyar nemzetbiztonsági szervek rendszeréhez. Struktúrájukat a polgári (CSIS) és a katonai (C int C) területen egyaránt jellemzi a szektorális integráció, azaz egy-egy szervezet végzi a hírszerzős és az elhárító tevékenységet. Ez Magyarországon a katonai vonalon megvalósult a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat 2012-es létrehozásával, míg a polgári oldalon elkülönülve végzi a feladatokat az Információs Hivatal és az Alkotmányvédelmi Hivatal. Hasonlóságot jelent még, hogy mindkét ország rendelkezik olyan speciális szervezettel, amelyek speciális képességeivel járulnak hozzá a hírszerző és elhárító tevékenységhez. Magyarország esetében ilyen szervezet a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Kanadában pedig a CSE és a CISC. Eltérést jelent, hogy bár a PCO-nak vannak a nemzetbiztonsági szerveket érintő koordinációs feladatai, valamint kormányzati döntéshozatalt támogató szerepe is van, de nem tartozik a nemzetbiztonsági szervek közé, így Kanadában nincs olyan információfúziós központ, mint ami 2022-ben a Nemzeti Információs Központ megalakulásával hazánkban létrejött.

Kanada képességeihez mérten igyekszik a világ változásával lépést tartva, naprakész képességekkel rendelkezni. Teszi mindezt úgy, hogy megfeleljen az alkotmányos alapelveknek, ne korlátozza állampolgárai jogos érdekeit, és ne fordulhassanak elő olyan visszaélések, mint amelyek korábban rányomták bélyegüket a kanadai titkosszolgálati tevékenységre.

[26] Cox 2012.

Felhasznált irodalom

Béres János szerk. (2018): *Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok*. Budapest: Zrínyi.

Cameron, Iain (1985): Commission of Inquiry Concerning Certain Activities of the Royal Canadian Mounted Police. Second Report: „Freedom and Security under the Law." *The Modern Law Review*, 48(2), 201–211. Online: https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.1985.tb00835.x

Communications Security Establishment Canada (2022): *Our Story*. Online: www.cse-cst.gc.ca/en/culture-and-community/history/our-story

Cox, James (2012): Canada and the Five Eyes Intelligence Community. *Open Canada*, 2012. december 18. Online: https://opencanada.org/canada-and-the-five-eyes-intelligence-community/

Criminal Intelligence Service Canada (2014): *About Us*. Online: https://cisc-scrc.gc.ca/about-ausujet/index-eng.htm

Fouchard, Steven (2017): *Canadian Intelligence Corps Name Reinstated*. Online: www.facebook.com/notes/756377334944402/?paipv=0&eav=AfZ1YQ-GMxd_pnW0X-BFt2nMSbjs2z-D130rVCUCILzuT7mJyhImWJqFg8yXGLqEJIEA

Government of Canada [é. n. a]: *Canadian Security Intelligence Service*. Online: www.canada.ca/en/security-intelligence-service.html

Government of Canada [é. n. b]: *Communications Security Establishment Canada*. *Online:* www.cse-cst.gc.ca/en

Government of Canada (2019): *Our Security, Our Rights*. Online: www.canada.ca/en/services/defence/nationalsecurity/our-security-our-rights.html

Library and Archives Canada (1999): *The Role and Structure of the Privy Council Office*. Online: https://bit.ly/49SuQ6f

Mackenzie Commission (1969): *Report of the Royal Commission on Security*. Online: https://secretlaw.omeka.net/items/show/70

Múlt-Kor (2019): *Amikor az Ír Köztársasági Hadsereg megtámadta Kanadát*. Online: https://m.mult-kor.hu/amikor-az-ir-kztarsasagi-hadsereg-megtamadta-kanadat-20190405?pIdx=2

Royal Canadian Mounted Police (2020): *National Security Criminal Investigations Program*. Online: www.rcmp-grc.gc.ca/nsci-ecsn/index-eng.htm

Royal Canadian Mounted Police (2024): *RCMP Origin Story*. Online: www.rcmp-grc.gc.ca/corporate-organisation/history-histoire/rcmp-origin-story-histoire-origine-grc-eng.htm

Security Intelligence Review Committee (2012): *Origins of SIRC*. Online: www.sirc-csars.gc.ca/abtprp/ogsogc-eng.html

Security Intelligence Review Committee (2018): *About SIRC*. Online: www.sirc-csars.gc.ca/abtprp/index-eng.html

Wark, Wesley K. (2006): *Intelligence and Espionage*. The Canadian Encyclopedia. Online: www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/intelligence-and-espionage

Jogi források

Canadian Security Intelligence Service Act R.S.C. (1985) c. C-23. Online: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-23/page-1.html#h-76156

Communications Security Establishment Act S.C. (2019) c. 13, s. 76. Online: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-35.3/page-1.html#h-1170414

National Security Act (2017) C-59. Online: www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-59/first-reading

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 118–137. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.8

Kovács Tamás[1]

„Partout où nécessité fait loi”[2]

Franciaország titkosszolgálatai

„Partout où nécessité fait loi”

France's (Counter)Intelligence Services

„A temetők tele vannak pótolhatatlan emberekkel.”
Charles de Gaulle

Franciaország az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának állandó, vagyis vétójoggal rendelkező tagja, nemkülönben az Európai Unió és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) meghatározó tagországa. Franciaország lényegében Nagy Károly óta a kontinens, illetve a 18. századtól a világ egyik meghatározó nagyhatalma. Igaz ez még akkor is, ha befolyásának nagysága és erőssége időben változó és erősen hullámzó. A francia gloire *és nagyhatalmi pozíció érzete legalább annyira fontos a mai francia társadalomnak is, mint a „köztársaság eszméjének”, a „szabadság, egyenlőség, testvériség” hármassága. Azzal azonban a francia vezetés mindig is tisztában volt, hogy Franciaország nemzetközi pozícióinak megtartásához, további erősítéséhez nélkülözhetetlenek a hatékony titkosszolgálatok.*

Kulcsszavak: *Franciaország, hírszerzés, elhárítás*

France is a permanent member of the Security Council of the United Nations, i.e. with veto power, otherwise it is a key member of the European Union and the North Atlantic Treaty Organization (NATO). In essence, France has been one of the defining great powers of the continent since Charlemagne, and of the world since the 18th century, even if the size and strength of its influence varies and strongly fluctuates over time. The sense of French “gloire” and great power position is at

[1] Habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és Történeti Tanszék, e-mail: kovacs.tamas@uni-nke.hu

[2] „Ott, ahol a szükség törvényt bont” – Direction générale de la Sécurité Extérieure jelmondata.

least important to today's French society as the "idea of the republic", the trinity of "liberty, equality, fraternity". However, the French leadership has always been aware that effective secret services are indispensable for maintaining and further strengthening France's international positions.

Keywords: *France, intelligence, counterintelligence*

A kezdetek

Nehéz lenne pontos megmondani, hogy mikortól beszélhetünk francia titkosszolgálat(ok) ról, de azt a kijelentést talán meg lehet kockáztatni, hogy már Nagy Károlynak is kellettek információk birodalmának, a Frank Birodalomnak nemcsak a kiépítéséhez, hanem annak fenntartásához is. A 843-as verduni szerződés után a Frank Királyság ugyan felbomlott, de a helyén létrejött Nyugati Frank Királyság vezetői is vélelmezhetően hamar megértették, hogy ha fel akarnak készülni a viking támadásokra, akkor muszáj valahonnan, valahogyan híreket és információkat szerezniük. Különben a viking harcosok 845 húsvétja után is bármikor megtámadhatják és kifoszthatják Párizst. Bő negyven évvel később, az 885–886-os viking támadást azonban már vissza tudták verni Párizs védői. A középkori francia állam sokáig erős, sőt nem egy esetben kíméletlen is volt: gondoljunk csak a keresztes lovagrend felszámolására, az ehhez kapcsolódó koncepciós perre, különösen annak operatív előkészítésére. Ugyanakkor tény, hogy a középkori francia államnak a története nem csak sikerek sorozata volt. Így például Franciaország történetében egyfajta törésnek is tekinthetjük az 1337 és 1453 közötti, 100 éves háborúnak hívott időszakot. Ezen időszak alatt ugyanis nem egyszer a francia állam puszta fennmaradása volt a kérdés, nem pedig a francia király hatalmának kiterjesztése. A középkori francia állam a 15. század végére azonban magára talált, s a 16. században már újból aktív külpolitikát folytatott. Így I. Ferenc 1515–1547 közötti uralkodása alatt Franciaország immár nemcsak európai, hanem globális viszonylatban építette kapcsolatait. A francia nagyhatalmi politika azonban nem tudott volna kiteljesedni stabil, a szó valamennyi értelmében egységes hátország nélkül – így lett például 1539-től a francia a hivatalos nyelv a bíróságokon –, s természetesen jól működő hírszerző szolgálat(ok)ra is szüksége volt. A területi terjeszkedés – vagyis a gyarmatosítás előbb Észak-Amerikában, majd Afrikában és Ázsiában – és a 19. századra kialakult nagyhatalmi politika pedig még inkább szükségessé tette, hogy felkészült diplomaták, jól képzett katonák, s természetesen megfelelő hírszerző és kémelhárító szolgálat segítse a francia államot. Az magától értetődően „csak” idő kérdése volt, hogy a mai, modern értelemben vett francia nemzetbiztonsági szolgálatokról beszélhessünk.

Az első szervezet– cabinet noir (fekete szoba)

Klasszikus értelemben sosem volt önálló titkosszolgálat az úgynevezett *cabinet noir* (fekete szoba), de a király, illetve az udvar gondolkodását jól mutatja az intézmény létrehozása és feladatrendszere. A szervezet feladata a posta, a postaforgalom, illetve a levelek ellenőrzése volt. Látni kell, hogy XI. Lajos király már 1464-ben egy meglehetősen részletes

rendeletet adott ki a postaforgalom szabályozására. Ennek egyik alapvetése az volt, hogy a postai állásokat kizárólag a király, illetve a kormány – vagyis az állam – szolgálatára hozták létre. A rendelet nyíltan előírta, hogy a postai szolgáltatóknak minden levelet el kell olvasniuk. Vagyis a levéltitok fogalma lényegében ismeretlen volt. Azt igyekeztek biztosítani, hogy a levelek ne tartalmazzanak semmilyen állam- és/vagy uralkodóellenes kijelentést, avagy összeesküvést. A postaforgalom ellenőrzésére a határokon külön egységeket állítottak fel. A francia király a postát csak egy 1576-ban kiadott rendeletben tette mindenki számára elérhető szolgáltatássá.[3] Bár az is vélelmezhető, hogy Mazarin bíboros és Ausztriai Anna – XIII. Lajos felesége, és így XIV. Lajos anyja – rejtjelezett levelezése nem az állami posta keretein belül történt. Ugyanakkor ez az eset is jól rávilágított arra, már a korban is, hogy az információk áramlása mennyire volt fontos kérdés, illetve kódolása és dekódolása is mennyire bevett módszernek számított.[4]

A levélellenőrzés metodikája tovább fejlődött XV. Lajos uralkodása alatt, amikor is Richelieu bíboros hivatalosan is *Cabinet du secret des Postes* néven működtette tovább az egyre jobban, hatékonyabban működő, lényegében levélfigyelő- és ellenőrző rendszert. Ekkor 22 tagból állt a *Cabinet,* de természetesen ez a létszám idővel erőteljesen bővült. Feladatuk volt a levelek felbontásán túl, hogy az érdekesnek és/vagy fontosnak minősített levelekről tartalmi kivonatot készítsenek. A korban ezt munkát a „levelek lehallgatása" kifejezéssel illették. Szintén fontos feladata volt a *cabinet noir*nak a titkosírással írt, vagy valamilyen módon kódolt levelek megfejtése is. Érdekes adalék, hogy egyes források szerint a *Cabinet du secret des Postes* tagjait titokban a Külügyminisztérium költségvetéséből fizették, mégpedig kifejezetten jól. A *cabinet noir* természetesen működött a forradalom (1789), az első császárság, a Bourbon-restauráció, vagy éppen a júliusi monarchia és a második császárság idején is. Az első világháború előtt Franciaország – az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország mellett – azon kevés országok közé tartozott, amelyik a kódolt levelezések megfejtésére szakosodott központi irodákat működtetett. A francia kormánynak öt ilyen hivatala volt, mégpedig különböző minisztériumokban (hadügyi, haditengerészeti, külügyi, belügyi, valamint postai és távirati minisztérium) szétszórva. Talán természetesnek mondható, hogy a külügyminisztérium megfejtő irodája volt a legnagyobb. A 19. század utolsó évtizedének elejére már sok távirati úton továbbított angol, német és török diplomáciai küldeményt is képesek volt dekódolni. Ez a rendszer az úgynevezett harmadik köztársaság végéig, vagyis az 1940-es tavaszi katonai összeomlásig működött.[5]

Szervezett szervezetek

Az 1789. július 14-én a párizsi nép fellázadt, s bevette a Bastille-t, ahol aztán szembesült azzal, hogy mindösszesen hét rabot őriztek a hatalmas erődben… A hagyományosan nagy francia forradalomnak nevezett eseménysor után zavaros belpolitikai időszak következett Franciaország történelmében, amely mintegy tíz esztendeig tartott. A forradalmi korszak végét Bonaparte Napóleon 1799. Brumaire 18–19-ei (november 9.) államcsínye jelentette.

[3] Thompson 1995.
[4] Thompson 1995.
[5] Boislisle 1890.

Napóleon 1804-ben császárrá koronáztatta magát, aki bár szívesen hivatkozott a francia felvilágosodás haladó eszméire, mégis csak egy egyeduralmat kiépítő, meglehetősen nepotista rendszert hozott létre, amelyet – a *Code Napoleon* és a *Code Civil* mellett – katonai sikerekkel igyekezett fenntartani. Európa hagyományos nagyhatalmai és uralkodó családjai lényegében permanens háborúban álltak a napóleoni Franciaországgal. Természetesen magában Franciaországban is voltak a napóleoni rendszernek ellenségei, akiket ráadásul adott esetben külföldről is támogattak az emigrációban élő francia arisztokraták.[6]

A korszak egyik meghatározó figurája, hosszan regnáló rendőrminisztere Joseph Fouché volt, aki több rendszert és vezetőt is (ki)szolgált. A leghosszabb ideig Napóleont, de hosszú viszonyuk alatt – a „magasabb szempontoknak” engedve – többször is elárulta. Fouché tisztában volt azzal, hogy a hatalom megtartásához jól szervezett rendőrség és – már csak a kémek miatt is – egy besúgóhálózat szükséges. Az 1811. március 25-ei birodalmi rendelet létrehozta a közvélemény felügyeletével foglalkozó első „különbiztosokat” – ami aztán megfelelt a tipikusan napóleoni rendőrségi felfogásnak. A 7. cikk meghatározza a felelősségüket: „különösen figyelemmel kell kísérni a lakosság közszellemét, a kereskedelmi és hadkötelezettség működését, a vámszolgálatot, a kikötők mozgását, a partvonalakat és a határvonalakat”, a „külföldiekkel, megélhetéssel, könyvkereskedés, közoktatás, politikai és vallási egyesületek és általában a közigazgatás és a közszolgáltatások minden része”.[7]

A határokon vagy kikötőkben telepített mintegy 34 különleges rendőrőrs a császárság bukása (1814/15) után átmenetileg megszűnt. Az ő mintájukra hozták létre 1835-ben az úgynevezett „különleges rendőri erőt”, amelyet a prefektusok alá helyeztek, és hivatalosan a vasúti rendőrséget irányították. Ennek a „különleges rendőrségnek” a funkcióit fokozatosan kiterjesztik a politikai hírszerzésre, különösen az anarchisták elleni küzdelemre, aminek jogi formába való öntését végül az 1893. december 23-i rendelet jelentette.

A Deuxième Bureau korszaka

A harmadik köztársaság létrejöttéhez lehet kötni a szervezetten megjelenő, modern értelemben vett hírszerző és elhárító szervek létrejöttét. A klasszikusan csak Deuxième Bureau-nak hívott szervezet hivatalos neve Deuxième Bureau de l’État-major général (a vezérkar második osztálya) volt.

A francia szempontból vesztes 1870–71-es francia–porosz háborút az 1871-es majna-frankfurti béke zárta le 1871. május 10-én. A francia katonai és politikai vezetés a vereség egyik okát egyértelműen az elégtelen hírszerző és elhárító tevékenységben látta. Vagyis egyértelmű volt – ismét francia szempontból nézve –, hogy létre kell hozni egy ilyen feladatrendszerű szolgálatot, nemkülönben újragondolni a francia vezérkar szervezeti struktúráját is. Így nem meglepő, hogy alig egy hónappal a békekötés után, 1871. június 8-án a francia hadügyminisztérium engedélyezte egy olyan speciális szolgálat létrehozását, amelynek feladata az „ellenség terveinek és hadműveleteinek kutatása”.[8]

6 Poirier 2018.
7 Lacoste 1998: 21.
8 Navarre 1978.

Így 1871 nyarától az Etat Major General (Vezérkar) két bureau-ra, vagyis osztályra oszlott. A Premier Bureau, vagyis az Első Osztály, egy klasszikusnak mondható katonai vezetői-irányítási ág volt. Feladatai közé tartozott az általános kapcsolattartás a többi minisztériummal, a csapatmozgások megszervezése, vagy javaslattételek a különböző kitüntetésekre, valamint a belső, hadsereget érintő rendeletek előkészítése és kiadása. A Deuxième Bureau, vagyis a Második Osztály feladata a háttérmunka volt, amelyből végül kinőtt a jól ismert hírszerző-elhárító szervezet. Érdemes felvillantani ugyanakkor, hogy az „eredeti" Deuxième Bureau-nak pontosan milyen feladatkörei voltak:

- katonai statisztikai,
- levéltári kutatás és történeti munkák készítése,
- geodéziai,
- topográfiai.[9]

Alig három évvel később, 1874 márciusában a francia vezérkart újfent átszervezték, amely így még inkább a porosz vezérkar felépítésére emlékeztetett. Ennek következtében a korábbi két osztály helyébe hat kisebb részleget állítottak fel. Az átszervezés során a Deuxième Bureau, a Statistique militaire – Bureau Historique nevet kapta, és hivatalosan ekkor kezdte meg hírszerző tevékenységét is. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a közkeletű neve megmaradt, s a továbbiakban is csak mint Deuxième Bureau emlegették. Az egység 1876-ban a Statistiques et de reconnaissances militaires részleggel, és egyben feladatkörrel bővült.[10] Fontos, hogy a francia kormány, illetve a törvényhozás már 1886-ban törvényt fogadott el a kémtevékenység büntetésére.

Nemcsak a francia történelemben, de a Deuxième Bureau történetében is komoly törést okozott az 1894 októberében kirobbant, úgynevezett Dreyfus-ügy.[11] Az ügy politikai súlya és következményei, illetve a nyomozás során történt súlyos hibák, illetve aztán azok eltussolási kísérletei arra késztették a regnáló francia kormányt, hogy 1899 májusában a kémelhárítási feladatokat a Belügyminisztériumra bízza. A vezérkaron belül ugyan maradt egy kis hírszerző részleg, de a Service de Surveillance du Territoire, a Sûreté Générale egyik részlege lett. A kémelhárítási feladatokat a Sûreté Générale különleges, célirányosan kiképzett rendőrfőnökei végezték. A Deuxième Bureau fentebb említett statisztikai részlege is csak 1899. szeptember 1-jéig működött, majd egyszerűen feloszlatták. Ekkor úgy tűnt, hogy a Deuxième Bureau története itt véget is ért.

Vélelmezhetően a francia kormányzat továbbra sem érezte úgy, hogy a kémelhárítás megfelelő hatékonysággal működik. Az 1900-as évek egyre súlyosabb nemzetközi eseményei

9 Navarre 1978.

10 Navarre 1978.

11 Alfred Dreyfus zsidó származású tisztet azzal vádolták meg, hogy a Német Császárság javára kémkedett. Dreyfust – meglehetősen kétes bizonyítékok alapján – elítélték. Később azonban kiderült, hogy az inkriminált iratokat Marie-Charles-Ferdinand Walsin-Esterhazy juttatta el a németekhez. 1897-ben ugyan hadbíróság elé állították, de az felmentette a vád alól. Amikor azonban a Dreyfus-ügy újratárgyalását követelő mozgalom megerősödött, Walsin-Esterhazy pánikba esett és elhagyta Franciaországot. Nagy-Britanniában élt Comte de Voilemont álnéven, ott is hunyt el 1923-ban. Dreyfus ügyét 1899-ben újra tárgyalta a rennes-i hadbíróság, de nem mentette fel, csupán a korábbi életfogytiglani ítéletet enyhítette 10 évre. Ugyanakkor Émile Loubet köztársasági elnök még ugyanebben az évben kegyelmet adott Dreyfusnak, aki azonban 1903-ban benyújtott egy újabb perújrafelvételi kérelmet. Ez alapján a francia Legfelsőbb Bíróság 1906. július 12-én véglegesen semmisnek nyilvánította a korábbi, ellene hozott ítéleteket.

közül számos, így például II. Vilmos német császár 1905-ös tangeri látogatása, már nyíltan Franciaország globális, illetve ebben a konkrét esetben afrikai érdekeit veszélyeztette.[12] Így amikor 1906-ban Georges Clemenceau belügyminiszter miniszterelnökké lépett elő, akkor az egyik első intézkedése – a Belügyminisztérium finanszírozásának teljes ellenőrzése mellett – különleges kémelhárítási egységek felállítása volt. Ezeket a köznyelv csak *brigades du Tigre*-nek hívta, utalva Clemenceau közismert gúnynevére. Létrehozásukat Célestin Hennion rendőrkapitány, a Sûrete General igazgatója is erőteljesen támogatta. Az egység első parancsnoka Jules Sébille volt. Ezeknek a mozgó egységeknek kémelhárítással kapcsolatos különleges műveleteket kellett végrehajtaniuk.[13]

Alig egy évvel később, 1907 februárjában a Deuxième Bureaut reaktiválták, mi több: Dreyfus-ügyet megelőző kémelhárítási feladatok egy részét újból meg- vagy inkább visszakapta a szervezet. Az ekkor Charles-Joseph Dupont tábornok parancsnoksága alatt álló osztály természetesen együttműködött a Belügyminisztériummal, de kiváltképpen a már említett mozgó kémelhárító osztagokkal és a francia határőrséggel.

Szintén Clemanceau miniszterelnöki regnálása alatt, 1907-ben hozták létre a Direction Centrale des Renseignements Généraux-t (DCRG), amely – változó struktúrában, de – egészen 2008-ig működött. A szervezetet gyakran röviden csak General Intelligence-nak hívták nemcsak a sajtóban, de még a hivatalos francia iratokban is. Ugyanakkor a DCRG-t nem egyszer megvádolták hosszú története során azzal, hogy egyfajta rossz értelemben vett politikai rendőrségként működött, amely „csak” a kormány öncélú megrendeléseit teljesítette.

A háborúra való készülődés egyik bizonyítékaként is értékelhetjük, hogy 1913-ban a francia kormány immár hivatalosan is a Hadügyminisztériumhoz rendelte a kémelhárítást, addig továbbra is a Belügyminisztérium volt a felelős a határbiztonságért és az egyes esetek jogi útra való tereléséért – lényegében az adott ügy nyílt szakaszba helyezéséért – és a vádemelésért.

Az 1914 nyarán kitört első világháború mintha visszaigazolta volna a korábbi kormányzati lépéseket, miszerint fokozni kell a kémelhárító munkát. Ugyanakkor Franciaországra is igaz volt, hogy mindenben és mindenkiben, aki nem francia, potenciális német, osztrák–magyar, esetleg bolgár vagy török kémet látott. A számos ilyen eset közül talán Mata Hari, alias Margaretha Geertruida MacLeod (született: Zelle) esete a legismertebb. Az egyébként is gyanús félvilági táncosnő esetén Georges Ladoux, a Deuxieme Bureau vezetője könnyedén elhitte, majd bizonyítottnak is látta, hogy a hölgy német kém. Elfogását, perét és kivégzését mind a Deuxieme Bureau, mind Ladoux erősen túlértékelték. Ma már tudjuk, hogy Mata Hari nem volt német kém, mi több: maguk a németek is gyanakodtak rá. Ugyanakkor a németeknek kifejezeten jól jött, hogy a franciák rá dolgoztak 1916-ban. Így ugyanis Elsbeth Schragmüller, fedőneve Fräulein Doktor, illetve Mademoiselle Docteur, valóban értékes hírszerző munkát tudott végezni a Német Császárságnak.[14] Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy magát Ladoux-t is megvádoltak azzal a háború vége felé, hogy kettős ügynök. A vizsgálat során ő végül sikerrel tudta tisztázni magát a vád alól.

---

12 Jelen tanulmány keretében csak utalni tudunk a fontosabb köztörténeti eseményekre, azok részletes bemutatására és elemzésre – már csak a terjedelmi korlát miatt – nincs lehetőségünk.

13 Diaz 2010: 250.

14 Hieber 2005.

Az első világháborút követően, illetve a Párizs környéki békék eredményeképpen úgy tűnt, hogy Franciaország pozíciói a világban, és természetesen Európában, soha korábban nem látott módon megerősödtek, nagyhatalmi státusza megkérdőjelezhetetlen. Ugyan a gyarmatbirodalom fenntartása egyre több erőforrást igényelt, úgy tűnt, ezt a harmadik köztársaság tudja fedezni. 1925-ben a locarnói egyezményben Németország lényegében elismerte nyugati határait; sokan a '20-as években már egy „keleti Locarno" – vagyis Németország keleti határainak elismerését garantáló szerződés – tető alá hozásáért lobbiztak. Az 1928-ban megkötött Kellogg–Briand-paktum pedig mintha már a globális világbékét hozta volna el... A nagy gazdasági válság (1929–33) azonban alaposan megtépázta a francia gazdaságot, az úgynevezett Stavisky-ügy kirobbanása, illetve névadójának meglehetősen gyanús halála pedig már a belpolitikai stabilitást is megrengette. Másrészt a francia vezetésnek is szembesülnie kellett azzal, hogy az európai gazdaság és politikai stabilitás hosszú távon nem képzelhető el Németország nélkül. Ugyanebben az időben azonban gyökeres fordulat következett be Németországban: Adolf Hitler és pártja került hatalomra, s 1934-től megkezdte a diktatúra nyílt kiépítését. S bár a nyugati nagyhatalmak politikusai sokáig hittek a békepolitika sikerében, látható az is, hogy mások, főleg a katonai vezetés soraiból, inkább készülni kezdtek az újabb, elkerülhetetlen háborúra. Ezen lépések közül a hadsereg fejlesztése vagy éppen a Maginot-vonal kiépítése az átlagember számára is jól látható volt. Ugyanakkor néhány lépés kisebb nyilvánosságot kapott, nem készültek róluk propagandisztikus anyagok sem.

Ilyen lépésnek mondható, hogy 1934 áprilisában a Direction Générale de la Sûreté Générale-t – számos okból – átszervezték. Az új szervezet neve Direction Générale de la Sûreté Nationale lett, feladata szerint pedig összefogta valamennyi korábbi francia szolgálatot, amely hírszerzéssel és elhárítással foglalkozott. Ez a szervezet – többször is megváltozott szervezeti felépítésben, de – egészen 1966-ig működött.[15]

A Deuxième Bureau vezetésében 1936 júniusában változás következett be, amikor is Louis Rivet ezredes lett az egység parancsnoka. Ő ekkor már a németekkel elkerülhetetlen összecsapásra készült, fő feladatának a német hírszerzők felderítését és neutralizálást tartotta. Ezzel párhuzamosan Guy Schlesser parancsnoksága alatt létrejött a Service de Centralization des Renseignements, ezen egység Franciaország összeomlásáig működött.

1937 márciusában a kormány elrendelte, hogy a területi megfigyelés kizárólag a rendőrség feladata lesz a jövőben. Ugyanakkor a feladatot csak szigorúan törvényes eszközökkel lehet végrehajtani, mintegy kerülve minden esetleges provokációt. Ugyanebben a hónapban megalakult a Bureau Central de Renseignements (BCR), amelynek fő feladata a kémelhárítás mellett az úgynevezett „megelőző védelmi intézkedések" foganatosítása volt. Ezen egység aztán Franciaország 1940-es összeomlásáig működött.

Egyértelműen a háborús előkészületek közé tartozott, amikor 1939 júliusában a katonai hírszerzés ösztönzésére megalkottak egy úgynevezett „kémelhárító chartát". A törvényhozás pedig szintén ebben az időszakban módosította a büntető törvénykönyvet, egységessé téve a különböző kémekkel és kémelhárítással foglalkozó törvényeket. Alig több mint egy hónappal később pedig valóban kitört a háború, amikor 1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot. A „furcsa háborút" követően 1940. május 10-én a Wehrmacht elindította nyugat-európai hadjáratát, amely összességében teljes

[15] Lásd: https://bit.ly/405lmjw

német sikert hozott. A német–francia fegyverszüneti egyezményt 1940. június 22-én írták alá a compiègne-i erdőben, hivatalosan június 25-én lépett életbe. A harmadik köztársaság – a szó számos értelmében – nemcsak megbukott, hanem meg is szűnt. Franciaország területének jelentős része közvetlen német megszállás alá került, a maradék, úgynevezett szabad Franciaországban pedig Vichy székhellyel Philippe Petain marsall vezetésével egy kollaboráns kormány jött létre. Érdemes megjegyezni, hogy számos francia tiszt sokáig úgy látta, pontosabban bízott benne, hogy karrierje Petain uralma alatt is töretlenül fog folytatódni – csak immár a németekkel, s nem az angolokkal szövetségben. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy „ha úgy alakulna” az események láncolata, akkor ezek a tisztek ne fordulnának szembe a németekkel, és állnának át – szinte azonnal – az angolszász szövetségesek oldalára. Jó példa erre François Darlan tengernagy 1940 és 1942 közti meglehetősen cikcakkos élettörténete is.[16] A németekkel és a kollaboránsokkal szemben álló „szabad franciák” ugyanakkor elmenekültek Franciaországból, és vagy Londonban, vagy a francia gyarmatokon szerveződtek újjá. Érdemes megjegyezni, hogy az ellenálláson belül sokáig Charles de Gaulle és Henri Giraud tábornokok egymással is küzdöttek az egyes számú vezető szerepéért, amely küzdelemből végül de Gaulle került ki győztesen.[17]

A „szabad Franciaország” szervezetei a második világháború alatt

Bureau Central de Renseignements et d’Action (BCRA)

1940. július 1-jén, az akkor már londoni száműzetésben lévő, úgynevezett szabad francia kormány létrehozta saját hírszerző szolgálatát. Charles de Gaulle tábornok André Dewavrin őrnagyot (háború alatti fedőneve: Passy ezredes) bízta meg a szervezet irányításával. Az eredetileg Service de Renseignements (SR) néven ismert ügynökség 1941. április 15-én Bureau Central de Renseignements et d’Action Militaire (BCRAM)-ra változtatta nevét, majd 1942. január 17-én újabb névváltoztatás történt, s ez után Bureau Central de Renseignements et d’Action (BCRA) néven működött tovább a szervezet.[18]

A szövetségesek 1942. novemberi észak-afrikai partraszállása alapvetően megváltoztatta a francia emigráns szervezetek viszonyrendszerét is.[19] 1943 júniusában létrejött a Comité Français de Libération Nationale (Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság, CFLN). Látni kell, hogy a szervezet valódi célja a két emigrációs vezető, vagyis de Gaulle és Girud tábornokok kibékítése volt (lett volna), ezért is lett a szervezet élén társelnöki rendszer. A CFLN létrejötte után egyre többször és egyre indokoltabban felmerült annak az igénye, miszerint a különböző szabad francia szolgálatokat egyesíteni kell(ene). Ennek

16 Darlan ellen 1942. december 24-én merényletet követett el Fernand Bonnier de La Chapelle nevű 20 éves monarchista – Vichy-ellenes fiatalember. Darlan még aznap belehalt a merénylet során kapott sérülésébe, merénylőjét azonnal elkapták, bíróság elé állították és 1942. december 26-án ki is végezték.

17 Érdemes megjegyezni, hogy Algériában 1944. augusztus 28-án merényletet kíséreltek meg Giraud ellen, aki ugyan túlélte a támadást, de ekkortól kezdődően nem vett részt aktívan a szövetségesekkel való együttműködésben és tárgyalásokban.

18 Kitson 2008.

19 Laurent 2000.

hátterében – többek között – az is állt, hogy 1942 novemberében a szövetségesek észak-afrikai partraszállására egyfajta válaszként, a Wehrmacht megszállta a szabad zónát, vagyis a Petain vezette Franciaországot. Ugyanakkor ez a német lépés azt is magával hozta, hogy azoknak a francia tiszteknek egy része, akik elfogadták 1940-ben Petain marsall uralmát, ekkor meginogtak. Számosan közülük úgy döntöttek, hogy elhagyják Vichy Franciaországot és átállnak (valamelyik) szabad francia egységhez. A legtöbbjük Algírba ment, ahol Louis Rivet ezredes és Paul Paillole vezetésével létrehoztak egy kvázi saját szervezetet, a Bureau de Renseignements et d'Action d'Alger -t (Algír Hírszerző és Akcióhivatal, BRAA).[20]

Direction Générale des Services Spéciaux (DGSS)

Ahogy az előbbiekben már utaltunk rá, 1943-ban megpróbálták a BCRA és a BRAA tevékenységét összehangolni, inkább kevesebb, mint több sikerrel. Így megszületett az a döntés, miszerint 1943. november 19-i rendelettel létrehozták a Direction Générale des Services Spéciaux-t (Különleges Szolgáltatások Főigazgatósága, DGSS). Vezetőjéről a CFLN döntött, amely végül Jacques Soustelle-t nevezte ki az új szervezet parancsnokának. A DGSS szervezet és tevékenységi köre meglehetősen széles körű és egyben igen összetett volt:

- műszaki igazgatóság (vezetője: André Dewavrin alias Passy ezredes), amely magába foglalta a korábbi szervezeteket és azok tevékenységét;
- dokumentációs és tanulmányi központ;
- a fegyveres erők biztonsági osztálya;
- műszaki ellenőrzési osztály.[21]

Ha politikailag is értelmezzük a DGSS létrejöttét és működését, akkor meg kell állapítanunk, hogy elsősorban a de Gaulle tábornokhoz köthető tisztek kerültek pozícióba, mint például André Dewavrin. Vagyis de Gaulle pozíciói tovább erősödtek a francia ellenállásban, így a francia emigrációban és értelemszerűen az angolszász szövetségesek szemében is. Ugyanakkor – a történelem gyors sodrása miatt – a DGSS működése nem volt, nem lehetett hosszú életű.

Direction Générale des Études et Recherches (DGER)

Franciaország felszabadítását követően logikus lépés volt a DGSS átszervezése, amelyre végül 1944. október 26-án került sor. Az új szervezet a Direction Générale des Études et Recherches (Tanulmányi és Kutatási Főigazgatóság, DGER) nevet kapta. Megalakulásakor a DGER létszáma több mint 10 000 fő volt, bár az állomány meglehetősen vegyes szakmai háttérrel, végzettséggel és képességekkel rendelkezett. Így nem meglepő, hogy a háború befejezése után a DGER személyi állománya komoly szűrésen esett át. Ennek keretében számos kétes hátterű figurától is megszabadult a szervezet. Ugyanakkor a DGER-t

[20] Paillole 1975.
[21] Kitson 2008.

1945. december végén alaposan átalakították, a létrejött utódszervezet a Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage lett.

A negyedik és az ötödik köztársaság szervei

A második világháborút követően Franciaország, különösen a negyedik köztársaság idején, kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a második világháborút követő hidegháborúban immár az Egyesült Államok és a Szovjetunió a két meghatározó erő mind politikailag, mind katonailag és sok szempontból gazdaságilag is. A francia elit úgy képzelte, hogy még ha a világ számos szempontból meg is változott, egy valami azonban nem változhat: a francia gyarmati területek státusza. Nagyon hamar kiderült azonban, hogy ez hiú ábránd: Indokínában már 1945 szeptemberében megindult a harc a franciák ellen, s az 1954-es Điên Biên Phủ-i csata megmutatta, hogy a francia hadsereg nem legyőzhetetlen, még akkor sem, ha az USA támogatja. Franciaország – Nagy-Britanniával közös – 1956-os szuezi kalandja mélypontra juttatta a korábbi első számú segítővel és szövetségessel, az Egyesült Államokkal való kapcsolatát. Gyarmatbirodalma elvesztése a ’50-es és ’60-as években nem „csak” presztízsveszteség volt, hanem a francia gazdaságot is súlyosan érintő probléma, amelynek társadalmi kihatásai közül néhány napjainkig érezteti hatását. Külön problematika volt Franciaországnak a NATO-val való viszonya. Az amerikaiakkal alapvetően sohasem szimpatizáló de Gaulle elnök gyakran és éles kritikával illette az Egyesült Államokat. A francia elnök a szintén szövetséges Kanada területi integritását is kétségbe vonta, amikor Montrealban *Vive le Québec libre!* (Éljen a független Quebec!) kiáltással köszöntötte a fogadására egybegyűlt tömeget. Ráadásul a francia elnök kifejezetten kereste a kapcsolatot a Szovjetunióval, illetve a valóban békés egymás mellett élés lehetőségeit. Így nem mondható meglepőnek, hogy 1966-ban Franciaország hivatalosan is kilépett a NATO közös parancsnokságából, de magából a szervezetből nem. A két fél viszonya végül csak 2009-ben rendeződött, amikor is Franciaország visszatért a közös parancsnoksághoz. A de Gaulle-féle *politique de grandeur* 1969-ben véget ért. Ugyanakkor az is a tábornok hagyatéka, hogy Franciaország is tagja lett az atomhatalmak szűk klubjának, és számos támaszpontja megmaradt a világban. Franciaország a következő évtizedekben továbbra is kíméletlenül érvényesítette érdekeit Afrikában, de ott volt a Közel-Keleten, Ázsiában és Dél-Amerikában is.

Már a ’70-es években megjent, kvázi mint új kihívás, a nemzetközi terrorizmus, gondoljunk csak az Air France 139-es Tel Aviv – Párizs járatának eltérítésére vagy a Sakál, vagyis Iljics Ramírez Sánchez, közismert nevén Carlos több franciaországi akciójára 1982-ből, vagy pár évvel korábbra, amikor 1975-ben két Direction de la Surveillance du Territoire (DST) ügynököt ölt meg.

A változó kül- és belpolitikai helyzetben a mindenkori francia kormányok természetesen nem nélkülözhették a magas szinten működő nemzetbiztonsági szolgálatokat, amelyeket – követve a „hagyományokat” és nyilván a szükségszerűséget is – nem egy alkalommal átszerveztek 1945 után is.

Direction de la Surveillance du Territoire (DST)

A Direction de la Surveillance du Territoire még egy 1944. november 16-án kiadott, de Gaulle tábornok által aláírt, a Belügyminisztérium szervezetére vonatkozó rendelettel váltotta fel a korábban funkcionáló ST-t; immáron a DST volt a felelős a franciaországi kémelhárításért. A DST-t – az Országos Rendőr-főigazgatóságon keresztül – a Belügyminisztériumnak rendelték alá. Első vezetője az a Roger Wybot volt, aki 1941 decemberétől a londoni BCRA kémelhárítási részlegét irányította. Wybot 1959-ig irányította a DST-t.[22]

A DST feladatköre az idő előre haladtával folyamatosan bővült. Így már nemcsak a kémelhárítás tartozott hozzá, hanem a terrorizmus elleni harc, valamint az úgynevezett kritikus vagy katonai felszerelések, a francia gazdaság és tudomány (ipari, technológiai) fejlesztési eredményeinek védelme is,[23] majd végül a gazdasági hírszerzés is a DST feladata lett. Szintén a DST feladata volt a rádiókommunikáció felügyelete is, azaz a különböző titkos adók felkutatása, lehallgató állomások segítségével. Működésének utolsó időszakában a DST kiemelt feladata a belső kémelhárítás, valamint a belső terrorizmus elleni küzdelem volt. A DST ekkor négy fő részlegre épült:

- a muszlim világ megfigyelésének és a terrorizmus elleni küzdelemnek a megosztása;
- biztonsági, örökségvédelmi és proliferációs részleg;
- hazai kémelhárító hadosztály;
- műszaki szolgáltatások és informatikai részleg.[24]

A DST működését sikerek és kudarcok egyaránt jellemezték. A teljesség igénye nélkül, de a DST sikere volt Georges Pâques – a NATO-nál állomásozó magas rangú francia tisztviselő – azonosítása mint szovjet ügynök (1963), Peter Kranick, Hans és Marianne Bammler Stasi-ügynökök (1967), vagy a már említett Iljics Ramírez Sánchez letartóztatása (1994).

Ugyanakkor a DST-t többször vádolták azzal, hogy a '70-es években „hamis zászlós" támadásokat hajtott végre Bretagne-ban, ezzel próbálva lejáratni a Front Bretagne Felszabadításáért nevű szeparatista szervezetet. Szintén a szervezet kudarcai közé sorolható az is, amikor 1973. december 3-án a vízvezeték-szerelőnek álcázott DST-ügynökök lebuktak, hogy éppen kémmikrofont szereltek fel a *Le Canard enchaîné* nevű újság irodáiban.

2008. július 1-jén a DST egyesült a Központi Hírszerzési Főigazgatósággal egy új igazgatóságon, a Central Directorate of Internal Intelligence-en belül, amely 2014-ben Belső Biztonsági Főigazgatóság (DGSI) lett.

Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage (SDECE)

Ahogyan azt korábban írtuk, a Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage (Külső Dokumentációs és Kémelhárító Szolgálat, SDECE) Franciaország külső hírszerző ügynöksége volt, amelyet 1945. december 28-án hoztak létre, s egészen 1982. április 2-ig működött, amikor is felváltotta a Direction Générale de la Sécurité Extérieure.

22 Lásd: www.ordredelaliberation.fr/fr/compagnons/roger-wybot

23 Ezek az ügyek az elmúlt években jelentősen fejlődtek, mára a felderített esetek 60%-át teszik ki, szemben a klasszikusnak mondható politikai, diplomáciai és védelmi kémkedés 40%-ával.

24 Le Canard enchainé 1988.

A SDECE a negyedik köztársaság idején a minisztertanács elnökének volt alárendelve, amely még az ötödik köztársaság első éveiben sem változott meg, egészen 1962-ig. Ekkor ugyanis Charles de Gaulle elnök döntése értelmében a SDECEK-et a Honvédelmi Minisztériumnak rendelték alá, amely élén ekkor Pierre Messmer, de Gaulle hűséges híve állt. A változás hátterében az egyre jobban elhúzódó algériai háború állt, amely a ’60-as évek elején szinte teljesen lekötötte Franciaország erőforrásait, így a SDECE tevékenységének jelentékeny része is Algériára összpontosult. Majd az algériai háború után az Organisation de l’Armée Secrète (OAS)[25] és annak felszámolása kötötte le a SDECE erőinek jelentékeny részét.

Az SDECE a ’80-as évek elején az alábbi részlegekből állt:

- pénzügyi és általános ügyek részlegére (DAFG);
- kutatási részlegre (DR), amely egyesíti az összes humán, technikai és műszaki osztályt, és operatív hírszerzési kutatási erőforrások;
- kémelhárítási részleg (DCE);
- akcióosztály (DA).

A SDECE tevékenységének jelentékeny része – értelemszerűen – a francia gyarmatokhoz, illetve az ott folyó függetlenségi háborúkhoz köthető. A SDECE nem csak Indokínában, Algériában vagy éppen Afrikában volt aktív, ugyanis a québeci szeparatista mozgalmakat is támogatta az *Assistance et cooperation technology*, illetve az *Operation Ascot* műveletek keretében.[26] Ugyanakkor a SDECE meglepően gyorsan szerzett pontos információkat a jom kippuri háborúról (1973. október) vagy a Szovjetunió afganisztáni inváziójáról (1979. december).[27]

Átszervezések a ’80-as években

A francia politikában a ’80-as években érzékelhető változás történt François Mitterand köztársasági elnökké választásával 1981-ben. Bár Mitterand az ötödik köztársaság első szocialista elnöke volt, ez nem akadályozta meg abban, hogy kritizálja a Szovjetunió külpolitikáját, például az afganisztáni inváziót is. A korábbi, de Gaulle nevével fémjelzett közeledési politikát Mitterand lényegében felfüggesztette. 1982-ben mintegy 47 szovjet diplomatát és családtagjait utasították ki „diplomatához nem méltó viselkedés”, vagyis kémkedés miatt. Mitterand – és általában a francia politikai elit – aggódott, hogy Kelet- és Nyugat-Németország egyesül, s így felborul(hat) a kontinentális egyensúly, de aggódtak Jugoszlávia szétesése miatt éppúgy, mint hogy a közép-kelet-európai országokban „túl gyorsan” omlanak össze a kommunista rendszerek. Ugyanakkor Franciaország igyekezett tartani pozícióit Afrikában – elsősorban a volt francia gyarmatokon – , illetve Dél-Amerikában, ahol Francia Guyanában 1961 óta Európa legnagyobb űrrepülőtere működik, amelyet 1975-től az Európai Űrügynökség is használ. Az objektum védelme nemcsak Franciaországnak az érdeke, hanem egész Európának is.

[25] Az OAS de Gaulle Algéria-politikájával elégedetlen katonákból és az Algériából elmenekült franciákból állt. Több alkalommal is merényletkísérletet hajtottak végre de Gaulle ellen.
[26] Pomar–Allen 1997.
[27] Pomar–Allen 1997.

Direction Générale de la Sécurité Extérieure

A Direction Générale de la Sécurité Extérieure (DGSE), amelyet néha egyszerűen csak Sécurité Extérieure-nek (SE) hívnak, 1982 óta Franciaország hírszerző szolgálata.[28] A DGSE tevékenységét 2007-től a parlament egyik külön bizottsága, majd 2013-tól a Hírszerző Felügyelőség felügyeli. Igazgatóját a köztársasági elnök nevezi ki és a Védelmi Minisztérium alá tartozik.[29]

A DGSE alaptevékenységei létrejöttekor a következők voltak:

- felderítés és hírszerzés;
- elemzés és értékelés;
- humán küldetés (például „tudósítok" telepítése külföldön);
- kommunikációs rendszerek védelme;
- lehallgatások végrehajtása;
- műholdas felderítés;
- francia, illetve külföldi szolgálatok közötti információcsere;
- titkos műveletek.[30]

1983 tavaszán az új főigazgató, Pierre Lacoste admirális átszervezte a DGSE-t: a főigazgatóság alá három igazgatóság tartozott ekkor:

- az általános igazgatási igazgatóság (DAG);
- a kutatási igazgatóság (DR);
- és a műszaki igazgatóság (DT).

A korábbi kémelhárító osztály és akcióosztály ismét a DR, a belső biztonsági szolgálat pedig továbbra is az általános irányítás alá tartozik.

1989 júliusában Claude Silberzahn újabb átszervezést hajtott végre, amelynek keretében öt igazgatóságot állítottak fel:

- Igazgatási Igazgatóság (DA);
- Műveleti osztály (DO);
- Hírszerzési igazgatóság (DR);
- Stratégiai osztály (DS);
- Műszaki irány (DT).[31]

2022-ben újabb átszervezést hajtottak végre a szervezetben, amelynek során megszüntették a hírszerzési és stratégiai igazgatóságokat. Helyettük tematikus vagy földrajzi alapú központokat hoznak létre. A DGSE napjainkban a következő szervezeti egységekből áll:

- Igazgatási Igazgatóság (DA);
- Kutatási és üzemeltetési osztály (DRO);
- Műszaki és innovációs osztály (DTI);
- Elemzési és stratégiai főtitkárság (SGAS).[32]

28 Faure 2004.
29 Polisar 2003.
30 Pomar–Allen 1997.
31 Polisar 2003.
32 Lásd: www.dgse.gouv.fr/en

Unité de Coordination de la Lutte Anti-terroriste (1984–2019)

Az 1980-as években a terrorizmus már Franciaországban is egyre jelentősebb kihívást jelentett a különböző rendészeti és nemzetbiztonsági szolgálatoknak. A kor francia közvéleményét különösen megdöbbentette és felháborította, amikor 1982-ben egy zsidó étterem ellen bombamerényletet követtek el, amelyben hat ember meghalt, és további 22 megsérült. A kormány utasította a DST-t, hogy nagyobb erővel lépjen fel a terrorizmus ellen, fokozza az ez irányú hírszerző tevékenységét. Érdemes megjegyezni, hogy ekkor a DST szervezetén belül csak egy kisebb csoport foglalkozott a terroristákkal, illetve a terrorizmussal. Vélelmezhető volt már ekkor az is, hogy a feladat ellátása nagyobb humán és anyagi erőfeszítést fog igényelni.[33]

Így logikus lépésnek tekinthető, hogy 1984. október 8-án Pierre Joxe belügyminiszter utasítására létrejött az Unité de Coordination de la Lutte Anti-terroriste (Terrorelhárítási Koordinációs Egység, UCLAT), amely – mint ahogyan a neve is mutatja – egyfajta koordinációs testület volt, amelyben képviseltette magát a Nemzeti Rendőrség és a Csendőrség is. A szervezet napi szinten elemezte, illetve összefoglalta a terrorizmussal kapcsolatos információkat, szorosan együttműködve lényegében valamennyi francia titkosszolgálattal, mi több: a börtönigazgatás vezetőivel és azokkal a vizsgálóbírókkal is, akik munkájuk során terroristákkal, illetve terrorizmussal kerültek kapcsolatba, illetve foglalkoztak.[34]

Bruno Le Roux belügyminiszter 2017. július 26-án bejelentette, hogy az UCLAT-ot egyesíteni kívánják a szintén a Belügyminisztérium keretein belül működő terrorizmus megelőzésével foglalkozó operatív stábbal, amelyet még 2015-ben Bernard Cazeneuve, akkori belügyminiszter hozott létre. Az UCLAT így végül egy 2019. december 27-én kiadott rendelettel megszűnt, feladatait közvetlenül a DGSI vette át.[35]

Az ezredforduló és a 21. század kihívásai

Az utóbbi évtizedek globális változásai és kihívásai természetesen a francia vezetést is – szinte folyamatosan – arra késztetik, hogy ne „csak” átgondolja nemzetbiztonsági stratégiáját, hanem fejlessze is azt, s ha kell, átszervezze szolgálatait, azok struktúráját. A klasszikusnak mondható kémelhárító és hírszerző tevékenység kiegészült az egyre jobban terjedő radikális iszlám vagy a gazdasági bűnözés elleni tevékenységgel is. Ne feledjük, utóbbi lehet akár a terrorizmusnak, a terrorista szervezeteknek is finanszírozója. Már az Öbölháború idején is (1990–1991) kiemelt készültségben voltak a francia rendészeti szervek, bár ekkor nem történt terrorcselekmény. Ugyanakkor a 2015-ös Charlie Hebdo elleni támadás, majd a Bataclannál történt támadások rávilágítottak az elhárító szervek munkájában fellelhető hiányosságokra. Látható, hogy a muszlim vallású fiatalok beilleszkedési problémái, illetve vallási radikalizációja ugyancsak komoly kihívást jelent a francia szerveknek. Sokat mond a francia politika változásáról, hogy 2009-ben az ország visszatért az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) integrált katonai parancsnokságába.

33 Lásd: https://bit.ly/4a6dMKk
34 Soullez 2017
35 Türke 2015.

Az utóbbi évek egyik súlyos – de lassan eldőlni látszó – kérdése, hogy vajon Franciaország meg tudja-e tartani afrikai pozícióit, illetve befolyását.

Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins (1990–)

A Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins egy 1990-ben létrehozott francia hírszerző szolgálat, amely elsősorban a pénzmosás, a terrorizmus finanszírozása, valamint az adó-, szociális és vámcsalás elleni küzdelemért felelős. A kormányzati struktúrában a Gazdasági, Pénzügyi, Ipari és Digitális Szuverenitás Minisztériumához tartozik. A szervezet 14. igazgatóját 2024-ben nevezték ki, amely rámutat a fluktuáció mértékére.[36]

Direction Nationale du Renseignement et des Enquêtes Douanières (1991–)

Franciaországban a Direction Nationale du Renseignement et des Enquêtes Douanières (DNRED) a Gazdasági és Pénzügyminisztérium Vámügyi és Közvetett Jogok Főigazgatóságához (DGDDI) tartozó, nemzeti hatáskörrel rendelkező szolgálat. Feladata a vámügyekben elkövetett csalások elleni fellépés, illetve az ezekhez kapcsolódó hírszerző tevékenység, amelyek során megengedett számára a titkosszolgálati eszközök használata. A DNRED a Vámkódex és a Belső Biztonsági Kódex által meghatározott speciális hatáskörökkel a francia vámterületen gyakorolja tevékenységét.[37]

Direction du Renseignement Militaire (1992–)

A Direction du Renseignement Militaire (DRM) a francia fegyveres erők minisztériumának egyik osztálya, valamint az összes francia fegyveres erő katonai hírszerzéséért és katonai érdekeiért felelős közös testület. A DRM felelős az információgyűjtésért, azok elemzéséért és a hírszerzési információk terjesztéséért a polgári és katonai hatóságok, hadseregek, hadműveleti erők és központi védelmi szervek felé.[38]

A DRM-et 1992 júniusában, az Öbölháború után, annak tapasztalatai alapján hozták létre Pierre Joxe, akkori védelmi miniszter kezdeményezésére. A cél az volt, hogy a fegyveres erők különböző hírszerző szolgálatait egységbe szervezze. Ekkor úgy tűnt, hogy a katonai hírszerzés nem megfelelő színvonalon dolgozik, a különböző katonai szolgálatai pedig túlzottan is fragmentáltak, így – és a tapasztalat is ezt mutatta – Franciaország túlságosan is függött az Egyesült Államoktól kapott forrásoktól.

36 Lásd: www.economie.gouv.fr/tracfin/missions-tracfin
37 Lásd: www.douane.gouv.fr/fiche/la-direction-nationale-du-renseignement-et-des-enquetes-douanieres
38 Lásd: www.defense.gouv.fr/drm

A DRM alapvetően három alosztályból áll:
- Kutatási aligazgatóság (SDR);
- Műveleti aligazgatóság (SDE);
- Támogatási aligazgatóság (SDA).

A DRM hírszerző központja – a Párizstól 40 km-re található Creil légibázison található – az alábbi feladatot ellátó egységeknek ad otthont:
- Elektromágneses sugárzással kapcsolatos képzési és foglalkoztatási központ (CF3E);
- Közös képalkotási képzési és értelmező központ (CF3I);
- Közös emberi hírszerzési kutató és gyűjtőközpont (CI3RH);
- Közös térinformatikai hírszerző központ (CRGI);
- Kibertérkutató és elemző központ (CRAC).[39]

A DRM további több lehallgató központot is működtet, de nemcsak Franciaországban (Giens), hanem a tengerentúlon (Guadeloupe, Mayotte, Új-Kaledónia és Francia Polinézia), Szenegálban (Zöld-foki-szigetek), Gabonban, Dzsibutiban és az Egyesült Arab Emírségekben.

A DRM tevékenységéről viszonylag kevés nyílt forrás érhető el. Tevékenysége kapcsán ugyanakkor egyértelműen kudarcként könyvelték el a francia kormányzatban azt, hogy nem tudta előre jelezni az Orosz Föderáció 2022. februári ukrajnai katonai műveletét.[40]

Direction du Renseignement de la Préfecture de Police (2008–)

A Rendőrkapitányság Általános Hírszerzésének (RGPP) örököse, a szolgálat a főváros sajátosságai miatt nem integrálódott a DCRI és az RG egyesülése során létrejött DST-be. Mindezekkel párhuzamosan egy 2008. június 27-i rendelettel egy új, a Párizs környékén és közvetlen a külvárosaiban működő szolgálat jött létre. Ez lett a Direction du Renseignement de la Préfecture de Police (DR-PP), vagyis a párizsi rendőrség hírszerző szolgálata. A hírszerző szolgálatok 2013-as reformja, amely során létrejött a DGSI, sem kérdőjelezte meg a DR-PP létének jogosságát. A szolgálatnak három feladatrendszere van:
- általános információgyűjtés;
- hazai hírszerzés;
- az illegális bevándorlás elleni küzdelem.

2015. év elején döntés született arról, hogy a DR-PP létszámát jelentős mértékben növelni kell, tekintettel – többek között – a megnövekedett terrorveszélyre. A döntés helyességét a 2015. november 13-án bekövetkezett terrortámadás vélelmezhetően csak megerősítette a döntéshozókban.

39 Lásd: www.defense.gouv.fr/drm/direction-du-renseignement-militaire/notre-histoire
40 Lásd: www.france24.com/en/france/20220331-french-military-spy-chief-quits-after-failure-to-predict-russian-invasion

Direction Générale de la Sécurité Intérieure (2014–)

A Direction Générale de la Sécurité Intérieure (Belső Biztonsági Főigazgatóság, DGSI) 2014. április 30-án kiadott rendelettel jött létre, amely átvette a 2008. július 1-jén megalakult DCRI feladatait. A DGSI egy általános kompetenciával rendelkező hírszerző szolgálat volt a kezdetektől fogva, s amely a kezdetektől a Belügyminisztérium alá tartozik.

Az említett rendelet első cikkelye kiemeli a DGSI hatáskörét: „A Belső Biztonsági Főigazgatóság az országos rendőrség aktív szolgálataként működik. Feladata a köztársaság egész területén a nemzetbiztonsággal vagy a nemzet alapvető érdekeivel kapcsolatos hírszerzés kutatása, központosítása és hasznosítása."[41]

A 2015-ben elfogadott hírszerzési törvény kiterjesztette a DGSI hatáskörét azzal, hogy megteremtette a jogalapját, hogy adott helyiségeket és magánlakásokat is lehallgathasson a DGSI, nemkülönben megkapta az engedélyt a kémprogramok vagy az IMSI (international mobile subscriber identity – nemzetközi mobil előfizető azonosító) használatára is.

A DGSI feladatkörét az alábbiakban határozták meg:

- gondoskodik a külföldi beavatkozás (kémelhárítás) bármely formájának megakadályozásáról és hozzájárul azok visszaszorításához;
- hozzájárul a terrorcselekmények, illetve az állambiztonságot, a terület integritását vagy a francia intézmények állandóságát érintő cselekmények megelőzéséhez és visszaszorításához;
- részt vesz a radikalizálódott egyének vagy csoportok megfigyelésében, amelyek valószínűleg erőszakhoz folyamodnak és aláássák a nemzetbiztonságot;
- hozzájárul a honvédelmi titkot aláásó, illetve az ország gazdasági, ipari vagy tudományos potenciálját aláásó cselekmények megelőzéséhez és visszaszorításához;
- hozzájárul a tömegpusztító fegyverek beszerzéséhez vagy gyártásához kapcsolódó tevékenységek megelőzéséhez és visszaszorításához;
- hozzájárul a nemzetközi bűnszervezetek által végzett, a nemzetbiztonságot érintő tevékenységek megfigyeléséhez;
- hozzájárul az információs és kommunikációs technológiákhoz kapcsolódó bűnözés megelőzéséhez és visszaszorításához.[42]

A DGSI pontos szervezeti struktúrájáról meglehetősen kevés nyílt forrás áll rendelkezésünkre, de az talán megkockáztatható, hogy a feladatokhoz és az eszközökhöz alkalmazkodó, azokat leképző rendszerben működik a szolgálat.

Direction du Renseignement et de la Sécurité de la Défense (2016–)

A Védelmi Hírszerzési és Biztonsági Igazgatóság (DRSD), amelyet 2016-ig Védelmi és Biztonsági Igazgatóságnak (DPSD) hívnak, egyik tagja a francia hírszerző szolgálati rendszernek. A honvédelmi miniszter fennhatósága alá helyezve felelős a fegyveres erők,

41 Lásd: www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000028887486/
42 Lásd: www.dgsi.interieur.gouv.fr/decouvrir-la-dgsi/nos-missions

információik, érzékeny felszereléseik védelméért az ellenséges beszivárgás vagy felforgató tevékenység (szervezett bűnözés, lopás, szabotázs) ellen.[43]

National Intelligence and Counter-Terrorism Coordination (2017–)

A National Intelligence and Counter-Terrorism Coordination (CNRLT) létrehozásáról szóló 2017. június 14-i rendelet fontos esemény a francia titkosszolgálatok (együtt)működésének történetében.[44] Az említett rendelet két feladatot rótt a CNRLT-re. Egyrészt a titkosszolgálatok általános tevékenységének összehangolását, másrészt pedig az Országos Terrorelhárítási Központ (CNCT) révén a terrorizmus elleni küzdelemben közreműködő összes szolgálat irányítását

Így a CNRLT átfogó fenyegetéselemzést végez annak érdekében, hogy irányelveket és prioritásokat javasoljon a különböző francia szolgálatok összehangolt műveleteihez, valamint irányítsa azok végrehajtását. Ennek keretében a CNRLT koordinálja a titkosszolgálatok tevékenységét és együttműködést biztosít közöttük. Ezzel segíti a hírszerzési adatok és információk megosztását, nemkülönben a hírszerzési technikák alkalmazását és a technikai erőforrások együttes alkalmazását.[45]

Szintén a CNRLT koordinálja és terjeszti elő a francia kezdeményezéseket az európai és más nemzetközi együttműködésekben, valamint nemzetközi szinten képviseli a francia hírszerző közösséget. A jelenleg elérhető nyílt források alapján a szervezet prioritásai a következők:

- a terrorizmus elleni küzdelem;
- válságok és főbb kockázatok előrejelzése;
- gazdasági és ipari érdekek védelme és előmozdítása;
- küzdelem az átfogó fenyegetések ellen.

A CNRLT munkájáról beszámol a Nemzeti Hírszerző Tanácsnak (CNR) és a Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanácsnak (CDSN), valamint a külső felügyeleti szerveknek is, így a parlament arra illetékes bizottságainak és a számvevőszéknek.[46]

Összegzés

Jól látható, hogy a modern francia állam mindig is hangsúlyt fektetett a kémelhárításra. A szervezeti struktúra természetesen változott, amit indokolhattak akár francia belpolitikai, akár külső tényezők is. Jól látható tendencia ugyanakkor, hogy a 20. század első harmadától egyre inkább a hadsereg hatáskörébe kerül át a kémelhárítás. Franciaország – többek között

43 Lásd: www.drsd.defense.gouv.fr/nos-missions
44 Türke 2020.
45 Lásd: www.elysee.fr/en/national-intelligence-and-counter-terrorism-coordination
46 Lásd: www.elysee.fr/en/national-intelligence-and-counter-terrorism-coordination

szolgálatain keresztül is – igyekezett megőrizni befolyását a világban, de gyarmatbirodalmát nem tudta végül fenntartani. Azonban a katonai támaszpontok, a francia kultúra terjesztését szolgáló szervezetek mind-mind segítették és segítik a célt: a francia befolyás megőrzését. Ugyanakkor, különösen a '80-as évek elejétől, újabb és újabb kihívásokkal kellett Franciaországnak szembenéznie. Ezek közül az egyik a terrorizmus, amely napjainkban is legalább annyira meglévő veszély, mint volt 20-30 évvel ezelőtt. Szintén egyre nagyobb hangsúlyt kapott a francia szolgálatoknál is a technikai felderítés és hírszerzés, valamint a francia technológiai fejlesztések és eredmények védelme. Jól látható, hogy a francia szolgálatokat is számos alkalommal átszervezték, átalakították. Az természetesen bonyolult és összetett kérdés, hogy ezek mennyire voltak indokolt lépések – ezek elemzése szétfeszítené jelen cikk kereteit. Mindenesetre tény, hogy a legutolsónak létrejött CNRLT ma divatos információfúziós központ. S végül megállapíthatjuk: a francia szolgálatok működését számos siker, s bizony jó néhány kudarc kísérte – mint ahogyan a legtöbb nemzetbiztonsági szolgálat működését. Az természetesen már és még a jövő kérdése, hogy az ötödik köztársaság képes lesz-e megtartani meglévő pozícióit a világban, s hogy a mindenkori francia kormány milyen célokat fog még meghatározni szolgálatainak.

Felhasznált irodalom

Boislisle, A. de. (1890): Le Secret De La Poste: Sous Le Règne De Louis XIV. *Annuaire-Bulletin de la Société de l'histoire de France,* 27(2), 229–245. Online: www.jstor.org/stable/i23408264

Diaz, Charles (2010): *La nouvelle épopée des brigades du Tigre.* Paris: Jacob Duvernet.

Faure, Claude (2004): *Aux services de la République: Du BCRA à la DGSE.* Paris: Fayard.

Hieber, Hanna (2005): „Mademoiselle Docteur": The Life and Service of Imperial Germany's Only Female Intelligence Office. *Journal of Intelligence History*, 5(2), 91–108. Online: https://doi.org/10.1080/16161262.2005.10555119

Kitson, Simon (2008): *The Hunt for Nazi Spies: Fighting Espionage in Vichy France*. Chicago: University of Chicago Press. Online: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226438955.001.0001

Le Canard enchainé (1988): *Les dossiers du Canard Enchainé: Espionnage le polar et la manière.*

Lacoste, Pierre (1998): *Le Renseignement à la française.* Paris: Economica.

Laurent, Sébastien (2000): The Free French Secret Services: Intelligence and the Politics of Republican Legitimacy. *Intelligence and National Security,* 15(4), 19–41. Online: https://doi.org/10.1080/02684520008432626

Navarre, Henri (1978): *Le Service de Renseignements (1871–1944).* Paris: Plon.

Poirier, Dominique (2018): *Napoleon's Spies: Revelations of a Spy Who Came in from France*. Scotts Valley: CreateSpace.

Paillole, Paul (1975): *Services Spéciaux*. Paris: Robert Laffont.

Polisar, Patti (2003): *Inside France's DGSE: The General Directorate for External Security*. New York: The Rosen Publishing Group.

Pomar, Norman – Allen, Thomas B. (1997): *The Spy Book*. New York: Random House. Online: https://archive.org/details/spybookencyclope0000polm

Soullez, Christophe (2017): *L'Unité de coordination de lutte anti-terroriste (UCLAT), dans Le renseignement: Histoire, méthodes et organisation des services secrets*. Paris: Eyrolles.

Thompson, John B. (1995): *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford: Stanford University Press.

Türke András István (2015): A francia szolgálatok átszervezéséről és jelenlegi helyzetéről. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 13(4), 5–28. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2015_4_szam.pdf

Türke András (2020): A külpolitika militarizálódása Franciaországban (2012–2017). A François Hollande korszak kül- és biztonságpolitikája a válságövezetekben. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata,* 18(3), 92–116. Online: https://bit.ly/3W4hCxC

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 138–148. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.9

Boda József[1]

Felderítés, hírszerzés és információgyűjtés a nemzetközi szervezeteknél

Reconnaissance, Intelligence Gathering and Information Gathering in Internatinal Organisations

A tanulmány a nemzetközi szervezeteknél folyó felderítő tevékenységet, hírszerző és információgyűjtő munkát mutatja be, a teljesség igénye nélkül.

Kulcsszavak: *Egyesült Nemzetek Szervezete, Európai Unió, Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, Észak-atlanti Szerződés Szervezete, magánbiztonsági szolgálatok*

The study presents the reconnaissance activities, intelligence gathering and information gathering work carried out by international organisations, but without claiming to be exhaustive.

Keywords: *United Nations, European Union, Organization for Security and Co-operation in Europe, North Atlantic Treaty Organization, private security companies*

Az Egyesült Nemzetek Szervezete és a hírszerzés

Az Egyesült Nemzetek Szervezete, ENSZ (United Nations, UN) elnevezés az Amerikai Egyesült Államok elnökétől, Franklin D. Roosevelttől származik. A kifejezést először a második világháború idején, az Egyesült Nemzetek 1942. január 1-jén kiadott nyilatkozatában használták, amikor 26 nemzet képviselője kormányaik nevében kötelezettséget vállalt, hogy együtt folytatják a harcot a tengelyhatalmak ellen. Az ENSZ alapokmányát 50 ország képviselője dolgozta ki azon a konferencián, amely 1945. április 25-től június

[1] Dr., hab., nb. vezérőrnagy (nyá.), címzetes egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Nemzetbiztonsági Intézet Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék, e-mail: boda.jozsef@uni-nke.hu

26-ig ülésezett San Franciscóban. Az Alapokmányt 1945. június 26-án 50 ország képviselője írta alá. Lengyelország, amely nem képviseltette magát a konferencián, később írta alá a dokumentumot, és ezzel az 51 alapító tagállam egyike lett.

Az ENSZ hivatalosan 1945. október 24-én jött létre, amikor az Alapokmányt ratifikálta Kína, Franciaország, a Szovjetunió, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a többi aláíró többsége. E történelmi jelentőségű esemény emlékére minden év október 24-én ünneplik az Egyesült Nemzetek napját.[2]

Az ENSZ vezetői számára a hírszerzés kérdése érzékeny terület volt az első békefenntartó missziók telepítése során. Az ENSZ tisztviselői attól tartottak, hogy azzal vádolhatják a Szervezetet, hogy megsérti a nemzeti szuverenitást azzal, ha egy tagország területén hírszerzési tevékenységet folytat. Dag Hammarskjöld, akkori ENSZ-főtitkár, 1960-ban elutasította egy ENSZ-hírszerző szervezet létrehozásának ötletét, mondván: az ENSZ-nek „tiszta kezekkel kell rendelkeznie".[3] Változásokra azután az ENSZ kongói missziójában[4] történtek miatt volt szükség. A kongói polgárháborúra az 1960-ban kivívott függetlenség után került sor, és az ország nyersanyagkincseiért folyt. 1961 második felében és 1962 első félévében a külföldi zsoldosok irányítása alatt álló felkelők megtámadták az ENSZ katonai alakulatait. A harcokban 249 ENSZ-alkalmazott vesztette életét.[5] Maga Dag Hammarskjöld főtitkár útban a kongói rendezést szolgáló tárgyalásokra 1961. szeptember 18-án szintén életét vesztette egy repülőbalesetben. Felmerült annak gyanúja is, hogy a gépet külföldi zsoldosok vagy valamelyik külföldi titkosszolgálat lövette le.

Az események rámutattak arra a tényre, hogy a békefenntartó műveleteket sem lehet eredményesen és biztonságosan tervezni, szervezni és végrehajtani, ha nem áll rendelkezésre elegendő információ, nincs megfelelő hírszerzési támogatás. Megszületett a döntés az ENSZ Kongói Művelete (Opération des Nations Unies au Congo, ONUC) katonai hírszerzési egységének (Military Inteligence Branch, MIB) felállításáról (1960). A MIB-et azért hozták létre, hogy információkat gyűjtsön, azokat elemezze, értékelje, és ezzel a tevékenységgel támogassa a vezetői döntéshozatalt.

1987-ben ugyan már létrehozták az ENSZ Központban a Kutatási és Információ Gyűjtő Hivatalt a korai veszélyek előrejelzésére, azonban 1992-ben meg is szüntették.

1992-től kezdődően azonban a békefenntartó műveletek elindítása előtt Tényfeltáró Missziókat szerveztek a leendő műveleti területeken.

1993-ban ismét új szervezetet hoztak létre a Főtitkárságon Helyzetelemző/jelentő Központ néven. 1995–1999 között pedig egy Hírszerző Alosztály működött Helyzetelemző/jelentő Központ részeként, a Békefenntartó Műveleti Főosztályán.

A 2000-ben készült Brahimi-jelentés javaslatot tett egy információgyűjtő és -elemző szervezet létrehozására, a Főtitkárság munkájának támogatására. A javaslat az ENSZ

[2] *Alapvető tények az ENSZ-ről* 2013: 23.
[3] Dorn–Bell 1995.
[4] Lásd: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/onucB.htm
[5] United Nations Peacekeeping [é. n.].

Békefenntartó Műveletek Főosztálya (Department of Peacekeeping Operations, DPKO), ma Békeműveleti Főosztály, Helyzetelemző Központjának bázisán képzelte el a szervezet létrehozását, kibővítve azt egy kis létszámú Tervezőirodával, egy Katonai Elemző Csoporttal, a nemzetközi bűnözői hálózatokat ismerő szakértőkkel és az információs rendszerekhez értő szakemberekkel.[6]

A 2000-es évek elején megjelenő, a békeműveleteket érintő új kihívások (a békefenntartók elleni terrortámadások, túszejtések, a válságövezetekben erősödő szervezett bűnözés, a különböző konfliktusokban elkövetett háborús és emberiesség elleni bűncselekmények felderítése) szükségessé tették az ENSZ békefenntartó műveletein belül külön hírszerzési képesség létrehozását.[7]

2006-ban az ENSZ BT jóváhagyta a Békefenntartó Műveleti Főosztály javaslatát, hogy az összes békefenntartó misszióban, műveletben létre kell hozni egy közös elemző-értékelő központot (Joint Mission Analysis Centre, JMAC).

2007-ben a Szervezet New York-i központjában megalakult az Elemző és Összekötő Egység (Research and Liaison Unit, R&L Unit). Az egység felelős az ENSZ teljes hírszerzési tevékenységének koordinálásáért, valamint a missziókból, tagállamokból, más nemzetközi szervezetektől beérkező információk központi elemzéséért, értékeléséért, a politikai döntés-előkészítés támogatásáért.

Tevékenységének három fő területe van:

- a nyílt információforrásokon alapuló hírszerzés;
- a missziók JMAC-tól beérkező információinak elemzése, értékelése; kapcsolattartás az ENSZ különféle ügynökségeivel és más szervezeti egységeivel, valamint más nemzetközi szervezetekkel (AU, EBESZ, EU, NATO stb.);
- a válságövezetekben működő nem kormányzati szervezetekkel, a tagországok nemzeti hírszerző szolgálataival.

2013-ban az ENSZ Főtitkárságán létrehoztak egy Műveleti és Válságkezelő Központot.

2016-ban pedig az ENSZ Főtitkár Ügyvivői Irodáján belül megalakították az Elemző és Tervező Osztályt.

Szintén 2016-ban létrehozták a Rendőri Főtanácsadó törzsének részeként a Súlyos és Szervezett Bűnözéssel foglalkozó Osztályt, amely, többek között, működteti a Bűnügyi Hírszerzéssel foglalkozó Virtuális Munkacsoportot.

2017-ben több mint két évtizede a legmagasabb volt a békefenntartók erőszakos cselekmények miatti halálos áldozatainak száma, 56 békefenntartó vesztette életét. E tendencia megfordítása és az ENSZ-békefenntartók biztonságának és védelmének javítása érdekében a főtitkár 2017 novemberében Carlos Alberto dos Santos Cruz (Brazília) nyugalmazott altábornagyot nevezte ki a békefenntartók ellenséges cselekmények okozta haláleseteinek és sérüléseinek mélyreható felülvizsgálatára. A 2017-es dos Santos Cruz tábornok jelentése olyan békefenntartó környezetet azonosít, amelyben fegyveres csoportok, terroristák, szervezett bűnözés, utcai bandák, bűnözői és politikai kizsákmányolás, valamint az ENSZ-erők és a polgári lakosság elleni egyéb fenyegetések találhatók. Az áldozatok megelőzése érdekében a békefenntartó misszióknak taktikai hírszerzésre van szükségük.

[6] United Nations General Assembly Security Council 21 August 2000. A/55/305–S/2000/809.
[7] Ravndal 2009.

Az ENSZ-erőknek a hírszerzést a biztonságot támogató feladatokra és intézkedésekre kell fordítaniuk. Hiányzik az alapvető hírszerzési rendszer, a megfelelő menedzsment, az emberi erőforráson alapuló hírszerzés hálózatai és a helyzetismeret.[8] A jelentés eredményeként még 2017-ben kiadták az ENSZ hírszerzéssel kapcsolatos politikáját, amelyet 2019-ben módosítottak (Peacekeeping Intelligence/Policy/United Nations).

2019-ben adták ki *A katonai békefenntartás hírszerzési kézikönyvé*t is *(UN Military Peacekeeping- Intelligence Handbook – UN MPKI HB)*, amely már részletesen tartalmazza a békefenntartással kapcsolatos katonai hírszerzési, megfigyelési és felderítési feladatokat.

2022-ben a Szervezet jóváhagyott egy több mint 400 oldalas képzési programot a békefenntartó műveletekben részt vevő katonák, tisztek, törzstisztek és a műveletek katonai vezetői részére *(Továbbképzési csomag az Egyesült Nemzetek részéről végrehajtott békefenntartó műveletek során végzendő hírszerzés, megfigyelés és felderítés végrehajtására).* A program végrehajtásának célja, hogy támogassa a csapatokat biztosító országok bevetés előtti kiképzési erőfeszítéseit azáltal, hogy az ENSZ békefenntartó misszióiban közös megközelítést biztosít a haderő- és ágazati szintű munkához.[9]

Az ENSZ hírszerzési rendszere jelenleg három szintre tagozódik. A stratégiai szintű hírszerzés a főtitkár, a Biztonsági Tanács és a Közgyűlés hírszerzési igényeit elégíti ki, és biztosítja számukra a szükséges információkat (korai előrejelzés, háborús konfliktusok előrejelzése, regionális, globális biztonsági kihívások előrejelzése), amelyek szükségesek a politikai döntések előkészítéshez.

A békefenntartáshoz kapcsolódó műveleti szintű hírszerzés az ENSZ Békeműveleti Főosztályának, a különböző missziók vezetőinek és a nemzetközi segélyszervezetek vezetőinek döntés-előkészítését hivatott támogatni.

A taktikai szintű hírszerzést a különböző ENSZ-kontingensek (katonai és rendőri) alegységei végzik, az általuk tervezett, szervezett és vezetett, terepen folytatott tevékenységek (járőrtevékenység, ellenőrző-áteresztő pontok, konvojműveletek, menekülttáborok védelme stb.) eredményes és biztonságos végrehajtásához.

2023 októberében válaszul a mesterséges intelligencia (MI) kihívásaira az ENSZ létrehozott egy nemzetközi tanácsadó testületet, hogy megvizsgálja az MI-ben rejlő lehetőségeket és kockázatokat.

> „Guterres rámutatott arra, hogy az elmúlt évben rendkívüli előrelépés történt a mesterséges intelligencia képességei és használata terén, többek között chatbotok, hangklónozás, képgenerátorok és videóalkalmazások révén."[10]

Jelenleg egy békefenntartó hírszerzési koordinációs csoport (PICT) működik közvetlenül a Békeműveletek Főosztályán (DPO).

---

8 United Nations: *Military Peacekeeping-Intelligence Officers – Peacekeeping Resource Hub RTP – Peacekeeping Resource Hub at Department of Peace Operations (DPO).*

9 United Nations: *Reinforcement Training Package for United Nations PeacekeepingIntelligence, Surveillance and Reconnaissance For United Nations Peace Operations.*

10 United Nations 2023.

Az Európai Unió hírszerzési rendszere

Az Európai Uniót (European Union, EU) az 1957. március 25-én aláírt római szerződés alapján hozta létre Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország. A 15 tagú EU-hoz 2004. május 1-jén csatlakozott a nyolc közép-európai társult ország, valamint Ciprus és Málta.[11] Bulgáriát és Romániát 2007-ben vette fel tagjai sorába az EU, 2013-ban pedig Horvátországot is. Az Egyesült Királyság 2020. február 1-jével viszont kilépett az EU-ból.

Az első hírszerző szervezetnek, az Európai Unió Egyesített Helyzetelemző Központjának (Joint Situation Center, SitCen) megalakítását 1999-ben hagyta jóvá Javier Solana, az EU korábbi közös kül- és biztonságpolitikájának főképviselője. Első igazgatója William Shapcott, egy brit diplomata volt.

Catherine Ashton főképviselő (2009–2014) 2011 végén jóváhagyta az Európai Külügyi Szolgálat (External Action Service, EEAS) hírszerző támogató tevékenységének irányelveit *(Framework and Guidelines for Intel Support to EEAS)*. Ez a dokumentum meghatározta a hírszerzési információk jelentési rendjét, az EEAS „hírszerző közösségének" tagjait, a különböző vezetési, irányítási szinteket.

Az európai uniós hírszerzési együttműködés jelenleg három területet támogat:

- a bűnüldözést,
- a belbiztonságot,
- a kül- és biztonságpolitikát.

Ennek alapjait a közös kül- és biztonságpolitika, az Európai Biztonsági Stratégia és az EU belső biztonsági stratégiája, valamint más, ezekhez köthető jogi dokumentumok biztosítják.

Az Európai Unió hírszerzéssel foglalkozó szervezetei:

- a Katonai Törzset és azon belül Hírszerző Igazgatóságot (EU Military Staff Intelligence Directorate, EUMS INT DIR) 2001-ben alapították;
- az EU Műholdközpontját (az EU Satellite Centre) 2001-ben hozták létre a spanyolországi Torrejón de Ardozban;
- 2011-től működik a Hírszerző és Elemző Központ (EU Intelligence and Situation Centre, INTCEN), amelyet a 2002-ben létrehozott Egyesített Helyzetelemző Központból hoztak létre;
- az Európai Unió Határ- és Partvédelmi Ügynökség (FRONTEX) 2004-ben jött létre, az EU külső határainak biztonságán őrködik;
- 2010-től működik az Európai Rendőri Hivatal (EUROPOL), amely alapvetően a bűnügyi hírszerzésre és koordinációra koncentrál;
- az Egységes Hírszerző Elemző Képesség (Single Intelligence Analysis Capability, SIAC), amelynek kialakításával a katonai és polgári hírszerző szolgálatok által közösen biztosított, előzetesen értékelt hírszerzési információk egységes formában jutnak az EU vezetői, döntéshozói elé;
- a 2018 végén létrehozott Egyesített Európai Uniós Hírszerző Iskola (Joint European Union Intelligence School, JEIS), Ciprus, Görögország.

[11] 2004. évi XXX. Törvény az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló szerződés kihirdetéséről.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az információgyűjtés

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, az EBESZ (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE) az ENSZ Alapokmányának VIII. fejezete értelmében regionális szervezet, amelynek fő feladatai a korai előrejelzés, a konfliktusok megelőzése, a válságkezelés és a válságokat követő rehabilitáció elősegítése az európai biztonság és stabilitás megőrzése érdekében.

Jelenleg 57 tagállama van, minden állam azonos jogokkal rendelkezik. Tevékenysége felöleli a fegyverzet-ellenőrzést, a megelőző diplomáciát, az emberi és kisebbségi jogokat, a választások ellenőrzését, a demokratikus folyamatok támogatását, a terrorizmus elleni küzdelmet, a gazdasági és környezetvédelmi ügyeket. Döntéseit egyhangúlag hozza meg, de azok nem kötelező érvényűek. Székhelye Bécsben van, illetve Genfben, Hágában, Koppenhágában, Prágában és Varsóban működnek még szervezetei.

Az EBESZ számára az információk gyűjtését, elemzését, értékelését és a vezetők tájékoztatását a Titkárságon belül a nap 24 órájában működő a Konfliktusmegelőző Központ végzi. A Központ információkat gyűjt a tagállamok nagykövetségeitől, a jelenleg működő missziótól, a Titkárság különböző egységeitől és a többi EBESZ-szervezettől a tagállamokat érintő nemzetközi és regionális biztonsági fenyegetésekről, fejleményekről.

Az információgyűjtés kiterjed a terrorizmussal, a határbiztonsággal, a szervezett bűnözéssel, a kiberbiztonsággal és a migrációval kapcsolatos adatokra, amelyek a konfliktusok megelőzéséhez szükségesek. Az EBESZ egészére kiterjedő korai előrejelző fókuszpontként működik, megkönnyíti a tárgyalásokat, a közvetítést és más konfliktusmegelőzési és -rendezési erőfeszítéseket, és támogatja a regionális együttműködési kezdeményezéseket.[12]

Az információgyűjtésen kívül a Szervezet foglalkozik a régiót érintő biztonsági kihívások kezelésével, mint az illegális migráció, a nemzetközi szervezett bűnözés, terrorizmus, kisebbségek védelme stb. A felsorolt témákhoz kapcsolódóan képzéseket, nemzetközi konferenciákat, megfigyelő és tanácsadói missziókat szervez, és kézikönyveket, kiadványokat bocsát rendelkezésre. Így például 2017-ben a hírszerzési információk által vezérelt rendőri munkára vonatkozó kézikönyvüket *(OSCE Guidebook Intelligence-Led Policing)*.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének hírszerzése

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization, NATO) az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikkelyével 1949. április 4-én létrehozott kollektív védelmi szövetség. A Szerződés határozatlan időre érvényes. A NATO-nak jelenleg 32 tagállama van.

A NATO alapvető célja, összhangban az ENSZ Alapokmányának elveivel, hogy politikai és katonai eszközökkel megvédje összes tagállamának szabadságát és biztonságát. A Szervezet alapvető működési elve a közös elkötelezettség és a szuverén államok közötti kölcsönös együttműködés, a tagországok biztonságának oszthatatlansága.

[12] OSCE [é. n.].

A NATO is felismerte, hogy a műveletek sikerének záloga a jól szervezett és hatékonyan működő hírszerzés. Ezért 2016 decemberében létrehozták a hírszerzésért és a biztonságért felelős NATO-főtitkárhelyettesi (Assistant Secretary General for Intelligence and Security) beosztást. Szintén 2016-ban alakították meg a NATO Egyesített Hírszerző és Biztonsági Főosztályát (Joint Intelligence and Security Division) a korábbi szervezetekből.

A Főosztály feladatait az alábbiakban határozták meg:

- a tagállamok közötti információmegosztás erősítése, meggyorsítása;
- a terrorizmussal és egyéb fenyegetésekkel kapcsolatos stratégiai elemzések készítése;
- a NATO biztonsági politikájának koordinálása, annak végrehajtása;
- a szervezet és a főparancsnokság biztonságának megszervezése.

A főosztály napi jelentést készít a főtitkár, az Észak-atlanti Tanács, a Védelmi Tervező Csoport, a Katonai Bizottság és más NATO-szervezetek részére.

A NATO hírszerzési együttműködéssel foglalkozó szervezetei:

- a tagállamok hírszerző főnökeit tömörítő NATO Hírszerzői Testület (NATO Intelligence Board, NIB), amely évente többször ülésezik;
- a delegációvezető-helyettesek (Deputy Heads of Delegations, DoD) törzse, amely szintén időszakosan ülésezik.

A főosztályon az elemző-értékelő tevékenység elsősorban azokra a régiókra koncentrál, ahol a Szövetség műveleteket hajt végre. A Szövetség hírszerzési igényét a főosztály koordinálja.

A NATO hírszerzéssel foglalkozó polgári szervezetei és programjai:

- Felmerülő Biztonsági Kihívások Főosztálya: Terrorizmus elleni védelmi Program (Defence Against Terrorism Programme of Work, DAT POW);
- Védelmi Beruházási Főosztály: A NATO Légierő Fegyverzeti Csoportja: A NATO Egyesített Hírszerző, Megfigyelő és Felderítő Csoportja (Joint Capability Group Intelligence, Survaillance and Reconnaissance);
- Védelmi Beruházási Főosztály: Szövetséges Jövő Megfigyelő és Ellenőrző Projekt Csoport (Alliance Future Surveillance and Control Project Group);
- Egyesített Hírszerző és Biztonsági Főosztály (Joint Intelligence and Security Division): Biztonsági Hivatal (NATO Office of Security).

A NATO katonai törzséhez tartozó hírszerző szervezetek:

- Katonai Bizottság: Nemzetközi Katonai Törzs- Hírszerzés: Helyzetelemző Központ (The Situation Centre-SITCEN),
- Légi Korai Előrejelző és Ellenőrző Erő (Airborne Early Warning & Control Force, HQ NAEW&C Force GK),
- Kommunikációs és Információs Ügynökség (Communications and Information Agency, NCI Agency),
- Program Irodák: Szövetséges Földi Megfigyelő Irányító Ügynökség (Alliance Ground Surveillance Management Agency, AGSMA) Program Iroda
- Légi Korai Előrejelző és Ellenőrző Program Iroda (Airborne Early Warning & Control – NAEW&C – Programme),
- Elektronikai Hadviselési Tanácsadó Bizottság (Electronic Warfare Advisory Committee, NEWAC),

- A NATO Egyesített Hírszerző Központja (Intelligence Fusion Cell in Molesworth in the United Kingdom, 2007).[13]

A NATO Szövetséges Műveleti Parancsnokságának részeként egy Belső Elhárítási Csoport (Allied Command Counter Intelligence) is rendelkezésre áll. Természetesen a vezetés minden szintjén működnek felderítő/hírszerző és elhárító szervezetek.

A NATO hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó kiválósági központjai:

- NATO Kibervédelmi Együttműködési Kiválósági Központ (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence – Tallinn, Észtország, 2008);
- NATO Humán Hírszerző Kiválósági Központ (HUMINT Centre of Excellence – Nagyvárad, Románia, 2009);
- NATO Kémelhárítási Kiválósági Központ (Counter-Intelligence Centre of Excellence – Krakkó, Lengyelország, 2015);
- Szövetségi Földi Felderítőképesség Ideiglenes Projektiroda (Alliance Ground Surveillance Capability Provisional Project Office, Sigonella bázis, Szicília, Olaszország).

A magánbiztonsági szolgálatok és magánhadseregek által végzett biztonsági, hírszerző és elhárító tevékenység

A 20. században ismét megjelentek a zsoldosok a nemzetközi konfliktusok kulcsszereplőiként. Alkalmazásukkal kapcsolatban az ENSZ Közgyűlése 1989-ben határozatot fogadott el. Ezek a zsoldos alakulatok nagyon rossz hírnévre tettek szert, főleg az afrikai kontinensen történt alkalmazásuk során.

Más a megítélésük azonban a kilencvenes évek elején megjelenő magánhadseregeknek és magánbiztonsági szolgálatoknak (magánszolgálatok). A fő különbség a zsoldosok és a magánszolgálatok között az, hogy ezek a szolgálatok a legitim kormányok felkérésére, országukban legálisan bejegyzett vállalkozásként tevékenykednek az adott válságövezetben, sokszor saját hazájuk külügyminisztériumainak pénzügyi és politikai támogatásával (DanCorp, Gurkha Security Guards, Military Professional Resources Inc. Sandline, Wagner Group, Watchguard).

Például a virginiai DynCorp magánszolgálattal kötött szerződést az amerikai Külügyminisztérium 1996-ban az ENSZ-missziókba küldendő amerikai rendőri megfigyelők toborzására, felkészítésére és alkalmazására. Külszolgálatuk idejére ettől a magánszolgálattól kapják a fizetésüket. Ugyancsak ez a cég segítette az új iraki rendőrség felkészítését és felszerelését, de alkalmazottai ott voltak Afganisztánban és Bosznia-Hercegovinában is.[14]

A magánszolgálatok előnye, hogy sokkal gyorsabban, olcsóbban mozgósíthatók egy-egy feladat esetén, és alkalmazásuk jóval kisebb ráfordítást igényel.

[13] Loringhoven 2019.
[14] Rosen 2005: 6.

Pápua Új-Guineán például 1996-ban a Sandline nevű magánszolgálat a kormány felhatalmazásával különleges rendőri egységként működött (Special Constables) a helyi rendőrség felügyelete alatt.[15]

Az elmúlt évtizedekben az alábbi feladatokat látták el:

- aktív részvétel fegyveres küzdelemben,
- logisztikai biztosítás,
- szakértők biztosítása,
- a kiképzés széles skálája,
- tanácsadás,
- olyan biztonsági feladatok ellátása, mint a hírszerzés, az elhárítás,
- aknamentesítés;
- őrzési-védelmi feladatok (objektumok védelme, szállítmányok, személyek kísérése, biztosítása, menekültek védelme),
- közbiztonsági feladatok (túszok kiszabadítása, terrorista csoportok, kalózok elfogása, felszámolása),
- leszerelés, lefegyverzés,
- választások felügyelete,
- fegyver és felszerelés beszerzése,
- demokratikus átmenetet segítő programok kialakítása és megvalósítása.

Alkalmazásuk hátránya az alábbi felsorolásban látható:

- az elszámoltathatóságuk hiánya,
- az emberi jogok betartása tevékenységük során,
- törékeny elkötelezettségük,
- a felelősség hiánya,
- a gazdaságossági szemlélet,
- a válság folytatódása iránti érdekük.

A magánhadseregek, magánbiztonsági szolgálatok és tanácsadó testületek szerepe növekvőben van, elsősorban rugalmas és gyors bevethetőségük, alacsony költséggel járó alkalmazásuk és a nemzetközi politikában betöltött szerepük miatt. Közel 50 000 főre teszik azon személyek számát, akik az iraki misszió idején ezekben a magánbiztonsági szolgálatokban dolgoztak.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az állami titkosszolgálatok mellett a magánbiztonsági szolgálatok és hadseregek is megjelentek a missziós területeken. Ezek a vállalatok – kapcsolataikat felhasználva – az állami adatbázisokból is információkhoz juthatnak, hogy a megfigyeltekről használható adatokat gyűjtsenek. Mind gyakoribb, hogy a magán-titkosszolgálatok állami, kormányzati alapfeladatokat is elvállalnak: például személyi biztosítást, informatikai rendszer védelmét látják el, konvojbiztosítást, őrzési-védelmi feladatokat, természetesen piaci alapon. Sőt a magánhírszerzők és elhárítók – a missziós területeken működő multinacionális vállalatok megbízására – egyre gyakrabban vállalnak hírszerzési, elhárítási feladatokat.

[15] Jefferies 2002: 103–108.

Befejezés

A nemzetközi szervezetek ma már nem tudnak biztonságosan működni hatékony adatszerzési, adatvédelmi, hírszerzési, elhárítási tevékenység nélkül. Bár az új információs technológia felhasználásával rengeteg információ áll rendelkezésükre, nyílt és kevésbé nyílt adatforrások felhasználásával, a missziós területeken továbbra is szükség van az emberi erővel végzendő felderítő hírszerző, megfigyelő tevékenységre!

Mind az ENSZ, az EBESZ, az EU és a NATO rákényszerült stratégiai, műveleti és taktikai szinten is kiépíteni és működtetni a hírszerzés és elhárítás megfelelő (technikai és személyi) rendszerét.

Felhasznált irodalom

Alapvető tények az ENSZ-ről (2013). Budapest: Magyar ENSZ Társaság.

Dorn, Walter – Bell, David, J. H. (1995): Intelligence and Peacekeeping: The UN Operation in the Congo 1960–64. *International Peacekeeping,* 2(1), 11–33. Online: https://doi.org/10.1080/13533319508413535

Jefferies, Ian D. (2002): Private Military Companies. A Positive Role to Play in Today's International System. *Connections,* 1(4), 103–125. Online: https://doi.org/10.11610/Connections.01.4.08

Loringhoven, Arndt Freytag von (2019): A New Era for NATO Intelligence. *NATO Review,* 2019. október 29. Online: www.nato.int/docu/review/articles/2019/10/29/a-new-era-for-nato-intelligence/index.html

Ravndal, Jacob Aasland (2009): *Developing Intelligence Capabilities in Support of UN Peace Operations. An Institutional Approach.* Oslo: University of Oslo. Online: www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15037/1/Ravndalx-xMasterxThesis.pdf

Rosen, Fred (2005): *Contract Warriors. How Mercenaries Changed History and the War on Terrorism.* [H. n.]: Alpha Books.

Jogi források

2004. évi XXX. Törvény az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló szerződés kihirdetéséről

United Nations General Assembly Security Council 21 August 2000. A/55/305–S/2000/809. Online: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files a_55_305_e_brahimi_report.pdf/

Internetes források

OSCE [é. n.]: *Conflict Prevention and Resolution*. Online: www.osce.org/conflict-prevention-and-resolution

United Nations Peacekeeping [é. n.]: *Fatalities*. Online: https://peacekeeping.un.org/en/fatalities

United Nations (2023): New UN Advisory Body Aims to Harness AI for the Common Good. *UN News*, 2023. október 26. Online: https://news.un.org/en/story/2023/10/1142867

United Nations: *Reinforcement Training Package for United Nations Peacekeeping-Intelligence, Surveillance and Reconnaissance For United Nations Peace Operations*. Online: https://peacekeepingresourcehub.un.org/en/training/rtp/MPKIO

United Nations: *Military Peacekeeping-Intelligence Officers – Peacekeeping Resource Hub RTP – Peacekeeping Resource Hub at Department of Peace Operations (DPO)*. Online: https://peacekeepingresourcehub.un.org/en/training/rtp/MPKIO

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE
12. évfolyam (2024) 4. szám 149–161. | DOI: 10.32561/nsz.2024.4.10

Gábor Andrékó[1]

The Question of the International Isolation of the Russian Federation

On 24 February 2022, the Russian Federation launched what is called in Russian political jargon as a 'special military operation' against Ukraine. In response to Russia's war against Ukraine, the United States of America and developed Western countries have introduced individual and economic sanctions against Russian natural and legal persons. Barely a year after the outbreak of the conflict in Ukraine, by 2023 Russia had already become the most sanctioned country in the world,[2] and with 14,081 active sanctions, it won a dubious victory by surpassing the combined results of the seven most sanctioned countries. Based on the large number of sanctions, Russia should have been isolated in international economic and political relations, but despite expectations, the Russian economy and politics survived the ordeal by 2024. The study examines Russia's attempted international isolation.

Keywords: *'special military operation', isolation, sanctions, 'Global South'*

Introduction: The attempt to isolate Russia internationally

On 24 February 2022, the Russian Federation launched what is called in Russian political jargon as a "special military operation" against Ukraine.[3] The present study examines the international reception of Russian advocacy and, in Russian jargon, the attempted isolation of the 'collective West' from Russian expansionism and the emergence of a network system to strengthen Russian resilience.

The hypothesis of the study is that Russia's international isolation is not feasible because, on the one hand, most of the African states of the Global South and, on the other, India and China, as prosperous representatives of the world economy, are interested – for different reasons but with different motivations – in developing trade, political and economic relations with the Russian Federation.

---

1 PhD student of the Doctoral School of Earth Sciences at the University of Pécs, and staff member of the Institute of National Security at Ludovika University of Public Service, e-mail: gaborandreko@gmail.com

2 Zandt 2023.

3 Bernek et al. 2024; Andrékó 2022.

Given the number of sanctions that have been called for and applied against Russia, and the large number of resolutions and positions condemning Russia in international fora, Russia should have already broken or at least should have isolated politically and commercially. Political and economic sanctions against Russia were initially enacted not in 2022, but rather in March 2014, following the annexation of Crimea and the city of Sevastopol into the Russian Federation.[4] The focus of this study is mainly on the analysis of political reactions, while economic sanctions are only mentioned for those geopolitical situations where they are necessary for understanding (the analysis of economic sanctions could be the subject of a separate study). The research uses a quantitative approach based mainly on resolutions and statements of the UN General Assemblies, media sources of daily political and economic knowledge and the results of various studies to support the hypothesis.

The practical stages of the efforts to establish a political quarantine

In 2014, a draft resolution on the referendum on the status of Crimea was already discussed in the UN Security Council, but Russia, as a permanent member of the Security Council, used its veto to block it.[5] The Western states then referred the issue to the General Assembly, where it is still on the agenda because Russia – like no other permanent member – cannot use its veto. At the same time, the weakness of the General Assembly is that it can only make recommendations as opposed to binding Security Council resolutions. Despite this, both the US-dominated West and Russia have gone on the diplomatic offensive for the votes of member states, because the General Assembly's position can act as a feedback system on the current positions of the 193 countries of the UN. The resolution passed by the United Nations General Assembly on 28 March 2014 concerning Ukraine's territorial integrity reaffirmed the nation's sovereignty and territorial integrity within its internationally recognised borders. The voting results indicated 100 votes in favour, 11 against, 58 abstentions, and 24 members who did not participate in the vote. However, it did not recognise the legality of the changes in the status of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol based on the results of the Crimean referendum held on 16 March 2014.[6]

Eight years later, on 24 March 2022, the UN General Assembly voted again about the Russian–Ukrainian war, and again in favour of Ukraine's territorial integrity. The vote took place a month after Russian forces crossed Ukraine's borders and began 'limited military operations'. The significance of the Assembly's decision is that, with 140 votes in favour, 5 against, 38 abstentions and 10 members who did not participate in the vote, a political document condemning Russia was in fact adopted.[7]

4 United Nations 2014; 2022d.
5 Lenta 2014.
6 United Nations 2014.
7 United Nations 2022c.

As part of the diplomatic offensive in favour of Ukraine, Kiev and the pro-Ukrainian West called for a resolution condemning Russia's aggression against Ukraine on 24 August 2022,[8] but that resolution, which was even weaker in legal terms than the Assembly resolution, was supported by only 57 states. (It should be noted that the core of the anti-Russian bloc is well defined, listed in a Russian presidential decree of 1 March 2022[9] under the heading of a so-called 'list of unfriendly countries'[10] which includes 48 states.[11] On the other hand, in the context of the situation in Ukraine, there are 8 African states which always vote against Russia.[12]

On 12 October 2022, the referendums in the Luhansk, Donetsk, Kherson and Zaporizhzhya regions put the issue of the Russian–Ukrainian conflict back on the agenda of the UN General Assembly. The resolution 'Territorial integrity of Ukraine: safeguarding the principles of the UN Charter' was adopted with 143 votes in favour, 5 against, 35 abstentions. The UN General Assembly described the referendums held by Russia as 'illegal' and 'contrary to international law' and called on Russia to reverse its decision to annex the territories. Given that the General Assembly did not adopt a binding legal act on the referendums, Russia did not even consider a possible overruling of its decisions.[13]

As the war conflict continued despite the attention, interest and resolutions of the UN, the largest international political forum, the question of narrowing Russia's political space and isolating it completely remained a topic of political discourse. On 14 November 2022, a draft resolution on Russian compensation for damage caused to Kiev was submitted to the UN General Assembly, which provides for the creation of an international register of damages that could collect and keep documentary evidence of the amount of damages Kiev could claim from Russia. The document was adopted with 94 votes in favour, 14 against, 73 abstentions and 11 members that stayed away from voting.[14]

The next major diplomatic event took place on the anniversary of the outbreak of the Russian–Ukrainian conflict, and on 23 February 2023, the UN General Assembly adopted a resolution prepared and tabled by the Western countries on the principles on which a comprehensive, just and sustainable peace in Ukraine is based, with 141 votes in favour, 7 against, 32 abstentions.[15] The General Assembly called on UN member states and international organisations to give much greater support to the diplomatic efforts of the United States. Russian diplomacy has described this UN resolution – like others – not as an objective but as an outright 'anti-Russian' document and effort because it only sets out obligations for Russia without taking Russian arguments and points of view into account at all. The resolution demands that Russia immediately withdraw its armed forces from the territory of Ukraine, cease its attacks on Ukraine's critical infrastructure, and warn

8 United Nations 2022b.
9 Jamsikova 2022.
10 Government of Russian Federation 2022.
11 On the basis of the Russian presidential decree, Australia, Albania, Andorra, Canada, Iceland, Liechtenstein, Micronesia, the Principality of Monaco, New Zealand, Norway, the Republic of Korea, San Marino, Northern Macedonia, Singapore, Taiwan (China), Ukraine, Montenegro, Japan, Switzerland, the United Kingdom, the United States of America, the 28 Member States of the European Union, the United Kingdom, and the United States of America are considered 'unfriendly countries'.
12 Benin, Chad, Cape Verde, Chad, Liberia, Malawi, Niger, Seychelles, Somalia.
13 United Nations 2022d.
14 United Nations 2022a.
15 United Nations 2023a.

against attacks on 'civilian targets, including residential buildings, schools and hospitals'. There are no similar calls for Kiev, nor is there any mention of the Ukrainian military action against the Donbass region and the ban on systematic shelling of the territory, which is invoked as a Russian argument for war. Moscow saw the resolution as biased and anti-Russian from the outset, as evidenced by the fact that before the draft was submitted to the UN General Assembly for adoption, the majority of member states voted against the three-paragraph amendment to the resolution tabled by Belarus. Minsk suggested that the resolution should have been expanded to reflect the complexity of the problem. According to the proposal, the paragraphs to be inserted would have called for a ban on sending arms to Ukraine, for the parties to start negotiations immediately without preconditions, and condemned the use of the Minsk agreements by Western leaders to block the negotiations.[16]

The next milestone in the political quarantine of Russia was the decision of 26 April 2023 on cooperation between the UN and the Council of Europe. The document regulating this cooperation, which has been reduced to a propaganda tool, is technical in nature, containing general provisions governing cooperation between the World Organisation and regional organisations, adopted regularly and always by consensus. Yet its propagandistic nature is now manifested in the insertion of a paragraph of an explicitly political nature condemning Russia in the text detailing the technical procedure. The peculiarity of the procedure is shown by the fact that the resolution adopted with 122 votes in favour, 5 against, 18 abstentions and 48 members that stayed away from voting was perceived by both the US and the Ukrainian media as a significant decision reflecting a widespread international condemnation of Russia.[17]

Diplomatic action and cooperation against Russia also entered an active phase outside the UN walls. On 24 June 2023, a long-secret meeting took place in Copenhagen, the full list of participants, consisting of some 30 states, was not made public.[18] All that is known is that the talks, which excluded Russia, were attended by representatives of the countries' most supportive of Ukraine, the EU, the Global South, India, Turkey, Brazil, South Africa and Saudi Arabia. The meeting aimed to persuade the abstaining states to accept the Ukrainian 'peace formula' and ultimately to achieve the complete isolation of Russia. According to leaked media reports, the Copenhagen meeting was not successful because, on the one hand, the countries of the Global South did not pledge their support for the Ukrainian peace plan and, on the other, China did not accept the invitation.

From 5 to 6 August 2023, 42 states were represented at the now highly publicised consultations in Jeddah, Saudi Arabia, following the Copenhagen meeting.[19] It should be noted that Russia again was not invited to this forum, the main aim being to strengthen anti-Russian attitudes and international commitment to the Ukrainian peace formula, in line with the Copenhagen talks. It was presented as a special achievement that Moscow's BRICS partners, China and the countries of the Global South, were invited to the meeting without Russia and managed to get them to negotiate, which is a factual proof of Russia's declining role and influence in the world, according to the Western and Ukrainian position.

16 Kommersant 2023.
17 Gorskov 2023.
18 Euractiv 2023.
19 Pradhan 2023.

More than 160 delegations – including delegations from the UN, the OSCE and the Council of Europe, in addition to several UN Member States – were invited to the Ukraine Conference in Bürgenstock, Switzerland, on 15–16 June 2024, but in the end a total of 92 countries and organisations were represented, of which only 57 participants were at the level of Heads of State or Government. The BRICS nations, comprising Brazil, Russia, India, China and South Africa, exhibited varying degrees of participation in relation to Moscow. Specifically, China was notably absent, while Brazil attended as an observer. Additionally, India, Saudi Arabia, South Africa and Turkey – recently aspiring to join BRICS – participated at a lower diplomatic level.[20] Many states of the Global South were absent. The fragility of the policies of African states is reflected in the fact that leaders of Côte d'Ivoire, Ghana, Kenya, and Somalia have taken the initiative to head their respective delegations. As for South America, Argentina, Colombia, Chile and Ecuador were represented at the level of Heads of State.[21] The Swiss organisers intended the peace conference not to be limited to Kiev's 'peace formula', as they also wanted to put other peace proposals on the agenda, based on the UN Charter and key principles of international law.

The Kremlin is communicating the results of the International Economic Forums, held annually in St Petersburg since 1997, as a pro-Russia action, and contrasting it with the pro-Ukraine narrative in the West. While the Ukraine Peace Conference primarily focuses on political matters, in contrast to the more economically oriented St. Petersburg conference, it is pertinent to analyse the international backing for these events in order to evaluate the success of Western isolationist strategies. These show that 130 states and territories participated in 2023[22] and 139 in 2024 (one and a half times the number of participants in the conference organised under the Ukrainian peace formula).[23]

The efforts to isolate Russia are also contrasted with the success and continued expansion of the BRICS forums,[24] which are taking place despite Western sanctions. The BRICS group was formed in 2006 with Brazil, Russia, India and China, with South Africa joining in 2010. Informally, around 40 countries have expressed their intention to join the group at various times, but 23 countries have formally applied to join BRICS, of which six countries have gained full membership from 1 January 2024: Argentina, Saudi Arabia, Ethiopia, the United Arab Emirates, Egypt and Iran. Delegations from 70 states were invited to the conference on 22 August 2023, of which 60 were represented at a senior level. (It should be noted that the Copenhagen conference just a few months earlier had only about half as many participants, and the Jeddah conference a few days earlier had only about three-quarters as many.)

20 Keaten–Madhani 2024.
21 Swissinfo 2024.
22 Kommersant 2024.
23 St. Petersburg International Economic Forum 2024.
24 Agonnude–Glebov 2023.

Efforts to isolate Russia in numbers and reality

The polling data suggests that the Russian Federation has come under political pressure (combined with economic sanctions) that has drastically limited its room for manoeuvre and options in the international political arena. As the UN General Assembly data show, in five of the seven high-profile votes, a majority of 193 member states voted in favour of resolutions against Russia's interests, including three with a majority of just over 70% (see Table 1). In fact, the results of the BRICS forum held in Johannesburg on 26 August 2023 show that its political (and closely related economic and trade) relations are still alive and that its influence is being maintained and its weight is growing in the direction of certain states. But how could this happen if the Assembly decisions keep Russia under constant pressure?

Table 1: Results of international negotiations to isolate the Russian Federation

Time/Venue	In favour of decision	Against decision	Abstained	Did not vote
27.03.2014 UN General Assembly	100	11	58	24
02.03.2022 UN General Assembly	141	5	35	12
24.08.2022 United States Mission to the UN	57	-	-	-
12.10.2022 UN General Assembly	143	5	35	10
14.11.2022 UN General Assembly	94	14	74	11
23.02.2023 UN General Assembly	141	7	32	13
26.04.2023 UN and EC (paragraph against Russia)*	122 (81)	5 (10)	18 (48)	48 (54)
Time/Venue	**Invited**		**Participated (state and organisation)**	
14.06.2023 PNGF: Russia, Saint Petersburg	n. d.		130	
24.06.2023 Denmark, Copenhagen	n. d.		~ 30	
06.08.2023 Saudi Arabia, Jeddah	n. d.		42	
22.08.2023 BRICS: South Africa, Johannesburg	70		60**	
05.06.2024 PNGF: Russia, St. Petersburg	n. d.		139	
15.06.2024 Switzerland, Bürgenstock	170		92 (57 at head of state/ government level)	

** United Nations 2023b*

*** Novaya Gazeta 2023.*

Source: compiled by the author based on UN and international media data (United Nations 2023b; United States Mission to the United Nations 2022; Masungwini 2023)

The analysis of the situation is carried out in three steps. First, we examine the available data and look at the possible correlations from a mathematical point of view. Secondly, we look behind the numbers to examine the circle that did not vote in favour of the proposals to condemn Russian action in Ukraine, i.e., that effectively contributed to preventing Russia's isolation from taking place. In the third step, we summarise the results of the analysis and make a short-term forecast of developments.

Analysis of data from international forums condemning Russia

Looking at the data, it is striking that among the decisions that effectively condemn Russia, three stand out, all of which have the same pattern. The voting patterns of the General Assembly resolutions of 2 March 2022, 12 October 2022 and 23 February 2023 not only show the highest number of votes in favour, but also minimal differences in the other voting categories. This indicates that there has been no significant change in the proportion of states condemning and supporting Russian action since the start of the 'special military operation'. Consequently, it can be concluded that the number of states backing Ukraine and the collective West has not increased further, even though the fighting in Ukraine has become increasingly deadly and aggressive. On the other hand, the three figures taken in isolation also show that the established support base around Russia has remained intact, and that relations with Russia have not been severed or weakened among those who have remained steadfastly pro-Moscow. At the same time, relations between Russia and the EU have reached a low point.[25]

If we look at the results of the less pronounced resolutions between the three votes with the most striking results, we can also see that, with the decline in active pro-Ukraine campaigns, the number of people voting yes to resolutions condemning Russia has dropped significantly. The most glaring was the joint statement issued on 24 August 2022 under the leadership of the US mission to the UN, which was considered to be weightless, with the document condemning Russia's invasion of Ukraine signed only by the pro-Ukraine and US-dominated Western group that constitutes the core of the efforts to isolate Russia. The decision to issue the statement was taken by the US Mission to the UN after failing to get enough support in the General Assembly to table another anti-Russia resolution on the occasion of Ukraine's national Independence Day.

The resolution of 14 November 2022 came barely a month after the resolution condemning Russia by a large majority, so with 94 votes in favour, it is surprising that the anti-Russian camp has fallen by 35% in just over a month. What makes the data so peculiar is that it is far from a political quarantine of Moscow, as the more than 70% support of the UN member states a month earlier has melted to less than half of the UN member states, at just 48.7%.

Of particular interest is the outcome of the election of 26 April 2023 to politicise the technical resolution on the regularisation of relations between the UN and the ET. 63% of states voted in favour of the document containing general provisions governing cooperation between the World Organisation and regional organisations, which was interpreted as evidence of condemnation of Moscow by Ukraine and its Western allies, who had called for the inclusion of a paragraph condemning Russia. Even if the 122 votes in favour were indeed a clear stigmatisation of Russia as an aggressor, it could not be ignored that the 143 states with the most votes in favour have now dwindled to 122. This figure drops even further if we take into account the number of states that commented on the initial technical resolution at the time of the vote. A separate vote was also taken on the over-politicised paragraph condemning Russia, which resulted in only 81 states

[25] TASS 2023.

approving the paragraph. In this case, the number of states openly condemning Russia's policy was therefore revised to 81, and their share of the total UN membership to 42%.

The weakening of the impact of efforts to isolate Russia is also reflected in the outcome of three international negotiations outside the UN framework to increase support for Ukraine. The Copenhagen talks on 24 June 2023, followed by the Jeddah talks almost a month and a half later and the June 2024 talks in Buergenstock, were openly aimed at persuading states that support Russia by abstaining or not voting to do so and to politically separate it from Moscow. The three forums ended without convincing the states that had not yet condemned Moscow.

The proportion of states that condemn and disapprove of Russia in UN votes should be supplemented by an important piece of information, not noticeably visible because of the equal voting value of UN member states that does not affect the legal outcome of the votes but is important because of the practical infeasibility of maintaining continuity in Russia's economic-trade and political relations and its exclusion. The General Assembly resolution of 12 October 2022 has so far gathered the 143 votes of the majority of states supporting the isolation of Russia. This outcome, perceived by the US-led Western bloc, which advocates for Ukraine, reflects the opinion of the majority of the world community. However, in reality, states representing two-thirds of the world's population have rejected documents openly condemning Russia by voting no, abstaining or staying away from voting. As a result, a significant inference is that they do not view themselves as obligated by the non-legally binding resolution and will persist in upholding both their established trade and evolving political relations with Russia, exercising their sovereign rights. Another important conclusion is that as long as India and China do not support the UN resolutions, there is no chance of isolating the Russian economy and Russian politics internationally.

In the nearly two and a half years since February 2022, the voting record on UN resolutions shows a rhythmic surge in the condemnation of Russia and, in line with that, support for Ukraine. Anti-Russian resolutions reached their highest levels of support in March 2022, October 2022 and February 2023. While the Ukrainian Foreign Minister has highlighted on his Twitter page the strength of global support for Ukraine,[26] the period between these three events has been showing a significant drop in the willingness to vote against Russian policies. This shows that keeping the issue at the level of interest has required considerable background work, meaning that without efforts to isolate Russia, Moscow may be able to quickly restore its influence in areas where it has been momentarily marginalised. The Western bloc, led by the United States, has encountered a threshold of approximately 143 allied nations that it can effectively mobilize in its favour.

The votes on UN resolutions also point to another context. A total of 45 to 50 states have, for their part, abstained from denouncing Moscow in any situation. These are the states that the Russian leadership regards as friendly countries in the short and medium term, and the number of these states is almost on a par with the Western bloc, dominated mainly by the USA, which condemns Russia! The following therefore examines the range of those who support Russia in one way or another, to determine the extent of their ties with Moscow.

[26] RBC 2023.

States that refuse to condemn and isolate Russia

On issues concerning Russia, the positions of China and India, as the two largest populations in the world, are of paramount importance and are often invoked in Russian political arguments. Since 2014, they have abstained from voting on all Assembly resolutions on the Ukraine conflict, distancing themselves from the West's strong condemnation of Russia and effectively acting as supporters of Russian interests. It is no coincidence, therefore, that the US-dominated West is constantly making diplomatic efforts to politically persuade both states which as strengthening and emerging regional powers are interested in the creation of a new multipolar regional world order.[27] In doing so, they are necessarily at odds with the West's position, and their relations with the US and other Western states are not without tension. In the short to medium term, their interests in the development of a new world order coincide with Russia's foreign policy stance, and a Moscow – Beijing – New Delhi axis is likely to slowly emerge.

The Middle East is an unavoidable region in the international political arena that can influence the outcome of decisions in the management and control of energy markets. An analysis of the resolutions of the UN General Assemblies reveals that of the 14 countries in the Middle East,[28] two states – Iran and Syria – can be described as friendly to Russian foreign policy interests and which voted against, abstained or did not vote (hereafter uniformly referred to as 'not in favour'), and four states – Qatar, Kuwait, Saudi Arabia and Turkey – which opposed Russian policy and voted in line with the Western Bloc states. The shift in the scale of geopolitical influence could mean a reversal in the voting attitudes of some states, with Saudi Arabia and Turkey increasingly emerging as regional powers in their own right, and thus in short term likely to be pitted against the interests of the NATO- and US-dominated Western community. This may result in an apparent congruence with Russian interests, but in reality, it is more a matter of an autonomous regional centre putting its own interests first. The other Middle Eastern states are 'wobbly' states from a Russian perspective, and it is the diplomatic responsibility of both Russia (and the Western Bloc) to engage with these countries effectively prior to any significant electoral decisions. Thus, Bahrain, Jordan, the UAE, Israel, Yemen and Oman are more likely to be 'wavering' states influenced by the Western Bloc in terms of votes, because they typically voted in favour of the Western position in the Russia-Ukraine war, while Iraq and Lebanon are the most persuadable partners from the Russian point of view in terms of support for the Russian position. (In processing the data, the study also included Egypt among the countries of the African continent, although it is associated more broadly with the Arab world, the countries of the Middle East.)

It would logically follow that the Middle Eastern states (not including the Baltic states), which the Russian political leadership considers a legitimate zone of Russian influence, are united in their support for Moscow's foreign policy aspirations. In contrast, of the 11 CIS countries[29] (excluding the opposing parties, i.e. Ukraine and Russia), Moldova,

[27] Bernek et al. 2024.

[28] Bahrain, Iran, Iraq, Iran, Israel, Jordan, Kuwait, Lebanon, Oman, Qatar, Jordan, Oman (Palestine has observer status at the UN), Saudi Arabia, Syria, Turkey, United Arab Emirates and Yemen.

[29] Azerbaijan, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Armenia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine and Uzbekistan.

together with Romania, has always voted along Western interests, as has Georgia, which is outside the CIS. A change in Russophile policy is expected from Armenia (and perhaps even Kazakhstan), where there is a significant shift in foreign policy towards the West, the impact of which is likely to be felt in the short term in the UN voting.

The other main region of the diplomatic struggle for votes is Latin America, the study's scope is being the 33 states south of the US-Mexico border that are part of the Americas. Russia can count on a stable presence in Bolivia, Cuba, Venezuela, Nicaragua and El Salvador. From the point of view of Russian representation, Russian diplomacy can occasionally win the support of 8-10 other 'wobbly' states, sometimes reaching between a third and almost half of the states in the region.

The data show that the entire continent of Africa has proved to be a crucial region for Russian interests (see Table 2), with countries of which the Kremlin has built close and multilateral relations over the past decades.

Table 2: Percentage of African states not supporting UN General Assembly resolutions on Ukraine

Time/Venue	African states as a proportion of all states not supporting resolutions (%)	Number of African states not supporting decisions (number)	African states not supporting resolutions as a percentage of the 54 African states (%)
27.03.2014. UN	37	34	63
02.03.2022. UN	50	26	48
12.10.2022. UN	48	24	44
14.11.2022. UN	39	39	72
23.02.2023. UN	46	24	44

Source: compiled by the author based on UN and international media data

In 2014, 34 of the 93 non-supporting countries were African, meaning that 37% of the non-supporting countries were from the African continent. The figures are even more impressive when you consider that this figure represents 63% of the 54 African states, or two-thirds of Africa. Eight years later, on 2 March 2022, African states still accounted for 50% of the 52 non-supporting states, or 48% of the African continent. In the October 2022 polls, 44% of the 50 non-supporting seats were also held by 44% of the African continent, reaching a sort of peak on 14 November 2022. On 23 February 2023 – which is the anniversary of the outbreak of the Russian-Ukrainian conflict –, the number of votes in favour of the Western position was once again the same as a year earlier. Of the 52 votes against, 46% were cast by 24 African countries, representing nearly half of the continent's states, 44%. The data also showed that eight African states consistently condemned Russia. In Figure 3, the states marked in red can be seen as free from Russian influence, while the states marked in ochre, on the contrary, can be seen as stable allies, always supporting Russian ambitions. The wobbly states are largely states that support Russian political narratives, and indeed the whole continent of Africa today is in fact a continent of Russian foreign relations development and political and economic cooperation with Russia.

Summary: The likely evolution of efforts to isolate Russia

In short and medium term, no significant change is expected in the ratio of states supporting and not supporting the US-led policy towards Ukraine.

Among the states in the Middle East, the economic strengthening of Turkey and Saudi Arabia and, in the case of Turkey, the further increase in military potential could encourage the two states to pursue their own interests. This may occasionally be reflected in opinions against the otherwise common Western position, but will not represent a noticeable change in the proportion of votes among the 193 UN states. Armenia's position within the CIS member states reflects a similar sentiment, as it has indicated a desire to enhance its ties with the United States and NATO. Furthermore, Armenia is contemplating its involvement in military and security frameworks led by Russia, particularly in light of the moral implications stemming from the dissolution of the Nagorno-Karabakh Republic and the perceived destructive influence of Russia in this context. A slow shift away from Russian influence can also be observed in the case of Kazakhstan, which for the time being is reflected in compliance with Western sanctions and occasional criticism of Moscow. Azerbaijan, which has been able to change its borders despite the presence of Russian peacekeepers in the region, with Turkish military and political support, can also be seen as a state that is breaking away from Russia. It is expected that in short to medium term, its value judgement will be aligned with Turkish foreign policy, making it an ally of Turkish interests rather than a Russophile state. The votes of the three states, like those of the two states in the Middle East, will also have no substantive impact on the real balance of power, but their propaganda value in influencing UN member states could make them a frequent example in the rhetoric of the Western Bloc.

Relations between China and India are historically strained and their cooperation is problematic. At the same time, their anti-Western sentiment and their interest in the development of a new world order compelled them to cooperate with Russia as active participants in the effort to break up the 'Pax Americana'. This constraint is a favourable trajectory for Russia's influence and can certainly build on their support not only in the short and medium term, but also in the long term.

The hypothesis of the study can be seen to be justified, because as long as the states with the majority of the world's population do not vote in favour of resolutions to isolate Russia, the quarantine of Moscow will not be possible, either politically or economically.

In addition, the specific situation created by the political attitudes of the African countries ensures that Russian ambitions and interests are pursued. As can be seen, most African countries are not willing to support resolutions condemning Russia for its special operation in Ukraine at UN General Assembly sessions.

A further line of research could be to examine how official Russian policy has achieved the loyalty of the majority of states on what have proved to be key African continents.

References

Agonnude, Bidolei – Glebov, Viktor (2024): Перспективы расширения БРИКС (A BRICS bővítésének kilátásai). *The International Affairs,* 2023(4). Online: https://interaffairs.ru/jauthor/material/2813

Andrékó, Gábor (2022): *Oroszország háborúja Ukrajnában – orosz érvek és orosz célok*. Eurázsia Központ Elemzések, 2022/12. Online: https://eurasiacenter.hu/wp-content/uploads/2022/06/EK_2022_12.pdf

Bernek, Ágnes – Andrékó, Gábor – Faust, Anita – Simon, László (2024): *2022 – A geopolitika által uralt világ* [2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World]. Budapest: Neumann Lapkiadó és Kommunikációs Kft.

Euractiv (2023): *Copenhagen Meeting Helps Advance Ukraine 'Peace Summit' Plan*. 27 June 2023. Online: www.euractiv.com/section/global-europe/news/copenhagen-meeting-helps-advance-ukraine-peace-summit-plan/

Gorskov, A. (2023): Резолюция ООН озадачила Кремль... [The UN decision embarrassed the Kremlin...]. *Proza.ru,* 3 March 2023. Online: https://proza.ru/2023/05/03/1174?ysclid=lxhis8x0fa112254709

Goverment of the Russian Federation (2022): Правительство Российской Федерации Распоряжение от 5 марта 2022 г. No. 430-р [Decree of the Government of the Russian Federation of 5 March 2022]. Online: www.puteshestvuy.com/wp-content/uploads/2022/03/0001202203070001.pdf

Jamsikova, Vladislav (2022): Резидентам «недружественных стран» ограничили сделки с недвижимостью в России. Что это значит [Residents of "unfriendly countries" have been restricted in real estate transactions in Russia. What does this mean?]. *66.ru,* 16 March 2022. Online: https://66.ru/realty/news/249622/

Keaten, Jamey – Madhani, Aamer (2024): World Leaders to Meet at Swiss Resort to Discuss Ukraine; Russia Notably Absent. *City News,* 15 June 2024. Online: https://kitchener.citynews.ca/2024/06/15/world-leaders-to-meet-at-swiss-resort-on-possible-ukraine-peace-roadmap-russia-is-notably-absent/

Kommersant (2023): *Белоруссия предложила исключить осуждение РФ из резолюции Генассамблеи ООН по Украине* [Belarus proposes to exclude the condemnation of the Russian Federation from the UN General Assembly resolution on Ukraine]. Online: www.kommersant.ru/doc/5841595?ysclid=lxhibr46kg372286951

Kommersant (2024): *ПМЭФ-2024: даты, программа, участники* [SNGF 2024: dates, programme, participants]. Online: www.kommersant.ru/doc/6730129?ysclid=lxgbtxz1cf874459682

Lenta (2014): *Россия заблокировала резолюцию Совбеза ООН по Крыму* [Russia blocks UN Security Council resolution on Crimea]. Online: https://lenta.ru/news/2014/03/15/sovbez/?ysclid=lxhuxfpyea98743040

Masungwini, Norman (2023): SA Invites 70 Heads of States to the BRICS Summit, But Western Leaders Excluded. *News24,* 21 July 2023. Online: www.news24.com/citypress/politics/sa-invites-70-heads-of-states-to-the-brics-summit-but-western-leaders-excluded-20230721

Novaya Gazeta (2023): Саммит по себе. В ЮАР проходит собрание стран БРИКС, на котором обсудят расширение альянса. Президент РФ — единственный,

кто участвует по видеосвязи [A peak between them. BRICS countries meet in South Africa to discuss the expansion of the alliance. The President of the Russian Federation is the only one to participate via video link]. Online: https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/23/sammit-po-sebe

Pradhan, P. K. (2023): *Saudi Arabia and the Russia–Ukraine War.* Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi. Online: www.idsa.in/publisher/idsa-comments/saudi-arabia-and-the-russia-ukraine-war/?utm_source=chatgpt.com

RBC (2023): *Генассамблея ООН приняла «антироссийскую» резолюцию к годовщине конфликта* [The UN General Assembly adopts an "anti-Russian" resolution on the anniversary of the conflict]. Online: www.rbc.ru/politics/24/02/2023/63f7d3f39a7947ce5bb58a29?ysclid=lwv6wze8oz224414996

St Petersburg International Economic Forum (2024): *ПМЭФ-2024 по показателям деловой активности превысил уровень 2019 года* [SNGF-2024 exceeds the 2019 level for business activity]. Online: https://forumspb.com/news/news/pmef-2024-po-pokazateljam-delovoj-aktivnosti-prevysil-uroven-2019-goda/

Swissinfo (2024): *Final Guest List Published for Swiss Summit on Peace in Ukraine*. 15 June 2024. Online: www.swissinfo.ch/eng/foreign-affairs/final-guest-list-published-for-swiss-summit-on-peace-in-ukraine/80746313

TASS (2023): *Небензя заявил, что отношений России и ЕС, по сути, уже нет* [Nebenzya says relations between Russia and the EU no longer really exist]. 23 February 2023. Online: https://tass.ru/politika/17129269?ysclid=lwvvdbvs7o557811596

United Nations (2014): *General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region.* 27 March 2014. Online: https://press.un.org/en/2014/ga11493.doc.htm

United Nations (2022a): General Assembly adopts resolution on Russian reparations for Ukraine. Online: https://news.un.org/en/story/2022/11/1130587

United Nations (2022b): Sergiy Kyslytsa (Ukraine) Along with the United Nations Member States on the Six Months of Russia/Ukraine Conflict – Security Council Media Stakeout. *UN News,* 24 August 2022. Online: https://webtv.un.org/en/asset/k16/k16cfqo5s9

United Nations (2022c): *Ukraine: General Assembly Passes Resolution Demanding Aid Access, By Large Majority.* 24 March 2022. Online: https://news.un.org/en/story/2022/03/1114632

United Nations (2022d): *Ukraine: UN General Assembly Demands Russia Reverse Course on 'Attempted Illegal Annexation'.* 12 October 2022. Online: https://news.un.org/en/story/2022/10/1129492

United Nations (2023a): *UN General Assembly Calls for Immediate End to War in Ukraine*. 23 February 2023. Online: https://news.un.org/en/story/2023/02/1133847

United Nations (2023b): *General Assembly Holds First-Ever Debate on Historic Veto Resolution, Adopts Texts on Infrastructure, National Reviews, Council of Europe Cooperation*. 26 April 2023. Online: https://press.un.org/en/2023/ga12500.doc.htm

United States Mission to the United Nations (2022): *Joint Statement on Six Months of Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine.* 24 August 2022. Online: https://usun.usmission.gov/joint-statement-on-six-months-of-russias-full-scale-invasion-of-ukraine/

Zandt, Florian (2023): The World's Most-Sanctioned Countries. *Intellinews,* 27 February 2023. Online: www.intellinews.com/the-world-s-most-sanctioned-countries-271212/

Tartalom

Lángné Petruska Szidónia: *A titkosszolgálati szféra evolúciója a Koszovói Köztársaságban* 3

Bács Zoltán György: *Az argentin nemzetbiztonsági szolgálatok helyzete 1983-tól napjainkig* 23

Solti István: *Olaszország információs rendszere, avagy az olasz nemzetbiztonsági szféra demokratikus reformja és felépítése* 32

Benedek Márta: *A cseh nemzetbiztonsági rendszer változásai az elmúlt évtizedben* 49

Németh Gyula: *Az állam működése szempontjából kiemelten fontos orosz különleges és titkosszolgálatok bemutatása napjainkban a működésüket meghatározó jogszabályok alapján* 73

Rémai Dániel József: *Izrael titkosszolgálatainak leghíresebb műveletei* 83

Varga Márton: *Kanada titkosszolgálati rendszere* 108

Kovács Tamás: *„Partout où nécessité fait loi”* 118

Boda József: *Felderítés, hírszerzés és információgyűjtés a nemzetközi szervezeteknél* 138

Gábor Andrékó: *The Question of the International Isolation of the Russian Federation* 149